

АГРОСВІТ

№ 4 лютий 2024

Науково-практичний журнал

ISSN 2306-6792

9 772306 679204

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Васильєва Наталя Костянтинівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри інформаційних систем і технологій, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Вініченко Ігор Іванович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: Кучеренко Г. Б.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Андрющенко Катерина Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та підприємництва, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Безус Роман Миколайович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Васиденко Леся Олексіївна, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри технологій захисту навколишнього середовища та охорона праці, Київський національний університет будівництва і архітектури, академік академії будівництва України

Гончаренко Оксана Володимирівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Грабчук Оксана Миколаївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Добровальська Олена Володимирівна, доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Козловський Сергій Володимирович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки, Донецький національний університет імені Василя Стуса (м. Вінниця)

Каткова Наталя Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри обліку і економічного аналізу, Національний університет кораблебудування ім. адмірала Макарова

Качула Світлана Валентинівна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Козловський Сергій Володимирович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки, Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця

Крючко Леся Станіславівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Кураташвілі Альфред Анзоревич (Тбілісі, Грузія), доктор економічних, філософських і юридичних наук, професор в галузі суспільних наук, професор Грузинського технічного університету в області Публічного права (Факультет Права і Міжнародних відносин), науковий керівник Інституту Бізнесу і Права факультетів Права і Міжнародних відносин і Бізнестехнологій ГТУ, завідувач відділом економічної теорії Інституту економіки імені П.Гугушвілі Тбіліського державного університету імені Іване Джавахішвілі

Курбачька Лариса Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Лозинський Дмитро Леонідович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Державний університет «Житомирська політехніка»

Павлова Галина Євгенівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Пантелеєва Наталя Миколаївна, доктор економічних наук, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»

Самойленко Алла Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та туристичного бізнесу, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Сегеда Сергій Андрійович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри маркетингу та бізнес-аналітики, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Трусова Наталя Вікторівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Таврійського державного агротехнологічного університету, Таврійський державний агротехнологічний університет

Федоренко Станіслав Валентинович, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри технологій захисту навколишнього середовища та охорона праці, Київський національний університет будівництва і архітектури, академік академії будівництва України

Фролова Тетяна Олександрівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних фінансів, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Халатур Світлана Миколаївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Череп Олександр Григорович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки, Запорізький національний університет

Чирва Ольга Григорівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Шабатура Тетяна Сергіївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства, Одеський державний аграрний університет

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 4 лютий 2024 р.

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»).

Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 975 від 11.07.2019 р.

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво KB № 23728-13568ПР від 27.12.2018 року
ISSN 2306-6792

Передплатний індекс: 21847

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 458-10-73
(050) 382-06-63

E-mail: economy_2008@ukr.net
www.nayka.com.ua
www.agrosvit.info

Засновники:
Дніпровський державний аграрно-економічний університет,
ТОВ "ДКС Центр"
Видавець:
ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою 20.02.24 р.
Підписано до друку 20.02.24 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 20.4
Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.
Замовлення № 2002/1.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»
м. Київ, пров. Куренівський, 17
Тел. (044) 537-14-34

© АгроСвіт, 2024

У НОМЕРІ:

Третяк А. М., Третяк В. М., Капінос Н. О.

Проблеми накопичених екологічних збитків землекористування: аналіз вирішення в зарубіжних країнах 4

Свиноус І. В., Ібатуллин М. І., Хахула В. С., Хахула Б. В., Хахула А. П.

Проблеми розвитку інформаційно-консультаційного забезпечення технічного сервісу
сільськогосподарських підприємств та шляхи їх вирішення 13

Левченко О. М., Вовк М. О., Юрченко Н. І., Гаврилюк А. Р.

Діагностика системи управління фінансово-економічною безпекою конкурентоспроможних підприємств
агропродовольчої сфери в умовах цифровізації 22

Павлова Г. Є., Киричюк В. О.

Економічний зміст поточних біологічних активів тваринництва та проблеми їх обліку 31

Сахно А. А., Зафемба О. Є.

Ефективність використання земельних угідь у контексті виробництва сільськогосподарських культур 37

Марченко В. М., Усик О. В.

Фінансова безпека суб'єктів підприємницької діяльності в сучасних умовах 48

Бялковська О. А., Сікора О. О.

Економічні вигоди від переходу до зеленої енергетики: аналіз світового досвіду 54

Коваль С. В.

Уточнення завдань та функцій обліку формування і розподілу прибутку вітчизняних аграрних підприємств
в умовах воєнного стану 61

Федуняк І. О., Габор В. С.

Вплив фінансово-економічного механізму на підвищення конкурентоспроможності
аграрних підприємств 67

Мартинюк М. П., Олійник А. С., Лебедева Н. А., Большакова Є. А.

Інноваційно-орієнтований менеджмент в політиці сталого землекористування підприємств
агропродовольчої сфери економіки 72

Федоренко С. В., Василенко А. О.

Шляхи вирішення проблем розвитку екологічного підприємництва
в умовах післявоєнної відбудови України 80

Галаган Т. І.

Зниження техногенного навантаження на об'єкти довкілля як складова
концепції "зеленої економіки" 87

Шутько Т. І.

Ключові чинники інноваційно-технологічної модернізації агробізнесу 91

Руда О. А., Марценюк О. В.

Бюджетна безпека як основа фінансової безпеки держави 99

Воронько-Невіднича Т. В., Сергієнко С. С.

Моделювання організаційних процесів у землекористуванні інноваційно орієнтованих аграрних підприємств
в умовах управління змінами 108

Козловський В. О., Зуєв М. С., Паночишен А. М.

Парадигма забезпечення економічної безпеки аграрної галузі в умовах глобалізаційних викликів 116

Іщенко Н. Ф., Ковальчук Є. С., Комарова Н. В., Скрипник А. Р.

Еколого-економічні аспекти відновлення деградованих земель сільськогосподарського призначення
в результаті воєнних дій на території України 123

Подольнчук О. А., Величко В. А.

Бухгалтерський аутсорсинг: сутність та перспективи розвитку для малого бізнесу 130

Городнича А. В., Цвях О. М.

Правове регулювання раціонального використання самосійних лісів на землях сільськогосподарського
призначення як основа управління лісовими ресурсами 140

Коваль Н. І., Корніюк К. В.

Забезпечення фінансової безпеки підприємства в умовах війни: проблеми та особливості 152

Морозов О. А.

Формування прибутку підприємства: теоретичний аспект 159

CONTENTS:

<u>Tretiak A., Tretiak V., Kapinos N.</u> PROBLEMS OF ACCUMULATED ENVIRONMENTAL DAMAGE OF LAND USE: ANALYSIS OF SOLUTIONS IN FOREIGN COUNTRIES	4
<u>Svynous I., Ibatullin M., Khakhula V., Khakhula B., Khakhula L.</u> PROBLEMS OF DEVELOPMENT INFORMATION AND CONSULTING SUPPORT OF TECHNICAL SERVICE AGRICULTURAL ENTERPRISES AND WAYS TO SOLVE THEM	13
<u>Levchenko O., Vovk M., Yurchenko N., Havryliuk A.</u> DIAGNOSTICS OF THE FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY MANAGEMENT SYSTEM OF COMPETITIVE ENTERPRISES IN THE AGRO-FOOD SECTOR IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION	22
<u>Pavlova H., Kyrychok V.</u> ECONOMIC CONTENT OF CURRENT BIOLOGICAL ASSETS OF LIVESTOCK AND PROBLEMS OF THEIR ACCOUNTING	31
<u>Sakhno A., Zaremba O.</u> EFFICIENCY OF LAND USE IN THE CONTEXT OF AGRICULTURAL CROP PRODUCTION	37
<u>Marchenko V., Usyk O.</u> FINANCIAL SECURITY OF BUSINESS ENTITIES IN MODERN CONDITIONS	48
<u>Bialkowska O., Sikora O.</u> ECONOMIC BENEFITS OF TRANSITION TO GREEN ENERGY: ANALYSIS OF WORLD EXPERIENCE	54
<u>Koval S.</u> CLARIFICATION OF TASKS AND FUNCTIONS OF ACCOUNTING FOR THE FORMATION AND DISTRIBUTION OF PROFITS OF DOMESTIC AGRICULTURAL ENTERPRISES UNDER MARTIAL LAW	61
<u>Feduniak I., Habor W.</u> INFLUENCE OF THE FINANCIAL AND ECONOMIC MECHANISM ON INCREASE OF THE COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES	67
<u>Martynyuk M., Oliinyk A., Lebedieva N., Bolshakova Y.</u> INNOVATION-ORIENTED MANAGEMENT IN THE POLICY OF SUSTAINABLE LAND USE OF ENTERPRISES IN THE AGRO-FOOD SECTOR OF THE ECONOMY	72
<u>Fedorenko S., Vasylenko L.</u> WAYS TO SOLVE THE PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF ECOLOGICAL ENTREPRENEURSHIP IN THE CONDITIONS OF POST-WAR RECONSTRUCTION OF UKRAINE	80
<u>Galagan T.</u> REDUCTION OF TECHNOGENIC LOAD ON ENVIRONMENTAL OBJECTS AS A COMPONENT OF THE "GREEN ECONOMY" CONCEPT	87
<u>Shutko T.</u> KEY FACTORS OF INNOVATION AND TECHNOLOGICAL MODERNIZATION OF AGRIBUSINESS	91
<u>Ruda O., Martseniuk O.</u> BUDGET SECURITY AS THE FOUNDATION OF STATE FINANCIAL SECURITY	99
<u>Voronko-Nevidnycha T., Serhiienko S.</u> MODELING OF ORGANIZATIONAL PROCESSES IN LAND USE OF INNOVATIVELY ORIENTED AGRICULTURAL ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF CHANGE MANAGEMENT	108
<u>Kozlovskiy V., Zuiev M., Panochyshyn A.</u> A PARADIGM FOR ENSURING THE ECONOMIC SECURITY OF THE AGRARIAN INDUSTRY IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION CHALLENGES	116
<u>Ishchenko N., Kovalchuk Y., Komarova N., Skrypnyk L.</u> ECOLOGICAL AND ECONOMIC ASPECTS OF DEGRADED AGRICULTURAL LANDS RESTORATION AS A RESULT OF MILITARY ACTIONS ON THE TERRITORY OF UKRAINE	123
<u>Podolianchuk O., Velychko V.</u> ACCOUNTING OUTSOURCING: MEANING AND DEVELOPMENT PROSPECTS FOR SMALL BUSINESS	130
<u>Gorodnucha A., Tsvyakh O.</u> LEGAL REGULATION OF THE RATIONAL USE OF SELF-SEEDED FORESTS ON AGRICULTURAL LAND AS THE BASIS OF MANAGEMENT	140
<u>Koval N., Korniyuk K.</u> ENSURING THE FINANCIAL SECURITY OF THE ENTERPRISE IN THE CONDITIONS OF WAR: PROBLEMS AND FEATURES	152
<u>Morozov O.</u> FORMATION OF ENTERPRISE PROFIT: THEORETICAL ASPECT	159

УДК 332.2:332.3

А. М. Третяк,

д. е. н., професор, член-кореспондент НААН України, професор кафедри геодезії та землеустрою, Білоцерківський національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1154-4797>

В. М. Третяк,

д. е. н., професор, професор кафедри геодезії та землеустрою, Сумський національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6779-1941>

Н. О. Капінос,

к. е. н., доцент, завідувачка кафедри геодезії та землеустрою, Сумський національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9354-5311>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.4.4

ПРОБЛЕМИ НАКОПИЧЕНИХ ЕКОЛОГІЧНИХ ЗБИТКІВ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ: АНАЛІЗ ВИРІШЕННЯ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

A. Tretiak,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Chief Researcher, Bila Tserkva National Agrarian University

V. Tretiak,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Geodesy and Land Management, Sumy National Agrarian University

N. Kapinos,

PhD in Economics, Associate Professor, Sumy National Agrarian University

PROBLEMS OF ACCUMULATED ENVIRONMENTAL DAMAGE OF LAND USE: ANALYSIS OF SOLUTIONS IN FOREIGN COUNTRIES

У статті запропоновано аналіз вирішення в зарубіжних країнах проблем накопичених екологічних збитків землекористування, які загострилися в Україні у зв'язку з наслідками військової агресії російської федерації. Розглянуто питання становлення законодавства з питань ліквідації накопичених екологічних збитків за кордоном, історії вжиття заходів для їх вирішення у Західній Європі та Північній Америці. Розглянуто досвід Японії, США, Європейського Союзу, а також існуючу практику ліквідації накопиченої екологічної шкоди. Описано питання фінансування проєктів ліквідації минулих екологічних збитків. Запропоновано такі визначення "накопичених екологічних збитків": 1) Завдані в минулому екологічні збитки; історичні забруднення — наслідки господарської діяльності людей у місцях дислокації підприємств та організацій, яка здійснювалась у минулому та зумовила нинішнє забруднення земельних та інших природних ресурсів, що завдають шкоди землекористуванню та перешкоджають використанню земель у комерційних та господарських цілях; 2) Накопичений екологічний збиток — це виражена у грошовому вираженні шкода, заподіяна середовищу землекористування або його компонентів внаслідок здійснення господарської та іншої діяльності, у тому числі внаслідок порушення земле — та природоохоронного законодавства, а також збитки (витрати) на ліквідацію та запобігання негативним наслідкам, враховуючи збитки (шкоду) завдані військовими діями, завданої шкоди землекористуванню; 3) Шкода середовищу землекористування, пов'язана з минулою економічною діяльністю — шкода, заподіяна середовищу землекористування в межах земель, що знаходяться у державній власності, де

господарська та інша діяльність, внаслідок якої завдано шкоди, в даний час не здійснюється, і винуватець заподіяння якої може бути встановлено. Показано, що ліквідація минулих екологічних збитків в Україні за участю механізмів фінансових запозичень Світового банку, ЄБРР та інших МФО, а також методичної допомоги від ЮНЕП, ПРООН та ЮНІДО могла б дати низку вирішальних переваг порівняно з реалізацією проектів лише власними силами, у тому числі створення конкурентного середовища та зацікавленість з боку українського бізнесу; обов'язкове залучення широкої громадськості та розкриття інформації; строгий контроль за витрачанням виділених коштів.

The article proposes an analysis of solutions in foreign countries to the problems of accumulated environmental damages of land use, which have intensified in Ukraine due to the consequences of the military aggression of the Russian Federation. The study explores the establishment of legislation on the liquidation of accumulated environmental damages abroad, the history of measures taken to address them in Western Europe and North America. The experience of Japan, the United States, the European Union, as well as existing practices of eliminating accumulated environmental damage, is examined. The financing of projects for the elimination of past environmental damages is also discussed. The following definitions of "accumulated environmental damage" are proposed: 1) Past-induced environmental damages; historical pollution — the consequences of human economic activities at the locations of enterprises and organizations that operated in the past and caused current pollution of land and other natural resources, harming land use and hindering the use of land for commercial and economic purposes; 2) Accumulated environmental damage is the expressed in monetary terms harm caused to the environment of land use or its components as a result of economic and other activities, including violations of land and environmental legislation, as well as damages (costs) for liquidation and prevention of negative consequences, taking into account the damages caused by military actions that harm land use; 3) Damage to the land use environment associated with past economic activities — harm caused to the environment of land use within state-owned lands, where economic and other activities causing harm are currently not carried out, and the culprit of the harm can be identified. It is demonstrated that the elimination of past environmental damages in Ukraine with the participation of financial mechanisms from the World Bank, EBRD, and other IFIs, as well as methodological assistance from UNEP, UNDP, and UNIDO, could provide several decisive advantages compared to the implementation of projects solely by own efforts. This includes the creation of a competitive environment and interest from the Ukrainian business sector, mandatory involvement of the wider public, and disclosure of information, along with strict control over the allocation of funds.

Ключові слова: накопичені екологічні збитки; шкода землекористуванню; ліквідація накопиченої екологічної шкоди; зарубіжний досвід; Європейський Союз.

Key words: accumulated environmental damage; damage to land use; elimination of accumulated environmental damage; foreign experience; European Union.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Питання накопичених екологічних збитків та ліквідації накопичених екологічних збитків заявлені для багатьох країн світу на різних континентах і займають важливе місце при земле-впорядно-екологічних дослідженнях, оцінці впливу на навколишнє середовище та проведенні екологічного аудиту [1—4].

Згідно частини 2 статті 224 господарського кодексу України "під збитками розуміються витрати, зроблені управненою стороною, втрата або пошкодження її майна, а також не одержані нею доходи, які управнена сторона одержала б у разі належного виконання зобов'язання або додержання правил здійснення господарської діяльності другою стороною" [5].

Поняття екологічного збитку багатогранне і включає в себе природно-біологічні, економічні, технологічні, правові, культурологічні і навіть політичні аспекти. Екологічний збиток виражається в кількісних і якісних втратах земельних та інших природних ресурсів і біоріз-

номаніття й проявляється в їх забрудненні відходами господарської та побутової діяльності людини, пошкодженні та руйнуванні об'єктів землекористування, екосистем і природних взаємозв'язків, а також у погіршенні стану здоров'я населення. Як економічна категорія він проявляється в матеріальному збитку від забруднення земельних та інших природних ресурсів суспільству, державі в цілому, окремим регіонам, територіальним громадам, юридичним і фізичним особам.

Військова агресія російської федерації в Україні загострила проблеми оцінки екологічних збитків землекористування. В даний час термінологія у сфері землекористування накопиченої (минулої) екологічної шкоди не склалася. Тут можливі різні визначення, так як ті чи інші нормативні документи створювалися у різний час, різними відомствами, найчастіше незалежно одне від одного. Можна стверджувати, що і власне термін "накопичена екологічна шкода" ще не є юридично загальновизнаним.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є аналіз вирішення в зарубіжних країнах проблем накопичених екологічних збитків землекористування, які загострилися в Україні у зв'язку з наслідками військової агресії російської федерації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

За оцінками Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів (Міндовкілля), сума збитків від забруднення екології, спричинених війною, оцінюється біля 25 мільярдів євро, ще близько 11,5 мільярдів євро необхідно для усунення наслідків забруднення ґрунту. Зокрема, майже третину із вказаного розміру оцінених збитків, а саме понад 407,3 млрд гривень, становлять збитки, завдані земельним ресурсам України [6].

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 року № 326 "Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації", визначення шкоди та збитків здійснюється окремо за такими напрямками, зокрема, у сфері екології: 1) шкода, завдана земельним ресурсам; 2) втрати надр; 3) збитки, завдані водним ресурсам; 4) шкода, завдана атмосферному повітрю; 5) втрати лісового фонду; 6) збитки, завдані природно-заповідному фонду [7]. Всі вказані напрями мають пряме відношення до якості і стану землекористування.

На виконання постанови, наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України затверджено Методику визначення шкоди та збитків завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації від 18 травня 2022 року № 295 [8]. Отже, розмір заподіяних Україні (і українським громадянам) екологічних збитків постійно збільшується, оскільки воєнна агресія проти України триває — є безпрецедентним після екологічних збитків Чорнобильської аварії 1986 року.

Тому аналіз вирішення в зарубіжних країнах проблем накопичених екологічних збитків землекористування стає досить актуальним для України.

Розглянемо можливі визначення:

1) Завдані в минулому екологічні збитки; історичні забруднення — наслідки господарської діяльності людей у місцях дислокації підприємств та організацій, яка здійснювалась у минулому та зумовила нинішнє забруднення земельних та інших природних ресурсів, що

завдають шкоди землекористуванню та перешкоджають використанню земель у комерційних та господарських цілях;

2) Накопичений екологічний збиток — це виражена у грошовому вираженні шкода, заподіяна середовищу землекористування або його компонентів внаслідок здійснення господарської та іншої діяльності, у тому числі внаслідок порушення земле- та природоохоронного законодавства, а також збитки (витрати) на ліквідацію та запобігання негативним наслідкам, враховуючи збитки (шкоду) завдані військовими діями, завданої шкоди землекористуванню;

3) Шкода середовищу землекористування, пов'язана з минулою економічною діяльністю — шкода, заподіяна середовищу землекористування в межах земель, що знаходяться у державній власності, де господарська та інша діяльність, внаслідок якої завдано шкоди, в даний час не здійснюється, і винуватець заподіяння якої може бути встановлено.

При порівняльному аналізі різних визначень видно, що у першому робиться акцент на екологічних наслідках збитків, у другому — на грошовому вираженні шкоди та збитків (витрат), у третьому — на розмежуванні власності на "збиткові" території землекористування. Це обумовлює специфічні напрями призначення оцінки.

Перші спроби розробки державної політики та прямого здійснення заходів для вирішення проблеми минулих екологічних збитків у Західній Європі та Північній Америці відносяться до 70-х років минулого століття, коли питання навколишнього середовища стали набувати великої суспільної значущості [9]. У багатьох країнах це було викликано реакцією населення на інформацію про існування джерел минулих екологічних збитків, що становлять велику небезпеку для здоров'я людей і якості природних ресурсів. Отже, виникає питання щодо розуміння "минулі екологічні збитки".

Одним із прикладів позитивного досвіду вирішення проблем ліквідації накопиченої екологічної шкоди також може бути Японія, яка мала на початку 60-х років накопичену екологічну шкоду у розмірі 6 % ВВП, але до 1994 р. змогла скоротити цю величину до 1,2 % ВВП [9].

Протягом останніх 30 років спостерігається поступова еволюція дій, що вживаються для вирішення цієї проблеми накопиченої екологічної шкоди, включаючи визначення її масштабів за допомогою різних механізмів інвентаризації та обліку, формування правової бази

для розподілу відповідальності та фінансових зобов'язань у зв'язку з рекультивацією земель, створення фінансових механізмів для здійснення заходів ліквідації накопиченої екологічної шкоди, розробку стандартів, методів та технологій рекультивації і залучення до цього процесу широких верств населення. У Центральній Європі вирішення цих питань було пов'язане насамперед із процесом приватизації, який розпочався на початку 1990-х років, хоча в той період суспільство також стало активно вимагати вжиття заходів, а уряди почали проводити цілеспрямовану державну політику реформ (в основному з метою вступу до Європейського союзу).

Хоча міжнародна спільнота займається вирішенням проблеми накопичених екологічних збитків землекористування приблизно 30 років, у більшості країн ця робота ще не завершена. Крім того, країни розрізняються за соціальними, культурними, правовими та економічними умовами, а також за характером, масштабами та глибиною цієї проблеми. Це зумовлює унікальність дій у відповідь у кожному конкретному випадку. Нарешті, питання ліквідації накопичених екологічних збитків землекористування перебуває у процесі еволюції, діє за принципом "що довше дивишся, то більше помічаєш", що тягне за собою великі й часто непрогнозовані витрати.

У більшості країн Західної Європи та в Північній Америці причиною первісного інтересу до проблеми накопичених екологічних збитків землекористування та підставою для розробки спеціальної державної політики та законодавства у цій галузі був тиск громадськості — як правило, у відповідь на ситуації, які набули широкого резонансу, створили пряму загрозу для місцевого населення та викликали деградацію цінних земельних та інших природних ресурсів. Крім того, це збіглося з періодом, коли суспільство систематично почало приділяти питанням охорони навколишнього середовища все більше уваги.

Останнім часом цей процес отримав підкріплення та підтримку з боку економічних факторів: вплив розподілу відповідальності за накопичених екологічних збитків землекористування на фінансові показники та напрями фінансування приватного сектору; визнання фінансової відповідальності держави та наслідки цього факту для державного бюджету; визначення характеру землекористування у містах з урахуванням зростання попиту ділянок для забудови.

У Європі першим стимулом був процес приватизації, особливо необхідність залучення інвесторів. У деяких випадках (головним чином у Німеччині) ці моменти були пов'язані з роботою пом'якшення соціальних наслідків реструктуризації промисловості, коли занедбані промайданчики використовувалися для будівництва об'єктів суспільної інфраструктури, що служило базою для створення робочих місць.

Досвід промислово розвинених країн з ліквідації накопичених екологічних збитків говорить про необхідність створення правових механізмів розподілу відповідальності за накопичені екологічні збитки, визначення джерел фінансування та стимулювання заходів щодо його гарантованої ліквідації, управління ризиками, яким піддаються учасники процесу очищення забруднених ділянок, їх реабілітації, господарювання та реорганізації оборот.

На думку експертів Світового банку, єдиною країною, де проблема минулих екологічних збитків можна порівняти за характером і масштабом Україною, є США. З 1980 р. у цій країні діє "Закон про вжиття всеосяжних заходів щодо охорони навколишнього середовища, виплати компенсацій та відповідальності" — Закон про Суперфонд (Superfund Law) [9], який є аналогічним Директиві Європейського Союзу 2004/35/ЄС [10]. Цей закон доповнено "Актом про комплексне реагування, компенсацію та відповідальність за шкоду навколишньому середовищу" від 1980 р. (CERCLA — Comprehensive Environmental Response, Compensation, and Liability Act of 1980). Відповідно до їхніх вимог, розроблено правила визначення розміру шкоди природним ресурсам внаслідок забруднення небезпечними речовинами (Natural Resource Damage Assessment Regulations). Правила встановлюють процедури оцінки, дозволяють визначити причинний зв'язок та оцінити завдані збитки. У цьому перевагу надається відновлювальним заходам, так як витрати на їх здійснення легше розрахувати, вони ґрунтуються на меншій кількості неперевіраних економічних методів оцінки та реально піддаються перевірці. Агентство з охорони навколишнього середовища США (U.S. Environmental Protection Agency — EPA) займається діяльністю Суперфонду через Офіс з управління Суперфондом та технологічним інноваціям (Office of Superfund Remediation and Technology Innovation — OSRTI) із залученням суміжних федеральних урядових структур та урядів окремих штатів. Основними завданнями Суперфонду є виявлення, дослідження, локалізація та очищення найбільш забруднених

земель на всій території країни. За допомогою системи грантів Офіс приваблює широке коло фахівців з наукових установ та університетів, досвідчених менеджерів компаній, представників громадськості та корінних племен. Крім того, у США з 2002 році діє федеральний закон "Про пільги малого та середнього бізнесу та реабілітацію забруднених територій" (Small Business Liability Relief and Brownfields Revitalization Act), згідно з яким на заходи щодо дослідження стану навколишнього середовища, рекультивації забруднених ділянок, створення фондів зворотного фінансування щорічно виділяються кошти з федерального бюджету. Закон уточнює екологічну відповідальність потенційних покупців забрудненої нерухомості, сумлінних власників та власників земельних ділянок, що прилягають до забрудненої території. Відповідно до закону встановлено сфери відповідальності федеральних та місцевих органів влади при здійсненні проектів з реорганізації та реабілітації забруднених територій. Заходи в рамках таких проектів звільняються від екологічної відповідальності на період їх здійснення [9].

Витрати на ліквідацію накопичених екологічних збитків землекористування у США оцінюються дуже високо — понад 400 млрд. доларів, причому приблизно половина цієї суми, ймовірно, буде профінансована державою з урахуванням того, що за кількістю військових та ядерних об'єктів США випереджають більшість інших країн. Тим не менш, як показує досвід США та інших держав, такі заходи цілком прийнятні у фінансовому відношенні і, зрештою, можуть виявитися рентабельними, якщо в повному обсязі враховувати запобіжні збитки.

У Європейському Союзі для запобігання утворенню накопичених екологічних збитків землекористування, впровадження найкращих доступних та "зелених" технологій використовуються наступні інструменти:

- законодавство, насамперед — Директиви ЄС;
- комплексні екологічні дозволи;
- довідкові документи з накопичених екологічних збитків;
- Європейське бюро з комплексного запобігання та контролю забруднень [11].

У державах Європейського Союзу діє Директива ЄС 2004/35/РЄ від 21.04.2004 р. "Про екологічну відповідальність щодо запобігання та ліквідації шкоди навколишньому середовищу" [10]. На її основі всі країни-учасниці ЄС

ухвалюють закони, що визначають конкретну відповідальність за шкоду навколишньому середовищу. Правовий базой Директиви служить принцип "забруднювач платить". Директива охоплює види відповідальності за шкоду водним об'єктам, ґрунтам та біологічним видам та середовищу проживання. Директива стосується конкретної шкоди, що піддається кількісному визначенню, включаючи дифузне забруднення, коли можна встановити причинні зв'язки завданої шкоди та виявленого джерела забруднення. Відповідно до Директиви, власник, оператор об'єкта вже за наявності потенційної небезпеки заподіяння шкоди навколишньому середовищу зобов'язаний вжити запобіжних заходів, а при завданні шкоди ліквідувати збитки за власний рахунок. При цьому в документі встановлюється закритий перелік об'єктів, обладнання, що підпадають під дію директиви, та особлива увага приділяється механізму гарантованої ліквідації заподіяної шкоди шляхом надання власником, оператором фінансових гарантій, включаючи страхування, що покривають його екологічну відповідальність.

У Великій Британії законом "Про охорону навколишнього середовища" (Environmental Protection Act 1990) визначаються різні режими управління забрудненими територіями, з метою виявлення та зниження екологічних ризиків нанесення шкоди здоров'ю людини та навколишньому середовищу до нормативного рівня. Закон визначає забруднену землю, як землю, яку муніципальна влада визнала такою внаслідок наявності забруднюючих речовин у ґрунтах, над або під поверхнею, які заподіяли або можуть завдати значної шкоди. Власник такої землі зобов'язаний усунути забруднення за свій рахунок. Подібні норми містяться в природоохоронному та земельному законодавстві й інших країнах. Різні країни по-різному підходять до питання розподілу загальної та фінансової відповідальності за ліквідацію накопичених екологічних збитків землекористування [12]. Загальною рисою застосування принципу "забруднювач платить". У більшості країн це виявляється у тому, що основна відповідальність покладається на нинішнього власника (оператора) об'єкта, де є накопичених екологічних збитків землекористування. Однак у багатьох випадках законодавство передбачає можливість поширення відповідальності на попередніх власників та інші сторони, які у той чи інший момент сприяли формуванню забруднення. У цьому особливо слід зазначи-

ти досвід США, де підприємство чи його фактичні наступники за жодних обставин неспроможні зняти із себе відповідальність за накопичених екологічних збитків землекористування, виникненню якого вони могли сприяти. Це стало дуже потужним стимулом до застосування відповідального підходу до поточної та минулої діяльності. На іншому кінці спектру знаходяться такі країни, як Нідерланди та Данія, де є норми для визначення моменту часу, до настання якого відповідальність не може покладатися на нинішніх власників, або норми для визначення характеру відповідальності (сувора відповідальність чи відповідальність, що настає за наявності вини), які спираються на положення про те, що в той чи інший момент часу у минулому ситуацію практично неможливо було передбачити. Однак, у більшості країн передача відповідальності (у повному обсязі або частково) відбувається разом із передачею права власності. В основі такого підходу лежить припущення про те, що покупець мав можливість отримати інформацію про накопичених екологічних збитків землекористування, і це знайшло відображення у вартості угоди. Проте, конкретні угоди можуть передбачати збереження відповідальності за продавцем чи третьою стороною (якою нерідко є держава) та/або виплату компенсації з метою обмеження відповідальності покупця. Саме так було при здійсненні приватизаційних угод за участю іноземних інвесторів у країнах Центральної Європи, де держава нерідко зберігає певну фінансову відповідальність за шкоду, яку було завдано вже закритими або реструктурованими промисловими об'єктами. Це все частіше трапляється при повторній забудові земель, що раніше використовувалися в містах, коли держава надає фінансування або гарантії на підтримку вирішення проблем накопичених екологічних збитків землекористування, що заважають освоєнню земельних ділянок, які становлять суспільний інтерес. У цьому відношенні на особливу увагу заслуговує досвід Німеччини, де реабілітація занедбаних забруднених промислових зон стала невід'ємною частиною процесу міського планування, причому держава прийняла запобіжний підхід і заздалегідь вживає реабілітаційних заходів, прагнучи залучити потрібні інвестиції для повторної забудови земельних ділянок. Відповідно до загальних інституційних принципів, що поширюються на міське планування, держава виділяє кошти для фінансування значної ча-

стини витрат на реабілітацію та підготовку земельних ділянок, освоєння яких становить суспільний інтерес. Для цього держава може створити державно-приватне партнерство із передбачуваним забудовником або стати тимчасовим власником, діючи через місцеву державну організацію, яка проводить реабілітацію об'єкта, а потім продає його на ринку. До інших економічних інструментів належить надання податкових пільг, і навіть збільшення податків чи комунальних платежів для занедбаних земельних об'єктів.

Зважаючи на те, що проблема власності на землю в цілому носить складний характер і що її доводиться вирішувати ретроспективно, коли приватизацію вже проведено, при розгляді конкретних випадків буде потрібна певна гнучкість. Якщо проблема накопичених екологічних збитків землекористування пов'язана з приватизованими землекористуваннями, які, по суті, продовжують здійснювати стару діяльність, застосовуючи при цьому ту саму земле- та природоохоронну практику, відповідальність за накопичених екологічних збитків землекористування на законних підставах може бути покладена (частково чи повністю) на нинішнього оператора-власника. Проте, можуть бути випадки, коли новий власник кардинально змінив практику чи технологію, і тоді відповідальність за накопичених екологічних збитків землекористування було б справедливо розділити між нинішнім і старим власником (тобто державою).

Нарешті, можуть бути випадки, коли накопичених екологічних збитків землекористування однозначно пов'язана з ситуацією, що існувала виключно до приватизації, відноситься до минулого періоду і може розглядатися поза будь-яким зв'язком з накопичених екологічних збитків землекористування, яка покладається на нинішнього оператора-власника. Досвід Польщі становить особливу цінність як міжнародний прецедент, що дозволяє усунути невизначеність, яка зараз пов'язана з цим питанням. Тут власникам приватизованих земель було надано одноразову можливість протягом трьох років після введення відповідного закону подати заявку на звільнення від відповідальності за минулі екологічні збитки, що виникли до того, як цей закон набрав чинності. Інакше вважалося, що вони взяли на себе відповідальність за всю минулу екологічну шкоду, заподіяну об'єктами, які перебувають у їхній власності.

Загальною рисою, більшою чи меншою мірою характерною для міжнародного досвіду вирішення проблеми накопичених екологічних збитків землекористування, є розробка системи обліку та ранжування накопичених екологічних збитків землекористування (бази даних), яка зазвичай існує у вигляді реєстру забруднених земельних ділянок. Це вважається обов'язковим елементом будь-якої комплексної державної ініціативи та відповідною точкою при виконанні кількісної оцінки та визначенні першочерговості практичних дій у відповідь на місцях. Такі реєстри і переліки можуть мати різні форми, різний ступінь складності та практичної придатності. У США, наприклад, є Національний перелік першочергових завдань, пов'язаний із цілим комплексом нормативних правових та фінансових принципів, а також допоміжна система реєстрів, складених на рівні окремих штатів. Це можуть бути реєстраційні системи, пов'язані з передачею земельних титулів, як у Великій Британії, або галузеві реєстри (в Україні — поземельна книга в складі державного земельного кадастру).

У більшості країн із високим рівнем доходів держава нерідко бере на себе зобов'язання виділяти великі фінансові ресурси для проведення реабілітаційних заходів протягом тривалого часу. Зазвичай такі кошти спрямовуються на врегулювання ситуацій, де відповідальною стороною є держава, де немає реальних відповідальних сторін (земельні ділянки, по яких відсутні власники) або де втручання держави служить інтересам суспільства.

У деяких країнах держава може також взяти на себе початкові витрати на очищення земель, якщо ситуація вимагає негайного вжиття заходів, а потім спробувати відшкодувати ці витрати через суд заднім числом. Крім того, у багатьох випадках держава виділяє фінансування як засіб підтримки технологічного і методичного розвитку, а останнім часом і для того, щоб сприяти повторному освоєнню земельних ділянок, що раніше використовувалися, особливо в тих випадках, коли йдеться про досягнення соціальних цілей у районах військових дій або депресивних. Такий підхід особливо широко застосовується у Німеччині.

У країнах Центральної Європи, які здійснили перехід до ринкової економіки, система фінансування заходів щодо ліквідації накопичених екологічних збитків землекористування не настільки добре розвинена, але схоже, що

вона розвивається в тому ж напрямку, що й у вище зазначених країнах. Загалом вони вважають, що приватний сектор має сам фінансувати роботу з ліквідації збитків, за які він несе відповідальність, але при цьому також визнають, що накопичені екологічні збитки землекористування є потенційною перешкодою для залучення інвестицій та проведення модернізації, і тому розробили різні механізми, що дозволяють зменшити відповідні витрати або перенести їх на пізніший термін, включаючи проведення політики, яка передбачає відповідальність держави за накопичені екологічні збитки землекористування, що виникли до приватизації. При загальному визнанні прийняття звичайних зобов'язань державою вони не мають загальної стратегії або загального фінансування, призначеного для системного проведення реабілітаційних заходів, хоча в окремих випадках такі приклади знайти можна. Одним із них є інвестиції в обсязі близько 100 млн доларів США, які були профінансовані національним Фондом майна з метою рекультивції земель великого хімкомбінату "Сполана" (Чехія) та її очищення від забруднень та ртуті, оскільки цей об'єкт створює серйозну загрозу трансграничного перенесення забруднюючих речовин. по річці Ельбі. Крім того, деякі ініціативи у цій галузі були профінансовані донорами та МФО, а також за рахунок бюджетних трансфертів ЄС. Описаний вище досвід реалізації проектів Світового банку використовує деякі з таких ініціатив, які здійснюються за підтримки держави на конкретних об'єктах та у конкретних галузях.

Потенційні моделі фінансових механізмів ліквідації накопичених екологічних збитків землекористування можна знайти в міжнародній практиці, де є приклади створення фондів довгострокового державного фінансування, державно-приватних партнерств, спеціальних галузевих фондів, які фінансуються за рахунок внесків промислових підприємств, а також гарантійних інструментів фінансових організацій [13].

Світовим банком накопичено значний досвід у ході реалізації проектів з ліквідації накопичених екологічних збитків землекористування у Болгарії, Румунії, Польщі, Сербії, Казахстані, Азербайджані та Україні, які безпосередньо пов'язані з фінансуванням заходів з ліквідації накопичених екологічних збитків землекористування або включають ці заходи як один з компонентів проекту ширшої спрямованості. Такі компоненти передбачають здійснення заходів у процесі реформування галузей (на-

приклад, у рамках проектів з ліквідації нерентабельних шахт) або сприяння у вирішенні проблеми відповідальності за усунення накопичених екологічних збитків землекористування у ході приватизації промислових підприємств та визначення подальшої долі без господарських земельних об'єктів, що становлять велику небезпеку для довкілля та здоров'я населення. Спільним для всіх цих проектів є первісне припущення, що відповідальність за ліквідацію накопичених екологічних збитків землекористування частково або повністю покладається на державу. Як показали ці проекти, такі заходи сприяють залученню високоякісних інвесторів завдяки яким приватизовані підприємства здатні вижити і в економічному, і в екологічному плані.

Необхідно зазначити, що ліквідація минулих екологічних збитків в Україні за участю механізмів фінансових запозичень Світового банку, ЄБРР та інших МФО, а також методичної допомоги від ЮНЕП, ПРООН та ЮНІДО могла б дати низку вирішальних переваг порівняно з реалізацією проектів лише власними силами, і особливо для територій, що зазнали наслідків військової агресії російської федерації:

- а) потужна експертна підтримка незалежних зарубіжних та вітчизняних експертів;
- б) більш ретельне опрацювання по конкретних об'єктах з урахуванням накопиченого зарубіжного досвіду;
- в) залучення разом із інвестиціями передових західних технологій та організаційних форм;
- г) створення конкурентного середовища та зацікавленість з боку українського бізнесу;
- д) обов'язкове залучення широкого загалу та розкриття інформації;
- е) суворий контроль над витрачанням виділених коштів.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ ДЛЯ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

В процесі дослідження, авторами констатовано визначення "накопичених екологічних збитків", зокрема: Завдані в минулому екологічні збитки; історичні забруднення — наслідки господарської діяльності людей у місцях дислокації підприємств та організацій, яка здійснювалась у минулому та зумовила нинішнє забруднення земельних та інших природних ресурсів, що завдають шкоди землекористуванню та перешкоджають використанню земель у комерційних та господарських цілях; 2) Накопичений екологічний збиток — це виражена у грошовому вираженні шкода, заподіяна сере-

довищу землекористування або його компонентів внаслідок здійснення господарської та іншої діяльності, у тому числі внаслідок порушення земле- та природоохоронного законодавства, а також збитки (витрати) на ліквідацію та запобігання негативним наслідкам, враховуючи збитки (шкоду) завдані військовими діями, завданої шкоди землекористуванню; 3) Шкода середовищу землекористування, пов'язана з минулою економічною діяльністю — шкода, заподіяна середовищу землекористування в межах земель, що знаходяться у державній власності, де господарська та інша діяльність, внаслідок якої завдано шкоди, в даний час не здійснюється, і винуватець заподіяння якої може бути встановлено.

Ліквідація минулих екологічних збитків в Україні за участю механізмів фінансових запозичень Світового банку, ЄБРР та інших МФО, а також методичної допомоги від ЮНЕП, ПРООН та ЮНІДО могла б дати низку вирішальних переваг порівняно з реалізацією проектів лише власними силами, у т.ч.. створення конкурентного середовища та зацікавленість з боку українського бізнесу; обов'язкове залучення широкої громадськості та розкриття інформації; строгий контроль за витрачанням виділених коштів.

Література:

1. Третяк А.М., Третяк В.М., Капінос Н.О., Третяк Р.А. Визначення та сутність землевпорядного і екологічного нормування режиму землекористування. Ефективна економіка. 2023. № 7. <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/1417>.
2. Третяк А.М., Третяк В.М., Капінос Н.О. Методологічні підходи оцінки стану землекористування і антропогенного впливу на нього для екологічного нормування. Агросвіт. 2023. № 17. С. 12—23.
3. Третяк А.М., Третяк В.М., Капінос Н.О., Прядка Т.М., Третяк Н.А. Відтворювальна вартість землекористування: еколого-економічні та соціальні засади формування. Агросвіт. 2023. № 21. С. 15—24.
4. Третяк А.М., Третяк В.М., Капінос Н.О., Гетманьчик І.П., Третяк Р.А. Особливості розроблення землевпорядно-екологічних нормативів пов'язаних з порушеннями екосистем землекористування у зв'язку із бойовими діями. Землевпорядний вісник. 2023. № 11—12. С. 6—12.
5. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.

6. Шкляр С. Як змусити росію заплатити за екологічні збитки. Українська правда. 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/10/17/692705/>.

7. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text>.

8. Про затвердження Методики визначення шкоди та збитків, завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації: Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 18 травня 2022 року № 295. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0586-22#Text>.

9. Comprehensive Environmental Response, Compensation and Liability Act (CERCLA). URL: [https://www.law.cornell.edu/wex/comprehensive_environmental_response_compensation_and_liability_act_\(cercla\)](https://www.law.cornell.edu/wex/comprehensive_environmental_response_compensation_and_liability_act_(cercla)).

10. Директива 2004/35/ЄС Європейського Парламенту та Ради "Про екологічну відповідальність за попередження та ліквідацію наслідків завданої навколишньому середовищу шкоди" від 21 квітня 2004 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_965#Text.

11. European Commission. European IPPC Bureau. URL: <http://eippcb.jrc.ec.europa.eu/>.

12. Environmental Protection Act. 1990. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1990/43/contents>.

13. Бут Ю. С. Досвід країн європейського союзу щодо застосування фіскальних інструментів в екологічній політиці. Ефективна економіка. 2011. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=729>.

References:

1. Tretiak, A. M., Tretiak, V. M., Kapinos, N. O., & Tretiak, R. A. (2023), "Definition and essence of land-use planning and environmental regulation of land use", *Effective Economy*, vol. 7, available at: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/1417> (Accessed 15 Jan 2024).

2. Tretiak, A. M., Tretiak, V. M., & Kapinos, N. O. (2023), "Methodological approaches to assessing the state of land use and anthropogenic impact for environmental regulation", *Agrosvit*, vol. 17, pp. 12—23.

3. Tretiak, A. M., Tretiak, V. M., Kapinos, N. O., Pryadka, T. M., & Tretiak, N. A. (2023), "Reproductive value of land use: ecological-economic and social foundations of formation", *Agrosvit*, vol. 21, pp. 15—24.

4. Tretiak, A. M., Tretiak, V. M., Kapinos, N. O., Hetmanchyk, I. P., & Tretiak, R. A. (2023), "Features of the development of land-use and environmental regulations related to ecosystem violations in land use due to hostilities", *Land Management Bulletin*, vol. 11—12, pp. 6—12.

5. Verkhovna Rada of Ukraine. (2003), "Economic Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (Accessed 15 Jan 2024).

6. Shklyar S. (2022), "How to make russia pay for environmental damage", *Ukrains'ka pravda*, available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/10/17/692705/> (Accessed 15 Jan 2024).

7. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2022), Resolution "Procedure for determining damage and losses caused to Ukraine as a result of armed aggression by the Russian Federation", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text> (Accessed 15 Jan 2024).

8. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2022), Order "Methodology for determining damage and losses inflicted on the land fund of Ukraine as a result of armed aggression by the Russian Federation", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0586-22#Text> (Accessed 15 Jan 2024).

9. LII (2023), "Comprehensive Environmental Response, Compensation and Liability Act (CERCLA)", available at: [https://www.law.cornell.edu/wex/comprehensive_environmental_response_compensation_and_liability_act_\(cercla\)](https://www.law.cornell.edu/wex/comprehensive_environmental_response_compensation_and_liability_act_(cercla)) (Accessed 15 Jan 2024).

10. European Parliament and Council of the European Union. (2004), Directive "On environmental liability with regard to the prevention and remedying of environmental damage", available at: <http://docs.pravo.ru/document/view/22337326/21744131/> (Accessed 15 Jan 2024).

11. European Integrated Pollution Prevention and Control Bureau (EIPPCB). (2024), available at: <http://eippcb.jrc.ec.europa.eu/> (Accessed 15 Jan 2024).

12. legislation.gov.uk (1990), "Environmental Protection Act", available at: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1990/43/contents> (Accessed 15 Jan 2024).

13. But Yu. S. (2011), Experience of the countries of the European Union regarding the use of fiscal instruments in environmental policy. *Efficient economy*. vol. 10, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=729> (Accessed 15 Jan 2024).

Стаття надійшла до редакції 01.02.2024 р.

УДК 631.11/.173:005.942

І. В. Свиноус,

д. е. н., професор кафедри обліку і оподаткування,
Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0346-1596>

М. І. Ібатулін,

д. е. н., професор кафедри адміністративного менеджменту та зовнішньоекономічної
діяльності, Національний університет біоресурсів і природокористування
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8765-6261>

В. С. Хахула,

к. с.-г. наук, доцент кафедри технологій у рослинництві та захисту рослин,
Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4100-262X>

Б. В. Хахула,

доктор філософії в галузі економіки, доцент кафедри менеджменту,
Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4286-2381>

Л. П. Хахула,

к. пед. н., доцент кафедри менеджменту, Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3937-6641>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.4.13

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНО- КОНСУЛЬТАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТЕХНІЧНОГО СЕРВІСУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

I. Svynous,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Department of Accounting and Taxation,
BilaTserkva National Agrarian University

M. Ibatullin,

Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Administrative Management
and Foreign Economic Activity, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

V. Khakhula,

PhD in Agricultural Sciences, Associate Professor of the Department of Technologies
in Crop Production and Plant Protection, Bila Tserkva National Agrarian University

B. Khakhula,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Management, Bila Tserkva National Agrarian University

L. Khakhula,

PhD in Pedagogical, Associate Professor of the Department of Management, Bila Tserkva National Agrarian University

PROBLEMS OF DEVELOPMENT INFORMATION AND CONSULTING SUPPORT OF TECHNICAL SERVICE AGRICULTURAL ENTERPRISES AND WAYS TO SOLVE THEM

Дослідження показують, що формування та розвиток ринкового механізму господарювання у сфері аграрного сектору України сприяли значному зростанню споживачів інформації, серед яких керівники та фахівці сільськогосподарських підприємств, підприємці, управлінський персонал та інженерно-технічні працівники ремонтно-обслуговуючих підприємств, дилерських технічних центрів.

Практика свідчить, що для адаптації тієї чи іншої технології та системи машин до конкретних зональних умов, особливостей організації виробництва та спеціалізації господарств необхідно використовувати експертні системи. Однією з важливих проблем розвитку системи технічного сервісу в сільському господарстві є включення в поле його діяльності інформаційних та консультаційних послуг, а також послуг з підготовки кадрів, моніторингу потреб та запитів споживачів. Якісні характеристики консультаційних послуг (оперативність, актуальність, достовірність, повнота та корисність) досягаються за рахунок застосування сучасних інформаційних технологій.

Отже, використання інформаційно-консультаційної служби як інструмента активізації інноваційних процесів дозволить орієнтувати інновації на конкретну територію застосування та адаптувати їх до умов, що склалися в цілому на даній території та в кожному окремому господарстві; забезпечити вищу швидкість передачі інновації розробником сільському товаровиробнику за рахунок рівневої системи інформаційно-консультаційної служби; підвищити рівень сприйняття інноваційних ідей через планомірну та постійну роботу із впровадження інновацій у сільськогосподарське виробництво.

Важлива роль у підвищенні якості роботи інформаційно-консультаційної служби повинна приділятися страхуванню відповідальності служби за якість послуг, які вона надає. З цією метою необхідно розширити перелік страхових ризиків із включенням до нього майнових, фінансових та інших ризиків, пов'язаних із освоєнням інноваційних розробок.

Для більш швидкого та ефективного впровадження досягнень науково-технічного прогресу при формуванні технічної інформаційно-консультаційної служби в агропромисловому комплексі має бути забезпечене її повне державне фінансування, а послуги сільським товаровиробникам повинні надаватися безкоштовно, що підтверджує і досвід створення таких служб у розвинених країнах. Поряд із створенням державної ІКС у системі технічного сервісу сільськогосподарської техніки можуть утворюватися й інші інформаційні системи, засновниками яких будуть заводи-виробники сільськогосподарської техніки, агросервісні організації, сільськогосподарські підприємства та ін.

Таким чином, сучасний високоякісний сервіс є високотехнологічним складним видом діяльності, масовий перехід до якого неминучий.

Research shows that the formation and development of a market-based economic mechanism in the agricultural sector of Ukraine has contributed to a significant increase in the number of information consumers, including managers and specialists of agricultural enterprises, entrepreneurs, management personnel, and engineering technical staff of repair and maintenance enterprises and dealer technical centers.

Practice shows that expert systems should be used to adapt a particular technology and machine system to specific zonal conditions, peculiarities of production organization and specialization of farms. One of the important problems in the development of the technical service system in agriculture is the inclusion of information and consulting services, as well as training services, and monitoring of consumer needs and requests. The qualitative characteristics of consulting services (efficiency, relevance, reliability, completeness and usefulness) are achieved through the use of modern information technologies.

Thus, the use of information and advisory services as a tool for intensifying innovation processes will allow to orientation of innovations to a specific area of application and adapt them to the conditions prevailing in the area and each farm; ensuring a higher speed of transfer of innovations from the developer to the rural producer through a tiered system of information and advisory services; increase the level of perception of innovative ideas through systematic and continuous work on the introduction of innovations in rural areas.

An important role in improving the quality of the work of the extension service should be played by insurance of the service's liability for the quality of services it provides. For this purpose, it is necessary to expand the list of insurance risks to include property, financial and other risks associated with the development of innovative developments.

To ensure faster and more efficient implementation of scientific and technological progress, the formation of a technical information and advisory service in the agricultural sector should be fully funded by the state, and services should be provided to rural producers free of charge, as evidenced by the experience of creating such services in developed countries. Along with the creation of the state ICS, other information systems may be created in the system of technical service of agricultural machinery, the founders of which will be agricultural machinery manufacturers, agricultural service organizations, agricultural enterprises, etc.

Thus, modern high-quality service is a high-tech complex activity, the mass transition to which is inevitable.

Ключові слова: інформаційно-консультаційна служба, технічний сервіс, сільськогосподарське підприємство, агросервісні організації, сільськогосподарська техніка.

Key words: information and consulting service, technical service, agricultural enterprise, agricultural service organizations, agricultural machinery.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Формування та розвиток ринкового механізму господарювання у сфері аграрного сектору сприяли значному зростанню споживачів інформації, серед яких керівники та фахівці господарств корпоративного сектору, підприємці, управлінський персонал та інженерно-технічні працівники ремонтно-об-

вачів інформації, серед яких керівники та фахівці господарств корпоративного сектору, підприємці, управлінський персонал та інженерно-технічні працівники ремонтно-об-

слуговуючих підприємств, дилерських технічних центрів. Вони потребують отримання своєчасної інформації про інноваційні розробки нової техніки, технології, передовий виробничий досвід, ефективне використання яких дозволяє перевести виробництво на більш високий організаційний і технологічний рівень. Зауважимо, що при постійно зростаючих інформаційних потоках сільськогосподарські товаровиробники стикаються з проблемою пошуку, відбору та практичного використання справді необхідних їм інформації та інформації.

Практика свідчить, що для адаптації тієї чи іншої технології та системи машин до конкретних зональних умов, особливостей організації виробництва та спеціалізації господарств необхідно використовувати експертні системи. Так, наприклад, США, Канада, Австралія, Нова Зеландія, країни ЄС та інші, в яких держава приділяла велику увагу розвитку ефективно діючих інформаційно-консультаційних служб, за невеликий період часу змогли стати провідними світовими аграрними експортерами.

Разом з тим слід наголосити, що подібні консультативні служби (extension services) у багатьох країнах створювалися в періоди глибоких продовольчих та фінансових криз, коли нація не могла забезпечити свої потреби у продовольстві (Ірландія), аграрний сектор переживав структурну перебудову (Нідерланди, Данія) та держава не надавала підтримку неефективному сільськогосподарському виробництву (США, Канада, Англія).

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Процесам формування системи технічного сервісу сільськогосподарської техніки вітчизняні та зарубіжні вчені-економісти приділяють значну увагу. Дослідженням зазначеної тематики займалися С.П. Азізов, В.Г. Андрійчук, Я.К. Білоусько, П.С. Березівський, Г.М. Підлісецький, П.Т. Саблук та інші вчені. Проте, швидкоплинні зміни зовнішнього середовища вимагають перегляду механізму функціонування технічного сервісу засобів виробництва, які використовуються при виробництві сільськогосподарської продукції.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

На основі узагальнення досліджень науковців та практичного досвіду суб'єктів підприємницької діяльності в сфері аграрного бізнесу запропонувати рекомендації щодо роз-

витку інформаційного-консультаційного забезпечення технічного сервісу сільськогосподарських підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Однією з важливих проблем розвитку системи технічного сервісу в сільському господарстві є включення в поле його діяльності інформаційних та консультаційних послуг, а також послуг з підготовки кадрів, моніторингу потреб та запитів споживачів. Якісні характеристики консультаційних послуг — оперативність, актуальність, достовірність, повнота та корисність — досягаються за рахунок застосування сучасних інформаційних технологій.

Для оцінки та моніторингу технічного рівня нових машин, обладнання та технологій у порівнянні з кращими зарубіжними аналогами використовуються автоматизовані методи розрахунку, створюються спеціалізовані банки даних. Набули розвитку прискорені методи інформаційної підтримки просування нової техніки на ринок, що включають:

- застосування технологій, заснованих на системному використанні інформаційно-пошукових та видавничих систем, що дозволяють оперативно випускати каталоги по машинах та устаткуванню та аналізувати стан механізації та автоматизації технологічних процесів;

- створення та освоєння програмних засобів для обробки графічних зображень, у тому числі рухомих об'єктів;

- використання сучасних методів маркетингових досліджень ринку сільськогосподарської техніки, включаючи ремонтно-технологічне та діагностичне обладнання [1].

Використовуються подвійні технології створення інформаційної продукції — на традиційних та електронних носіях (каталоги "Система машин та технологій", посібники та інструкції з експлуатації машин та обладнання, номенклатурні довідники з машин та запасних частин тощо). Знайшли застосування електронні довідники з виробництва основних видів сільськогосподарських культур та продукції тваринництва, що базуються на застосуванні гіпертекстової технології. Створено повнотекстові бази даних аналітичних та інших матеріалів щодо тенденцій розвитку інженерно-технічної сфери аграрного сектору на електронних носіях, активно просувається інформаційне забезпечення за допомогою комп'ютерної мережі (Інтернет) [2].

Встановлено, що основними завданнями інформаційно-консультаційного забезпечення (ІКЗ) технічного сервісу в сільському господарстві є:

- підвищення ефективності технічного сервісу на основі досягнень науково-технічного прогресу, передового виробничого досвіду та надання консультаційних послуг з технічних, технологічних та організаційно-економічних питань;

- надання сприяння сільськогосподарським товаровиробникам у освоєнні інноваційних розробок нової техніки та технологій, передового досвіду у технічному сервісі;

- збір, обробка та доведення до сільськогосподарських товаровиробників затребуваної ними технічної інформації;

- підвищення рівня інженерних знань та практичних навичок сільськогосподарських товаровиробників та сільського населення щодо освоєння нової сільськогосподарської техніки та технологій;

- забезпечення вищих органів державного регулювання технічного сервісу первинною інформацією.

Аналіз світового досвіду організації консультативних служб з питань технічного сервісу дозволяє зробити висновки про наявність двох груп консультантів:

- загального профілю, безпосередньо здійснюють контакт із сільськими товаровиробниками;

- спеціалізовані, які здійснюють діяльність з різних напрямів системи технічного сервісу сільськогосподарської техніки [3].

Консультанти загального профілю детально вивчають реальний фінансово-економічний стан та виробничу діяльність господарювання, виробляють для них рекомендації для розгляду та можливого їх застосування сільськогосподарським товаровиробником. Виконання своїх обов'язків консультантами вимагає від них володіння комплексними знаннями проблем агропромислового виробництва, всебічного обліку ситуації, що складається і прогнозується, конкретного господарства в умовах ринкової кон'юнктури, що склалася.

Консультанти іншої групи спеціалізуються на окремих питаннях організації сільськогосподарського виробництва, у тому числі розвитку системи технічного сервісу (послуги з технічного обслуговування, ремонту та усунення відмов машин; ефективна експлуатація сільськогосподарської техніки). Така спеціалізація дає повніше знання конкретної проблематики,

забезпечує високу кваліфікацію у певній галузі, отже, і компетентну допомогу сільським товаровиробникам.

Створення в консультаційних службах структур спеціального напрямку, що займаються технічними консультаціями, дозволяє вирішити проблему інтелектуальної технічної підтримки сільських товаровиробників, керівників та фахівців різних підприємств та організацій системи технічного сервісу, підняти їх професійний рівень та на цій основі підвищити ефективність використання сільськогосподарської техніки.

Світова практика сільськогосподарського консультування підтверджує доцільність формування дво- та трирівневих систем, що охоплюють державний, обласний, районний рівень та рівень окремого товаровиробника. З огляду на орієнтованість окремих інноваційних розробок на конкретні умови їх застосування у провадженні діяльності з інноваційної складової в основному залучені обласний та районний рівень.

Інформаційно-консультаційна служба на обласному рівні має забезпечувати зв'язок з науковими установами, які ведуть фундаментальні та прикладні дослідження, заклади вищої освіти, здійснювати науково-методичне керівництво інформаційно-консультаційної служби районного рівня, організацію випробувань, дослідів, навчання кадрів служби.

На районному рівні діяльність фахівців інформаційно — консультаційної служби повинна бути пов'язана зі збором та обробкою інформації про інновації, що застосовуються в конкретних умовах сільськогосподарського виробництва, та їх адаптацію до місцевих природно-кліматичних умов. На рівні сільськогосподарського споживача інформаційно-консультаційна служба може бути представлена "польовими" консультантами, завдання яких зводиться до безпосередньої роботи з конкретними товаровиробниками з питань впровадження інновацій у виробництво (наприклад, науковий супровід вирощування будь-якої сільськогосподарської культури з інноваційної технології її обробітку).

Отже, використання інформаційно-консультаційної служби як інструмент активізації інноваційних процесів дозволить орієнтувати інновації на конкретну територію застосування та адаптувати їх до умов, що склалися в цілому на даній території та в кожному окремому господарстві; забезпе-

чити більш високу швидкість передачі інновації розробником сільському товаровиробнику за рахунок рівневої системи інформаційно-консультаційної служби; підвищити рівень сприйняття інноваційних ідей через планомірну та постійну роботу з впровадження інновацій у сільськогосподарське виробництво.

Для ефективного використання інформаційних ресурсів ІКЗ на сучасному розвитку аграрного сектору України актуальним є формування єдиного інформаційного інтернет-простору сільського господарства, що охоплює питання проектування типового сайту інформаційно-консультаційної служби інформаційно-консультаційного забезпечення.

Підвищення ефективності регулювання сільськогосподарського виробництва, зокрема системи технічного сервісу, має бути пов'язане із зміною функцій науково-дослідних інститутів, закладів вищої освіти навчальних закладів, дослідних станцій. Як показує практика, саме ці структурні підрозділи беруть активну участь у проведенні науково-дослідних робіт щодо удосконалення консультаційної служби [4]. Вони мають можливість надавати консультаційні послуги при купівлі техніки, в період її виробничої та технічної експлуатації, готувати або проводити експертизи науково-дослідних проектів, адаптувати новітні технології організації використання сільськогосподарської техніки.

Співробітники технічної інформаційно-консультаційної служби зобов'язані підтримувати постійний контакт із сільськогосподарськими товаровиробниками і регулярно доводити до них відомості про найважливіші технічні, технологічні, економічні та комерційні зміни та новинки в сільськогосподарському виробництві. Така інформація повинна доводитися шляхом публікації статей у спеціальних газетах та журналах, розсилки інформаційних листків, за допомогою виступу співробітників з радіо та телебачення, проведення різноманітних семінарів, конференцій, виставок, розміщення на веб-сайтах (Інтернет) тощо.

Слід зазначити, що провідні світові виробники сільськогосподарської техніки, враховуючи важливий вплив сервісу на конкурентоспроможність виробленої ними продукції, значну увагу приділяють усім складовим технічного сервісу. На своїх центрах вони проводять підготовку сервісного персоналу та інструк-

торів з навчання робітників, здійснюють своїми силами чи силами дилерів навчання операторів, створюють експертні системи для правильного визначення шляхів вирішення сервісних проблем за допомогою Інтернету [5]. Крім ремонтно-експлуатаційної документації вони забезпечують своїх дилерів великим комплексом документів по всіх процесах сервісу, виготовляють спеціальне переносне діагностичне обладнання та оснащення, забезпечують мастильними матеріалами та запасними частинами, пропонують програмне забезпечення, регулюють ефективність діяльності дилерів та інших.

Важливо зазначити забезпечення запасними частинами своїх споживачів (дилерів, орендні центри). Кожен провідний виробник постійно розвиває свою мережу розподілу запасних частин, що включає взаємопов'язані високоавтоматизовані склади запасних частин пірамідальної структури. Замовлення на таких складах можна зробити за допомогою мережі Інтернет і здійснювати періодичне поповнення запасів деталей споживачів, а також екстрену доставку деталей протягом 24 год.

Велике значення має управління сервісом. Він повинен забезпечувати визначення цілей. Характерними ознаками високоякісного управління є:

- встановлення простих, ясних і підтримуваних усіма працівниками служби обслуговування цілей та цінностей;
- об'єднання зусиль та забезпечення спільної діяльності всіх працівників щодо досягнення поставлених цілей;
- максимальна реалізація потенційних можливостей працівників, заснована на їх знаннях і вміннях, талантах та здібностях;
- реалізація зусиль працівників на основі освоєння та застосування найкращих виробничих та інформаційних технологій;
- створення можливостей для сервісної служби та кожному з її працівників зростати і розвиватися, удосконалювати та змінювати свої здібності та кваліфікацію;
- забезпечення безперервної підготовки та перепідготовки персоналу;
- перетворення служби сервісу на організаційне формування, що постійно навчається.

Встановлено, що управління спільно з менеджментом і засобами оргтехніки утворює систему управління. Система управління сервісом на підприємствах з різними видами діяльності входить як складова частина системи управління підприємством. У складі системи уп-

равління сервером створюються підсистеми управління окремими макропроцесами [6]. Крім того, створюється підсистема управління якістю послуг.

При побудові системи менеджменту сервісом та її підсистем широко використовуються вимоги, викладені у міжнародних стандартах 180 9000:2005 (180 9000:2000). У складі процесу управління розрізняють планування, організацію, мотивацію та контроль, що виконуються на основі сучасних вискооефективних методів [7].

У світовій практиці при формуванні та розвитку сервісу та його складових широко застосовується ряд основних положень:

- максимальна орієнтація споживача; здійснення лідерства з боку керівництва; максимально можливе залучення працівників у формування та виконання цілей сервісної служби; системний підхід до менеджменту;

- орієнтація на постійне покращення всіх видів діяльності; прийняття рішень, які максимально засновані на фактах; довгострокові взаємовигідні відносини із постачальниками [8].

Успішно функціонувати служба сервісу може у разі, якщо вона документально оформлена. Розрізняють три групи документів: один документ (керівництво) охоплює всю службу сервісу загалом; ряд супутніх документів відбиває окремі макропроцеси; безліч документів — окремі приватні питання. Сервісні служби орієнтуються на поліпшення своєї діяльності шляхом підвищення якості ресурсів та всіх головних процесів. Підвищення якості трудових ресурсів складає основи їх постійного навчання. Підвищення якості процесів здійснюється широко поширеними методами, у тому числі і бенчмаркінгом, тобто зіставленням найважливіших характеристик діяльності організації з аналогічними характеристиками у конкурентів.

Сучасні сервісні служби постійно використовують допомогу кваліфікованих консультантів, зокрема аудиту всіх сторін діяльності, документування процесів, поліпшення функціонування та інших. Провідні виробники сільськогосподарської техніки надають значну інформаційну підтримку сільськогосподарським товаровиробникам. Так, на Інтернет-порталах цих підприємств міститься інформація про продукцію, що випускається, включаючи каталоги за окремими її видами з технічними характеристиками та відомостями про можливості застосування в конкретних виробничих умовах; інструкції з експлу-

атації; мультимедійні презентації нової техніки; відгуки споживачів; фотогалереї про участь виробленої техніки в різних міжнародних виставках; відомості про товаропровідну мережу; політику підприємства у сфері якості; заходи про виставки, семінари тощо. Окремою сторінкою представлені відомості про сервісний супровід продукції, включаючи контактну інформацію з дилерськими (технічними) центрами і торговими будинками, забезпечення запасними частинами, надання інших видів послуг.

Формування інформаційних масивів інженерного профілю доцільно здійснювати за такими напрямками:

- науково-технічний прогрес та тенденції механізації сільськогосподарського виробництва та переробних галузей;

- базові, зональні та інші технології виробництва основних продуктів сільського господарства, їх переробки, технічного обслуговування машин та обладнання;

- машини та обладнання, їх вартість, виробники, технологічне призначення, технічні, екологічні, економічні та інші характеристики;

- номенклатура запасних частин, агрегатів і вузлів по всіх машинах та устаткуванні, що випускаються та використовуються у технологічних процесах виробництва сільськогосподарської продукції (із зазначенням виробників, вартості, технологічного призначення, взаємозамінності тощо).

Формування цих баз даних ведеться стосовно конкретних технологій і систем використання технічних засобів.

Особливий інтерес представляє блок інформації, пов'язаної з технічним сервісом, де можуть бути зосереджені:

- регламент виконання операцій та нормативи трудомісткості передпродажної підготовки сільськогосподарської техніки; показники надійності сільськогосподарської техніки; діагностичні параметри всіх типів машин та обладнання, що використовуються у сільському господарстві;

- періодичності технічного обслуговування, перелік операцій та їх трудомісткість за видами сільськогосподарської техніки;

- питомі нормативи трудомісткості поточного ремонту сільськогосподарської техніки;

- коефіцієнти охоплення капітальним (поточним) ремонтом машин та його складових частин;

- електронні каталоги запасних частин, норм витрати матеріалів при виконанні опе-

рацій технічного обслуговування та ремонту сільськогосподарської техніки;

- перелік та спеціалізація заводів-виробників сільськогосподарської техніки (вітчизняних та зарубіжних);

- перелік дилерських технічних центрів (їх спеціалізація), які здійснюють сервісний супровід сільськогосподарської техніки;

- перелік ремонтно-обслуговуючих підприємств (ремонтні заводи, спеціалізовані ремонтні майстерні, станції технічного обслуговування та ін), що здійснюють капітальний ремонт машин та їх складових частин;

- каталоги технологічного обладнання, оснащення та приладів для технічного обслуговування та ремонту різних видів (марок) сільськогосподарської техніки;

- технічні вимоги на капітальний та поточний ремонт за видами (марками) сільськогосподарської техніки;

- керівництва та технологічні карти на капітальний та поточний ремонт машин різних марок; особливості технологій, розміри сполучень деталей, допуски тощо;

- номенклатура відновлюваних деталей до різних типів сільськогосподарської техніки (вартість відновленої деталі, гарантований ресурс);

- перелік послуг, що надаються ремонтно-обслуговуючими підприємствами, дилерськими технічними центрами з технічного обслуговування машин та обладнання, їх вартість, наявність ресурсів тощо.

Необхідно підкреслити, що актуальною проблемою є створення автоматизованої аналітичної системи, що функціонує в умовах локального обчислювального середовища та забезпечує оперативне управління базою даних, та надання на її основі користувачеві своєчасної інформації про наявність запасних частин до різних видів і марок сільськогосподарської техніки, що поточний стан виробництва ремонтно-технологічного обладнання та розробки нормативно-технічної документації.

Програмне забезпечення дозволяє формувати і коригувати базу даних, що зберігається. Особливий блок представляють масиви інформації, пов'язані з підготовкою та перепідготовкою агроінженерних та наукових кадрів, сільськогосподарських товаровиробників та механізаторів.

Формування всіх цих масивів має будуватися на взаємній зацікавленості інженерно-консультативної служби, сервісних підприємств та заводів-виробників.

У перспективі найважливішою тенденцією стане перехід від застосування комп'ютерів на вирішення важливих, але часто ізольованих завдань до створення комплексних інформаційних систем підприємства.

Розшириться традиційне коло завдань, які вирішуються з використанням інформаційних технологій на основі застосування системи цільових нормативів для управління ефективністю роботи організацій та їх підрозділів: індивідуалізація нормативів до рівня конкретних об'єктів та виконавців; створення надійної інформаційної бази, що дозволяє реально управляти виробничими процесами лише на рівні підприємства, цеху, ділянки, тощо.

Наявність діючих інформаційних систем дозволить реально використовувати економіко-математичні методи на рівні підприємств, у тому числі:

- при використанні сучасних методів управління виробництвом та прийняття рішень;

- розроблення та коригування нормативів технічної експлуатації; оцінки та управління віковою структурою парку; визначення раціонального часу заміни машини, доцільність використання лізингу;

- формуванні парку машин стосовно визначених ґрунтово-кліматичних умов та спеціалізації суб'єкта господарювання в сфері аграрного бізнесу;

- розподіл ресурсів за різними підсистемами та ін.

У зв'язку з цим з'явиться реальна можливість застосування експертних систем при прийнятті управлінських рішень. При цьому експертна система являє собою програмний комплекс, що включає базу знань (набір взаємопов'язаних правил, формалізує досвід фахівців в деякій галузі) і механізм виведення, що дозволяє на основі правил і факторів, що надаються користувачем, розпізнати ситуацію і дати рекомендації для вибору подальших дій.

На відміну від традиційного програмного забезпечення, що видає користувачам інформацію про стан об'єкта, експертна система забезпечує вироблення оптимального рішення щодо управління об'єктом на основі даних про його стан (наприклад, ставить діагноз і формує набір технічних впливів на основі даних про стан елементів двигуна). Експертна система включає два елементи: базу даних — набір чинників, що характеризують поточний стан об'єкта управління, і базу знань — набір правил, визначальних алгоритми пошуку оптимального рішення. З використанням експертних систем вирішуватимуться завдання діагностування та

пошуку несправностей у складних системах двигунів, агрегатах трансмісії, паливної апаратури, гідроагрегатів, формування оптимальної послідовності виконання технологічних операцій технічного обслуговування та ремонту, оперативного управління витратами та ін. експертної системи базується на двох основних класифікаторах:

— причин погіршення показників роботи сільськогосподарської техніки (незадовільний технічний стан, низька якість ТО, недостатня кваліфікація механізаторів, важкі умови експлуатації, неякісні експлуатаційні матеріали тощо);

— заходів (технічних, організаційних, адміністративних), вкладених у усунення названих причин.

Передбачається перехід до мережевих комп'ютерних технологій, територіально-розподілених мереж, що забезпечують підприємствам та їх філіям оперативний обмін інформацією, доступ до центральної бази даних, ресурсів галузевої, національної та глобальної мереж. Всі ці можливості надають інтранет- та інтернет-технології.

Для більш швидкого та ефективного впровадження досягнень науково-технічного прогресу при формуванні технічної інформаційно-консультативної служби в агропромисловому комплексі має бути забезпечене її повне державне фінансування, а послуги сільським товаровиробникам повинні надаватися безкоштовно, що підтверджує і досвід створення подібних служб у розвинених країнах. Поряд із створенням державної ІКЗ у системі технічного сервісу сільськогосподарської техніки можуть утворюватися й інші інформаційні системи, засновниками яких будуть заводи-виробники сільськогосподарської техніки, агросервісні організації, колективні господарства та ін.

Економічний механізм повинен включати формування ринку інформаційно-консультаційних послуг з поступовим переходом до надання платних послуг; стимулювання сільськогосподарських товаровиробників, що освоюють інноваційні розробки, підвищення матеріальної зацікавленості працівників ІКЗ у результатах своєї праці.

Важлива роль у підвищенні якості роботи інформаційно — консультаційної служби повинна приділятися страхуванню відповідальності служби за якість послуг, які вона надає. З цією метою необхідно розширити перелік страхових ризиків із включенням до нього майнових, фінансових та інших ризиків, пов'язаних із освоєнням інноваційних розробок.

ВИСНОВКИ

Виявлено, що організаційно-економічними умовами підвищення ефективності інформаційно-консультаційних послуг технічного сервісу є:

— підготовка та підвищення кваліфікації консультантів технічного сервісу;

— забезпечення гідного рівня заробітної плати працівникам консультаційних служб;

— комплектування інформаційно-консультаційних центрів сучасними комп'ютерними системами та іншим необхідним обладнанням;

— будівництво нових офісних приміщень або реконструкція існуючих для забезпечення консультантів зручними робочими місцями, приміщеннями для прийому відвідувачів та проведення групових консультацій та семінарів;

— забезпечення консультаційних центрів транспортними засобами для організації мобільної та оперативної роботи;

— організаційна та фінансова підтримка сільських консультантів з боку органів місцевого самоврядування;

— методична, організаційна та інформаційна підтримка консультантів, які працюють у сільській місцевості, з боку державних органів та місцевого самоврядування.

Встановлено, що підвищення ефективності технічного сервісу неможливе без розвитку інформаційно-консультаційної служби. Як показує практика, існуючі в даний час ІКЗ здебільшого мають слабку технічну спрямованість або повну відсутність фахівців, які займаються питаннями технічного сервісу машин у сільському господарстві, тому розвиток технічного спрямування в інформаційно-консультаційних службах у цій сфері піде двома шляхами: перший — це створення спеціальних технічних служб у вже наявних інформаційно-консультаційних структурах, а другий — створення нових спеціалізованих інформаційно-консультаційних служб з питань технічного сервісу в сільському господарстві.

Таким чином, сучасний високоякісний сервіс є високотехнологічним складним видом діяльності, масовий перехід до якого неминучий.

Література:

1. Сидорчук О. В. Технічний сервіс агропромислового виробництва: проблеми та напрями розвитку. Механізація та електрифікація сільського господарства. 2013. Вип. 97 (2). С. 279—291.

2. Сидорчук О. В., Левківський О. П., Ратушний Р. Т., Сидорчук А. А. Технічний сервіс ви-

робництва: особливості державного регулювання. Вісник Національного транспортного університету. 2015. № 2. С. 263—270.

3. Білокінь О. П. Технічна модернізація матеріально-технічного забезпечення аграрного сектору: основні принципи. Бізнес-навігатор. 2021. Вип. 2. С. 28—31.

4. Стельмашук А., Малік М. Технічне оновлення і модернізація сільськогосподарських підприємств як інноваційний напрям підвищення їх конкурентоспроможності. Сталий розвиток економіки, 2019. № 4 (45), С. 33—40.

5. Свиноус І., Гаврик О., Хомяк Н. Відтворення технічної бази як основа модернізації виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах. Сталий розвиток економіки, 2019. № 4 (45). С. 41—49.

6. Скоцик В. Є. Організаційно-економічні аспекти відтворення сільськогосподарської техніки в провідних країнах світу. Вісник ХНАУ. Серія: Економічні науки. 2016. № 2. С. 178—186.

7. Свиноус І., Гаврик О., Биба В. Організаційно-економічні засади здійснення модернізації технічних засобів як основи відтворення матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств. Економічний дискурс. 2019. Випуск 3. С. 57—65.

8. Могилова М. М. Основні засоби сільськогосподарських підприємств: стан, оцінка, відтворення : монографія. Київ : ННЦ "ІАЕ", 2016. 404 с.

References:

1. Sydorchuk, O. V. (2013), "Technical service of agro-industrial production: problems and directions of development", Mekhanizatsiia ta elektryfikatsiia sil's'koho hospodarstva, vol. 97 (2), pp. 279—291.

2. Sydorchuk, O. V., Levkivs'kyj, O. P. Ratushnyj, R. T. and Sydorchuk L. L. (2015), "Technical service of production: features regulation", Visnyk Natsional'noho transportnoho universytetu, vol. 2, pp. 263—270.

3. Bilokin', O. P. (2021), "Technical modernization of the material and technical support of the agricultural sector: basic principles", Biznes-navihator, vol. 2, pp. 28—31.

4. Stel'maschuk, A. and Malik, M. (2019), "Technological update and modernization of agricultural enterprises as an innovative area of improving their competitiveness", Stalyj rozvytok ekonomiky, vol. 4 (45), pp. 33—40.

5. Svyynous, I., Havryk, O. and Khomiak, N. (2019), "Reproduction of the technical database as

the basis of modernization of production products at agricultural enterprises", Stalyj rozvytok ekonomiky, vol. 4 (45), pp.41—49.

6. Skotsyk, V. Ye. (2016), "Organizational and economic aspects of reproduction agricultural machinery in the leading countries", Visnyk KhNAU. Serii: Ekonomichni nauky, vol. 2, pp. 178—186.

7. Svyynous, I., Havryk, O. and Byba, V. (2019), "Organizational and economic principles of modernization of technical means as a basis of reproduction of material and technical base of agricultural enterprises", Ekonomichnyj dyskurs, vol. 3, pp. 57—65.

8. Mohylova, M.M. (2016), Osnovni zasoby sil's'kohospodars'kykh pidpriemstv: stan, otsinka, vidtvorennia [Fixed assets of agricultural enterprises: condition, evaluation, reproduction], NNTs "IAE", Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 09.02.2024 р.

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

УДК 005.934:005

О. М. Левченко,

д. е. н., професор, професор кафедри менеджменту та підприємництва, Центральноукраїнський державний університет ім. Володимира Винниченка, м. Кропивницький, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5452-7420>**М. О. Вовк,**

доктор філософії з менеджменту, старший викладач кафедри менеджменту

ім. І. А. Маркіної, Полтавський державний аграрний університет, м. Полтава, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8173-0918>**Н. І. Юрченко,**

к. е. н., доцент, доцент кафедри маркетингу,

Дніпровський державний аграрно-економічний університет, м. Дніпро, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3156-6790>**А. Р. Гаврилюк,**

аспірант, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, м. Київ, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-7162-326X>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.4.22

ДІАГНОСТИКА СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНИХ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

O. Levchenko,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Management and Entrepreneurship,

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Kropyvnytskyi, Ukraine

M. Vovk,

PhD in Management, Senior Lecturer of I. Markina Department of Management,

Poltava State Agrarian University, Poltava, Ukraine

N. Yurchenko,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department

of Marketing, Dnipro State Agrarian and Economic University, Dnipro, Ukraine

A. Havryliuk,

PhD student, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Kyiv, Ukraine

DIAGNOSTICS OF THE FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY MANAGEMENT SYSTEM OF COMPETITIVE ENTERPRISES IN THE AGRO-FOOD SECTOR IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION

В статті розглянуто діагностику системи управління фінансово-економічною безпекою конкурентоспроможних підприємств агропродовольчої сфери в умовах цифровізації. З урахуванням пріоритетних завдань реалізації аграрної політики країн ЄС, основні напрями подальшого розвитку вітчизняного аграрного сектору мають концентруватись у напрямі розвитку органічного землеробства, впровадження біотехнології виробництва продукції рослинництва і тваринництва, створення "розумних" агрофірм та реалізації проектів відродження сільських територій. Оскільки наступне десятиліття визначиться посиленням глобальних загроз продовольчій безпеці, а тому для України, яка володіє потужним потенціалом аграрного сектору, відкриваються нові перспективи та можливості. Трансформація аграрного сектору потребуватиме запровадження масштабних інновацій та інвестицій для диверсифікації виробництва й забезпечення достатньої продуктивності в умовах кліматичних змін, що дозволить гармонізувати структуру аграрного виробництва, посилити його інклюзивність, кардинально підвищити ступінь переробки продукції. Цьому має сприяти запровадження прозорого та конкурентного соціально-орієнтованого ринку земель сільськогосподарського призначення. Основні акценти мають бути зміщені в бік формування ринкових інститутів, які дозволять оптимізувати наявні форми організації сільськогосподарського виробництва з точки зору ефективності реалізації ними економічних, соціальних та екологічних функцій. Нині у підприємствах агропродовольчої сфери, на думку багатьох фахівців, як і раніше, слабкою ланкою залишається технологічна підготовка та матеріально-

технічне забезпечення виробництва, що часто стає причиною зниження показників виробничої діяльності та, зрештою, може призвести до збитковості галузі. На цій основі, аграрний сектор має стати осередком створення нових робочих місць і подолання безробіття на селі, а також рушієм інноваційної перебудови усього способу життя селян. Дані процеси посилюють систему управління фінансово-економічною безпекою конкурентоспроможних підприємств агропродовольчої сфери в умовах цифровізації.

The article examines the diagnostics of the financial and economic security management system of competitive enterprises in the agro-food sector in the conditions of digitalization. Taking into account the priority tasks of implementing the agrarian policy of the EU countries, the main directions of further development of the domestic agricultural sector should be concentrated in the direction of the development of organic farming, the introduction of biotechnology for the production of crop and livestock products, the creation of "smart" agricultural firms and the implementation of projects for the revival of rural areas. Since the next decade will be determined by the strengthening of global threats to food security, new prospects and opportunities are opening up for Ukraine, which has a powerful potential in the agricultural sector. The transformation of the agricultural sector will require the introduction of large-scale innovations and investments to diversify production and ensure sufficient productivity in conditions of climate change, which will allow to harmonize the structure of agricultural production, strengthen its inclusiveness, and radically increase the degree of processing of products. This should be facilitated by the introduction of a transparent and competitive socially oriented agricultural land market. The main emphasis should be shifted towards the formation of market institutions, which will allow to optimize the existing forms of organization of agricultural production from the point of view of the effectiveness of their implementation of economic, social and ecological functions. Currently, in the opinion of many experts, technological preparation and material and technical support of production remains a weak link in agro-food enterprises, which often causes a decrease in production performance and, in the end, can lead to unprofitability of the industry. On this basis, the agrarian sector should become a center for creating new jobs and overcoming unemployment in the countryside, as well as a driving force for innovative restructuring of the entire way of life of the peasants. These processes strengthen the management system of financial and economic security of competitive agro-food enterprises in the conditions of digitalization.

Ключові слова: діагностика, система, управління, фінансово-економічна безпека, конкурентоспроможність, підприємства агропродовольчої сфери, цифровізація.

Key words: diagnostics, system, management, financial and economic security, competitiveness, agro-food enterprises, digitalization.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

З урахуванням пріоритетних завдань реалізації аграрної політики країн ЄС, основні напрями подальшого розвитку вітчизняного аграрного сектору мають концентруватись у напрямі розвитку органічного землеробства, впровадження біотехнології виробництва продукції рослинництва і тваринництва, створення "розумних" агрофірм та реалізації проектів відродження сільських територій. Зазначені факти актуалізують тему управління фінансово-економічною безпекою конкурентоспроможних підприємств агропродовольчої сфери в умовах цифровізації.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАΝІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Проблема управління фінансово-економічною безпекою конкурентоспроможних під-

приємств агропродовольчої сфери заслуговує на особливу увагу, оскільки тільки силами самих сільгоспвиробників її вирішити неможливо. Ситуація нагадує рух по колу: щоб оновити, наприклад, основні засоби, підприємству треба мати достатній обсяг чистого прибутку або бути кредитоспроможним; для того, щоб виплатити кредит, треба мати достатній обсяг виручки від реалізації сільськогосподарської продукції; щоб отримувати високу виручку та чистий прибуток, необхідно мати ефективну цінову політику на кінцеву продукцію та покупні ресурси тощо. Низький рівень забезпеченості аграріїв сучасною технікою, на думку дослідників [2; 15], є одним із стримуючих факторів розвитку сільськогосподарської галузі. Для дослідження важливою є думка експертів проекту UaFoodTrade, які звертають увагу на те, що для того, щоб бути дієвим інструментом, програми державної підтримки повинні бути постійними та довгостроковими, щоб аграрії могли планувати свою діяльність із урахуванням такої допомоги [12]. Однак, дослідження управління фінансово-економічною безпекою конкурентоспроможних підприємств агропродовольчої сфери в умовах цифровізації досліджено недостатньо.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Формулювання цілей статті (постановка завдання) — дослідити систему управління фінансово-економічною безпекою конкурентоспроможних підприємств агропродовольчої сфери в умовах цифровізації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

У 2019 році на території України функціонувало близько 49 тис. сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм господарювання, в тому числі понад 10 тис. господарських товариств, майже 4 тис. приватних підприємств, 554 виробничі кооперативи, 32452 тис. фермерських господарств, 215 державних підприємств, 465 підприємств інших форм господарювання [6].

Станом на 1 листопада 2020 року в Україні виробництвом сільськогосподарської продукції займалися 47,52 тис. аграрних підприємств різних організаційно-правових форм господарювання, з яких 31,85 тис. становлять фермерські господарства.

Аналіз статистичних даних свідчить, що у 2020 р. кількість діючих сільськогосподарських підприємств зменшилася на 981 одиницю порівняно з 2019 р., у тому числі зменшилася й кількість фермерських господарств на 601 одиницю (табл. 1).

Таблиця 1. Динаміка зміни кількості сільськогосподарських підприємств в Україні впродовж 2012—2020 рр.

Показник	Роки									Відхилення (+; –) 2020/2012
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
Сільськогосподарські підприємства, од.	49415	49046	46199	45379	47697	45558	49208	48504	47523	–1892
з них фермерські господарства	34035	34168	33084	32303	33682	34137	33164	32452	31851	–2184

Джерело: сформовано на основі [6].

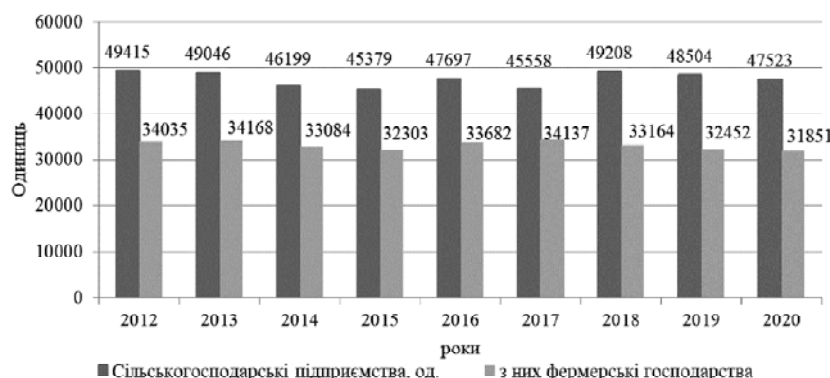

Рис. 1. Динаміка кількості сільськогосподарських підприємств в Україні впродовж 2012—2020 рр.

Джерело: побудовано авторами.

Як свідчать дані табл. 1, за досліджуваній період 2012—2020 рр. кількість діючих сільськогосподарських підприємств в Україні зменшилась на 1892 одиниці, або на 3,8 %, у тому числі зменшилась і кількість фермерських господарств на 2184 одиниці, або на 6,4 %.

Якщо розглянути ці показники у динаміці, то бачимо, що впродовж досліджуваного періоду відбуваються постійні незначні коливання у напрямках зменшення-збільшення кількості підприємств, що, на наш погляд, свідчить про прагнення адаптувати діяльність підприємств до нестабільних і швидко мінливих умов зовнішнього та внутрішнього середовища їх функціонування (рис. 1).

Аналіз показує, що найбільша кількість діючих сільськогосподарських підприємств у 2020 р. була зареєстрована в Одеській області та Дніпропетровській області, найменша — у Чернівецькій і Рівненській областях [6].

Основні тенденції у структурі землекористування аграрних підприємств з 2012 р. по 2020 рр. відображені у табл. 2.

Аналіз даних табл. 2 свідчить про тенденцію зменшення загальної кількості підприємств, які мали сільськогосподарські угіддя. Зокрема, якщо протягом 2012—2017 рр. їх кількість коливалася із року в рік, то починаючи з 2017 р. їх кількість зменшилася з 89,4 % — у 2017 р. до 76,3 % — у 2020 р. Також зменшилися частки груп господарств із невеликою за розміром площею сільськогосподарських угідь до 5 га та від 20,01 до 50,00 га. З огляду на зазначене, видно, що на кінець 2020 р. у землекористуванні сформувалися дві групи: перша охоплює невеликі підприємства із земельною площею від 20,01 до 50 га — їх частка у загальній структурі складає 19,7 %; у другу групу виокремилися середні господарства із площею від 100,01 до 500,00 га з питомою вагою 16,6 % у загальній структурі усіх сільськогосподарських угідь аграрних підприємств України. Разом на ці дві групи господарств припадає, 36,3 % усієї площі сільськогосподарських угідь, що використовуються в аграрному виробництві.

Слід визнати, що впродовж останніх років відбувалось скорочення кількості фермерських господарств при збільшенні площі угідь у їх користуванні. У 2020 р.

кількість фермерських господарств скоротилась на 601 одиницю відносно попереднього року, на 452 одиниці порівняно із 2015 р., на 6577 одиниць відносно 2000 р. При цьому площа сільськогосподарських угідь у їх користуванні в 2020 р. збільшилась на 10,9 % та 123,3 % відповідно до 2015 та 2000 рр. Відзначимо, що скорочення чисельності фермерських господарств відбувалося за рахунок збільшення площ землекористування і, відповідно, зменшення числа дрібних та середніх агроформувань. Тільки за 2020 р. збільшилася кількість підприємств, які не мали у своєму користуванні сільськогосподарських угідь.

Підсумовуючи дані аналізу, зазначимо, що з'явилася негативна тенденція, яка істотно впливає на структуру земельного фонду України — це перерозподіл площі сільськогосподарських угідь серед діючих аграрних підприємств на користь великих агрохолдингів.

Фахівці Київської школи економіки звертають увагу на те, що в Україні відсутнє стратегічне бачення та ефективна інституційна підтримка малого фермерства, а аграрна політика держави тією чи іншою мірою фокусується на підтримці великого бізнесу і мале фермерство розвивається в умовах доволі обмежених можливостей [10]. З іншого боку, існує серйозне підґрунтя стверджувати, що захоплення чимось одним, або фермерством, або агрохолдингами, може дуже дорого обійтись Україні і місця має вистачити всім [16]. Як бачимо, проблема холдингізації аграрного бізнесу залишається дискусійною, проте на наш погляд, важливим напрямком розвитку аграрної галузі має стати вибір раціональної, економічно достатньої форми господарювання, яка б уособлювала збалансоване поєднання економічної, соціальної та екологічної складової.

Відтак доцільно проаналізувати індекс сільськогосподарської продукції, який відображає рівень змін фізичного обсягу виробництва продукції сільського господарства, виробленого за періоди, що обрані для порівняння [9].

Для розрахунку індексів використовуються обсяги продукції сільського господарства у

Таблиця 2. Групування аграрних підприємств України за розмірами сільськогосподарських угідь, які знаходяться у землекористуванні (% до загальної кількості)

Підприємства, що мали сільськогосподарські угіддя за розміром, га	Роки						
	2012	2015	2016	2017	2018	2019	2020
до 5,00	85,3	92,7	87,7	89,4	82,0	79,4	76,3
5,01–10,00	9,5	9,2	7,6	6,9	6	5,1	4,2
10,01–20,00	6,8	7,1	6,2	5,7	5,1	4,5	3,9
20,01–50,00	8,6	9,8	8,6	8,6	7,7	7,3	6,4
50,01–100,00	23,9	28,3	24,8	24,7	22,5	21,4	19,7
100,01–500,00	9	11,5	10,2	10,8	10	9,9	9,7
500,01–1000,00	13	16,5	14,9	16,2	15,4	15,9	16,6
1000,01–2000,00	4,7	5,9	5,3	5,8	5,5	5,4	5,7
2000,01–3000,00	4,6	5,8	5,1	5,4	5	5	5,1
3000,01–4000,00	2,3	2,6	2,3	2,4	2,2	2,2	2,2
4000,01–5000,00	1,1	1,2	1	1	0,9	1	1
5000,01–7000,00	0,6	0,7	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5
7000,01–10000,00	0,6	0,7	0,5	0,6	0,5	0,5	0,6
більше 10000,00	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
Підприємства, що не мали сільськогосподарських угідь	0,3	0,4	0,3	0,4	0,4	0,4	0,4
	14,7	7,3	12,3	10,6	18	20,6	23,7

Джерело: сформовано на основі [6].

постійних цінах. На графіку (рис. 2) наведено динаміку індексів сільськогосподарської продукції за 2012—2021 рр.

Аналіз динаміки індексів продукції сільського господарства вказує на сповільнення зростання продуктивності у сільському господарстві протягом 2019—2020 рр. Зокрема у 2019 р. індекс сільськогосподарської продукції знизився на 6,28 в.п. порівняно із відповідним періодом 2018 р., у 2020 р. падіння продовжилось до 89,9 %. Спад виробництва у 2014, 2015, 2017, 2019 та 2020 рр. аналітики пов'язують з макроекономічними дисбалансами, російською військовою агресією, глибокими структурними диспропорціями у галузі, природно-кліматичними чинниками, які, створюють високі ризи-

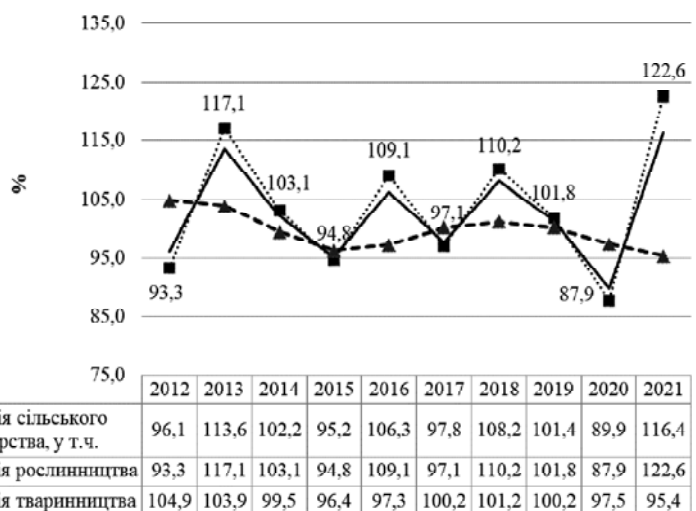

Рис. 2. Динаміка індексів продукції сільського господарства за видами

Джерело: побудовано авторами.

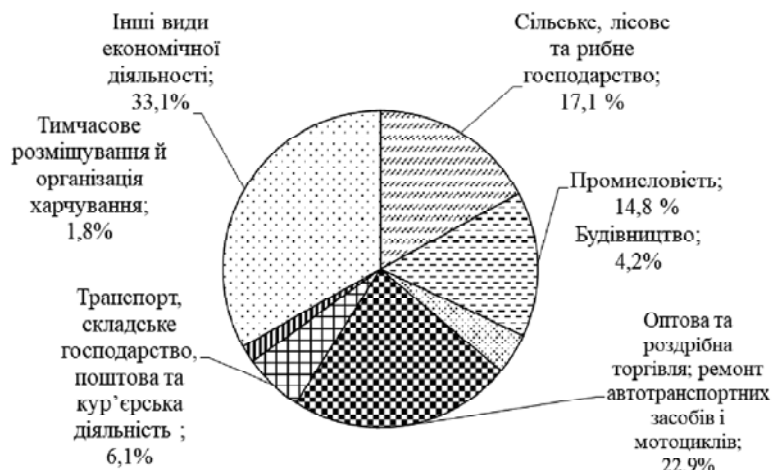

Рис. 3. Частка зайнятого населення за видами економічної діяльності у 2020 р.

Джерело: побудовано авторами.

ки для сільськогосподарських виробників, недостатнім рівнем прозорості у державному секторі управління тощо [8].

Як уже підкреслювалося вище, суперечливі процеси, які характеризують формування великих агрохолдингів, призвели до проблем розбалансування системи "сільське господарство — село" [3], посилили кризові тенденції у розвитку сільських територій, активізували процеси міграції працездатного сільського населення до міст, тощо. Так, у 2020 р. у сільському господарстві було зайнято 17,1 % працездатного населення України (рис. 3).

Як бачимо з рис. 3, у сільському, лісовому та рибному господарствах у 2020 р. були задіяні 17,1 % населення; найбільше осіб було зайнято у сфері оптової та роздрібно торгівлі; ремонту автотранспортних засобів та мотоциклів — 22,9 %, а також промисловості — 14,1 %.

Рис. 4. Динаміка зайнятих у сільському господарстві України за 2015–2020 рр., тис. осіб

Джерело: побудовано авторами.

Кількість осіб, зайнятих у сільському, лісовому та рибному господарстві за підсумками 2020 р., становила 499,9 тис. осіб, що на 6,56 % менше, ніж у 2019 р., і на 8,39 % менше, ніж у 2018 р. (рис. 4).

Стрімке зниження зайнятості населення у 2020 р., яке простежується на рис. 4, пов'язане зі спалахом коронавірусу та обмеженнями на економічну діяльність та переміщення громадян у період локдаунів. Зокрема, у сільській місцевості у I кварталі 2021 р. порівняно з аналогічним періодом минулого року відбулося скорочення кількості зайнятого сільського населення на 361,7 тис. осіб, або на 7 %, у тому числі працюючих за наймом — на 153 тис. осіб, а роботодавців — на 4,5 тис. осіб [11].

Економічна доцільність розвитку та функціонування підприємств агропродовольчої сфери визначається їх результативністю. Одним із домінуючих показників ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств є фінансовий результат. Тому надалі здійснимо аналіз фінансових результатів до оподаткування за окремими видами економічної діяльності за останні десять років. Як показує аналіз, всі досліджувані сфери діяльності протягом 2018–2019 рр. включно були прибутковими. Відмітимо, що промислові підприємства вийшли на прибутковий рівень починаючи з 2017 р., будівельні — з 2018 р., торговельні та підприємства фінансової та страхової сфери — з 2016 р., транспортні та складські — з 2019 р. На фоні результатів діяльності цих галузей вигідно відрізняються фінансові результати сільського, лісового та рибного господарства, оскільки демонстрували позитивні значення протягом всього періоду дослідження від показника в розмірі 69344,1 млн грн у 2017 році до 94041,4 млн грн прибутку у 2019 р.. І хоча до 2017 р. було зафіксовано щорічне зменшення сум фінансових результатів до оподаткування по даній сфері, за 2018 р. 2019 р. вони значно підвищились, подолавши навіть рівень 2016 р.

Розглянемо галузеву структуру виробництва в АПК та проаналізуємо співвідношення обсягів виробництва певних видів продукції, їх кількісні та якісні параметри з метою критичної переоцінки пристосованості до сучасної господарської ситуації країни.

Важливою умовою ефективного розвитку сільського господарства України є його матеріально-технічне забезпечення. Наразі за цим критерієм сільське господарство України значно відстає від оптимальних норм, а забезпеченість сільського господарства основними засобами не відповідає потребам виробництва.

За даними експертів відділу інвестиційного та матеріально-технічного забезпечення Національного наукового центру "Інститут аграрної економіки", ситуація, що склалася з ресурсним забезпеченням господарських формувань, свідчить про потребу в їх модернізації, відновленні втраченого технічного потенціалу та його подальшого розвитку (табл. 3) [7].

Дослідники звертають увагу на те, що обсяг розрахункової нормативної потреби основних засобів у сільському господарстві на 1 січня 2020 р. у сумі 868,4 млрд. грн майже вдвічі перевищує фактичний стан — 460,5 млрд. грн. Розрахунок свідчить, що на 1 січня 2021 р. вартість основних засобів повинна становити 1734,4 млрд. грн, що у 3,8 рази більше від фактичного показника на 1 січня 2020 р., а у 2025 р. — 2224,4 млрд. грн, або у 4,8 рази більше.

За прогнозами науковців Інституту аграрної економіки, виробництво валової продукції рослинництва до 2025 р. може збільшитися на 24,0 % — до 220,4 млрд. грн. Для цього середньорічні темпи приросту обсягів виробництва мають бути на рівні 2,0 %. При середньорічних темпах приросту 2,4 % обсяги валового виробництва продукції тваринництва у 2025 р. прогноуються на рівні 95,7 млрд. грн, що на 29,7% перевищить результати 2014 р. [6].

Незважаючи на прагнення держави економічно підтримати сільських товаровиробників [4; 13], показники технічної оснащеності аграрного виробництва продовжують погіршуватись, що підтверджується, зокрема, даними табл. 4.

Таблиця 3. Нормативна потреба в основних засобах на виробництво сільськогосподарської продукції на період до 2025 р., млрд. грн

Вид основних засобів	Наявність основних засобів у сільському господарстві (з мисливством) за первісною вартістю		Нормативна потреба в основних виробничих засобах за категоріями господарств					
			Сільсько-господарські підприємства		домогосподарств у сільській місцевості		усі категорії господарств	
	Роки							
	2019 (на кінець року)		2020	2025	2020	2025	2020	2025
	факт	розрах.						
Будівлі, споруди, передавальні пристрої	197,1	393,4	553,3	706,0	228,0	291,0	781,3	997,0
Машини та обладнання	134,1	269,8	392,7	512,0	162,0	206,7	554,7	718,7
Транспортні засоби	33,2	65,2	85,8	109,6	35,4	45,2	121,2	154,8
Продуктивна худоба	44,3	41,7	60,0	76,5	24,9	31,7	84,9	108,2
Багаторічні насадження	8,3	7,8	12,2	15,7	4,9	6,4	17,1	22,1
Вимірювальні прилади, інвентар, інструменти та ін.	43,6	90,5	124,0	158,2	51,2	65,4	175,2	223,6
Усього	460,5	868,4	1228,0	1578,0	506,4	646,4	1734,4	2224,4

Джерело: сформовано на основі [6].

Таблиця 4. Динаміка наявності сільськогосподарської техніки в сільськогосподарських підприємствах за період 2010—2019 рр., тис.

Назва сільськогосподарської техніки	Роки							Відхилення 2019/2010, %
	2010	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Трактори	151,3	130,8	127,9	132,7	129,3	128,7	130,5	-13,75
Зернозбиральні комбайни	32,8	27,2	26,7	27,4	26,8	26,3	26,5	-19,21
Кукурудзозбиральні комбайни	2,5	1,8	1,6	1,5	1,5	1,5	1,5	-40,00
Бурякозбиральні комбайни	4,2	2,7	2,4	2,3	2,0	1,6	1,6	-61,90
Льонозбиральні комбайни	0,5	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	-80,00
Картоплезбиральні комбайни	1,7	1,3	1,2	1,2	1,1	0,9	1,0	-41,18

Джерело: сформовано на основі [6].

Результати дослідження вказують, що у переважній більшості господарств парк тракторів, зернозбиральних комбайнів та іншої техніки майже не збільшується, або збільшується дуже повільно, й практично не поновлюється. Як видно з табл. 4 кількість тракторів у 2019 р. порівняно з 2010 р. скоротилася на 20,8 тис. шт., або на 13,75 %. Дана тенденція носить спадний характер, лише у 2016 р. на 3,75 % відбулося зростання порівняно з 2015 р., за рахунок збільшення тракторів на 4,8 тис. і у 2019 р. Збільшилася кількість тракторів на 1,8 тис. од. або на 1,4 % порівняно із 2018 р. Подібна тенденція зберігається на ринку зернозбиральних комбайнів. З 2010 р. по 2019 р. їх кількість зменшилася на 6,3 тис. шт. або 19,21 %. Що стосується кукурудзозбиральних комбайнів, то протягом досліджуваного періоду їх кількість зменшилась на тисячу одиниць, майже у два рази. Найбільше сільськогосподарська галузь втратила бурякозбиральних та льонозбиральних комбайнів.

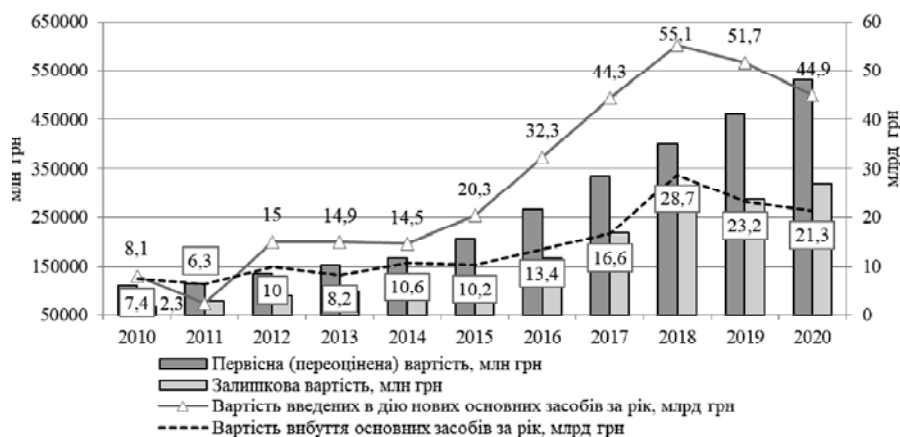

Рис. 5. Динаміка основних показників стану основних виробничих засобів сільського господарства

Джерело: побудовано авторами.

Значна кількість авторів у дослідженнях звертають увагу на проблему великої енергомісткості, технологічної недосконалості, низької ефективності та дуже високої ціни наявної сільськогосподарської техніки, що зумовлює надзвичайно високе навантаження на неї. Аналіз наукових джерел дозволив визначити, що: близько 85 % техніки в аграрних підприємствах експлуатується за межами амортизаційних строків [14]; через технічну несправність наявних машин в аграрних підприємствах четверта частина їх не використовується, в результаті чого забезпечення ними зменшується до 36-47 % [5]; інвестиції в основні засоби за рахунок амортизації знижуються щороку і причиною є відставання темпів переоцінки основних фондів від їх дійсної вартості в умовах інфляції [4]; закордонні машини значно переважають вітчизняні аналоги за багатьма техніко-економічними показниками, вони надійніші, потужніші, комфортніші та оснащені сучасними системами керування, вузлами й агрегатами [7]; недостатні обсяги фінансових ресурсів, застарілість матеріально-технічної бази значно обмежують можливості реалізації в Україні наукових досліджень [1; 13].

Статистичні дані свідчать про те, що техніко-технологічна модернізація матеріально-технічного забезпечення галузі здійснюється вкрай повільними темпами. За даними Державної служби статистики первісна вартість матеріальних активів сільського господарства, мисливства та надання пов'язаних із ними послуг, на кінець 2020 р. становила 530720,9 млн грн, або 5,01 % загальної вартості основних засобів національної економіки України.

Порівняно з відповідним показником 2019 р. вартість основних засобів сільського господарства, мисливства та надання пов'язаних

із ними послуг збільшилася на 70245,6 млн грн, або на 17,4 %, що є позитивним результатом зростання інвестицій у згадану галузь (рис. 5).

Протягом 2020 р. було введено в дію нових основних засобів на суму 44,9 млрд. грн, що на 6,8 млрд. менше, ніж у 2019 р.. Аналіз показав, що, починаючи із 2018 р. оновлення основних засобів у сільському господарстві поступово скорочується. Вартість основних засобів, які надійшли у сільськогоспо-

дарські підприємства у 2018 р., була максимальною і склала 55,1 млрд. грн, у 2019 р. сума знизилася до 51,7 млрд. грн. У 2020 р. вартість введених у дію нових основних засобів 44,9 млрд. грн перевищувала вартість вибутих основних засобів у 2,1 рази, у 2019 р. — у 2,2 рази.

Аналіз засвідчив, що в останнє десятиріччя технічний стан сільськогосподарських машин та обладнання погіршувався (рис. 6).

Знос основних засобів значно знизився у 2011 р., а у 2012—2015 рр. почав зростати, хоча у 2020 р. не досяг рівня 2010 р.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Наступне десятиліття визначиться посиленням глобальних загроз продовольчій безпеці, а тому для України, яка володіє потужним потенціалом аграрного сектору, відкриваються нові перспективи та можливості. Трансформація аграрного сектору потребуватиме запровадження масштабних інновацій та інвестицій для диверсифікації виробництва й забезпечення достатньої продуктивності в умовах кліматичних змін, що дозволить гармонізувати структуру аграрного виробництва, посилити його інклюзивність, кардинально підвищити ступінь переробки продукції. Цьому має сприяти запровадження прозорого та конкурентного соціально-орієнтованого ринку земель сільськогосподарського призначення. Основні акценти мають бути зміщені в бік формування ринкових інститутів, які дозволять оптимізувати наявні форми організації сільськогосподарського виробництва з точки зору ефективності реалізації ними економічних, соціальних та екологічних функцій. На цій

основі, аграрний сектор має стати осередком створення нових робочих місць і подолання безробіття на селі, а також рушієм інноваційної перебудови усього способу життя селян. З урахуванням пріоритетних завдань реалізації аграрної політики країн ЄС, основні напрями подальшого розвитку вітчизняного аграрного сектору мають концентруватись у напрямі розвитку органічного землеробства, впровадження біотехнології виробництва продукції рослинництва і тваринництва, створення розумних агрофірм та реалізації проектів відродження сільських територій. Дані процеси посилюють систему управління фінансово-економічною безпекою конкурентоспроможних підприємств агропродовольчої сфери в умовах цифровізації.

Література:

1. Аналітична доповідь до щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-12/analitichna_dopovid_do_poslannya_prezidenta_do_vr_ukraini_2021-1.pdf (дата звернення 20.01.2024 р.).
2. Білоусова Н. Аграрії отримали з бюджету 1,5 млрд. грн дотацій за 2021 рік. URL: <https://agropolit.com/spetsproekty/909-agrariyi-otrimali-z-byudjetu-15-mlrd-grn-dotatsiy-za-2021-rik> (дата звернення 20.01.2024 р.).
3. Бородіна О. М., Прокопа І. В. Село і селянство на роздоріжжі можливостей і перехресті надій. Економіка і прогнозування. 2016. № 2. С. 135—136.
4. Волощук Ю. О. Стратегічні пріоритети розвитку агропромислових підприємств в умовах неоіндустріальної модернізації: теорія, методологія, практика: дис. ... докт. екон. наук: 08.00.04. Кам'янець-Подільський, 2019. 566 с.
5. Грабовецький Б. Є. Основи економічного прогнозування: навч. посіб. Вінниця: ВФ ТАНГ, 2000. 209 с.
6. Державна служба статистики України. Статистична інформація. Актуально на 01.02.2024. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (дата звернення 01.02.2024 р.).
7. Захарчук О. В., Навроцький Я. Ф., Вишневецька О. В. Сучасний стан та перспективи матеріально-технічного забезпечення сіль-

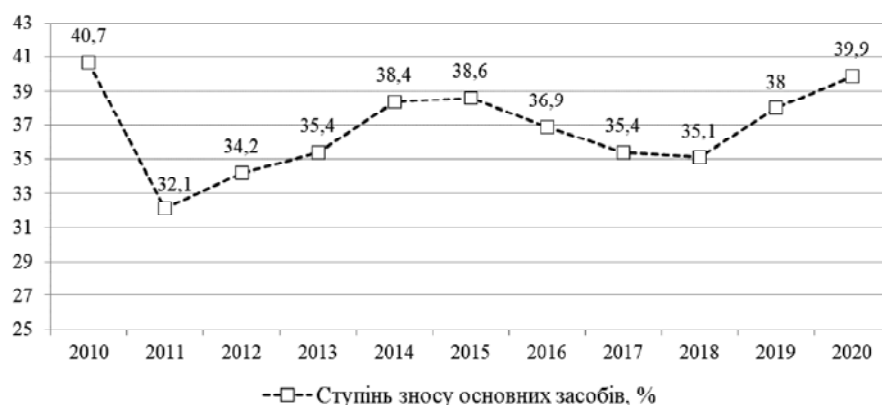

Рис. 6. Динаміка зносу основних засобів за 2010—2020 рр.

Джерело: побудовано авторами.

ського господарства. Економіка АПК, 2021. № 6. С. 79—88.

8. Кузнєцова Т. В., Лесняк О. Ю., Красовська Ю. В., Подлевська О. М. Оцінка динаміки загальної факторної продуктивності сільськогосподарства в Україні. Вісник НУВГП. Економічні науки. 2020. Вип. 4 (92). С. 133—141.

9. Кушнір С. О. Аналіз показників розвитку аграрного сектору України. Економічна система країни в контексті міжнародного співробітництва: стан та перспективи розвитку: мат-ли міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 31 серп. 2019 р.). Львів, 2019. С. 61—64.

10. Малі фермери та домогосподарства в сільському господарстві та сільській економіці: оцінка їх ролі та заходи з підтримки їх сталого розвитку. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2021/07/Smallholders-KSE.pdf> (дата звернення 20.01.2024 р.).

11. Могильний О. М., Патики Н. І., Грищенко О. Ю. Вплив карантинних обмежень, пов'язаних із COVID-19, на ринок праці та зайнятість у сільській місцевості. Економіка АПК, 2021. № 4. С. 51—67.

12. Нова система підтримки аграріїв в Україні: хто насправді у вигазі? URL: <https://kse.ua/ua/community/stories/the-new-agricultural-support-system-in-ukraine-who-really-benefits/> (дата звернення 20.01.2024 р.).

13. Пінчук А. О. Стратегія забезпечення сталого розвитку сільського господарства в умовах діджиталізації економіки України: дис. ... докт. екон. наук: 08.00.03. Чернівці, 2020. 464 с.

14. Сітковська А. О., Савенко О. А., Капустя М. Ю. Технічне забезпечення аграрних підприємств як фактор підвищення конкурентоспроможності. Агросвіт, 2022. № 1. С. 53—57.

15. Трусова Н. В., Радченко Н. Г., Шутько Т. І. Бюджетно-податкове стимулювання розвитку аграрного сектору України. Агросвіт, 2021. № 20. С. 22—31.

16. Фермери чи агрохолдинги? Або чому крайнощі не на користь аграрному сектору та селу України. URL: <https://agroportal.ua/blogs/fermery-ili-agrokholdingi-ili-pochemu-krainosti-ne-v-polzu-agrarnomu-sektoru-i-selu-ukrainy> (дата звернення 20.01.2024 р.).

17. 2025 року виробництво валової продукції сільського господарства в Україні може збільшитися до 316 млрд грн Інститут аграрної економіки. URL: <http://www.iae.org.ua/presscentre/archnews/1973-2025-316-.html> (дата звернення 20.01.2024 р.).

References:

1. National Institute of Strategic Studies (2021), "Analytical report on the annual Message of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine", [Online], available at: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-12/analitichna_dopovid_do_poslannya_prezidenta_do_vr_ukraini_2021-1.pdf (Accessed 29 Jan 2024).

2. Bilousova, N. (2022), "Agrarians received UAH 1.5 billion in subsidies from the budget for 2021", [Online], available at: <https://agropolit.com/spetsproekty/909-agrariyi-otrimali-z-byudjetu-15-mlrd-grn-dotatsiy-za-2021-rik> (Accessed 29 Jan 2024).

3. Borodina, O. M. and Prokopa, I. V. (2016), "The Village and the Peasant at the Crossroads of Opportunities and Crossroads of Hopes", *Ekonomika i prohnozuvannya*, vol. 2, pp. 135—136.

4. Voloshchuk, Yu. O. (2019), "Strategic priorities for the development of agro-industrial enterprises in the conditions of neo-industrial modernization", Abstract of Doctor of Economic Sciences dissertation, economics and enterprise management (for types of economic activity), Podilsk State Agrarian and Technical University, Kamianets-Podilskyi, Ukraine.

5. Hrabovetskyi, B. Y. (2000), *Osnovy ekonomichnoho prohnozuvannya* [Basics of economic forecasting], VF TANG, Vinnytsia, Ukraine.

6. State Statistics Service of Ukraine (2024), "Statistical information. Actual as of 02/01/2024", [Online], available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 29 Jan 2024).

7. Zakharchuk, O. V., Navrotskyi, Y. F. and Vyshnevetska, O. V. (2021), "Current state and prospects of logistical support of agriculture", *Ekonomika APK*, vol. 6, pp. 79—88.

8. Kuznetsova, T. V., Lesnyak, O. Yu., Krasovska, Yu. V. and Podlevska, O. M. (2020), "Estimation of the dynamics of the total factor productivity of agriculture in Ukraine", *Visnyk NUVHP. Ekonomichni nauky*, vol. 4 (92), pp. 133—141.

9. Kushnir, S. O. (2019), "Analysis of indicators of the development of the agricultural sector of Ukraine", *Materialy Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi. "Ekonomichna systema krayiny v konteksti mizhnarodnoho spivrobitnytstva: stan ta perspektyvy rozvytku"* [Materials of the International Scientific and Practical Conference. "The country's economic system in the context of international cooperation: state and development prospects"], Lviv, Ukraine, pp. 61—64.

10. KSE (2021), "Small farmers and households in agriculture and the rural economy: assessment of their role and measures to support their sustainable development", [Online], available at: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2021/07/Smallholders-KSE.pdf> (Accessed 29 Jan 2024).

11. Mohylnyi, O. M., Patyka, N. I. and Gryshchenko, O. Yu. (2021), "The impact of quarantine restrictions related to COVID-19 on the labor market and employment in rural areas", *Ekonomika APK*, vol. 4, pp. 51—67.

12. KSE (2018), "The new system of support for farmers in Ukraine: who really benefits?", [Online], available at: <https://kse.ua/ua/community/stories/the-new-agricultural-support-system-in-ukraine-who-really-benefits/s> (Accessed 29 Jan 2024).

13. Pinchuk, A. O. (2020), "Strategy for ensuring the sustainable development of agriculture in the conditions of digitization of the economy of Ukraine", Abstract of Doctor of Economic Sciences dissertation, economy and management of the national economy, Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine.

14. Sitkovska, A. O., Savenko, O. A. and Kapusta, M. Yu. (2022), "Technical support of agricultural enterprises as a factor of increasing competitiveness", *Ahrosvit*, vol. 1, pp. 53—57.

15. Trusova, N. V., Radchenko, N. G. and Shutko, T. I. (2021), "Budget and tax stimulation of the development of the agricultural sector of Ukraine", *Ahrosvit*, vol. 20, pp. 22—31.

16. Niv'ievs'kyj, O. (2017), "Farmers or agricultural holdings? Or why extremes are not in favor of the agricultural sector and the countryside of Ukraine", [Online], available at: <https://agroportal.ua/blogs/fermery-ili-agrokholdingi-ili-pochemu-krainosti-ne-v-polzu-agrarnomu-sektoru-i-selu-ukrainy> (Accessed 29 Jan 2024).

17. Institute of Agrarian Economics (2015), "In 2025, the production of gross agricultural products in Ukraine may increase to UAH 316 billion. Institute of Agrarian Economics, [Online], available at: <http://www.iae.org.ua/presscentre/archnews/1973-2025-316-.html> (Accessed 29 Jan 2024).
Стаття надійшла до редакції 03.02.2024 р.

УДК 658:633.15

Г. Є. Павлова,
д. е. н., професор, декан факультету обліку і фінансів,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1400-7348>
В. О. Киричюк,
здобувач вищої освіти, магістр,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-9367-2686>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.4.31

ЕКОНОМІЧНИЙ ЗМІСТ ПОТОЧНИХ БІОЛОГІЧНИХ АКТИВІВ ТВАРИННИЦТВА ТА ПРОБЛЕМИ ЇХ ОБЛІКУ

Н. Pavlova,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Dean of the Faculty of Accounting
and Finance, Dnipro State Agrarian University of Economics, Dnipro, Ukraine
V. Kyrychok,
Graduate of higher education, master's degree, Dnipro State Agrarian and Economic University

ECONOMIC CONTENT OF CURRENT BIOLOGICAL ASSETS OF LIVESTOCK AND PROBLEMS OF THEIR ACCOUNTING

Сільське господарство вважається особливою сферою виробництва, оскільки в процесі створення готової продукції поряд з фінансовими і матеріально-технічними ресурсами задіяні також природні ресурси: земля і живі організми.

Введення в дію НПБО 30 "Біологічні активи", яким змінено організацію та методику обліку тварин у сільськогосподарських організаціях. Як відомо, нова методологія бухгалтерського обліку, яка була реалізована в Національному стандарті бухгалтерського обліку 30 "Біологічні активи", призвела до численних проблем у бухгалтерській професії та не знайшла широкого впровадження в сільськогосподарських підприємствах країни. У статті зазначено, що існують численні проблеми щодо організації та управління біологічними активами (відсутність чіткого визначення, класифікації, неефективна система синтетичного та аналітичного обліку тощо).

It has been determined that the population of Ukraine lacks meat and meat products. In solving the issue of increasing meat and livestock production, the approach of this industry is effective, first of all. The shortsightedness of agricultural managers, low liquidity and difficult financial situation led to the destruction of livestock farming in organizations that were private: partnerships and leased enterprises. Compared to the expected period of the administrative economy, the livestock industry is preserved in collective ownership organizations that are part of an agricultural production cooperative, which follows the introduction of market principles of management in the agricultural sector and the preservation of land and property, which allows for the preservation of the integrity of land and property complexes.

It has been proven that livestock breeding is of great economic importance for the country as a whole. It is considered a source of providing the population with such important food products as meat, milk, eggs, and also provides the industry with wool, leather, fur and other resources.

Agriculture is considered to be a special sphere of production, as in the process of creating finished products, along with financial, material and technical, and labor resources, natural resources are also involved: land and living organisms.

Despite the importance of accounting policies, there is a problem in agricultural organizations with their creation; the managers of the organization specifically address this issue and do not take into account the specifics of the organization's activities when creating them.

In addition, most agricultural enterprises created their accounting policies when the basic laws on agriculture were created, despite the fact that many changes have taken place in the economy of the state. It has been determined that one of the most important responsibilities in the creation of accounting and analytical support is to study the rules governing the activities of biological assets.

As Ukraine promotes efficient international economic activity, there is a widespread use of international standards. National and international standards have some similarities, but there are significant differences between them.

Ключові слова : поточні біологічні активи, тваринництво, бухгалтерський облік, вибуття.

Key words: current biological assets, animal husbandry, accounting, disposal.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сьогодні, навіть в умовах військового стану, підвищення ефективності тваринницької галузі є надзвичайно важливим. Населенню України не вистачає м'яса та м'ясних продуктів. У вирішенні питання збільшення виробництва м'яса і тваринництва ефективний підхід перш за все цієї галузі. Недалекоглядність керівників сільськогосподарських організацій, низька ліквідність та скрутне фінансове становище призвели до знищення тваринництва в організаціях, які були приватними: товариствах, орендних підприємствах. У порівнянні з передбачуваним періодом адміністративної економіки, галузь тваринництва зберігається в організаціях колективної власності, які є частиною сільськогосподарського виробничого кооперативу, це слідє запровадженню ринкових принципів господарювання в аграрному секторі та не втрачання землі та власності, це дає змогу зберегти цілісність земельно-майнових комплексів. Нам необхідно терміново вирішити питання узгодження попиту та пропозиції м'яса, встановлення пропорційного співвідношення між сільськогосподарськими та переробними підприємствами.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У наукових публікаціях останнього десятиліття була зроблена спроба розглянути кілька питань: розкрити економічну, фінансову та аналітичну природу категорії "біологічні активи", класифікувати біологічні активи для фінансових цілей, обговорити наукові принципи, що лежать в основі аналізу динаміки, відтворення та ефективності використання біологічних активів, удосконалення методичних та організаційних підходів до оцінки біологічних активів та їх обліку.

Стан справ та проблеми, пов'язані з обліком біологічних активів у контексті даного дослідження, задокументовано у розвідках М.Ф. Огійчука, М.М. Коцупатрого, О.О. Канцурова, В.М. Жука, В.Б. У дослідженні брали участь інші вчені, в тому числі Моссаковський. Ф.Ф. неодноразово ставили під сумнів ефективність теоретико-методологічних засад МСФЗ і, як наслідок, вітчизняних НП(С)БО. Бутинець, Ю.А. Кузьмінський, М.С. Пушкар П.Я. Хомин, Н.М. Малюга, Л.К. Сук, О.М. Петрук, Ткаченко Н.М. Проте залишається багато невирішених питань [5].

У міжнародному бухгалтерському обліку процес ведення бухгалтерського обліку, створення фінансової звітності та оприлюднення інформації про біологічні активи регулюється МСБО 41 "Сільське господарство". Однак принципи обліку та оцінки тварин і рослин, які є частиною біологічних активів, суттєво відрізняються від міжнародних стандартів бухгалтерського обліку, зокрема це стосується поняття "біологічні активи", їх класифікації відповідно до наукових принципів та оцінки, які базуються на ринковій вартості предмета. Це поняття стало загальноприйнятим у зарубіжному бухгалтерському обліку [3].

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета дослідження передбачає обґрунтування теоретичних і практичних засад діагностики біологічного складу оборотних засобів тваринництва та вирішення питання їх обліку у фермерському господарстві.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розведення тварин має важливе економічне значення для країни в цілому. Він вважається джерелом забезпечення населення такими

важливими продуктами харчування, як м'ясо, молоко, яйця, а також забезпечує промисловість вовною, шкірою, хутром та іншими ресурсами [15].

Сільське господарство вважається особливою сферою виробництва, так як в процесі створення готової продукції поряд з фінансовими, матеріально-технічними і трудовими ресурсами задіяні також природні ресурси: земля і живі організми.

Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку "Сільське господарство" діє вже понад 20 років. В Україні з 1 січня 2007 року діє аналогічний стандарт бухгалтерського обліку під назвою Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку (далі НП(С)БО) 30 "Біологічні активи". Пропонується новий метод ведення бухгалтерського обліку сільського господарства, який не є загальноприйнятим у реальному світі, а в Україні це робиться вперше.

У методичних пропозиціях з обліку біологічних активів зазначено, що біологічний актив вважається активом, якщо:

- ризики та переваги володіння біологічними ресурсами були делеговані корпорації;
- підприємство відповідає за біоресурси і контролює його використання;
- є висока ймовірність того, що підприємство в майбутньому отримає фінансову вигоду від його використання в сільському господарстві;
- можна точно визначити витрати біоресурсів [4].

Відповідно до НП(с)БО 30, який є "Біологічні активи", термін біологічні активи з терміном дії 12 місяців або менше, тобто активи, які є біологічними та виробляють сільськогосподарську продукцію, а також інші біологічні активи, які приносять економічні вигоди протягом цього періоду часу вважаються біологічними активами. Крім того, біологічними активами вважаються тварини, які вирощуються та відгодовуються.

Сільське господарство вважається особливою сферою виробництва, оскільки в процесі створення готової продукції поряд з фінансовими і матеріально-технічними ресурсами задіяні також природні ресурси: земля і живі організми.

Процес обліку та аналізу наявності та руху цих ресурсів складний, оскільки вони постійно змінюються: рослини проходять різні стадії розвитку, тварини набирають вагу, досягають зрілості тощо. Процедура якісної та кількісної зміни цих активів називається біологічною трансформацією.

НП(С)БО 30 під назвою "Біологічні активи" описує процес, за допомогою якого тварини чи рослини зазнають виробництва сільськогосподарської продукції та/або додаткових біологічних активів, а також отримують фінансову вигоду в інший спосіб. Тобто біологічним активом може бути будь-яка тварина чи рослина, яка утримується компанією або вирощується фізичною особою [4].

МСБО 41 "Сільське господарство" стверджує, що процес визнання та оцінки біологічних активів починається, коли компанія отримує контроль над активом або пов'язаними з ним майбутніми грошовими вигодами, і може бути достовірно оцінений за собівартістю або справедливою вартістю [2].

У методичних пропозиціях з обліку активів зазначено, що біологічний актив вважається активом, якщо:

- небезпеки та переваги біологічної власності були делеговані корпорації;
- підприємство піклується про біологічний ресурс та регулює його використання;
- є абсолютна впевненість, що підприємство отримає фінансові вигоди, пов'язані з його використанням у сільськогосподарському виробництві в майбутньому.
- витрати біоресурсів може бути точно оцінена [1].

Залежно від напрямку та тривалості використання біологічні активи поділяються на необоротні (довгострокові та малолітні довгострокові біологічні активи рослинництва та тваринництва) або оборотні активи (біологічні активи рослинництва та тваринництва).

Інтеграція економіки України у світовий економічний простір зумовлює необхідність удосконалення організації та методів обліку сільського господарства з метою створення функціональної інформаційної системи, що відповідає потребам відкритої ринкової економіки.

Одним із кроків стало запровадження Національного стандарту бухгалтерського обліку 30 "Біологічні активи", який змінив спосіб та організацію обліку тварин у сільськогосподарських підприємствах. Як відомо, нова методологія бухгалтерського обліку, яка була впроваджена в Національному стандарті бухгалтерського обліку 30 "Біологічні активи", має численні проблеми практичного застосування концепції та не отримала широкого впровадження в сільськогосподарських підприємствах країни. Однією з причин цього є недостатній обсяг наукових досліджень та відсутність практичних вказівок щодо застосування окремих положень стандартів.

Таблиця 1. Кореспонденція рахунків з обліку поточних біологічних активів тваринництва

Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків	
	Дебет	Кредит
Оприбутковано приплід тварин від основного стада	21	232
Оприбутковано приріст живої маси тварин	21	232
Вибракувано тварин із основного стада і поставлено на відгодівлю	21	16
Переведено тварин із однієї вікової групи в іншу або з ферми на ферму (зміни відбуваються тільки на аналітичних рахунках до рахунка 21)	21	21
Оприбутковано тварин, які надійшли в результаті купівлі у різних підприємств та організацій	21	63
Одержано тварин у порядку внесків для зарахування в статутний капітал	21	46
Списано тварин на забій	233	21
Переведено тварин в основне стадо: а) на списання вартості молодняка тварин, переведених в основне стадо б) оприбуткування молодняка тварин до довгострокових біологічних активів	155 16	21 155
Списано тварин на реалізацію за собівартістю	90	21
Вартість загинув тварин віднесено на витрати підприємства	232	21

Джерело: сформовано на основі [1].

За дебетом рахунка 21 "Поточні біологічні активи" відображаються поточні біологічні активи тваринництва, а за кредитом рахунку — вибуття об'єктів, продаж, безкоштовна передача тощо. На субрахунку 212 ведеться облік наявності та руху поточних біологічних активів тваринництва, які оцінюються за справедливою вартістю, потім ці активи зменшуються на очікувану собівартість їх реалізації. На рахунку 213, який має назву "Поточні біологічні активи тваринництва на момент первинного придбання", документується наявність та рух поточних біологічних активів тваринництва, вартість яких неможливо визначити з абсолютною точністю, внаслідок чого, облік цього основного засобу ведеться згідно з Національним положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 9 "Запаси". Відповідно до НП(С)БО 30 "Біологічні активи" та Методичних рекомендацій щодо обліку біологічних активів використання поточних біологічних активів у тваринництві відображатиметься в бухгалтерському обліку таким чином (табл. 1).

Впровадження та застосування НП(С)БО 30 "Біологічні активи" та Методичних рекомендацій щодо обліку біологічних активів мають на меті забезпечити належний облік тварин у сільському господарстві, однак не приділяють значної уваги метод, який використовується для регулювання їх руху на підприємстві. У ході дослідження було виявлено, що методичні пропозиції щодо регулювання біологічних активів у сільськогосподарських організаціях не отримали санкціонування законодавчого органу.

Відповідно до повноважень контролюючих органів покладено виконання загальних законів щодо організації та здійснення контролю за наявністю та рухом біологічних активів у формі оборотних активів. Поділ біологічних

активів на окремих облік і аналіз, а також запровадження абсолютно нової методики організації облікового процесу зумовили необхідність суттєвих змін в організації всіх етапів процесу. Це стосується вдосконалення первинного, аналітичного та синтетичного обліку з урахуванням еволюції національної системи бухгалтерського обліку та вимог сучасного сільського господарства до якості облікової інформації.

Організація обліку майна в сільськогосподарських організаціях передбачає проведення комплексних заходів щодо накопичення, групування, систематизації та аналізу інформації про господарські операції щодо надходження, руху та вибуття цих активів у зв'язку з господарською діяльністю з метою прийняття ефективних і своєчасних рішень щодо управління.

При організації обліку біологічних активів у тваринництві враховують декілька особливостей обліку, характерних для сезонних умов у сільському господарстві, зокрема:

1) надходження тваринницької продукції та витрати на виробництво все ще не узгоджуються протягом року.

2) витрати поділяються за видами і складом тварин в облікові групи. ціна продукції цієї галузі залежить від кількості грошей, витрачених на тварин і їх продуктивності.

3) при веденні обліку худоби використовується окрема система документообігу, присвячена аграрному сектору.

4) у сільському господарстві виробничий цикл може тривати від кількох місяців до року, внаслідок чого собівартість визначається наприкінці року.

При аналізі порядку правонаступництва та методики обліку біологічних активів найбільш суттєві питання наведені в таблиці 2.

Таблиця 2. Проблемні питання, що виникли в організації і методиці бухгалтерського обліку біологічних активів

Область проблеми	Сутність проблеми
Об'єкти обліку	Не чітка визначеність в об'єктах бухгалтерського обліку і відображення у статистичній звітності
Аналітичний облік	Не зручне застосування аналітичних рахунків, що призводить до використання субрахунків 2 і 3 порядків
Рахунки обліку	Неможливість застосування аналітики до біологічних активів тваринництва оцінених за первісною і справедливою вартістю, що призводить до зведення в обліку тварин на вирощування з різними обліковими оцінками в одну групу, та ускладнює документальне оформлення
Первинні документи	Нові форми первинних і зведених документів не набули широкого практичного застосування
Інформаційні технології	Організація і ведення обліку здійснюється без використання комп'ютерних технологій
Оприбуткування тварин	Ні в методичних рекомендаціях, ні в НПСБО 30 не вказано чіткості в оприбуткуванні тварин, одержаних у господарстві
Оцінка	Застосування справедливої вартості оцінки біологічних активів не набуло практичного впровадження, тому використання планової собівартості є зручним способом
Методика обліку	Обліковувати приріст молодняку тварин є не зручним способом, так як відділення приросту від тварин є фактично неможливим. Неможливо в момент одержання додаткових біологічних активів визначити розподіл біологічних активів на додаткові біологічні активи і сільськогосподарську продукцію, так як в цей період немає чіткої визначеності у подальшому використанні продукції. Облік побічної продукції на рахунку 27 чи 208 є не завжди можливим. Щоб не виникало спірних питань ефективнішим буде застосування лише субрахунку 208

Джерело: сформовано на основі [3, 5].

Переглядаючи наукові публікації щодо теоретичних аспектів управління біологічними активами, вчені визнали декілька проблемних питань, які потребують обговорення в наукових публікаціях.

Зокрема, у ході дослідження Палюх М.С., Брик М.М. [3] стверджують, що теоретично нові підходи до організації бухгалтерського обліку передбачають вирішення чотирьох питань:

- опис об'єктів обліку;
- принципи оцінки біологічних активів та сільськогосподарської продукції;
- розгляд удосконалення документування господарських операцій в сучасних організаційно-правових формах господарювання, а також використання комп'ютерів для обробки економічної інформації;
- процес збору доходів, витрачання коштів і підрахунок результатів називається бухгалтерським обліком. Це спрямовано на підвищення якості статистичної та бухгалтерської інформації;
- грошова вартість операцій обліковується та відображається на синтетичних та аналітичних рахунках.

Для належної організації бухгалтерського обліку першим кроком є забезпечення чіткого визначення об'єктів обліку. Об'єктами обліку поточної вартості біологічних активів, пов'язаних із тваринництвом, є види тварин на вирощуванні та відгодівлі: молодняк великої рогатої худоби, свиней, овець, птиця,

тварини, бджоли та інші види цих біологічних активів.

Специфіка діяльності сільськогосподарських підприємств, яка полягає у використанні біоресурсів у процесі господарської діяльності, призвела до виникнення проблемних питань щодо організації та методології бухгалтерського обліку. Ефективність обліку біологічних активів залежить від участі трьох сторін: держави, власників сільськогосподарських підприємств та бухгалтерів. Ці сторони наразі не беруть участі. Внаслідок цього виникає значна кількість питань щодо обліку даного виду активів.

Перелічені вище дослідження показали, що єдиного, обґрунтованого та остаточного визначення терміну "біологічний актив" не існує. Тлумачення регуляторних законів є досить лаконічним і не враховує всю біологічну власність у системі бухгалтерського обліку. Визначення вчених різноманітні, кожен має свій погляд на проблему. Поділ наукових досліджень на два підходи (системний і несистемний) вважається негативним аспектом явища, оскільки сприяє виникненню додаткових дискусій щодо вивчення поняття "біологічні активи", а сучасна економіка вимагає швидкого розвитку фінансової звітності в сільському господарстві.

Подібна ситуація спостерігається з класифікацією біологічних активів на класи за спільними властивостями. Законодавство передбачає єдину класифікаційну ознаку, яка ґрунтується

на терміні використання, тобто способі класифікації цього виду активів, наведені вище дослідження показали, що не існує єдиного, законного та визначеного визначення поняття "біологічний актив". Тлумачення регуляторних законів є досить лаконічним і не враховує всю біологічну власність у системі бухгалтерського обліку. Визначення вчених різноманітні, кожен має свій погляд на проблему. Поділ наукових досліджень на два підходи (системний і несистемний) вважається негативним аспектом явища, оскільки сприяє виникненню додаткових дискусій щодо вивчення поняття "біологічні активи", а сучасна економіка вимагає швидкого розвитку фінансової звітності в сільському господарстві.

На будь-якому підприємстві організація бухгалтерського обліку починається з розробки політики щодо ведення бухгалтерського обліку. Це має вирішальне значення для функціонування організації бізнесу. Його основні обов'язки:

Створення злагодженої роботи та ефективного обліку.

— відображення способу обліку господарських засобів, операцій і результатів діяльності відповідно до вимог законодавства та специфіки діяльності суб'єкта господарювання;

— забезпечення управлінської команди підприємства необхідною інформацією, важливою для прийняття рішень щодо управління та розробки додаткових стратегій діяльності.

— допомагає в плануванні та послідовності бухгалтерського обліку.

Незважаючи на значущість облікової політики, в сільськогосподарських організаціях існує проблема її створення, керівники організації спеціально вирішують це питання і при її створенні не враховують специфіку діяльності даної організації.

Крім того, більшість підприємств, які займаються сільським господарством, створили політику бухгалтерського обліку під час створення основних законів щодо сільського господарства, незважаючи на те, що в економіці держави відбулося багато змін.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ ДЛЯ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Одним із найважливіших обов'язків у створенні обліково-аналітичного забезпечення є дослідження правил, які регулюють діяльність біологічних активів, зокрема, П(С)БО 30 "Біологічні активи" та МСБО 41 "Сільське господарство". Оскільки Україна сприяє ефективній міжнародній економічній діяльності, сьогодні спостерігається широке використання міжнародних стандартів. Національні та міжнародні стандарти мають пев-

ну схожість, але між ними є значні відмінності. На нашу думку, було б доречно, створити єдиний універсальний стандарт, який би поєднував вимоги обох стандартів, що полегшило б ведення сільськогосподарської документації.

Література:

1. Брик М. Своєрідність обліку та контролю поточних біологічних активів в тваринництві. Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України. 2018. Вип. 23. С. 61—65.

2. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 41 Сільське господарство [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://ips.ligazakon.net/document/view/MU17055?an=368&ed=2022_04_18 (дата звернення 29.01.2024 р.).

3. Палюх М.С., Брик М.М. Особливості обліку біологічних активів з врахуванням міжнародних стандартів. Інноваційна економіка. 2018. № 9—10. С. 197—203.

4. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 30 "Біологічні активи" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1456-05> (дата звернення 29.01.2024 р.).

5. Садовська І.Б., Бабіч І.І., Нагірська К.Є. Організація обліку і оподаткування у фермерських господарствах в контексті професійного бухгалтерського судження. Облік і фінанси. 2019. № 4. С. 45—53.

References:

1. Bryk, M. (2018), "Peculiarity of accounting and control of current biological assets in animal husbandry", *Regional'ni aspekty rozvytku produktyvnykh syl Ukrainy*, vol. 23, pp. 61–65.

2. IFRS (2017), "International Accounting Standard 41 Agriculture", available at: https://ips.ligazakon.net/document/view/MU17055?an=368&ed=2022_04_18 (accessed January 29, 2024).

3. Paliukh, M.S. and Bryk, M.M. (2018), "Features of accounting for biological assets, taking into account international standards", *Innovatsijna ekonomika*, vol. 9—10, pp. 197—203.

4. Ministry of Finance of Ukraine (2005), "On approval of the National Accounting Regulation (Standard) 30 "Biological Assets", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1456-05> (accessed January 29, 2024).

5. Sadovs'ka, I.B. Babich, I.I. and Nahirs'ka, K.Ye. (2019), "Organization of accounting and taxation in farms in the context of professional accounting judgment", *Oblik i finansy*, vol. 4, pp. 45—53.

Стаття надійшла до редакції 05.02.2024 р.

УДК 332.2:332.3

А. А. Сахно,

д. е. н., професор, професор кафедри економіки та підприємницької діяльності,
Вінницький національний аграрний університетORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6135-2371>

О. Є. Заремба,

аспірант, Вінницький національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-7541-292X>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.4.37

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ УГІДЬ У КОНТЕКСТІ ВИРОБНИЦТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КУЛЬТУР

A. Sakhno,

Doctor of Economic Sciences, Professor,

Professor of the Department of Economics and Entrepreneurship, Vinnytsia National Agrarian University

O. Zaremba,

Postgraduate student, Vinnytsia National Agrarian University

EFFICIENCY OF LAND USE IN THE CONTEXT OF AGRICULTURAL CROP PRODUCTION

У статті досліджено наукові аспекти ефективності використання земельних угідь у контексті виробництва сільськогосподарських культур, що дозволило проаналізувати основні підходи щодо поняття ефективності як головного фактору діяльності у сільському господарстві. Доведено, що під ефективністю діяльності розуміють результативність від вкладених ресурсів, а у сільському господарстві — урожайність внаслідок використання земельних угідь. Проаналізовано діяльність сільськогосподарських підприємств, у тому числі фермерських господарств, а також господарств населення за 2022 рік щодо виробництва культур зернових та зернобобових, буряку цукрового фабричного, соняшнику, картоплі, культур овочевих, що дозволило виявити з одного боку різні пріоритетності суб'єктів відносно обсягу виробництва та задіяних площ, з іншого — перевагу сільськогосподарських підприємств у показниках врожайності над іншими суб'єктами. Доведено, що такі результати є наслідком переваг сільськогосподарських підприємств завдяки більшій мобільності та здатності використовувати усі ресурси для виконання виробничих завдань. Разом з тим, такі результати досягаються не завдяки фермерським господарствам, оскільки ефективність останніх є нижчою ніж в цілому по сільськогосподарських підприємствах, що свідчить про нерозвиненість фермерства в Україні, хоча у провідних країнах світу це головний чинник успіху бізнесу у сільському господарстві.

Використано метод аналізу середовища функціонування для визначення граничної ефективності з вирощування культур зернових та зернобобових, буряку цукрового фабричного, соняшнику, картоплі, культур овочевих по сільськогосподарським підприємствам, фермерським господарствам та господарствах населення, що дозволило побудувати лінію ефективності, визначити коефіцієнти ефективності (неефективності) по даних культурах відносно досягнення оптимального показника обсягу виробництва у контексті впливу площ з яких зібрано врожай та посівних площ культур. Доведено, що у більшості випадків земельні угіддя використовуються неефективно, оскільки суттєві втрати спостерігаються по тих культурах, на вирощування яких задіється максимальний обсяг ресурсів, а тому у наступних дослідженнях пропонується оптимізувати безпосередньо середовище функціонування та визначити оптимальні обсяги виробництва при умові ефективного використання посівних площ.

The article examines the scientific aspects of the efficiency of land use in the context of crop production, which made it possible to analyze the main approaches to the concept of efficiency as the main factor of activity in agriculture. It has been proven that the efficiency of activity is understood as the effectiveness of the invested resources, and in agriculture — the productivity due to the use of land. The activities of agricultural enterprises, including farms, as well as households for the year 2022 regarding the production of grain and leguminous crops, sugar beet, sunflower, potatoes, and vegetable crops were analyzed, which made it possible to identify, on the one hand, different priorities of subjects in relation to the volume of production and used areas, on the other hand — the superiority of agricultural enterprises in yield indicators over other subjects. Such results have been shown to be a consequence of the advantages of agricultural enterprises due to greater mobility and the ability to use all resources to perform production tasks. At the same time, such results are not achieved thanks to farms, since the efficiency of the latter is lower than that of agricultural enterprises as a whole, which indicates the underdevelopment of farming in Ukraine, although in the leading countries of the world it is the main factor of business success in agriculture.

The method of analysis of the functioning environment was used to determine the maximum efficiency in the cultivation of grain and leguminous crops, sugar beet, sunflower, potato, vegetable crops by agricultural enterprises, farms and households, which allowed to build an efficiency line, to determine efficiency (inefficiency) coefficients based on the data crops in relation to achieving the optimal indicator of the volume of production in the context of the influence of the areas from which the crop was harvested and the cultivated areas of crops. It has been proven that in most cases, land is used inefficiently, as significant losses are observed in those crops for the cultivation of which the maximum amount of resources is used, and therefore in the following studies it is proposed to optimize the operating environment directly and determine the optimal volumes of production under the condition of effective use of cultivated areas.

Ключові слова: ефективність, урожайність, сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства, господарства населення, сільськогосподарські культури, земельні угіддя, результативний та ресурсні (факторні) показники.

Key words: efficiency, productivity, agricultural enterprises, farms, households, agricultural crops, land, productive and resource (factor) indicators.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Актуальність теми дослідження полягає у необхідності забезпечення ефективного функціонування сільського господарства. Ефективним сільське господарство є у тому випадку, якщо відбувається результативна діяльність усіх господарюючих у галузі суб'єктів — починаючи від господарств населення, включаючи фермерські господарства та закінчуючи іншими сільськогосподарськими підприємствами.

Головною проблемою у досягненні оптимального обсягу виробництва сільськогосподарських культур є відсутність науково обґрунтованих підходів щодо використання земельних угідь з врахуванням показника ефективності як граничного фактору середовища функціонування у рослинницькій сфері.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика визначення ефективності використання земельних угідь у контексті виробництва сільськогосподарських культур досліджувалась багатьма науковцями. У статті використані праці таких вчених, як Гаража О.П., Лазарева О.В., Петренко Ж.А., Томашевська О.А., Музика П.М., Урба С.І., Філюк Д., Шматковська Т., Борисюк О., Масленнікова В.В., Гончарук І.В., Томашук І.В. Також використано метод аналізу середовища функціонування М. Фаррелла з метою визначення лінії ефективності. Разом з тим, вважаємо, що недостатньо приділено уваги оцінюванню ефективності з точки зору врахування факторів використання площі з якої зібрано врожай та посівної площі для забезпечення виробництва сільськогосподарських культур.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Завдання статті полягає у визначенні ефективності використання земельних угідь у контексті виробництва сільськогосподарських культур, що дозволить визначити достатність виробництва сільськогосподарських культур підприємствами та господарствами населення у розрахунку використаних посівних площ.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ефективність використання земельних угідь розглядають багато дослідників, причому кожний з них має власний контекст щодо особливостей її досягнення. Зокрема, Гаража О.П. вважає, що ефективність встановлює причинно-наслідкові залежності виробництва. При чому надає опис ціни досягнення певного результату, а не йому самому. Підвищення ефективності використання сільськогосподарських угідь можливе у разі зацікавленості держави. Вона повинна регулювати земельні відносини зі збереження та поліпшення стану земельних угідь, їх використання за цільовим призначенням, створити умови для впровадження розширеного відтворення та інтенсифікації. Але показники видів ефективності також можуть різнитися залежно від організаційно-виробничих форм господарювання на землі. Тому виділяють загальні (характерні для всіх організаційно-виробничих форм) та індивідуальні (притаманні певній формі). З розвитком земельної економіки виникають нові види ефективності [1].

Лазарева О.В. наголошує на підходах, що стосуються економічного, технічного та екологічного характеру. На її думку основними показниками ефективності використання землі є ті, що характеризують ступінь використання земельних угідь, рівень використання землі, посівні площі сільськогосподарських угідь, урожайність сільськогосподарських культур та їх валовий збір, виробництво продукції в розрахунку на одну особу. Напрямами підвищення ефективності використання земельних ресурсів є впровадження екологічно обґрунтованих систем ведення сільськогосподарського виробництва, вдосконалення структури посівних площ, застосування ґрунтозахисної системи землеробства, вдосконалення технологій виробництва сільськогосподарських культур, здійснення заходів із підвищення родючості ґрунту, міжгосподарське об'єднання землеволодінь та землекористувань на основі об'єднан-

ня з іншими власниками землі і майна, вдосконалення системи підвищення ефективності державного управління земельними ресурсами та землекористуванням [2].

Петренко Ж.А., Томашевська О.А. наголошують на ефективності як прибутковості від використання земельних угідь у системі зростання обсягу виробництва. Дослідження напрямів підвищення ефективності використання сільськогосподарських угідь орієнтує на пошук шляхів збільшення обсягів виробництва продукції з одиниці земельної площі з максимальним економічним ефектом, який знаходить свій прояв у показниках прибутку з цієї площі. Саме показник прибутковості одного гектара сільськогосподарських угідь синтезує в собі результативність дії різноякісних економічних і організаційно-економічних факторів виробництва та його ефективності [3].

Музика П.М., Урба С.І. розглядають ефективність використання земельних угідь з точки зору забезпечення концептуальних умов розвитку сільського господарства, зокрема через формування ринку земель, державного регулювання, дотримання екологічних стандартів. На їх погляд, підвищення ефективності використання земельних ресурсів передбачає доцільність дотримання стратегічної орієнтації на досягнення таких пріоритетів, як формування інституційного базису для поетапного впровадження ринку земель сільськогосподарського призначення, подолання проявів практики тіньового обігу сільськогосподарських угідь, мінімізація ризиків надмірної концентрації землі у користуванні одного власника, усунення екологічних дисбалансів розвитку аграрного сектору України, узгодження ресурсних потужностей з екологічними ризиками функціонування, організація засад раціонального природокористування в сільському господарстві, посилення охорони земель сільськогосподарського призначення, запобігання процесам деградації ґрунтового покриву, забезпечення відтворення та збереження родючості сільськогосподарських угідь [4].

Філюк Д., Шматковська Т., Борисюк О. головну увагу приділяють урожайності як фактору ефективності використання земельних угідь, причому забезпечення результативності вирощування культур можливе за наявності інвестицій, що покращать як сам виробничий процес, так і умови для просування продукції дрібними підприємствами. Вони вважають, що забезпечення збільшення ефективності використання земельних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами Ук-

раїни неможливе без здійснення інвестицій у покращення технологічної бази виробництва та екологічного вдосконалення якості земель сільськогосподарського призначення. Реалізація завдань зі збільшення обсягів інвестування в покращення якості земельних ресурсів потребує перерозподілу видатків аграрних підприємств, коли частина їх в обов'язковому порядку повинна спрямовуватися на інвестиції. Забезпечення такого перерозподілу інвестицій, з одного боку, реалізується за допомогою ринкового механізму, коли підприємства, які виходять на зовнішні ринки, змушені підвищувати якість власної продукції за рахунок удосконалення виробничих процесів та покращення якості наявних ресурсів, у тому числі й земельних. Оскільки такий вплив присутній лише для великих виробників, котрі систематично постачають свою продукцію на зовнішні ринки, необхідно розробити систему нормативних та законодавчих стимулів, які б охоплювали усі сільськогосподарські підприємства, в тому числі й невеликі. Такі стимули повинні передбачати податкові пільги та цільові субвенції на заходи, пов'язані з рекультивацією земель сільськогосподарського призначення відповідно до показників екологічної ефективності використання земельних ресурсів. Використання земельних ресурсів передбачає наявність земельних площ з яких збирається врожай. Результативність використання земельних ресурсів характеризується рівнем урожайності. Для сільського господарства урожайність є ефективністю заради досягнення якої суб'єкти господарювання згодні витратити власні кошти [5].

Масленнікова В.В. вважає, що сьогодні ще недостатньо обґрунтованими є математичні моделі еколого-економічного регулювання в системі комплексного підходу щодо раціонального використання та охорони земельних ресурсів. Такі моделі необхідні для проведення державних і регіональних програм здійснення земельної реформи, а також для розроблення економічних заходів у регулювання відносин між землекористувачами і державою. Для визначення ефективності використання земельних ресурсів у системі науково обґрунтованих технологій вирощування сільськогосподарських культур, вирішення питань раціонального розподілу ріллі між сівоzmінами і виведення з їх складу деградованих і малопродуктивних ґрунтів під консервацію з урахуванням екологічних факторів розроблена відповідна

математична модель, яка дає змогу визначити прибуток у різних варіантах використання земельних ресурсів [6].

Гончарук І.В. та Томашук І.В. питання ефективності окреслюють у контексті впливу інноваційних процесів на підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. Держава має взяти на себе відповідальність щодо забезпечення пільгового кредитування сільськогосподарських підприємств, які запроваджують у виробництво інноваційні розробки. Крім того, необхідно врегулювати на законодавчому рівні ліцензійну діяльність у сфері інтелектуального бізнесу. Потужною підтримкою для агровиробників має стати здійснення грантових компенсацій за впровадження інноваційних технологій. Завдяки розробленим програмам розвитку аграрного сектору, можливий прискорений перехід сільськогосподарського виробництва на нові інтенсивні технології. Підготовка та впровадження інноваційних проєктів у підприємствах агропромислового комплексу можливе за умов забезпечення тісної співпраці наукового потенціалу галузі, органів влади та суб'єктів господарювання [7].

Виходячи з огляду вищенаведених джерел можна стверджувати, що урожайність є фактором навколо якого максимально легко досліджувати ефективність використання земельних угідь. Головними складовими у розрахунку урожайності, крім власне сільськогосподарських площ, є також обсяг виробництва культур. Тому, метою діяльності суб'єктів господарювання у сільському господарстві є максимізація обсягу виробництва при економії сільськогосподарських площ.

Особливості сільського господарства — залежність від сезонності та небезпека перевиробництва продукції, тому урожайність як показник ефективності повинен регулюватись виробником у розрахунку до потреб у сільськогосподарській продукції з боку споживачів. Іншими словами, у сільському господарстві земельні ресурси не звичайний факторний показник, а чинник регулювання виробником обсягу вирощеної продукції.

У нашому випадку розглянемо діяльність сільськогосподарських підприємств та господарств населення як головних суб'єктів господарювання. Сільськогосподарські підприємства є основою підприємницької діяльності на селі, оскільки саме вони здатні швидко мобілізувати фінансові ресурси та організовувати виробництво з метою отримання комерційного результату. Фермерські господарства на те-

перішній час можна розглядати як найбільш перспективну форму організації виробництва на селі, оскільки їх головна основа — приватна власність та зацікавленість у раціональному використанні сільськогосподарських угідь.

Господарства населення слід розглядати як складову підприємницького середовища, що формується внаслідок діяльності дрібних селянських організацій заснованих на праці окремих родин.

Таким чином, сільськогосподарське виробництво розвивається з одного боку шляхом необхідності забезпечення потреб держави у вигляді дотримання продовольчої безпеки, з іншого — через стимулювання підприємництва, зокрема малого бізнесу.

Розглянемо показники діяльності сільськогосподарських підприємств, у тому числі фермерських господарств, а також господарств населення (табл. 1—3) за основними видами культур: культури зернові та зернобобові, буряк цукровий фабричний, соняшник, картопля та культури овочеві. Пропонуємо використання земельних ресурсів розглядати з точки зору аналізу площ з яких зібрано врожай та посівних площ культур.

Як показує табл. 1, підприємства більше всього вирощують культури зернові та зернобобові (42315,2 тис га) порівняно з іншими культурами, відповідно для цього використовується найбільший обсяг площ (8417,2 тис га). Найменший обсяг — вирощування картоплі (433,5 тис т), хоча найменша площа з якої зібрано врожай (15,5 тис га) належить культурам овочевим.

Виходячи з цього, визначимо ефективність вирощування сільськогосподарських культур — урожайність (визначається як відношення обсягу виробництва до площі з якої зібрано врожай).

У нашому випадку цей показник для культур зернових та зернобобових склав 5,03 т/га, буряку цукрового фабричного — 55,37 т/га, соняшнику — 2,24 т/га, картоплі — 26,11 т/га, культур овочевих — 28,68 т/га. Таким чином, за рівнем продуктивності вирощування культур зернових та зернобобових найменш вигідно, у той час найбільш доцільно вирощувати буряк цукровий фабричний.

У контексті табл. 1 проаналізуємо показники вирощування сільськогосподарських культур за фермерськими господарствами, оскільки вони є складовою сільськогосподарських підприємств (табл. 2). Зазначимо, що у межах діяльності сільськогосподарських підприємств вирощування культур зернових та зернобобових фермерськими господарствами складає

Таблиця 1. Показники вирощування сільськогосподарських культур за підприємствами

№	Культури	Обсяг виробництва, тис т	Площа з якої зібрано врожай, тис га	Посівні площі культур, тис га
1	Культури зернові та зернобобові	42315,2	8417,2	12171
2	Буряк цукровий фабричний	9508,0	171,7	184
3	Соняшник	9988,8	4466,8	5293
4	Картопля	433,5	16,6	1208
5	Культури овочеві	444,5	15,5	373

Джерело: сформовано на основі [8].

Таблиця 2. Показники вирощування сільськогосподарських культур за фермерськими господарствами

№	Культури	Обсяг виробництва, тис т	Площа з якої зібрано врожай, тис га	Посівні площі культур, тис га
1	Культури зернові та зернобобові	8407,1	2009,7	12171
2	Буряк цукровий фабричний	550,2	9,5	184
3	Соняшник	2078,8	1095,1	5293
4	Картопля	107,6	4,7	1208
5	Культури овочеві	101,1	3,8	373

Джерело: сформовано на основі [8].

19,87%, буряку цукрового фабричного — 5,79%, соняшнику — 20,81%, картоплі — 24,82%, культур овочевих — 22,74%.

Аналогічно розрахуємо частку площ фермерських господарств під культури зернові та зернобобові — 23,88%, буряк цукровий фабричний — 5,53%, соняшник — 24,52%, картоплю — 28,31%, культури овочеві — 24,52%.

Урожайність культур, вирощених фермерськими господарствами має наступний вигляд: культури зернові та зернобобові — 4,18 т/га, буряк цукровий фабричний — 57,92 т/га, соняшник — 1,90 т/га, картопля — 22,90 т/га, культури овочеві — 26,60 т/га. Порівнюючи отримані результати з показниками урожайності по сільськогосподарських підприємствах, слід зазначити, що урожайність по фермерських господарствах за більшістю культур нижча: по культурах зернових та зернобобових на 0,85 т/га, соняшнику на 0,34 т/га, картоплі на 3,21 т/га, культур овочевих на 2,08 т/га. Лише по буряку цукровому фабричному урожайність по фермерських господарствах вища за урожайність по сільськогосподарських підприємствах на 2,55 т/га.

Отримані результати дозволяють зробити висновок про недостатню розвиненість фермерських господарств як з точки зору наявності площ так і здатності збільшувати виробництво.

Таблиця 3. Показники вирощування сільськогосподарських культур за господарствами населення

№	Культури	Обсяг виробництва, тис т	Площа з якої зібрано врожай, тис га	Посівні площі культур, тис га
1	Культури зернові та зернобобові	11548,5	3355,7	12171
2	Буряк цукровий фабричний	433,5	12,1	184
3	Соняшник	1340,0	771,2	5293
4	Картопля	20465,7	1187,7	1208
5	Культури овочеві	7067,1	359,4	373

Джерело: сформовано на основі [8].

У розвинених країнах фермерські господарства є основною формою підприємницької діяльності, оскільки їм належить переважна більшість сільськогосподарських земель, у той час як в Україні під різні культури від 6% до 25%. Крім того, співвідношення між частками фермерських господарств у сільськогосподарських підприємствах по обсягу виробництва та площі з якої зібрано врожай складає фактично 1 до 1, що свідчить про прямолінійність та залежність фермерських господарств як від держави, так інших суб'єктів бізнесу.

У табл. 3 наведені показники вирощування сільськогосподарських культур за господарствами населення.

Урожайність по культурах зернових та зернобобових склала 3,44 т/га, буряку цукрового фабричного — 35,83 т/га, соняшнику — 1,74 т/га, картоплі — 17,23 т/га, культурам овочевим — 19,66 т/га.

На відміну від вирощування сільськогосподарських культур за підприємствами, господарства населення у 2022 році найбільше виростили картоплі порівняно з іншими культурами. Таким чином, господарства населення виростили картоплі у 47,21 рази більше ніж сільсько-

господарські підприємства, причому урожайність картоплі у сільськогосподарських підприємств у 1,5 рази вища ніж у господарств населення.

Сільськогосподарські підприємства виростили культур зернових та зернобобових у 3,66 рази більше ніж господарства населення, причому урожайність по даній культурі сільськогосподарських підприємств вища у 1,46 рази. По вирощуванню буряку цукрового фабричного сільськогосподарські підприємства перевищили господарства населення у 21,93 рази, а по урожайності у 1,54 рази. Соняшнику сільськогосподарськими підприємствами було вирощено більше ніж господарствами населення у 7,45 рази, а по урожайності перевага сільськогосподарських підприємств у 1,29 рази. По культурах овочевих господарствами населення вирощено у 15,90 разів більше ніж сільськогосподарськими підприємствами, однак і у цьому випадку урожайність сільськогосподарських підприємств по даній культурі вища у 1,46 рази.

Аналогічне відображення по площі, з якої зібрано врожай. По сільськогосподарських підприємствах значне перевищення над господарствами населення: по культурам зернових та зернобобових у 2,51 рази, по буряках цукрових фабричних у 14,19 рази та соняшниках у 5,79 рази. У свою чергу значне перевищення по господарствах населення над сільськогосподарськими підприємствами: по картоплі у 71,55 рази, по культурах овочевих у 23,19 рази.

Таким чином можна зробити висновок, що не дивлячись на обсяги вирощування культур та площі на яких вони вирощуються, рівень урожайності досліджуваних культур по сільськогосподарських підприємствах вищий ніж у господарств населення від 1,29 до 1,54 раз. Це

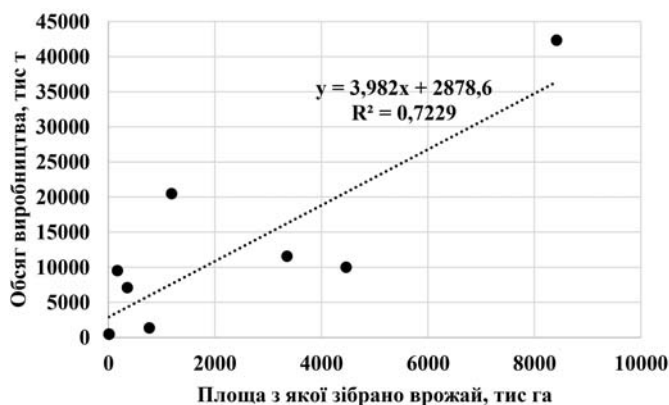

Рис. 1. Кореляційно-регресійна залежність обсягу виробництва від площ, з яких зібрано врожай

Джерело: сформовано на основі табл. 1, табл. 2, табл. 3.

пояснюється більшими можливостями підприємств як суб'єктів, що мають доступ до значно інтенсифікованих засобів виробництва, оскільки господарства населення здатні вирішувати питання виробництва виключно на локальних ринках держави без залучення сучасних технологій, а тому вони менш мобільні не тільки у виробничому, а й у соціальному та фінансовому плані.

На рис. 1 наведена кореляційно-регресійна залежність обсягу виробництва від площ, з яких зібрано врожай.

Спостерігається доволі суттєва щільність зв'язку (коефіцієнт кореляції дорівнює 0,85), що свідчить про вагомість впливу обсягу площ на виробництво продукції рослинництва. Функція має зростаючі тенденції, тобто у випадку відсутності зростання площ, обсяг виробництва складатиме у середньому 2878,6 тис т усіх культур.

Слід зазначити, що кореляційно-регресійний аналіз не дозволяє дати відповіді щодо ефективності використання сільськогосподарських угідь та достатності обсягу виробництва для задоволення потреб споживачів, оскільки він визначає виключно параметричну залежність у вигляді тенденції за усіма культурами та площами сільськогосподарських угідь на яких було зібрано врожай.

Як наслідок, постає необхідність визначення ефективності, що дозволить орієнтуватись не стільки на параметричну залежність між показниками або врожайністю по окремих культурах, скільки враховує можливість оптимізації в умовах обмежених земельних ресурсів з метою забезпечення необхідного обсягу виробництва сільськогосподарських культур.

Виходячи з цього, пропонуємо використати метод аналізу середовища функціонування,

Таблиця 4. Коефіцієнт відношення показника площі з якої зібрано врожай до обсягу виробництва продукції (X_1 / Y) та коефіцієнт відношення показника посівних площ культур до обсягу виробництва продукції (X_2 / Y)

№	Культури	по підприємствах		по фермерських господарствах		по господарствах населення	
		X_1 / Y	X_2 / Y	X_1 / Y	X_2 / Y	X_1 / Y	X_2 / Y
1	Культури зернові та зернобобові	0,199	0,288	0,239	1,448	0,290	1,054
2	Буряк цукровий фабричний	0,018	0,019	0,017	0,334	0,028	0,424
3	Соняшник	0,447	0,530	0,527	2,546	0,575	3,95
4	Картопля	0,038	2,787	0,044	11,227	0,058	0,059
5	Культури овочеві	0,035	0,839	0,037	3,689	0,051	0,053

Джерело: сформовано на основі табл. 1, табл. 2, табл. 3.

сутність якого полягає у застосуванні граничних підходів для визначення ефективності, що дозволить побудувати за результатами 2022 року схему позиціонування по кожній культурі у розрахунку на "еталонну межу" у контексті відношення обсягу сільськогосподарських угідь до обсягу виробництва.

Даний метод було запропоновано М. Фарреллом [9] як непараметричний, що передбачає наявність результативного показника та двох ресурсних (факторних) показників. У прикладі М. Фаррелла результативним показником є обсяг виробництва продукції, ресурсними (факторними) показниками — витрати на роботу силу та вартість капіталу.

Спочатку метод аналізу середовища функціонування використовувався для аналізу діяльності природних монополій, що дозволяє в умовах відсутності конкуренції визначати справедливий тариф для населення. У подальшому його застосовували для багатьох сфер діяльності починаючи від галузей національної економіки, функціонування підприємств, надання фінансових, інвестиційних послуг тощо.

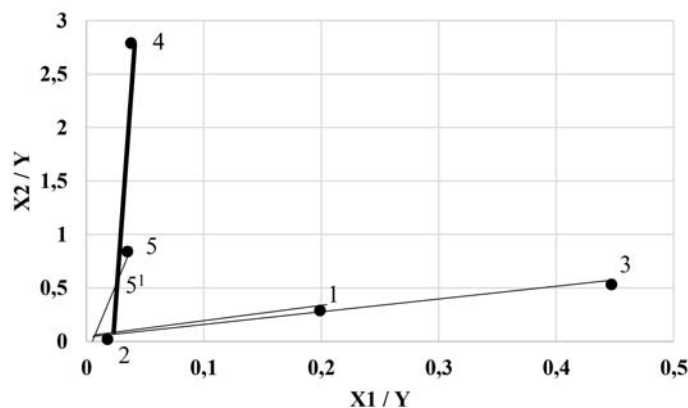

Рис. 2. Середовище функціонування у контексті діяльності підприємств з вирощування сільськогосподарських культур

Джерело: сформовано на основі табл. 4.

Таблиця 5. Розрахунок коефіцієнтів ефективності (неефективності) для культур зернових та зернобобових, соняшника та культур овочевих по сільськогосподарських підприємствах

№	Культури	Коефіцієнт ефективності	Коефіцієнт неефективності
1	Культури зернові та зернобобові	0,097	0,903
3	Соняшник	0,044	0,956
5	Культури овочеві	0,555	0,445

Джерело: сформовано на основі рис. 2.

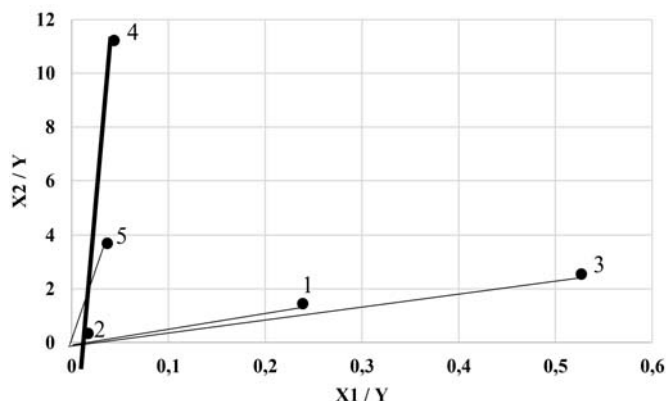

Рис. 3. Середовище функціонування у контексті діяльності фермерських господарств з вирощування сільськогосподарських культур

Джерело: сформовано на основі табл. 4.

Таблиця 6. Розрахунок коефіцієнтів ефективності (неефективності) для культур зернових та зернобобових, соняшника та культур овочевих по фермерських господарствах

№	Культури	Коефіцієнт ефективності	Коефіцієнт неефективності
1	Культури зернові та зернобобові	0,070	0,930
3	Соняшник	0,032	0,968
5	Культури овочеві	0,474	0,526

Джерело: сформовано на основі рис. 3.

Результати дослідження за допомогою даного методу апробовано у процесі оцінювання ефективності різних процесів та явищ, [10; 11; 12; 13; 14; 15] що дозволяє стверджувати про можливість використання основних його аспектів для оцінювання ефективності використання сільськогосподарських угідь у контексті вирощування культур.

У нашому випадку результативним показником (Y) є обсяг виробництва, ресурсними (факторними) — площа з якої зібрано врожай (X_1) та посівні площі культур (X_2). Таким чином можна розрахувати коефіцієнт відношення показника площі з якої зібрано врожай до обсягу виробництва продукції (X_1 / Y) та коефіцієнт відношення показника посівних площ

культур до обсягу виробництва продукції (X_2 / Y) (табл. 4).

Як показує табл. 4, розраховані коефіцієнти поділяються на дві групи:

— коефіцієнти, що знаходяться у межах від нуля до одиниці;

— коефіцієнти, що більші за одиницю.

Фактично обидва коефіцієнта є оберненими до показника врожайності та показують скільки виробленої продукції приходить на площу. Таким чином, коефіцієнти, що знаходяться у межах від нуля до одиниці характеризують можливість досягнення ефективності шляхом зростання обсягу виробництва. Коефіцієнти, що більші за одиницю — шляхом збільшення обсягу площ сільськогосподарських угідь.

На рис. 2 наведене середовище функціонування у контексті діяльності підприємств з вирощування сільськогосподарських культур.

Лінія ефективності — 2 (Буряк цукровий фабричний) — 4 (Картопля). Ця лінія побудована шляхом з'єднання позицій тих культур, що знаходяться найближче до осей абсцис та ординат. Виходячи з наведеного можна зробити висновок, що для сільськогосподарських підприємств найбільш оптимально виробляти буряк цукровий фабричний та картоплю.

Що стосується інших культур, то виробництво зернових та зернобобових, соняшнику та овочевих має певну неефективність.

Рівень ефективності (неефективності) можна розрахувати через відношення довжини відрізка 0—51 до довжини відрізка 0—5 (рис. 2). Для позицій культур, що складають лінію ефективності коефіцієнт ефективності дорівнює одиниці, для позицій інших культур — від нуля до одиниці. Чим ближче коефіцієнт ефективності до одиниці, тим ефективніше вирощувати культуру.

Розрахуємо коефіцієнти ефективності (неефективності) для культур зернових та зернобобових, соняшника, культур овочевих по сільськогосподарських підприємствах (табл. 5).

Зазначимо, що сільськогосподарські підприємства здійснюючи виробничу діяльність у 2022 році більшою мірою орієнтувались на вирощуванні культур, що не є визначальними для них з точки зору використання ресурсів (буряк цукровий фабричний та картопля). Вирощування властивих для їх специфіки культур зернових та зернобобових, а також соняшнику підприємства здійснюють максимально неефективно — необхідно підвищувати урожайність. Оскільки коефіцієнт відношення

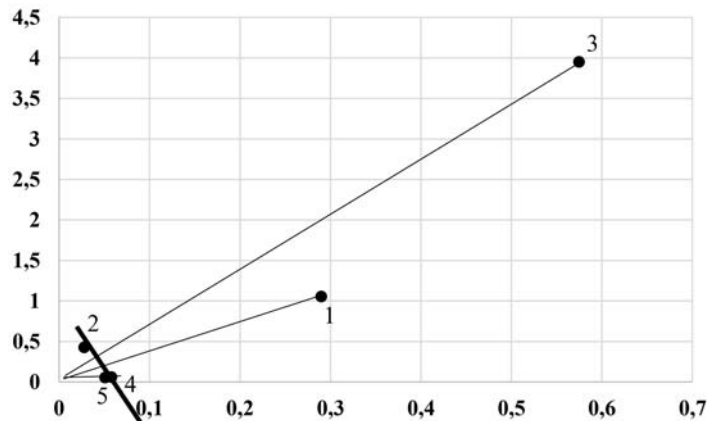

Рис. 4. Середовище функціонування у контексті діяльності господарств населення з вирощування сільськогосподарських культур

Джерело: сформовано на основі табл. 4.

показника посівних площ культур до обсягу виробництва продукції більший за одиницю ($X_2 / Y > 1$), то можна зробити висновок про наявність достатньо великого обсягу посівних площ під картоплю, що не виправдовується урожаєм, причому обсягу вирощеної культури достатньо для визнання зусиль підприємств ефективними.

На рис. 3 наведене середовище функціонування у контексті діяльності фермерських господарств з вирощування сільськогосподарських культур.

Розрахуємо коефіцієнти ефективності (неефективності) для культур зернових та зернобобових, соняшника, культур овочевих по фермерських господарствах (табл. 6).

Рис. 2 та рис. 3 дещо схожі між собою, оскільки фермерські господарства є одним із різновидів сільськогосподарських підприємств, а тому загальна тенденція зберігається. Разом з тим, рівень неефективності по діяльності фермерських господарств вищий ніж загалом по сільськогосподарських підприємствах.

Виходячи з отриманих результатів, вважаємо, як і у випадку з сільськогосподарськими підприємствами, за необхідне підвищення урожайності при виробництві культур зернових та зернобобових, а також соняшнику. Крім того, наявний достатньо великий обсяг посівних площ під картоплю, культури зернові та зернобобові, соняшник та культури овочеві, що не виправдовується вирощеним урожаєм ($X_2 / Y > 1$), причому обсягу вирощеної культури достатньо для визнання зусиль фермерських господарств ефективними тільки у випадку вирощування картоплі.

На основі наведеного можна зробити висновок, що для фермерських господарств прий-

Таблиця 7. Розрахунок коефіцієнтів ефективності (неефективності) для культур зернових та зернобобових, соняшника та культур овочевих по господарствах населення

№	Культури	Коефіцієнт ефективності	Коефіцієнт неефективності
1	Культури зернові та зернобобові	0,166	0,834
3	Соняшник	0,066	0,934
4	Картопля	0,999	0,001

Джерело: сформовано на основі рис. 3.

нятну ефективність забезпечує вирощування тільки однієї культури — буряку цукрового фабричного.

На рис. 4 наведене середовище функціонування у контексті діяльності господарств населення з вирощування сільськогосподарських культур.

У даному випадку лінія ефективності має вигляд: 2 (Буряк цукровий фабричний) — 5 (Культури овочеві). Неефективними є діяльність з вирощування картоплі, культур зернових та зернобобових, а також соняшнику.

Розрахуємо коефіцієнти ефективності (неефективності) для культур зернових та зернобобових, соняшника, культур овочевих по господарствах населення (табл. 7).

Як бачимо, відмінність діяльності господарств населення від діяльності підприємств та фермерських господарств полягає у тому, що вирощування культур овочевих є ефективною на відміну від вирощування картоплі. Разом з тим, аналогічно випадкам для сільськогосподарських підприємств та фермерських господарств, у господарств населення є посівні площі, що не виправдовуються вирощеним урожаєм ($X_2 / Y > 1$). У даному випадку — площі під культури зернових та зернобобових, а також культури соняшнику.

**ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ
НАПРЯМІ**

За результатами проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

1. Сільськогосподарські підприємства є головним інструментом забезпечення розвитку земельних угідь для вирощування культур, оскільки вони здатні швидко мобілізувати усі ресурси та орієнтуватись на максимальне виробництво. Разом з тим, можна стверджувати про відсутність провідної ролі фермерських господарств як основи сільського підприємництва, оскільки їх діяльність підвищує неефективність по підприємствах загалом, що свідчить про обмеженість виробничого ресурсу з одного боку та проблеми організації аграрних ринків у середині держави з іншого.

2. Обґрунтовано відсутність ефективної політики щодо використання площ та досягнення оптимального виробництва сільськогосподарських культур, що проявляється з одного боку надлишком посівних площ, з іншого — недостатністю виробництва. Оскільки обсяг площ з яких зібрано врожай, в основному, відповідає тенденціям виробництва продукції, можна вважати доведеним наявність неефективного використання посівних площ для виробництва деяких культур як підприємствами, фермерськими господарствами, так і господарствами населення.

Подальші дослідження повинні стосуватись оптимізаційних кроків середовища функціонування, зокрема розрахунку нових позицій на лінії ефективності у контексті знаходження виграшу від подолання неефективності як для результативного показника (обсяг виробництва), так і обох ресурсних (факторних) показників (площа з якої зібрано врожай та посівні площі культур).

Література:

1. Гаража О.П. Види та показники ефективності використання сільськогосподарських угідь в управлінні земельними ресурсами України. *Економіка та суспільство*. 2016. Вип. 3. С. 52—60. URL : www.economyandsociety.in.ua. (дата звернення: 03.02.2024 р.).
2. Лазарева О.В. Ефективність використання землі. Проблеми системного підходу в економіці. 2020. № 1 (75). С. 27—33. DOI: <https://doi.org/10.32782/25202200/2020-1-27>. URL: http://psae-jrnl.nau.in.ua/journal/1_75_2_2020_ukr/6.pdf (дата звернення: 03.02.2024 р.).
3. Петренко Ж.А., Томашевська О.А. Ефективність використання земельних ресурсів. *Scientific Progress & Innovations*. 2012. № 2. С. 162—168. URL: <https://www.pdau.edu.ua/sites/default/files/visnyk/2012/02/162.pdf> (дата звернення: 03.02.2024 р.).
4. Музика П.М., Урба С.І., Гончаренко Л.В. Аналіз стану та ефективності використання земельних ресурсів в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія Економіка і управління*. 2019. № 4 (2). С. 45—63. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/767351> (дата звернення: 03.02.2024 р.).
5. Філюк Д., Шматковська Т., Борисюк О. Ефективність використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств України. *Галицький економічний вісник*. 2022. № 2 (75). С. 30—36. URL: <https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua/pdf/75/1061.pdf> (дата звернення: 03.02.2024 р.).
6. Масленнікова В.В. Підвищення ефективності використання земельних угідь у сільському господарстві. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. № 17. С. 544—549. URL: <http://global-national.in.ua/archive/17-2017/114.pdf> (дата звернення: 03.02.2024 р.).
7. Гончарук І.В., Томашук І.В. Вплив інноваційних процесів на підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2023. № 1 (63). С. 30—47. DOI: 10.37128/2411-4413-2023-1-3. URL: <http://efm.vsau.org/storage/articles/June2023/p6mpv3rQCAvEkbbB8aiA.pdf> (дата звернення: 03.02.2024 р.).
8. Сільське господарство України за 2022 рік : статистичний збірник / Державна служба статистики України; відповідальний за випуск: Олег Прокопенко. Київ, 2023. 162 с.
9. Farrell M.J. The Measurement of Productive Efficiency. *Journal of Royal Statistical Society*. 1957. Series A, CXX. Part 3. P. 253—290.
10. Sakhno A., Hryvkivska O., Salkova I., Kucher L. Evaluation of the Efficiency of Enterprises by the Method of Analysis of Functioning Environment. *Journal of Environmental Management and Tourism*. 2019. Vol. 10. № 3 (35). P. 499—507. DOI: [https://doi.org/10.14505/jemt.v10.3\(35\).04](https://doi.org/10.14505/jemt.v10.3(35).04)
11. Sakhno A., Salkova I., Polishchuk N., Stashko I. Efficiency of managing liabilities of enterprises of different types of economic activities. *European Journal of Sustainable Development*. 2020. № 9 (1). P. 423—431. DOI: 10.14207/ejsd.2020.v9n1p423
12. Sakhno A., Salkova I., Broyaka A., Priamukhina N. A Methodological Analysis for the Impact Assessment of the Digitalisation of Economy

on Agricultural Growth. International Journal of Advanced Science and Technology. 2020. Vol. 29. № 8. P. 242—249.

13. Pryshliak N., Sakhno A., Tokarchuk D., Shevchuk A. Peculiarities of assessing the possibilities of increasing the yield of biofuels from agricultural crops on the example of Ukraine. Polityka Energetyczna — Energy Policy Journal. 2022. Vol. 25 (1). P. 155—174. DOI: 10.33223/epj/147155

14. Sakhno A., Salkova I., Abuselidze G., Yanchuk T., Buha N. Evaluation of Efficiency of Small Agricultural Enterprises Economic Activity Under Sustainable Development Conditions. Lecture Notes in Networks and Systems. 2023. Vol. 575 (2). P. 2262—2271. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-21219-2_254

15. Sakhno A., Salkova I., Petruk N., Popovych Y., Vychivskiy P., Zarichniak A., Abuselidze G. The Efficiency Evaluation of Providing Excursion Services in the Tourist Activity of Ukraine. Lecture Notes in Networks and Systems. 2023. Vol. 574 (1). P. 1216—1224. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-21432-5_129

References:

1. Harazha, O.P. (2016), "Types and indicators of the effectiveness of the use of agricultural land in the management of land resources of Ukraine", *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 3, pp. 52—60, available at: www.economyandsociety.in.ua (Accessed 3 Feb 2024).

2. Lazareva, O.V. (2020), "Land use efficiency", *Problemy systemnoho pidkrodu v ekonomitsi*, vol. 1, pp. 27—33, available at: http://psae-jrnl.nau.in.ua/journal/1_75_2_2020_ukr/6.pdf (Accessed 3 Feb 2024).

3. Petrenko, Zh.A. and Tomashevskaya, O.A. (2012), "Efficiency of use of land resources", *Scientific Progress & Innovations*, vol. 2, pp. 162—168, available at: <https://www.pdau.edu.ua/sites/default/files/visnyk/2012/02/162.pdf> (Accessed 3 Feb 2024).

4. Muzyka, P.M., Urba, S.I. and Honcharenko, L.V. (2019), "Analysis of the state and effectiveness of the use of land resources in Ukraine", *Vcheni zapysky Tavriyskoho natsionalnoho universytetu imeni V.I. Vernadskoho. Seriya Ekonomika i upravlinnya*, vol. 4, pp. 45—63, available at: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/767351> (Accessed 3 Feb 2024).

5. Filyuk, D., Shmatkovska, T. and Borysyuk, O. (2022), "Effectiveness of use of land resources of agricultural enterprises of Ukraine", *Halytskyi ekonomichnyy visnyk*, vol. 2, pp. 30—36, available at: <https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua/pdf/75/1061.pdf> (Accessed 3 Feb 2024).

6. Maslennikova, V.V. (2017), "Increasing the efficiency of land use in agriculture", *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, vol. 17, pp. 544—549, available at: <http://global-national.in.ua/archive/17-2017/114.pdf> (Accessed 3 Feb 2024).

7. Honcharuk, I.V. and Tomashuk, I.V. (2023), "The influence of innovative processes on increasing the competitiveness of agricultural enterprises", *Ekonomika, finansy, menedzhment: aktualni pytannya nauky i praktyky*, vol. 1, pp. 30—47, available at: <http://efm.vsau.org/storage/articles/June2023/p6mpv3rQCAvEkbbB8aiA.pdf> (Accessed 3 Feb 2024).

8. State Statistics Service of Ukraine (2023), *Silske hospodarstvo Ukrayiny za 2022 rik: statystychnyj zbirnyk [Agriculture of Ukraine for 2022: statistical collection]*, State Statistics Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

9. Farrell, M.J. (1957), "The Measurement of Productive Efficiency", *Journal of Royal Statistical Society*, vol. 3, pp. 253—290.

10. Sakhno, A., Hryvkivska, O., Salkova, I. and Kucher, L. (2019), "Evaluation of the Efficiency of Enterprises by the Method of Analysis of Functioning Environment", *Journal of Environmental Management and Tourism*, vol. 10, pp. 499—507.

11. Sakhno, A., Salkova, I., Polishchuk, N. and Stashko, I. (2020), "Efficiency of managing liabilities of enterprises of different types of economic activities", *European Journal of Sustainable Development*, vol. 9, pp. 423—431.

12. Sakhno, A., Salkova, I., Broyaka, A. and Priamukhina, N. (2020), "A Methodological Analysis for the Impact Assessment of the Digitalisation of Economy on Agricultural Growth", *International Journal of Advanced Science and Technology*, vol. 29, pp. 242—249.

13. Pryshliak, N., Sakhno, A., Tokarchuk, D. and Shevchuk, A. (2022), "Peculiarities of assessing the possibilities of increasing the yield of biofuels from agricultural crops on the example of Ukraine", *Polityka Energetyczna — Energy Policy Journal*, vol. 25, pp. 155—174.

14. Sakhno, A., Salkova, I., Abuselidze, G., Yanchuk, T. and Buha, N. (2023), "Evaluation of Efficiency of Small Agricultural Enterprises Economic Activity Under Sustainable Development Conditions", *Lecture Notes in Networks and Systems*, vol. 575, pp. 2262—2271.

15. Sakhno, A., Salkova, I., Petruk, N., Popovych, Y., Vychivskiy, P., Zarichniak, A. and Abuselidze, G. (2023), "The Efficiency Evaluation of Providing Excursion Services in the Tourist Activity of Ukraine", *Lecture Notes in Networks and Systems*, vol. 574, pp. 1216—1224.

Стаття надійшла до редакції 05.02.2024 р.

УДК 338.242

В. М. Марченко,

д. е. н., професор, професор кафедри економіки і підприємництва,

Національний технічний університет України

"Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4756-3703>

О. В. Усик,

аспірант кафедри економіки і підприємництва, Національний технічний

університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-1566-7922>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.4.48

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

V. Marchenko,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Economics and Entrepreneurship,
National Technical University of Ukraine "Ihor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

O. Usyk,

Postgraduate Student of the Department of Economics and Entrepreneurship,
National Technical University of Ukraine "Ihor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

FINANCIAL SECURITY OF BUSINESS ENTITIES IN MODERN CONDITIONS

В статті досліджено особливості формування фінансової безпеки суб'єктів підприємницької діяльності. Досліджуючи теоретичний базис визначення фінансової безпеки підприємницької діяльності визначено, що більшість авторів розглядають її за п'ятьма напрямками: як самостійний об'єкт управління; як фінансовий стан суб'єкта; в складі загальної економічної безпеки; як захищеність його фінансових інтересів та управління ризиками. Кожен з окреслених напрямів має свої певні особливості оцінки, які дозволяють визначити рівень фінансової стабільності та безпеки підприємства. Виокремлено основні ризики та загрози, які впливають на рівень фінансової безпеки підприємств. Обґрунтовано теоретичні підходи до визначення сутності фінансової безпеки, що дало змогу сформувати власне бачення даної категорії. Обґрунтовано, що фінансова безпека суб'єктів підприємницької діяльності — це стан, коли фінансові ресурси підприємства забезпечують його стабільність, виконання зобов'язань та сприяють сталому розвитку. Для досягнення фінансової безпеки суб'єктам підприємницької діяльності необхідно здійснювати: фінансове планування; ефективне управління оборотними коштами; диверсифікацію ризиків; фінансовий контроль; страхування; розширення доступу до фінансових ресурсів; підвищення фінансової освіти та компетентності персоналу. Узагальнено основні складові аспекти забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва. Виокремлено, що серед підходів, які використовують найчастіше, щодо оцінки рівня фінансової безпеки підприємств є: аналіз фінансових звітів, який дозволяє на основі даних підприємств розрахувати відповідні показники його діяльності за допомогою горизонтального та вертикального аналізу; метод рейтингів; стрес-тестування; аналіз ризиків; аналіз фінансових показників; порівняльний аналіз. Виокремлено основні етапи здійснення оцінки фінансової безпеки суб'єктів підприємництва. Запропоновано напрями управління фінансовою безпекою суб'єктів підприємництва. Обґрунтовано важливість стратегічного управління формуванням напрямів забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємницької діяльності.

The article examines the peculiarities of the formation of financial security of business entities. Investigating the theoretical basis of determining the financial security of entrepreneurial activity, it was determined that most authors consider it in five directions: as an independent object of management; as the subject's financial condition; as part of general economic security; such as the protection of his financial interests and risk management. Each of the outlined directions has its own specific evaluation features that allow determining the level of financial stability and security of the enterprise. The main risks and threats affecting the level of financial security of enterprises are highlighted. The theoretical approaches to determining the essence of financial security are substantiated, which made it possible to form one's own vision of this category. It is substantiated that the financial security of business entities is a state when the financial resources of the enterprise ensure its stability, fulfillment of obligations and contribute to sustainable development. In order to achieve financial security, business entities must carry out: financial planning; effective management of working capital; risk diversification; financial control; insurance; expanding access to financial resources; improvement of financial education and competence of personnel. The main component aspects of ensuring the financial security of business entities are summarized. It is highlighted that among the most frequently used approaches to assessing the level of financial security of enterprises are: analysis of financial reports, which allows, based on enterprise data, to calculate relevant indicators of its activity using horizontal and vertical analysis; rating method; stress testing; risk analysis; analysis of financial indicators; comparative analysis. The main stages of assessing the financial security of business entities are highlighted. Directions for managing the financial security of business entities are proposed. The importance of strategic management of the formation of directions for ensuring the financial security of business entities is substantiated.

Ключові слова: фінансова безпека, суб'єкти підприємництва, заходи, стратегічне управління, напрями забезпечення, управління фінансами.

Key words: financial security, business entities, measures, strategic management, areas of provision, risk management.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Складні умови здійснення господарської діяльності знижують рівень фінансової безпеки підприємств, що потребує розробки відповідних заходів щодо підвищення її рівня. Важливість даної проблеми значно розширює наукові підходи до її вирішення, оскільки різні автори по-різному трактують сутність фінансової безпеки. Більшість авторів розглядають її як основну функціональну складову економічної безпеки діяльності підприємства. Через зниження рівня розвитку підприємств, високий рівень їх збитковості, низький рівень рентабельності діяльності та інвестиційної привабливості актуальними постають питання пошуку дієвих інструментів та підходів щодо забезпечення фінансової безпеки їх розвитку.

Особливо актуальними такі питання постають для підприємств малого та середнього бізнесу, оскільки на сьогодні саме вони є основним джерелом зайнятості населення, сприяють надходженню податкових платежів до бюджетів, сприяють підвищенню соціально-економічного стану регіонів та держави в цілому. Незважаючи на розвиток та сприяння діяльності малих та середніх підприємств, рівень їх безпеки на сьогодні є досить низьким через негативний вплив факторів оточуючого середовища. Тому для держави важливими є питання формування такого середовища, яке б сприяло розвитку підприємницьких ініціатив, забез-

печувало б їх спроможність та адаптивність, що позитивно впливає на стан фінансової безпеки суб'єктів підприємництва.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питання забезпечення фінансової безпеки досліджувалися в працях багатьох вчених, серед яких можна виокремити роботи: І. Бланка, О. Барановського, Т. Васильців, Ю. Воробйова, А. Воронкової, К. Горячевої, Л. Донець, С. Ілляшенко, Г. Задорожного, Г. Козаченко, Л. Костирко, В. Пономарьова, О. Терещенко, А. Шеремета та інших.

Проте питання забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємницької діяльності в умовах повоєнного відновлення потребують додаткових досліджень.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає у дослідженні особливостей забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємницької діяльності в сучасних умовах.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Досліджуючи теоретичний базис визначення фінансової безпеки підприємницької діяльності можна визначити, що більшість авторів розглядають її за п'ятьма напрямками:

по-перше, як самостійний об'єкт управління;

Рис. 1. Основні аспекти забезпечення фінансової безпеки діяльності суб'єктів господарювання

Джерело: узагальнено автором на основі [7; 9].

по-друге, як фінансовий стан суб'єкта;
по-третє, в складі загальної економічної безпеки;

по-четверте, як захищеність його фінансових інтересів та управління ризиками.

Кожен з цих напрямів має свої певні особливості оцінки, які дозволяють визначити рівень фінансової стабільності та безпеки підприємства.

Так, автори, які розглядають фінансову безпеку як основу економічної безпеки підприємства (К.С. Горячева, Л.С. Козак, Л.А. Некрасенко) обґрунтовують, що на основі проведення оцінки показників фінансового стану суб'єкта та впровадження заходів щодо підвищення рівня фінансової безпеки забезпечується конкурентоспроможність та ефективність діяльності підприємства [6].

Група авторів (О.В. Ареф'єва, О.С. Журавка, Т. Б. Кузенко) розглядає фінансову безпеку підприємства як самостійний об'єкт управління на основі використання діагностичних заходів фінансового спрямування, які націлені на оптимізацію використання ресурсів, що спрямовані на подолання ризиків та загроз. В даному контексті фінансова безпека представляє собою здатність підприємства самостійно здійснювати фінансове управління своїми ресурсами для забезпечення конкуренції [1].

Представники третього напрямку (І.О. Бланк, О.Е. Пономаренко, Я.О. Кіріченко) розглядають фінансову безпеку як певний фінансовий

стан суб'єкта, який забезпечує стабільність та захищеність діяльності за рахунок збалансування фінансових інтересів, які сприяють уникненню або мінімізації існуючих загроз та небезпек. Фінансова безпека в даному випадку характеризує таку фінансову спроможність, яка дозволяє підприємству виконувати свої зобов'язання в необхідних межах та функціонувати в умовах нестабільності та високої невизначеності [2].

Даний напрям характеризує можливість фінансової системи підприємства відповідати за своїми зобов'язаннями на основі існуючих власних ресурсів. В загальному вигляді даний напрям характеризує можливість здійснення діяльності підприємства, незважаючи на зовнішні та внутрішні ризики.

Представники четвертого напрямку (Я.І. Мулик) розглядають фінансову безпеку як певний стан захищеності суб'єкта підприємництва на всіх рівнях його відносин від зовнішніх та внутрішніх загроз в довгостроковій перспективі [10].

Представники п'ятого напрямку (О.А. Кириченко, В.І. Куцук) розглядають фінансову безпеку як діяльність з управління ризиками, тобто фінансова діяльність повинна бути спрямована на забезпечення безперерйного функціонування підприємства в умовах нестабільності та високих ризиків [5].

Кожен з означених напрямів в цілому характеризує різні методи та підходи до забез-

Рис. 2. Основні етапи оцінки фінансової безпеки суб'єктів підприємницької діяльності

Джерело: узагальнено автором на основі [4].

печення фінансової безпеки діяльності суб'єктів, яка в цілому впливає на загальний його економічний стан та можливість сталого розвитку. На сьогодні доцільне застосування комплексного підходу, який буде включати усі означені напрями, задля забезпечення фінансової безпеки суб'єктів та їх розвитку в довгостроковій перспективі.

Загалом, можливо визначити, що фінансова безпека суб'єктів підприємницької діяльності — це стан, коли фінансові ресурси підприємства забезпечують його стабільність, виконання зобов'язань та сприяють сталому розвитку. Для досягнення означеної мети необхідно враховувати певні аспекти, що наведено на рис. 1.

Важливість фінансового планування при забезпеченні фінансової безпеки полягає у дотриманні плану, який враховує доходи та витрати, що сприяє уникненню та мінімізації ризиків та збитків. Основою фінансової політики є ефективне управління оборотними коштами, яке виражається у своєчасному виконанні своїх зобов'язань, що позитивно впливає на ліквідність підприємства. Заходи щодо диверсифікації ризиків дозволяють суб'єктам господарювання, інвестуючи в різні активи, збалансувати втрати та зберегти фінансову стійкість. Належний фінансовий контроль дозволяє ефективно управляти ресурсами, що сприяє мінімізації виникнення несприятливих ситуацій

та загроз. Заходи страхування дозволяють компенсувати втрати від настання ризиків та загроз, що впливає на фінансову стабільність діяльності підприємства.

Заходи щодо доступу до фінансових ресурсів у вигляді кредитів, інвестицій дозволяють забезпечити потреби підприємства для належної його роботи. Важливим аспектом для управління фінансами є компетентність персоналу в даних питаннях, який на основі досвіду та вмінь може приймати виважені рішення щодо управління та розподілу фінансових ресурсів на підприємствах.

Для ефективного управління фінансовою безпекою суб'єктів підприємництва важливим є здійснення оцінки стану його безпеки. Найбільш застосовуваними підходами щодо оцінки рівня фінансової безпеки підприємств є наступні:

по-перше, аналіз фінансових звітів, який на основі даних підприємств дозволяє розрахувати відповідні показники його діяльності (прибуток, заборгованість, ліквідність, рентабельність) за допомогою горизонтального та вертикального аналізу, що дає уявлення про фінансовий стан досліджуваного суб'єкта підприємництва;

по-друге, метод рейтингів, за допомогою якого визначається відповідний рівень фінансової безпеки підприємства за певними критеріями;

по-третє, стрес-тестування, яке характеризує використання сценарного підходу для визначення фінансової стійкості підприємства при настанні негативних подій;

по-четверте, аналіз ризиків, який включає в себе ідентифікацію та оцінку різних видів ризиків, які впливають на фінансову безпеку суб'єкта підприємницької діяльності;

по-п'яте, аналіз фінансових показників, які дозволяють визначити фінансову стійкість підприємства на основі розрахунку відповідних показників за даними звітності підприємства;

по-шосте, порівняльний аналіз, який використовується для порівняння підприємств однієї галузі для визначення конкурентних переваг та слабких сторін.

Застосування наведених методів можна проводити як окремо, так і в поєднанні з іншими для отримання більш обґрунтованих даних в часі та просторі. Загалом визначення фінансової безпеки підприємства потребує моніторингу стану її зміни для вчасного виявлення відхилень та мінімізації негативних наслідків. Найчастіше використовується методика оцінки стану фінансової безпеки суб'єктів підприємництва за алгоритмом, який наведений на рис. 2.

На першому етапі проводиться ідентифікація загроз, які можливі для підприємства, з урахуванням зовнішнього та внутрішнього середовища його діяльності. Після ідентифікації ймовірних загроз необхідно визначити джерела інформації щодо фінансового стану діяльності суб'єкта підприємництва. Для використання інформаційно-аналітичного інструментарію всю інформацію необхідно уніфікувати у відповідності до вимог.

Наступним кроком є вибір індикаторів, на основі яких буде здійснено розрахунок показників оцінки фінансової безпеки підприємства. Після проведення відповідних розрахунків визначається комплексний показник фінансової безпеки суб'єкта підприємницької діяльності. З урахуванням найбільш поширеної шкали визначення рівня безпеки діяльності суб'єктів підприємницької діяльності проводиться діагностика досліджуваного підприємства та визначається, до якого рівня безпеки воно відноситься.

Після цього, наступним кроком є розробка управлінських рішень щодо підвищення рівня фінансової безпеки підприємства в довгостроковій перспективі з урахуванням ймовірних ризиків та загроз. Наступним етапом є моніторинг рівня фінансової безпеки підприємств на певний проміжок часу для визначення рівня відхилення від запланованих показників. Якщо відхилення є значними, то необхідно перегля-

нути індикатори, які було обрано для визначення рівня фінансової безпеки та розширити їх перелік для врахування більшої кількості факторів. Заключним етапом є контроль рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємництва.

Важливим аспектом при управлінні фінансовою безпекою підприємницької діяльності є управління ризиками, оскільки саме ризики та загрози становлять найбільший вплив на фінансову стійкість та спроможність діяльності підприємств. Основні напрями щодо мінімізації ризиків та загроз можна виокремити за наступними складовими:

по-перше, ретельне фінансове планування, яке дозволяє визначити ймовірність настання непередбачуваних ризиків за рахунок оптимізації витрат та прогнозування доходів підприємства;

по-друге, диверсифікація портфелю послуг та продуктів, оскільки розширення асортименту товарів та послуг дозволить збалансувати негативний вплив факторів на бізнес;

по-третє, страхування — як напрям покриття фінансових витрат у разі таких непередбачуваних подій як пожежі, викрадення та інші;

по-четверте, стратегія управління ліквідністю, яка передбачає забезпечення достатнього обсягу ліквідних активів, що сприяє виконанню поточних зобов'язань підприємством;

по-п'яте, моніторинг ризиків, за допомогою якого здійснюється відстеження стану фінансової безпеки підприємства, що дозволяє вчасно виявляти загрози та ризики та швидко реагувати на них з мінімальними втратами;

по-шосте, дотримання фінансового законодавства для уникнення судових штрафів за порушення, що позитивно впливає на імідж підприємства та його діловий клімат;

по-сьоме, залучення професіоналів, оскільки управління фінансовою спроможністю потребує певних вмінь, навичок та досвіду для прийняття управлінських рішень.

Загалом, ефективне управління ризиками потребує системного підходу та вдосконалення напрямів щодо забезпечення стабільності та розвитку підприємства.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження визначається, що фінансова безпека суб'єктів підприємництва розглядається з п'яти напрямів, кожен з яких можна використовувати як окремо, так і в сукупності, що дає змогу більш обґрунтовано формувати політику підприємства в напрямках її забезпечення. Підприємства в процесі здійснення своєї діяльності стикають-

ся з різноманітними ризиками та загрозами, що потребує від них швидкої реакції на такі ситуації для мінімізації їх негативного впливу.

Для забезпечення економічної безпеки суб'єктам підприємницької діяльності необхідно: здійснювати фінансове планування, підвищувати ефективність управління оборотними коштами, здійснювати диверсифікацію ризиків, проводити фінансовий контроль, здійснювати страхування, розширювати можливості залучення фінансових ресурсів, підвищувати фінансову освіту та компетентності персоналу щодо забезпечення фінансової безпеки підприємства. Викремлення основних етапів оцінки фінансової безпеки суб'єктів підприємницької діяльності та їх здійснення сприятиме підвищенню ефективності фінансової безпеки підприємств.

Подальших досліджень вимагають питання впровадження різноманітних інструментів моніторингу та реагування підприємства на внутрішні загрози з метою підвищення ефективності функціонування економічної безпеки суб'єктів господарювання.

Література:

1. Ареф'єва О. В. Особливості формування економічного потенціалу підприємств із позицій економічної безпеки. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. Вип. 22 (1). С. 5—9.
2. Бланк І. О. Фінансове забезпечення розвитку підприємства. Київ, КНТЕУ, 2011. 344 с.
3. Воробйова О. І. Фінансова безпека на мікро- та макрорівнях. Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції. 2012. № 2. С. 6—10.
4. Єпіфанов А. О. Фінансова безпека підприємств і банківських установ. Суми, ДВНЗ "УАБС НБУ", 2009, 295 с.
5. Кириченко О. А. Вдосконалення управління фінансовою безпекою підприємств в умовах кризи. Інвестиції: практика та досвід. 2009. № 10. С. 22—26.
6. Козак Л. С. Концептуальні та методичні засади формування механізму забезпечення фінансової безпеки підприємства. Економіка і управління. 2008. № 13. С. 97—101.
7. Марченко В. М., Євдокименко В. М. Економічна безпека підприємства за етапами життєвого циклу. Економічний вісник НТУУ "Київський політехнічний інститут". 2016. № 13. С. 235—241.
8. Марченко В., Петрівський Я., Власенко А. Сучасні трансформації процесів управління фінансовими ресурсами підприємства. Via Economica. 2023. Вип. 3. С. 75—82.
9. Мельник С. І. Фінансова безпека підприємства: сутність та сучасні проблеми забезпечення. Проблеми системного підходу в економіці. 2019. Вип. 1 (2). С. 7—12.
10. Мулик Я. І. Сутність поняття "фінансова безпека підприємства": систематизація наукових поглядів. Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету. 2013. № 3 (80). С. 195—206.

References:

1. Arefieva, O.V. (2018), "Peculiarities of the formation of the economic potential of the enterprise from the standpoint of economic security", *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, vol. 22, no. 1, pp. 5—9.
2. Blank, I.O. (2011), *Finansove zabezpechennia rozvytku pidpriemstva* [Financial support for enterprise development], Kyiv, Ukraine.
3. Vorobiova, O.I. (2012), "Financial security at the micro and macro levels", *Naukovyi visnyk: finansy, banky, investysii*, vol. 2, pp. 6—10.
4. Iepifanov, A.O. (2009), *Finansova bezpeka pidpriemstv i bankivskykh ustanov* [Financial security of enterprises and banking institutions], Sumy, Ukraine.
5. Kyrychenko, O.A. (2009), "Improving the management of financial security of enterprises in crisis conditions", *Investysii: praktyka ta dosvid*, vol. 10, pp. 22—26.
6. Kozak, L.S. (2008), "Conceptual and methodical foundations of the formation of the mechanism for ensuring the financial security of the enterprise", *Ekonomika i upravlinnia*, vol. 13, pp. 97—101.
7. Marchenko, V.M. and Yevdokymenko, V.M. (2016), "Economic security of the enterprise by stages of the life cycle", *Ekonomichni visnyk NTUU "Kyivskyi politekhnichniy instytut"*, vol. 13, pp. 235—241.
8. Marchenko, V., Petrivskyi, Ya., and Vlasenko, A. (2023), "Modern transformations of the processes of managing the company's financial resources", *Via Economica*, vol. 3, pp. 75—82.
9. Melnyk, S.I. (2019), "Financial security of the enterprise: the essence and modern problems of provision", *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi*, vol. 1, no 2, pp. 7—12.
10. Mulyk, Ya.I. (2013), "The essence of the concept of "financial security of the enterprise": systematization of scientific views", *Zbirnyk naukovykh prats Vinnytskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu*, vol. 3, no. 80, pp. 195—206.

Стаття надійшла до редакції 06.02.2024 р.

УДК 332

О. А. Бялковська,

д. е. н., професор, проректор з навчальної, науково-інноваційної та міжнародної діяльності,
Заклад вищої освіти "Подільський державний університет"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8239-2700>

О. О. Сікора,

аспірант, Заклад вищої освіти "Подільський державний університет"

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-7332-5738>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.4.54

ЕКОНОМІЧНІ ВИГОДИ ВІД ПЕРЕХОДУ ДО ЗЕЛЕНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ: АНАЛІЗ СВІТОВОГО ДОСВІДУ

O. Bialkowska,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Vice Rector for Education, Research,

Innovation and International Affairs, Higher Education Institution "Podillia State University"

O. Sikora,

PhD Student, Higher Education Institution "Podillia State University"

ECONOMIC BENEFITS OF TRANSITION TO GREEN ENERGY: ANALYSIS OF WORLD EXPERIENCE

Актуальність роботи зумовлено вимушеною необхідністю до переходу на відновлювані джерела енергії у зв'язку із загостренням проблем з екологією, підвищенням середнього рівня температури, зростанням викидів вуглекислого газу, проблемами зі здоров'ям людей через зростаюче забруднення та іншими екологічними й соціальними проблемами. Дослідження розкриває не лише екологічні, а й економічні переваги від "зеленого" переходу. Метою роботи є аналіз сучасного стану, перспектив та потенційних економічних переваг від впровадження технологій зеленої енергетики. У дослідженні використано методи статистичного аналізу, прогностичний метод, описовий метод, методи аналізу та синтезу. У результаті роботи уточнено сутність поняття "зелена енергетика". Розкрито особливості основних видів зеленої енергетики, а саме — гідроенергетика, вітроенергетика, сонячна енергетика, біоенергетика, геотермальна енергетика та воднева енергетика. Досліджено сучасні тенденції стосовно впровадження відновлюваних технологій в світі та країнах Європейського Союзу. Розкрито зміст сценаріїв Міжнародного енергетичного агентства щодо переходу на низьковуглецеві джерела енергії (Stated Policies Scenario, Announced Pledges Scenario, Net Zero Emissions by 2050 Scenario, Sustainable Development Scenario). Визначено, що основні економічні вигоди від переходу на відновлювані джерела енергії полягають у зменшенні шкоди екології, зростанні виробничого потенціалу, підвищенні інвестиційної привабливості, створенні нових робочих місць, покращенні умов життя, стабілізації вартості енергії, зменшенні конфліктів через обмежені ресурси, невичерпність "зелених" джерел, наданні усім суб'єктам доступу до безпечних джерел енергії, скороченні імпорту енергії та усуненні політичної залежності від постачальників енергоносіїв. Сформовано перелік ключових економічних вигод та переваг від зеленої енергетики у розрізі різних галузей, а також зауважено позитивні приклади країн, що впроваджують відповідні технології. Результати роботи можуть бути корисними для урядів та підприємств у цілях розвитку відновлюваних джерел енергії.

The urgency of the work is due to the forced need to switch to renewable energy sources due to the aggravation of environmental problems, an increase in the average temperature, an increase in carbon dioxide emissions, problems with people's health due to growing pollution and other environmental and social problems. The study reveals not only environmental, but also economic benefits from the "green" transition. The purpose of the work is to study the current state, prospects and potential economic benefits from the implementation of green energy technologies. The research used methods of statistical analysis, predictive method, descriptive method, methods of analysis and synthesis. As a result of the work, the essence of the concept of "green energy" was investigated. The essence of the main types of green energy, namely hydropower, wind energy, solar energy, bioenergy, geothermal energy, hydrogen energy, is revealed. The current trends in the implementation of renewable technologies in the world and the countries of the European Union are studied. The contents of the scenarios of the International Energy Agency regarding the transition to low-carbon energy sources (Stated Policies Scenario, Announced Pledges Scenario, Net Zero Emissions by 2050 Scenario, Sustainable Development Scenario) are revealed. It was determined that the main economic benefits from the transition to renewable energy sources are the reduction of damage to the environment, the growth of production potential, the increase of investment attractiveness, the creation of new jobs, the improvement of living conditions, the stabilization of the cost of energy, the reduction of conflicts due to limited resources, the inexhaustibility of "green" sources, providing all subjects with access to safe energy sources, reducing energy imports, reducing dependence on external energy sources. A list of the key economic benefits and advantages of green energy in terms of its various branches has been created, and positive examples of countries implementing relevant technologies have also been noted. The results of the work can be useful for governments and enterprises in order to develop renewable energy sources.

Ключові слова: зелена енергетика, економічні вигоди, гідроенергетика, вітроенергетика, сонячна енергетика, біоенергетика, сценарії IEA.

Key words: green energy, economic benefits, hydropower, wind energy, solar energy, bioenergy, IEA scenarios.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Промислова революція призвела до значних змін у енергетичному балансі більшості країн світу, коли домінуючим видом палива стали викопні ресурси. Це становить загрозу для здоров'я людей та клімату на планеті, адже саме викиди від спалювання викопного палива є джерелом близько трьох чвертей парникових газів. Альтернативою постають відновлювальні джерела енергії та ядерні технології, однак важливо розуміти, як швидко можливий перехід до низьковуглецевих технологій, яким є сучасний стан проблеми, а також які ресурси для цього необхідні та які вигоди, окрім соціальних та екологічних, принесе перехід до зеленої енергетики.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Найчастіше дослідження науковців розкривають основні переваги для екології від впровадження зеленої енергетики. Водночас, у багатьох роботах дослідники наголошують і на значних економічних вигодах. На думку М. Ю. Гайдай, основні економічні вигоди полягають у зменшенні негативного впливу на навколишнє середовище, зростання виробничого потенціалу, залучення більших обсягів іноземних інвес-

тицій, створення нових робочих місць, покращення умов життя тощо [1]. А. В. Кошарська та ін. зауважують, що очевидною економічною перевагою відновлюваної енергії є і те, що її джерела не виснажуються, як у випадку із викопним паливом. Окрім того, відновлювана енергетика здатна стабілізувати вартість енергії завдяки концентрації її джерел на місцевому рівні, які не схильні до коливань цін на біржах, а також їм менше загрожують перебої у ланцюгах постачання [2]. Р. Квітцов та ін. відносять до економічних переваг від зеленої енергетики забезпечення усіх суб'єктів безпечною та доступною енергією, пом'якшення конфліктів через обмеженість ресурсів, скорочення імпорту енергії та вивільнення державних ресурсів [3]. І. В. Гончарук та В. Ю. Вовк зауважують суттєві переваги від впровадження технологій циркулярної економіки, зокрема, від виробництва біопалива. Окрім іншого, таке виробництво сприяє притоку інвестицій в економіку, створенню робочих місць та зменшенні залежності від імпорту енергоносіїв [4].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою роботи є дослідження сучасного стану, перспектив та потенційних економічних переваг від впровадження технологій зеленої енергетики.

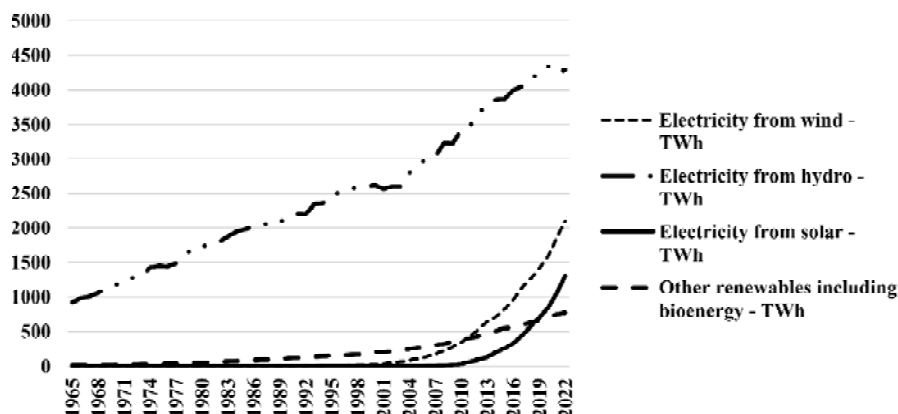

Рис. 1. Виробництво енергії з відновлюваних джерел у світі за 1965—2022 рр. (виміряно у терават-годинах)

Джерело: створено авторами на основі даних джерела [5].

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Концепція "зеленої енергетики", передусім, пов'язана із переходом на відновлювані джерела енергії, найпоширенішими з яких є такі.

1. Гідроенергетика — використання потенціалу потоку води для отримання енергії. Є найбільш поширеним джерелом відновлюваної енергії (понад половини усіх потужностей відновлюваної енергії світу). Розрізняють різні види гідроелектростанцій, зокрема, руслові (напір утворюється безпосередньо за рахунок побудованої греблі), пригреблеві (станції будують за греблею, напір створюється завдяки спеціальним конструкціям), дериваційні (напір утворюється шляхом побудови системи спеціальних споруд), гідроакумуючі (можуть накопичувати вироблену енергію та генерувати її за потреби), припливні та хвильові (використовується потенціал, утворений завдяки зміні рівня води у морях та океанах та роботі хвиль).

2. Вітроенергетика — використовує енергію вітру для виробництва енергії, що реалізується завдяки побудові вітряних турбін. За обсягами виробництва енергії вітрові електростанції посідають друге місце.

3. Сонячна енергія — енергія, що отримується від сонця у вигляді світла та тепла. Поширеним способом переробки енергії сонця є використання сонячних батарей.

4. Біоенергетика — передбачає переробку побічних продуктів сільського господарства, а також харчових відходів та відходів лісопереробного виробництва. Основна сутність — отримання електричної та теплової енергії з палива, яке має органічне походження.

5. Геотермальна енергія — вироблення електричної енергії завдяки використанню потенціалу підземних джерел, таких як гейзери та ін.

6. Воднева енергетика — базується на використанні водню, основним та найбільш поширеним джерелом якого є переробка природного газу та нафти (майже 80% виробництва) [2].

На рисунку 1 розкрито обсяги виробництва відновлюваної енергії у розрізі зазначених категорій. Дані, що наведені за період 1965—2022 рр., вказують на значне зростання уваги до виробництва енергії з відновлюваних джерел за зазначений період часу.

Існують різні погляди та прогнози стосовно майбутнього переходу на відновлювані джерела енергії, що сприятиме скороченню викидів вуглецю. Зокрема, у публікаціях Міжнародного енергетичного агентства (International Energy Agency — IEA), включно з World Energy Outlook (WEO) і Energy Technology Perspectives (ETP), використовується сценарний підхід, що дозволяє вивчати майбутні енергетичні тенденції. Основними сценаріями виступають.

1) Сценарій чистих нульових викидів до 2050 року (Net Zero Emissions by 2050 Scenario — NZE) — сценарій, який визначає шлях глобального енергетичного сектору для досягнення чистих нульових викидів CO₂ до 2050 року. Він не покладається на скорочення викидів поза енергетичним сектором для досягнення своїх цілей. Загальний доступ до електроенергії та чисте приготування їжі буде досягнуто до 2030 року.

2) Сценарій оголошених обіцянок (Announced Pledges Scenario — APS) -передбачає виконання у повному обсязі та вчасно всіх кліматичних зобов'язань, взятих урядами та галузями промисловості в усьому світі станом на кінець серпня 2023 року, включаючи національно визначені внески і довгострокові чисті нульові цілі.

3) Сценарій заявленої політики (Stated Policies Scenario — STEPS) — відображає поточні параметри політики на основі оцінки політики в галузі енергетики за галузями та країнами, які діють станом на кінець серпня 2023 року, а також тих, що знаходяться на стадії розробки. Сценарій також враховує заплановані на даний момент виробничі потужності для технологій чистої енергії.

4) Сценарій сталого розвитку (Sustainable Development Scenario — SDS) — згідно з ним

викиди CO_2 падають до нуля приблизно до 2070 року, а викиди, що не пов'язані з CO_2 , стрімко скорочуватимуться. Рівень температури у $1,5^\circ\text{C}$ буде перевищено на початку 2030-х років, а пік підвищення температури досягає трохи менше $1,7^\circ\text{C}$ приблизно в 2050 році. SDS відповідає меті Паризької угоди щодо "утримання підвищення глобальної середньої температури значно нижче 2°C ", тоді як NZE йде далі, щоб відповідати меті Паризької угоди щодо "продовження зусиль щодо обмеження підвищення температури до $1,5^\circ\text{C}$ " [6].

На рисунку 2 наведено споживання енергії у розрізі різних джерел у 2020 році та те, яким воно передбачається за кожним із сценаріїв у

2050 році. Графік показує загальне споживання енергії у ексаджоулях.

За найбільш оптимістичним сценарієм (NZE)

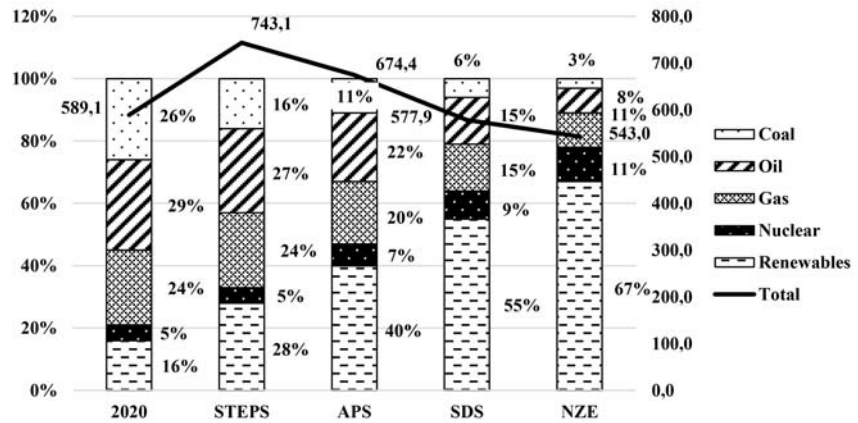

Рис. 2. Глобальне споживання первинної енергії в ексаджоулях (EJ)

Джерело: створено авторами на основі даних джерела [6].

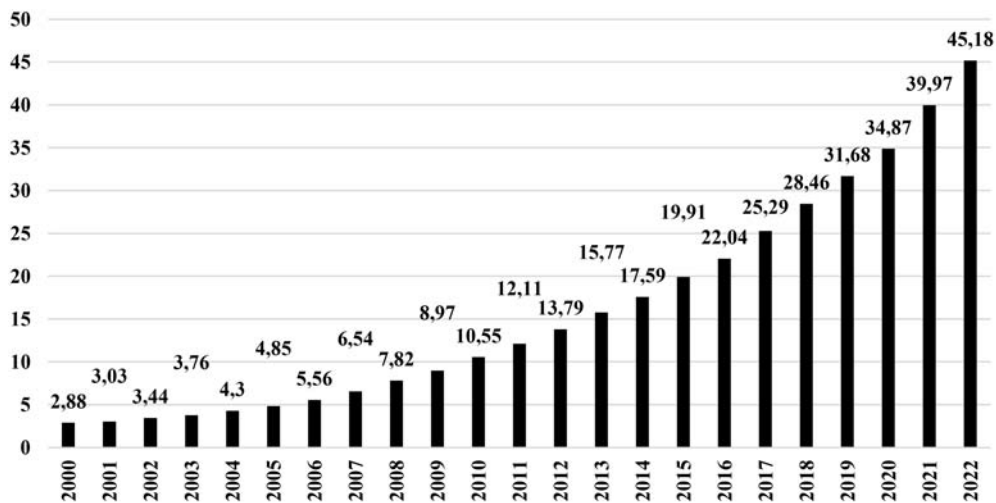

Рис. 3. Споживання відновлюваної енергії в усьому світі з 2000 по 2022 рік (в ексаджоулях)

Джерело: створено авторами на основі даних джерела [7].

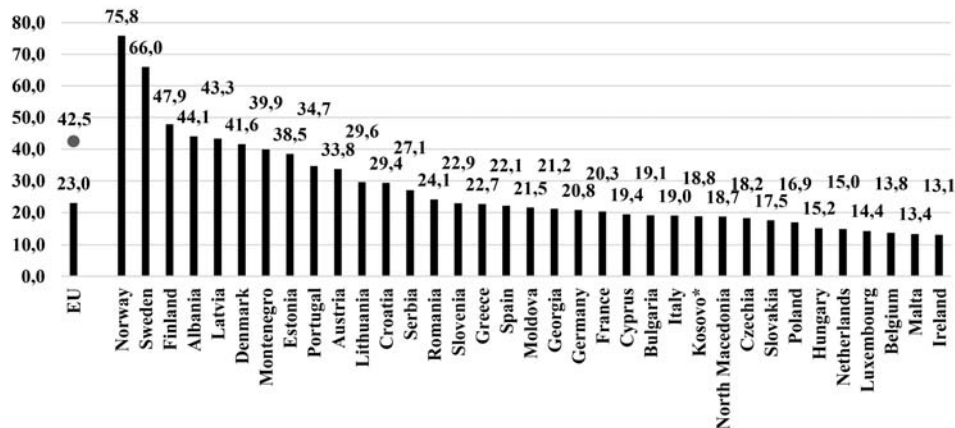

Рис. 4. Частка енергії з відновлюваних джерел, 2022 (%)

Джерело: створено авторами на основі даних джерела [8].

* синім маркером позначено цільовий показник для ЄС.

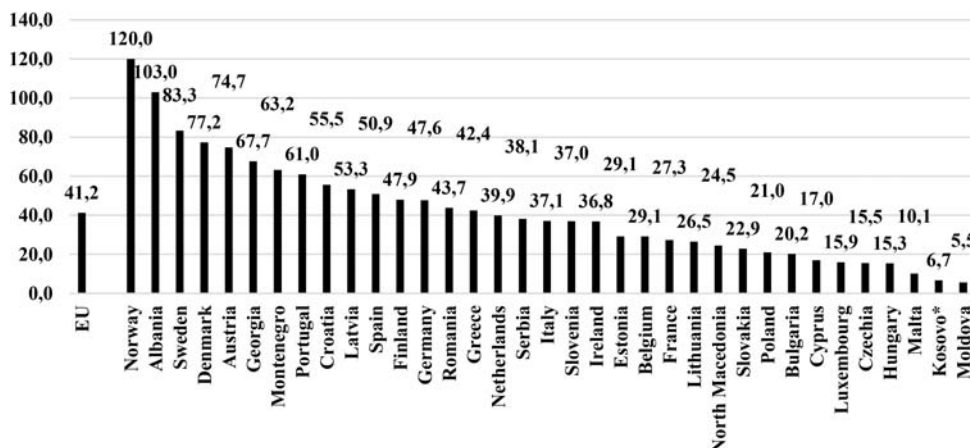

Рис. 5. Частка енергії з відновлюваних джерел у валовому споживанні електроенергії, 2022 р.

Джерело: створено авторами на основі даних джерела [8].

станом на 2050 рік відновлювані джерела будуть складати близько 67% від загального споживання енергії. Водночас, за STEPS, який відображає поточні параметри політики країн та фактичні потужності, частка відновлюваних джерел у 2050 році сягне лише 28%. Однак незалежно від того, якому сценарію найбільше буде відповідати майбутній стан енергетичної системи, беззаперечним є той факт, що як виробництво (рис. 1), так і споживання (рис. 3) відновлюваної енергії продовжує зростати та привертати дедалі більше уваги урядів країн.

Окрім високої уваги до видобутку енергії завдяки потенціалу води, вітру та сонця, сучасні тенденції у відновлюваній енергетиці характеризуються активізацією розробок у галузі "зеленого" водню, покращенням технологій у сфері біоенергетики, а також зростанням інтересу до технологій, що застосовують геотермальні джерела [2]. Переважання у балансі відновлюваних джерел енергії того чи іншого джерела значно різняться між країнами та залежить від їх гео-

графічних, кліматичних, економічних та інших особливостей. Окрім того, суттєво відрізняються успіхи країн щодо переходу на відновлювані джерела в цілому — навіть в межах об'єднаних розвинених країн, таких, як Європейський Союз (ЄС). На рисунку 4 представлено частку відновлюваних джерел у загальному обсязі джерел енергії за країнами ЄС.

Абсолютним лідером у галузі відновлюваної енергетики в ЄС є Норвегія із часткою відновлюваних джерел у 75,8% від загального обсягу, на другому місці — Швеція зі 66%, а третє посідає Фінляндія зі 47,9%. Водночас, в середньому у ЄС досліджуваний показник становить 23% при цільовому значенні 42,5% [8].

Рисунки 5—7 містять інформацію про те, якою є частка використання відновлюваної енергетики за різними напрямками (у валовому споживанні електроенергії, для опалення та охолодження, у транспорті). Дані наведено для країн ЄС.

Отже, перехід до зеленої енергетики та розвиток окремих її видів суттєво залежить від економічних можливостей, природного потенціалу, політики, соціуму та інших чинників, які є індивідуальними для кожної країни. Відповідно, економічні вигоди від переходу до зеленої енергетики також можуть відрізнятися.

Розглядаючи економічні переваги від переходу до зеленої енергетики за окремими джерелами відновлюваної енергії, варто зауважи-

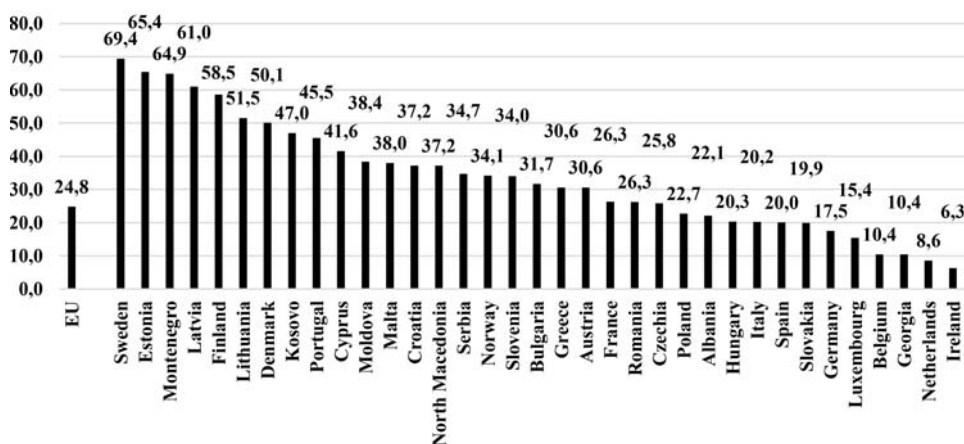

Рис. 6. Частка енергії з відновлюваних джерел для опалення та охолодження, 2022 р.

Джерело: створено авторами на основі даних джерела [8].

ти успішні приклади країн світу. Так, в галузі гідроенергетики безумовним лідером є Китай. Економічні вигоди від розвитку цієї галузі полягають у тому, що, незважаючи на високу вартість будівництва гідроелектростанцій, період їхньої окупності є помітно меншим, а собівартість виробленої енергії — нижчою, ніж у виробництві сонячної енергії або енергії вітру. Недо-

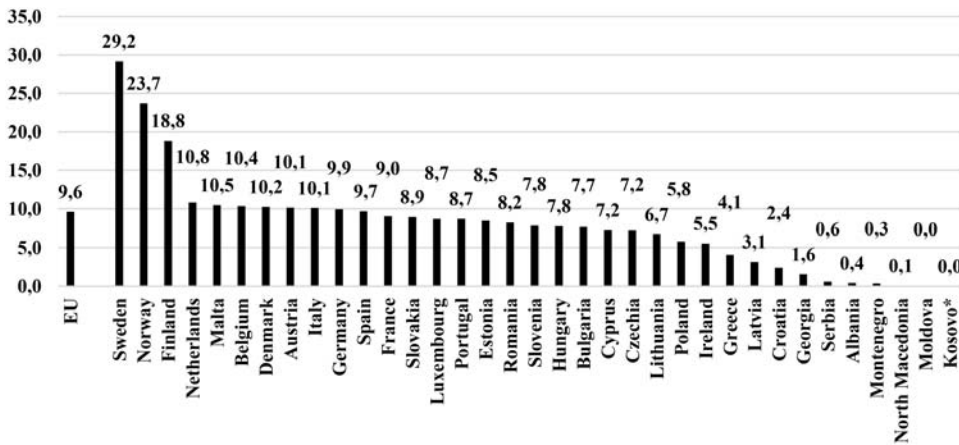

Рис. 7. Частка енергії з відновлюваних джерел у транспорті, 2022 р.

Джерело: створено авторами на основі даних джерела [8].

ліком гідроенергетики є потреба у затопленні великих територій [2].

Сучасні технології сприяли подовженню строку експлуатації та зниженню вартості вітряних турбін. При цьому вітряні генератори фактично не потребують палива для своєї роботи. Енергія вітру є особливо економічно вигідною для регіонів, де її виробництву сприяють умови середовища — зокрема, потужні морські вітри. Успішним прикладом використання енергії вітру є Сполучене Королівство, де цей вид енергії забезпечує близько десяти відсотків потреби у енергії в цілому. Водночас, є і недоліки — якщо держава повністю перейде на енергію вітру, доведеться встановити вітряні турбіни на території, що дорівнює половині території країни. Виробництво сонячної енергії, як і вітрової, залежить від умов довколишнього середовища та клімату. Однак, на відміну від вітроелектростанцій, сонячні електростанції є найбільш економічно вигідними в тих регіонах, де найбільше сонячних днів на рік, а енергія сонця — найпотужніша. Найбільша сонячна електростанція розташована в ОАЕ [2].

У біоенергетиці лідирують Китай, Німеччина, Сполучене Королівство, Індія, США, Фінляндія, Бельгія, Швеція, Бразилія. Економічною перевагою від використання цього виду енергії є, окрім іншого, скорочення обсягу відходів завдяки їх переробці у процесі виробництва енергії. Галузь біоенергетики є дуже інвестиційно привабливою, так, у Фінляндії проекти в сфері біоенергетики оцінюють у 4 млрд доларів США [4]. Згідно з оцінкою ІЕА, європейський ринок біоенергетики сягає 2 трлн євро, забезпечує робочими місцями 9% ринку (22 млн місць) у галузі сільського господарства, промисловості та виробництва відновлюваної енергії [9]. Економічні вигоди від впровадження технологій виробництва біогазу для сільськогосподарських підприємств полягають у економії на витратах завдяки виробництву

енергії з власної сировини, зниженню залежності від зовнішніх постачальників енергії та можливості продавати надлишкову енергію. Важливо враховувати, що економічні вигоди від використання біогазу різняться залежно від інвестиційних можливостей, типу доступних ресурсів для переробки, державних та місцевих ініціатив тощо. Тому прийняттю рішен-

ня щодо виробництва біогазу має передувати ретельне планування, оцінка можливостей, вибір технологій та визначення терміну окупності [4].

Перевагою використання геотермальної енергії є її незалежність від кліматичних умов, а недоліком найчастіше є неможливість скидання термальних вод у природні водойми через наявність шкідливих сполучень. Найбільшими виробниками цього виду енергії є Ісландія, Індонезія, Мексика, США, Італія та Філіппіни.

Виробництво так званого "зеленого" водню є вельми коштовним, однак розвиток технології сприяє підвищенню його конкурентоспроможності. Такі країни, як Європейський Союз, США, Австралія, Німеччина, Японія, Чилі та Саудівська Аравія планують значні інвестиції у виробництва цього виду палива. Виробництва водню із природного газу ("блакитного водню") передбачає подальше використання вуглекислого газу, що виробляється під час переробки. Існують і технології виробництва водню, використання яких призводить до потрапляння вуглекислого газу в атмосферу, однак собівартість такого водню є дуже низькою [2].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Проведений аналіз дозволяє підсумувати загальносвітову тенденцію до переходу на відновлювані джерела енергії. Водночас, швидкість та виконання урядами зобов'язань щодо такого переходу є невизначеною, на що вказують значні відмінності у сценаріях, що запропоновані ІЕА. Проте, за будь-яким сценарієм, перехід на "зелені" джерела енергії є загально визнаною необхідністю, яка зумовлена катастрофічними проблемами з екологією. Окрім позитивного ефекту для екології, такі технології можуть нести значні економічні вигоди, однак для максимізації цих ви-

год та нівелювання ймовірних ризиків перед впровадженням конкретної технології необхідним є всебічний аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища. Подальші дослідження варто присвятити оцінці перспектив України стосовно розвитку зеленої енергетики із визначенням пріоритетних напрямів та технологій.

Література:

1. Гайдай М. Ю. Роль міжнародних організацій у стимулюванні розвитку "зеленої економіки" в країнах світу. Україна і світ: перспективи та стратегії розвитку. 2018. № 1 (6). С. 205—218. URL: <http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/37745> (дата звернення: 03.02.2024).
2. Кошарська Л. В., Бредньова В. П., Нікіфоров Ю. О. Розвиток зеленої енергетики на сучасному етапі як політика світового енергетичного переділу. Вісник Одеського національного морського університету. 2022. № 67. С. 168—188. DOI: <https://www.doi.org/10.47049/2226-1893-2022-1-168-188> (дата звернення: 03.02.2024).
3. Advancing a global transition to clean energy—the role of international cooperation / R. Quitzow et al. Economics. 2019. Vol. 13. No. 1. P. 1—18. URL: <http://dx.doi.org/10.5018/economics-ejournal.ja.2019-48> (дата звернення: 03.02.2024).
4. Гончарук І. В., Вовк В. Ю. Роль безвідходних технологій при переході до моделі циркулярної біоекономіки: світовий досвід. Авіація, промисловість, суспільство : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., м. Кременчук, 12 трав. 2022 р. Кременчук, 2022. С. 328—332. URL: <http://socrates.vsau.org/repository/getfile.php/31009.pdf> (дата звернення: 03.02.2024).
5. Ritchie H., Roser M., Rosado P. Renewable energy. Our World In Data. URL: <https://ourworldindata.org/renewable-energy> (дата звернення: 03.02.2024).
6. World energy outlook 2021. Paris : IEA, 2021. 385 p. URL: <https://www.iea.org/reports/world-energy-outlook-2021> (дата звернення: 03.02.2024).
7. Global renewable energy consumption 2000—2022. Statista. URL: <https://www.statista.com/statistics/274101/world-renewable-energy-consumption/> (дата звернення: 03.02.2024).
8. Renewable energy statistics. Eurostat. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Renewable_energy_statistics#Share_of_renewable_energy_more_than_doubled_between_2004_and_2022 (дата звернення: 03.02.2024).
9. The circular economy and the bioeconomy: Partners in sustainability. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2018. 64 p. URL: <https://www.eea.europa.eu/publications/circular-economy-and-bioeconomy>

ons/circular-economy-and-bioeconomy (дата звернення: 03.02.2024).

References:

1. Hajdaj, M. Yu. (2018), "The role of international organizations in stimulating the development of the "green economy" in the countries of the world", *Ukraina i svit: perspektivy ta stratehii rozvytku*, [Online], vol. 1 (6), pp. 205—218, available at: <http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/37745> (Accessed 3 Feb 2024).
 2. Kosharska, L. V. Brednova, V. P. and Niki-forov, Yu. O. (2022), "The development of green energy at the current stage as a policy of global energy redistribution". *Visnyk Odeskoho natsionalnoho morskoho universytetu*, [Online], vol. 67. pp. 168—188, available at: <https://www.doi.org/10.47049/2226-1893-2022-1-168-188> (Accessed 3 Feb 2024).
 3. Quitzow, R. Thielges, S. Goldthau, A. Helgenberger, S. and Mbungu, G. (2019), "Advancing a global transition to clean energy—the role of international cooperation", *Economics*, [Online], vol. 13, no. 1, pp. 1—18, available at: <http://dx.doi.org/10.5018/economics-ejournal.ja.2019-48> (Accessed 3 Feb 2024).
 4. Honcharuk, I. V. and Vovk, V. Yu. (2022), "The role of waste-free technologies in the transition to a circular bioeconomy model: world experience". *Aviatsiia, promyslovist, suspilstvo, materialy III Mizhnar. nauk.-prakt. konf. [Aviation, industry, society, materials of III International science and practice conf.]*, Kharkiv University of Internal Affairs, Kremenchuk, Ukraine, pp. 328—332, available at: <http://socrates.vsau.org/repository/getfile.php/31009.pdf> (Accessed 3 Feb 2024).
 5. Ritchie, H. Roser, M. and Rosado, P. (2020), "Renewable energy", *Our World In Data*, [Online], available at: <https://ourworldindata.org/renewable-energy> (Accessed 3 Feb 2024).
 6. IEA (2021), "World energy outlook 2021", available at: <https://www.iea.org/reports/world-energy-outlook-2021> (Accessed 3 Feb 2024).
 7. Statista (2023). "Global renewable energy consumption 2000—2022", available at: <https://www.statista.com/statistics/274101/world-renewable-energy-consumption/> (Accessed 3 Feb 2024).
 8. Eurostat (2024), "Renewable energy statistics", available at: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Renewable_energy_statistics#Share_of_renewable_energy_more_than_doubled_between_2004_and_2022 (Accessed 3 Feb 2024).
 9. EEA (2018), "The circular economy and the bioeconomy partners in sustainability: EEA Report No. 8/2018", available at: <https://www.eea.europa.eu/publications/circular-economy-and-bioeconomy> (Accessed 3 Feb 2024).
- Стаття надійшла до редакції 08.02.2024 р.*

УДК 339.3:657

С. В. Коваль,
к. е. н., доцент, доцент кафедри підприємництва, обліку та фінансів,
Херсонський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5830-5750>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.4.61

УТОЧНЕННЯ ЗАВДАНЬ ТА ФУНКЦІЙ ОБЛІКУ ФОРМУВАННЯ І РОЗПОДІЛУ ПРИБУТКУ ВІТЧИЗНЯНИХ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

S. Koval,
Candidate of Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Entrepreneurship, Accounting and Finance, Kherson State Agrarian and Economic University

CLARIFICATION OF TASKS AND FUNCTIONS OF ACCOUNTING FOR THE FORMATION AND DISTRIBUTION OF PROFITS OF DOMESTIC AGRICULTURAL ENTERPRISES UNDER MARTIAL LAW

У статті вказано на важливість не лише формування, але й розподілу прибутку аграрних підприємств як основоположної умови їх функціонування та конкурентоспроможного розвитку. В умовах війни його значення у такій інтерпретації ще більше зростає, тому що зменшуються можливості державної підтримки через військові витрати та кредитування через ризики. Тому уточнення завдань та функцій формування та розподілу прибутку є значимим та актуальним науковим і практичним завданням. Визначено, що формування прибутку та його обсяг залежить безпосередньо від результатів господарської діяльності, а також від облікової політики та правил визначення прибутків аграрними підприємствами. Тому для оцінки об'єктивності визначення велике значення має деталізація доходів і витрат за аналітичними рахунками, центрами здійснення та відповідальності. Розподіл прибутків курується національними положеннями або стандартами, Статутом та колективним договором аграрних підприємств. І тут є певна дилема. Адже всі патріоти країни віддають всі сили на її оборону. Тому багато аграрних та інших підприємств зменшили або ліквідували премії, різні надбавки та пільги своїм працівникам. Це дозволяє направляти більше фінансових та інших ресурсів на допомогу збройним силам, переселенцям з тимчасово окупованих територій, людям, які постраждали від російської агресії. Таким чином, традиційні завдання обліку доповнено необхідністю деталізації статей доходів і витрат, які його формують; виявлення і оцінки нових чинників формування і розподілу, особливо на рівні ризиків і загроз війни. Традиційні інформаційні та аналітичні, господарські та інноваційні завдання доповнено завданням суспільної значимості. Матеріали статті можуть бути використані аграрними підприємствами для організації роботи бухгалтерії, закладами вищої освіти у навчально-науковому процесі.

The article emphasizes the importance of not only the formation but also the distribution of profits of agricultural enterprises as a fundamental condition for their functioning and competitive development. In the context of war, its importance in this interpretation is even more important, as the possibilities of state support due to military expenditures and lending due to risks are reduced. Therefore, clarifying the tasks and functions of profit formation and distribution is a significant and relevant scientific and practical task. It is determined that the formation of profit and its volume depends directly on the results of economic activity, as well as on the accounting policy and rules for determining profits by agricultural enterprises. Therefore, in order to assess the objectivity of the determination, it is of great importance to detail income and expenses by analytical accounts,

centers of implementation and responsibility. The distribution of profits is governed by national regulations or standards, the Charter and collective bargaining agreement of agricultural enterprises. And there is a certain dilemma here. After all, all patriots of the country devote all their efforts to its defense. Therefore, many agricultural and other enterprises have reduced or eliminated bonuses, various allowances and benefits for their employees. This allows to allocate more financial and other resources to help the armed forces, IDPs from the temporarily occupied territories, and people affected by Russian aggression. Thus, traditional accounting tasks have been supplemented by the need to detail the items of income and expenses that form it; to identify and assess new factors of formation and distribution, especially at the level of risks and threats of war. Traditional information and analytical, economic and innovative tasks have been supplemented by the task of public importance. The study found that in order to improve the accounting of profit and financial results, it is important to clarify the functions and tasks of analytical and synthetic accounting. Therefore, the analytical accounts of financial results should reflect data on income and expenses on an accrual basis from the beginning and throughout the year. This will allow them to be systematically compared and used for management purposes. The author also clarifies the tasks of accounting for financial results and the goals and methods of analyzing accounting data. The materials of the article can be used by agricultural enterprises to organize the work of accounting, higher education institutions in the educational and scientific process.

Ключові слова: доходи, витрати, прибуток, розподіл, аналітичні рахунки, воєнна загроза, управління.

Key words: income, expenses, profit, distribution, analytical accounts, military threat, management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Безпрецедентне російське вторгнення та жорстока війна росії проти України означає не тільки геноцид українського народу, але й нищівне знищення нашої економіки. Україна протистоїть агресії завдяки неймовірній мужності та підтримці міжнародної спільноти, використовуючи всі можливі наявні інструменти та ресурси. Особливе місце серед них у господарсько-економічній площині суспільної життєдіяльності займає бухгалтерський облік та обліково-фінансова звітність.

Бухгалтерський облік та його інструменти, облікові дані та обліково-фінансові звіти, аналітичні висновки й оцінки є ключовими елементами інформаційного забезпечення ефективного управління аграрними підприємствами та контролю їх діяльності. Повною мірою це стосується й обліку фінансових результатів, особливо прибутку як одного із найбільш важливих показників. Адже він як квінтесенція діяльності аграрних підприємств потребують особливо обґрунтованого облікового відображення, оцінки й діагностики на перспективу. Отже, у цьому напрямі важливими є завдання та функції бухгалтерського обліку. Тому їх всебічний аналіз, уточнення змісту, розвиток та удосконалення є актуальними, теоретично, методично та практично значимими.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Необхідно зазначити, що питання обліку прибутків, інших фінансових результатів аграрних підприємств розглядалися у працях вітчизняних та зарубіжних науковців — фахівців з обліку та економіки: Ф.Ф. Бутинець, І.О. Діхтярь, О.Ф. Івашина, М.М. Ігнатенко, Т.Д. Косова, Р.В. Лукаш, А.О. Мармуть, О.В. Назаренко, Н.В. Оксентюк, І.А. Панченко, О.А. Сарапіна, Т.В. Соломатіна, І.О. Стеблянка та ін. Названими та іншими науковцями здійснено великий вклад у розвиток теорії й методології обліку фінансових результатів; ідентифікацію їх складників та чинників впливу; обліку розподілу прибутків; нарахування та сплати податку на прибуток. Однак велике значення має деталізація обліку прибутку та загроз воєнного стану, які впливають на його отримання і розподіл. Її можна досягти через обґрунтування завдань та функцій обліку фінансових результатів та, особливо, прибутку. Це потребує додаткових обґрунтувань та ще раз вказує на актуальність обраної теми дослідження.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є визначення та систематизація завдань і функцій обліку фінансових результатів, насамперед, прибутку з метою поси-

лення його значимості та підвищення ефективності використання облікових даних в управлінні функціонуванням та розвитком аграрних підприємств у тому числі в умовах війни.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасна методологія організації та здійснення обліку, прийнята після його реформування шляхом введення стандартів та узгодження із світовими стандартами для забезпечення виходу вітчизняних товаровиробників на європейський та світові аграрні ринки, дозволяє аграрним підприємствам регулювати обсяг прибутку не лише шляхом збільшення доходів або зменшення витрат, тобто підвищення продуктивності виробничої діяльності, але і через вибір методів та порядку ведення обліку та складання звітності [1, с. 369]. Вони визначаються обліковою політикою підприємства самостійно, на власний розсуд, але з єдиним застереженням — податки на прибуток повинні бути нараховані правильно і вчасно та неупереджено. Отже, здійснення обліку повинне бути законним, обгрунтованим та зрозумілим.

Тому основним завданням раціональної організації аналітичного обліку прибутку і фінансових результатів у більшості аграрних підприємств є таке, щоб на аналітичних рахунках протягом року накопичувалися дані про їх доходи та витрати в розрізі звітних статей за наростаючим підсумком з початку року. Це забезпечить контроль, всебічний аналіз та використання цих даних у процесах управління, планування та прогнозування діяльності.

Аналітичний облік прибутку і фінансових результатів загалом повинен бути організований так, щоб за підсумком кожного звітного періоду дані з аналітичного обліку фінансових результатів можна було взяти і внести у відповідну статтю Звіту про фінансові результати. Облік фінансових результатів діяльності аграрного підприємства повинен забезпечувати своєчасне співставлення доходів та витрат у розрізі видів діяльності для визначення перспектив їх розвитку та напрямків підвищення фінансово-економічної стійкості, продуктивності й ефективності господарювання, конкурентоспроможності й представництва на аграрних ринках, вирішення соціальних завдань і впровадження інновацій.

Особливе значення при цьому приділяється обгрунтуванню методологічних засад та практичних рішень для покращення організації обліку формування та розподілу прибутку [2—4]. Адже від його раціональності залежить саме

існування підприємства у найближчій та далекій перспективі, матеріальне стимулювання працівників та дивіденди власників. Покращення організації має базуватися, насамперед, на уточненні завдань обліку нерозподіленого прибутку. Серед них ключове значення мають: послідовне й повне документування фактів отримання доходів і витрат від різних видів діяльності та їх співставлення за обсягами, сезонами, часом; добросовісна фіксація інформації про доходи і витрати у формах синтетичного обліку та звітності, оцінка їх обгрунтованості та можливостей оптимізації.

Також це повне, правильне і своєчасне визначення прибутку і фінансових результатів для подальшого формування інформаційного забезпечення управління; формування базової сукупності облікових показників для подальшого створення, розподілу й використання прибутку з найбільшою ефективністю; своєчасне наповнення резервного капіталу та здійснення розрахунків з учасниками, що претендують, згідно зі статутними документами, на частину такого прибутку. Необхідно зазначити, що через війну росії значна кількість вітчизняних підприємств були захоплені або знищені; опинилися на межі банкрутства або значно зменшили свої прибутки. Значних змін внаслідок війни зазнали й підходи щодо обгрунтування та здійснення розподілу прибутку [5, с. 49]. Однозначно зменшилися або були замороженими на минулому рівні виплати працівникам та фахівцям. Натомість кошти, які вдалося вивільнити, направляються на допомогу Збройним Силам України та їх підрозділам; вимушеним переселенцям з тимчасово окупованих територій, місцевим жителям, які опинилися в скрутному становищі через обстріли й руйнування майна, смерті членів сім'ї.

Тому наступним важливим напрямом у налагодженні раціонального та інформативного обліку є проведення аналізу даних обліку для розуміння й оцінки існуючих резервів капіталу, підтримки виробничої діяльності, вирішення соціальних проблем і фінансово-економічної стійкості [6—8]. Облікові дані піддаються ретельному аналізу для формування стратегії управлінських рішень щодо доходів і витрат; методики їх визначення й обліку; отримання та розподілу прибутку. Наразі, основними завданнями аналізу є:

1. Перевірка обгрунтованості і напруженості запланованого прибутку. Загальна оцінка виконання плану, виявлення тенденцій і трендів, ідентифікація проблем і конкурентних переваг, розробка прогнозів з урахуванням за-

кономічностей розвитку, динаміки ринкового середовища господарювання. Визначення відхилень фактичного прибутку від передбаченого планом (розрахунком, прогнозом) і вивчення динаміки прибутку за ряд звітних років або інших періодів з метою встановлення їх причин.

2. Вивчення впливу чинників на зміну суми прибутку, які одночасно є складовими частинами прибутку (виручки від реалізації продукції; виручки від реалізації послуг; собівартості продукції, робіт, послуг; витрат на збут та ін.). Виявлення можливих резервів для зростання прибутку і розробка рекомендацій щодо їх використання у виробництві.

3. Вивчення й реалізація основних напрямів розподілу прибутку та оцінка їх потенціалу для конкурентоспроможного розвитку. Врахування фінансових результатів та оцінка можливостей для вирішення завдань мотивації працівників, соціальної відповідальності, волонтерства, підтримки ЗСУ і сільських громад. Крім зазначеного, під час аналізу прибутку слід вивчати й інші ключові аспекти, пов'язані з прибутковістю та конкурентоспроможністю аграрних підприємств.

Зокрема, важливо враховувати, що прибуток від основної діяльності формується з урахуванням фінансових результатів, які виникають внаслідок: первісного визнання сільськогосподарської продукції та додаткових біологічних активів; реалізації сільськогосподарської продукції та біологічних активів за справедливою вартістю з врахуванням очікуваних витрат на місці продажу; зміни справедливої вартості біологічних активів на дату балансу, оцінка яких проводиться за справедливою вартістю з врахуванням втрат на місці продажу.

Однак, незважаючи на оперування категорією "справедливої вартості" як основною в обліку фінансових результатів, основних засобів та інших показників чи умов господарювання, вона строго не регламентована. Її визначення здійснюється людьми з притаманними їм тими або іншими уявленнями. Отже, це не завжди може свідчити на користь її об'єктивності та забезпечувати її. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку (П(С)БО) 30 "Біологічні активи" визначає основні правила та вимоги щодо визначення фінансового результату в сільському господарстві.

Проте тут також відсутня загальна, або точніше, єдина методика визначення фінансових результатів в аграрному господарстві. Існуюча практика недостатньо повністю відповідає реальній моделі ринкової економіки в країні, оскільки фінансовий результат передбачено

визначати не після реалізації сільськогосподарської продукції, а відразу після її одержання від виробництва [9, с. 269]. У всіх інших галузях національної економіки фінансовий результат визначається на стадії реалізації, а не виробництва продукції.

Згідно з Методичними рекомендаціями з обліку біологічних активів та Інструкцією про застосування Плану рахунків, для реєстрації доходів (витрат) від первісного визнання та зміни справедливої вартості, використовуються рахунки 710 "Дохід від первісного визнання та від зміни вартості активів, які обліковуються за справедливою вартістю" та 940 "Витрати від первісного визнання та від зміни вартості активів, які обліковуються за справедливою вартістю".

Саме всебічне дослідження міжнародного досвіду, законодавчої та нормативної бази України, дозволяє узагальнити рекомендації щодо визначення та відображення у бухгалтерському обліку прибутку і фінансових результатів діяльності аграрних підприємств [10, с. 162]. Проте дослідження в даному напрямі не вичерпані і вимагають наукових розробок та удосконалення методики обліку фінансових результатів аграрних підприємств з врахуванням виробничої та екологічної відповідності; інвестиційно-інноваційного забезпечення; впровадження інклюзії та соціальної відповідальності; воєнної, соціально-економічної та продовольчої безпеки як головних викликів сучасності [11, с. 78].

Необхідно зазначити, що для обліку фінансових результатів, у т.ч. прибутку, використовуються синтетичні рахунки. Це рахунок 79 "Фінансові результати" та субрахунки 791 "Результат операційної діяльності"; 792 "Результат фінансових операцій"; 793 "Результат іншої звичайної діяльності". До них рекомендовано відкривати аналітичні рахунки першого — п'ятого порядків. Це забезпечить облік та розрахунки прибутків або збитків по галузях виробництва; видах продукції; каналах реалізації; центрах відповідальності й джерелах формування фінансових результатів. Така деталізація обліку сприятиме підвищенню цінності його інформації для прийняття ефективних управлінських рішень.

Надзвичайна важливість прибутку для розвитку аграрних підприємств вимагає формування дієвого механізму управління ним. Для цього доцільно розробляти стратегічні програми діяльності їх бухгалтерій та представляти пропозиції щодо її удосконалення стосовно обліку прибутку і фінансових результатів, зок-

рема на засадах автоматизації [12—15]. Наразі, в нинішніх умовах ринкової економіки автоматизація бухгалтерського обліку, точність і оперативність інформації є вирішальними факторами успішної господарської діяльності будь-якого підприємства. Завдання автоматизації — підвищення швидкості, точності та якості роботи бухгалтерії, запобігання втрат часу, спрощення обробки документів сприяє організації та здійсненню обліку прибутку, його взаємодії з менеджментом аграрних підприємств на якісно новому рівні.

Формування прибутку та його обсяг залежить безпосередньо від результатів господарської діяльності, а також від облікової політики та правил визначення прибутків аграрними підприємствами. Тому для оцінки об'єктивності визначення велике значення має деталізація доходів і витрат за аналітичними рахунками, центрами здійснення та відповідальності. Розподіл прибутків курується національними положеннями або стандартами, Статутом та колективним договором аграрних підприємств [16, с. 228]. І тут є певна дилема. Адже всі патріоти країни віддають всі сили на її оборону. Тому багато аграрних та інших підприємств зменшили або ліквідували премії, різні надбавки та пільги своїм працівникам. Це дозволяє направляти більше фінансових та інших ресурсів на допомогу збройним силам, переселенцям з тимчасово окупованих територій, людям, які постраждали від російської агресії. Таким чином, традиційні завдання обліку доповнено необхідністю деталізації статей доходів і витрат, які його формують; виявлення і оцінки нових чинників формування і розподілу, особливо на рівні ризиків і загроз війни. Традиційні інформаційні та аналітичні, господарські та інноваційні завдання доповнено завданням суспільної значимості.

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження було встановлено, що для удосконалення обліку прибутку та фінансових результатів важливе значення має уточнення функцій і завдань аналітичного й синтетичного обліку. Тому на аналітичних рахунках фінансових результатів наростаючим підсумком з початку і протягом року треба відображати дані про доходи і витрати. Це дозволить їх системно співставляти й використовувати для потреб управління. Також уточнено завдання обліку фінансових результатів та цілі й прийоми аналізу облікових даних.

Література:

1. Бутинець Ф.Ф. Теорія бухгалтерського обліку: підручник. 2-ге вид., допов. і перероб. Житомир: Рута, 2013. 608 с.
2. Коваль С.В. Організація й методика обліку розрахункових операцій аграрних підприємств та напрями їх удосконалення. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2019. № 2 (46). С. 130—133.
3. Мармуль Л.О. Підвищення доходності фермерських господарств. Економіка АПК. 2008. № 5. С. 74—78.
4. Косова Т.Д., Стеблянко І.О., Діхтярь І.О. Фінансове регулювання відтворення капіталу суб'єктів господарювання в агробізнесі. Причорноморські економічні студії. 2019. Вип. 40. С. 187—191.
5. Ігнатенко М.М., Сарапіна О.А. Вплив автоматизації обліку та фінансової звітності на безпеку підприємств. Економічний вісник університету. 2018. Вип. (1) 38. С. 47—53.
6. Пчелинська Г., Кирилова М. Сучасна проблематика обліку фінансових результатів за видами діяльності підприємства. Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. 2020. № 6. С. 97—102.
7. Івашина О.Ф., Оксентюк Н.В. Шляхи збільшення прибутку підприємств України в сучасних умовах. Молодий вчений. № 5 (8). 2021. С. 105—108.
8. Романюк І.А. Основні чинники та напрями інтенсифікації аграрного виробництва в сучасних умовах господарювання. Наукові праці ПДАА. Вип. 2 (11). Полтава: ПДАА. 2015. С. 225—230.
9. Непочатенко О.О. Фінанси підприємств: навч. посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2018. 504 с.
10. Шевчук К., Бондар В. Фінансові результати як економічна категорія та особливості відображення їх в обліку та звітності підприємства. Економічні науки. Серія: Облік і фінанси. 2019. Вип. 16. С. 158—166.
11. Мамуль Л.О., Танклевська Н.С. Фінансово-кредитне забезпечення розвитку аграрного сектору економіки. Економіка АПК. 2006. № 12. С. 75—80.
12. Пеняк Ю., Гороховацька Н. Сучасні проблеми обліково-аналітичного забезпечення управління фінансовими результатами. Економічний простір. 2020. № 159. С. 97—101.
13. Соломатіна Т.В. Фінансова результативність в системі стратегічного розвитку суб'єктів господарювання аграрного сектора економіки. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 22. С. 41—46.

14. Ігнатенко М.М., Леваєва Л.Ю., Романюк І.А. Інформаційне забезпечення організаційно-економічних пріоритетів розвитку фермерських господарств і сільськогосподарських підприємств. Ефективна економіка. 2020. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7854> (дата звернення: 30 січня 2024).

15. Назаренко О.В., Лукаш Р.В. Фінансові результати: сутність та особливості організації бухгалтерського обліку. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 22. С. 19—25.

16. Панченко І.А. Класифікація прибутку для цілей бухгалтерського обліку, аналізу та контролю: критичний аналіз існуючих підходів. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2019. № 1 (22). С. 224—236.

References:

1. Butynets', F.F. (2013), *Teoriia bukhhal'ters'koho obliku* [Theory of accounting], Ruta, Zhytomyr, Ukraine.

2. Koval', S.V. (2019), "Organization and methods of accounting of settlement operations of agricultural enterprises and directions of their improvement", *Visnyk Berdians'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*, vol. 2 (46), pp. 130—133.

3. Marmul', L.O. (2008), "Increasing the profitability of farms", *Ekonomika APK*, vol. 5, pp. 74—78.

4. Kosova, T.D. Steblianko, I.O. and Dikhtiar', I.O. (2019), "Financial regulation of capital reproduction of economic entities in agribusiness", *Prychornomors'ki ekonomichni studii*, vol. 40, pp. 187—191.

5. Ihnatenko, M.M. and Sarapina, O.A. (2018), "Influence of automation of accounting and financial reporting on the security of enterprises", *Ekonomichnyj visnyk universytetu*, vol. 38 (1), pp. 47—53.

6. Pchelyns'ka, H. and Kyrylova, M. (2020), "Modern problems of accounting for financial results by types of activity of the enterprise", *Visnyk Skhidnoukrains'koho natsional'noho universytetu imeni Volodymyra Dalia*, vol. 6, pp. 97—102.

7. Ivashyna, O.F. and Oksentiuk, N.V. (2021), "Ways to increase the profit of Ukrainian enterprises in modern conditions", *Molodyj vchenyj*, vol. 5 (8), pp. 105—108.

8. Romaniuk, I.A. (2015), "The main factors and directions of intensification of agricultural production in modern economic conditions", *Naukovi pratsi PDAA*, vol. 2 (11), pp. 225—230.

9. Nepochatenko, O.O. (2018), *Finansy pid-priemstv* [Finances of enterprises], Tsentr navchal'noi literatury, Kyiv, Ukraine.

10. Shevchuk, K. and Bondar, V. (2019), "Financial results as an economic category and peculiarities of their reflection in accounting and reporting of the enterprise", *Ekonomichni nauky. Seria: Oblik i finansy*, vol. 16, pp. 158—166.

11. Mamul', L.O. and Tanklevs'ka, N.S. (2006), "Financial and credit support for the development of the agrarian sector of the economy", *Ekonomika APK*, vol. 12, pp. 75—80.

12. Peniak, Yu. and Horokhovats'ka, N. (2020), "Modern problems of accounting and analytical support of financial results management", *Ekonomichnyj prostir*, vol. 159, pp. 97—101.

13. Solomatina, T.V. (2019), "Financial performance in the system of strategic development of business entities of the agrarian sector of the economy", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 22, pp. 41—46.

14. Ihnatenko, M.M. Levaieva, L.Yu. and Romaniuk, I.A. (2020), "Information support of organizational and economic priorities for the development of farms and agricultural enterprises", *Efektivna ekonomika*, vol. 5, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7854> (Accessed 30 Jan 2024).

15. Nazarenko, O.V. and Lukash, R.V. (2018), "Financial results: the essence and features of the organization of accounting", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 22, pp. 19—25.

16. Panchenko, I.A. (2019), "Classification of profit for the purposes of accounting, analysis and control: a critical analysis of existing approaches", *Problemy teorii ta metodolohii bukhhal'ters'koho obliku, kontroliu i analizu*, vol. 1 (22), pp. 224—236. *Стаття надійшла до редакції 04.02.2024 р.*

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

УДК 334.7.009.12:631.16

І. О. Федуняк,

к. е. н., доцент, Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України "Бережанський агротехнічний інститут"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8399-5167>

В. С. Габор,

к. е. н., доцент, Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України "Бережанський агротехнічний інститут"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5923-8564>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.4.67

ВПЛИВ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ НА ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

I. Feduniak,

PhD in Economics, Associate Professor, SS NULES of Ukraine "Berezhany Agrotechnical Institute"

W. Habor,

PhD in Economics, Associate Professor, SS NULES of Ukraine "Berezhany Agrotechnical Institute"

INFLUENCE OF THE FINANCIAL AND ECONOMIC MECHANISM ON INCREASE OF THE COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

В результаті дослідження конкурентоспроможності аграрних підприємств та формування фінансово-економічного механізму їх забезпечення встановлено, що в умовах швидкозмінного середовища, підприємство не може сподіватися на постійний успіх, якщо не аналізуватиме оцінку конкурентоспроможності власної продукції чи послуг, що надаються.

Визначено, що у конкурентній боротьбі необхідна самостійність підприємців, що обумовлює самостійно визначатися у яких галузях вести власну підприємницьку діяльність, для того щоб отримувати максимальні прибутки.

Доведено, що для забезпечення стійких показників у виробництві продукції, необхідним є фінансово-економічний механізм їх здійснення.

Обґрунтовано, що фінансово-економічні результати діяльності аграрних підприємств формуються як підсумкові характеристики господарювання в розрізі всіх базових напрямів їх функціонування.

Доведено, що механізм формування фінансово-економічних результатів конкурентоздатності підприємств, є невід'ємним структурним елементом ефективної виробничо-господарської діяльності.

As a result of the study of the competitiveness of the enterprise and the formation of the financial and economic mechanism of its support, it was established that in the conditions of a rapidly changing environment, the enterprise cannot hope for permanent success if it does not analyze the assessment of the competitiveness of its own products or services provided.

It was determined that in the competition, the independence of entrepreneurs is necessary, which determines the independent determination in which industries to conduct one's own entrepreneurial activity, in order to obtain maximum profits.

It has been established that in a competitive environment, there is a need to participate in increasing one's own competitiveness by all means and methods, and the goal of managing the competitiveness of an enterprise is to achieve the conditions for its successful functioning in a competitive environment, to become a competitive enterprise requires compliance with certain conditions.

It has been proven that to ensure sustainable indicators in the production of products, a financial and economic mechanism for their implementation is necessary, where its main goal is the formation of relations regarding the movement of financial and economic resources, since these resources are an important component in the economic activity of the enterprise.

The functions of the financial and economic mechanism for ensuring competitiveness are defined.

It is substantiated that the financial and economic results of agricultural enterprises are formed as the final characteristics of management in terms of all basic directions of their operation.

It was determined that the mechanism of forming the financial and economic results of the activity of agricultural enterprises requires the implementation of systematic, consistent tactical and operational support for the design of its structural and functional components and ensuring the coherence of their work directly in the process of performing the functions assigned to them.

It is proved that the mechanism of formation of financial and economic results of competitiveness of an agricultural enterprise is an integral structural element of effective production and economic activity.

Ключові слова: конкурентоспроможність підприємства, фінансово-економічний механізм, підприємницька діяльність, виробництво продукції, результати діяльності.

Key words: competitiveness of the enterprise, financial and economic mechanism, entrepreneurial activity, production of products, results of activity.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В сучасних умовах швидких змін у зовнішньому середовищі конкурентоспроможність аграрних підприємств безпосередньо залежить від ефективності забезпечення фінансово-економічних результатів, які базуються на принципах гнучкості, цілеспрямованості, безперервності, унікальності, результативності чи ефективності. Зокрема, останній показник залежить від забезпеченості та ефективності використання в підприємницькій діяльності наявних фінансових ресурсів, що є елементом забезпечення фінансової стійкості підприємництва.

АНАЛІЗ ОСТАТНІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретико-методичні аспекти формуванням фінансово-економічних результатів господарювання та підвищення конкурентоспроможності підприємств досліджували такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як В. Андрійчук, Н. Бакаренко, О. Біттер, І. Бланк, С. Бортнік [1], О. Вороніна, П. Гайдуцького, О. Гудзь, Ю. Губені, П. Саблук, О. Скидан, С. Кваша, І. Костирко, О. Кривицька, Ю. Лузан, Н. Маргіта [2], С. Онисько, М. Пархомиць, Дж. Пфеффер, Т. Халімон [3,4], О. Гудзь [5], Г. Черевко, О. Череп, О. Шпикуляк, О. Шпичак, В. Юрчишин, І. Яців та ін. Не зважаючи на те, що дослідженню теоретико-методичних питань фінансового забезпечення конкурентоспроможності підприємств присвячено роботи багатьох науковців, особливої уваги за умов воєнного стану потребує пошук ефективних шляхів забезпечення механізму конкурентоспроможності як інструменту досягнення значних фінансово-економічних результатів.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування наукових засад формування фінансово-економічного

механізму забезпечення конкурентоспроможності, що дає можливість виявлення фінансових резервів в підвищенні і зміцненні ринкових конкурентних позицій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Конкурентоспроможність аграрних підприємств є визначальним показником діяльності, адже характеризує його можливість пристосуватися до умов ринку, тримати лідируючі позиції у довготерміновому періоді.

Актуальність дослідження конкурентоспроможності аграрних підприємств та формування фінансово-економічного механізму її забезпечення обумовлена тим, що в умовах швидкозмінного середовища, підприємство не може сподіватися на постійний успіх, якщо не аналізуватиме оцінку конкурентоспроможності власної продукції чи послуг, що надаються.

Створення конкурентного середовища є важливим напрямом економічних реформ у нашій державі. Стан конкурентного ринкового середовища ілюструє рис. 1.

У конкурентній боротьбі необхідна самостійність підприємців, що обумовлює самостійно визначатися у яких галузях вести власну підприємницьку діяльність, для того щоб отримувати максимальні прибутки. Це дає змогу створити реальне конкурентне середовище. Така дієвість реального конкурентного середовища виступає важливим результатом ринкових реформ. Зважаючи на те, що підприємство в умовах ринкової економіки перебуває в конкурентному середовищі, виникає необхідність всіма способами й методами брати участь у підвищенні власної конкурентоспроможності.

Метою управління конкурентоспроможністю підприємства є досягнення умов його успішного функціонування в конкурентному середовищі та забезпечення конкурентних переваг відносно інших підприємств у відповідній галузі при будь-яких економічних, політичних, со-

ціальних та інших змін у зовнішньому середовищі.

Висока конкурентоспроможність підприємства зумовлена наявністю трьох першочергових ознак:

1) Споживачі задоволені покупкою і готові купувати й надалі дану продукцію або скористатися його послугами;

2) Суспільство, акціонери та партнери не мають претензій до підприємства;

3) Працівники задоволені власною участю в діяльності фірми.

Але щоб стати конкурентоздатним підприємством потрібне дотримання певних умов:

1. Необхідно забезпечити конкурентоспроможність продукції, яка випускається, або послуг у відповідному сегменті ринку.

2. Необхідно забезпечити підвищення конкурентного потенціалу підприємства, а також, відповідно і його підрозділів, до рівня світових стандартів в цій галузі, що дасть можливість успішної роботи підприємства в майбутньому.

Для забезпечення стійких показників у виробництві продукції, необхідним є фінансово-економічний механізм їх здійснення.

Визначення продуманих засад формування фінансово-економічного механізму результатів діяльності підприємств передбачає необхідність ідентифікації його теоретико-змістовних понять.

Механізм, у економічній системі, є способом забезпечення реалізації вимог об'єктивних економічних законів у ході здійснення господарської діяльності.

У науковій літературі "механізм" визначається як система, яка призначається для забезпечення організації, функціонування та життєдіяльності господарюючого суб'єкта. Структура та зміст механізму мінлива у процесі розвитку суспільного виробництва.

"Механізм" також можна розглядати як певну сукупність організаційних структур, встановлених форм і методів управління та правових норм, що дають змогу реалізувати діючі економічні закони та процеси відтворення, оскільки він передбачає точку зору організації на

Рис. 1. Стан конкурентного ринкового середовища

Джерело: розроблено на основі моделі 5 сил конкуренції Портера [6, с. 20—23].

економічні взаємовідносини, структуруючи діяльність та поведінку суб'єктів господарської діяльності в сегменті досягнення поставлених цілей.

Механізм створений з системи комплексних компонентів ідеологічного, політичного, правового, морально-етичного та іншого характеру. Його природа впливає з економічних інтересів в залежності від соціальних верств населення, оскільки останні забезпечують ресурсну базу соціально-економічних трансформацій та розвитку суспільства в цілому.

Погляд науковців відносно трактування понять "фінансовий механізм" та "економічний механізм" подано у таблиці 1.

Побудова фінансово-економічного механізму в забезпеченні конкурентоспроможності передбачає класифікацію та впорядкування факторів зовнішнього середовища підприємства, які поєднані з його конкурентним потенціалом при розробці стратегічних пріоритетів управління конкурентоспроможністю підприємства.

Головною ціллю фінансово-економічного механізму є формування відносини щодо руху фінансово-економічних ресурсів, оскільки дані ресурси виступають важливою складовою частиною в господарській діяльності підприємства. Цільовий фінансово-економічний ме-

ханізм дає можливість створити вплив фінансово-економічних ресурсів на господарську діяльність підприємства. Також він забезпечує функціональні взаємозв'язки з іншими структурними елементами підприємства.

Функції фінансово-економічного механізму забезпечення конкурентоспроможності полягають у наступному:

1. Аналіз фінансово-економічного стану та результатів діяльності.

2. Формування ефективної інформаційної системи.

3. Планування фінансово-економічної діяльності.

4. Організація та реалізація плану дій із забезпечення конкурентоспроможності.

5. Фінансово-економічний контроль конкурентних позицій [2, с. 29].

На думку А. Г. Корбутяк, доцільно виділити такі групи індикаторів формування ефективного фінансово-економічного механізму:

— коефіцієнти ліквідності, які показують співвідношення оборотних активів і короткострокових пасивів і, таким чином, служать індикатором здатності фірми своєчасно погасити короткострокові зобов'язання;

— коефіцієнти управління активами, які показують, наскільки ефективно керує підприємство своїми активами;

— коефіцієнти управління джерелами коштів, які показують, по-перше, якою мірою підприємство фінансується за рахунок позикових коштів, по-друге, чи достатній грошовий потік для покриття витрат по обслуговуванню боргових зобов'язань та інших постійних витрат;

— коефіцієнти ринкової активності і положення на ринку цінних паперів, які співвідносять курс акцій підприємства з його доходами та балансовою вартістю активів на акцію;

— коефіцієнти ефективності (прибутковості), рентабельності, які показують на скільки вдало (успішно) підприємство здійснює управління наявними (обмеженими) ресурсами [7, с. 55].

Фінансово-економічні результати діяльності підприємств формуються як підсумкові характеристики господарювання в розрізі всіх базових напрямів їх функціонування (інноваційно-інвестиційної, виробничої, збутової, фінансової, сервісної тощо). Ці результати агрегуються під впливом комплексної дії чинників природно-кліматичного, соціально-економічного, техніко-технологічного, суспіль-

Таблиця 1. Наукові підходи до визначення поняття "фінансовий механізм підприємства"

Автори	Визначення
І. О. Бланк	Фінансовий механізм – це система основних елементів, що регулюють процес розробки та реалізації управлінських рішень у фінансовій сфері підприємства
І. І. Цигилик	Економічний механізм підприємства – це сукупність економічних методів і важелів, які діють на всіх рівнях управління і дають змогу відповідно до об'єктивних економічних законів розвитку суспільства активно впливати на виробничу діяльність колективу з метою досягнення економічних і соціальних завдань, що стоять перед колективом на сучасному етапі.
П. В. Круш	Економічний механізм підприємства – це сукупність чинників, які визначають майнові, орендні, виробничі, фінансові відносини між підприємством та його підрозділами, в тому числі між самими підрозділами, дають можливість здійснити внутрішню економічну діагностику підприємства та забезпечують реалізацію економічних інтересів усіх учасників виробництва.
Н. І. Доберчак	Економічний механізм підприємства – це метод господарювання виробничих підрозділів, заснований на економічній і матеріальній зацікавленості і відповідальності всіх учасників виробничого процесу за кінцеві результати праці в межах наданої їм на договірних або бездоговірних умовах господарської самостійності.
П. Т. Саблук	Економічний механізм – це практичний вираз системи виробничих відносин, що включають засновану на інтересах (відповідальності) сукупність економічних важелів і регуляторів виробництва.

Джерело: [7, с. 54–55].

но-політичного та екологічного характеру. Очевидно, що підсумкові фінансово-економічні результати діяльності аграрних підприємств визначають ефективність використання доступного природно-ресурсного базису, капіталу, наявних засобів й предметів праці безпосередніх власників цих підприємств.

Забезпечення належного рівня ефективності функціонування механізму формування фінансово-економічних результатів діяльності підприємств, з одного боку, передбачає доцільність мобілізації адекватного організаційно-економічного та ресурсного базису гарантування безперебійного процесу взаємодії його структурно-функціональних компонент, а з іншого — цільовий механізм покликаний забезпечувати трансформацію виробничо-господарських бізнес-процесів у підсумкові результати діяльності, що формалізується у створенні доданої вартості, нарощуванні масштабів капіталу та відтворенні виробничо-господарських потужностей аграрних підприємств. Таким чином, механізм формування фінансово-економічних результатів діяльності аграрних підприємств вимагає реалізації системної послідовної тактико-оперативної підтримки проектування його структурно-функціональних компонент та забезпечення злагодженості їх роботи безпосередньо в процесі виконання покладених на них функцій.

Необхідно відмітити, що механізм формування фінансово-економічних результатів діяль-

ності аграрних підприємства, є невід'ємним структурним елементом ефективної виробничо-господарської діяльності, що у поєднанні з іншими управлінськими сегментами підприємства (кадрове забезпечення, система менеджменту, маркетингова політика, збутова діяльність та інші) визначає динамічні аспекти конкурентоспроможності підприємства та забезпечує стійкі перспективи його розвитку на аграрному ринку.

Формування фінансово-економічних результатів відбувається в умовах впливу чинників як внутрішнього так й зовнішнього середовища підприємств. Зовнішні фактори для діяльності вітчизняних аграрних підприємств суттєво ускладнилися в умовах війни та в значній мірі визначені макроекономічними чинниками господарювання й досягнення фінансово-економічних результатів.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Отже, фінансово-економічний механізм забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємства побудований на пошуку, формуванні, розподілі, перерозподілі та використанні фінансових ресурсів підприємства за фондовою спрямованістю, адже це сприяє не тільки підвищенню конкурентоспроможності через фінансово-економічні резерви, а й забезпеченню підприємства фінансовими ресурсами в повному обсязі.

Стійкими складовими фінансово-економічного механізму повинні бути співпраця всіх відповідних структур підприємства щодо знаходження додаткових джерел фінансових ресурсів для підвищення конкурентоспроможності підприємства, фінансово-економічне забезпечення розвитку конкурентоспроможності через підвищення фінансових можливостей підприємства, збалансованості попиту й пропозиції, а також доходів і витрат.

Література:

1. Бортнік С. М. Забезпечення конкурентної стратегії підприємства та підходи щодо її вивчення. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2016. № 7 С. 40—44.

2. Васильців Т. Г., Магас Н. В., Маргіта Н. О. Фінансово-економічний механізм забезпечення конкурентоспроможності роздрібних торговельних підприємств: теоретико-прикладні аспекти: монографія. Львів, 2014. 220 с.

3. Халімон Т. М. Принципи побудови механізму управління конкурентоспроможністю підприємств. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. С. 158—161. URL : <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2017/25-1-2017/35.pdf>.

4. Халімон Т. М. Стратегії фінансового забезпечення конкурентоспроможності підприємств. Облік і фінанси. Київ. 2016. № 4 (74). С. 126—131.

5. Гудзь О. Є Фінансові стратегії забезпечення конкурентоспроможності підприємства. Фінансовий простір. Черкаси: ДВНЗ "Університет банківської справи". 2013. № 4 (12). С. 97—103.

6. Портер М. Стратегія конкуренції. К. : Основи, 1997. 390 с.

7. Корбутяк А. Г. Передумови формування ефективного фінансово-економічного механізму підприємства в сучасних умовах. Scientific Journal "ScienceRise", 2015. № 5/3 (10). С. 53—57.

References:

1. Bortnik, S. M. (2016), "Ensuring the competitive strategy of the enterprise and approaches to its study", Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: International Economic Relations and the World Economy, vol. 7, pp. 40—44.

2. Vasylytsiv, T. G., Magas, N. V., Margita, N. O. (2014), Financial and economic mechanism of ensuring the competitiveness of retail trade enterprises: theoretical and applied aspects: monograph [Finansovo-ekonomichnyi mekhanizm zabezpechennia konkurentospromozhnosti rozdrіbnykh torhovelynykh pidpriemstv: teoretyko-prykladni aspekty: monohrafiia], Lviv, Ukraine.

3. Halimon, T. M. "Principles of construction of the mechanism of management of competitiveness of the enterprises", Scientific Bulletin of the International Humanities University, pp. 158—161, available at: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2017/25-1-2017/35.pdf> (Accessed 05 Feb 2024).

4. Halimon, T. M. (2016), "Strategies for financial support of enterprise competitiveness", Accounting and finance, Kiev, vol. 4 (74), pp. 126—131.

5. Gudzy, O. (2013), "The financial strategies of ensure the competitiveness of the enterprise", Financial space, Cherkasy: "University of Banking", vol. 4 (12), pp. 97—103.

6. Porter, M. (1997), Stratehiia konkurentsii [Competition strategy], Osnovy, Kyiv, Ukraine.

7. Korbutiak, A. H. (2015), "Prerequisites for the formation of an effective financial and economic mechanism of the enterprise in modern conditions", Scientific Journal "ScienceRise", vol. 5/3 (10), pp. 53—57.

Стаття надійшла до редакції 06.02.2024 р.

УДК 338.43:658.001.76:631.95

М. П. Мартинюк,

к. е. н., завідувач відділу земельних відносин та природокористування,

ННЦ "Інститут аграрної економіки", м. Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-8660-2792>

А. С. Олійник,

к. е. н., доцент кафедри менеджменту ім. І.А. Маркіної,

Полтавський державний аграрний університет, м. Полтава

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0274-5204>

Н. А. Лебедєва,

к. т. н., доцент, в. о. завідувача кафедри менеджменту,

Міжнародний гуманітарний університет, м. Одеса

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6924-6573>

Є. А. Большакова,

доктор філософії з менеджменту, старший викладач кафедри менеджменту ім. І.А. Маркіної,

Полтавський державний аграрний університет, м. Полтава

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-0683-7866>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.4.72

ІННОВАЦІЙНО-ОРІЄНТОВАНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ В ПОЛІТИЦІ СТАЛОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ ЕКОНОМІКИ

М. Martynyuk,

PhD in Economics, Head of the Department of Land Relations and Nature Management,

National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics", Kyiv

A. Oliinyk,

PhD in Economics, Associate Professor of I. Markina Department of Management,

Poltava State Agrarian University, Poltava

N. Lebedieva,

PhD in Technical Sciences, Associate Professor, Acting Head of the Department

of Management, International Humanitarian University, Odessa

Y. Bolshakova,

PhD in Management, Senior Lecturer of I. Markina Department of Management,

Poltava State Agrarian University, Poltava

INNOVATION-ORIENTED MANAGEMENT IN THE POLICY OF SUSTAINABLE LAND USE OF ENTERPRISES IN THE AGRO-FOOD SECTOR OF THE ECONOMY

У статті доведено, що інноваційно-орієнтований менеджмент землекористування підприємств агропродовольчої сфери є важливою складовою сталого розвитку. Воно означає раціональне використання земельних ресурсів з урахуванням екологічних, економічних та соціальних аспектів. Обґрунтовано, що ефективне землекористування допомагає забезпечити оптимальне розташування та використання земельних площ, мінімізувати негативний вплив на довкілля, підвищити врожайність та якість сільськогосподарських культур, та забезпечити стабільний розвиток сільського господарства та суспільства в цілому. Запропоновані такі заходи, як впровадження сучасних сільськогосподарських технологій, раціональне планування земельних угідь, охорона ґрунтів та водних ресурсів, збалансований підхід до використання земель для різних цілей. Доведено, що основною метою ефективного землекористування є досягнення балансу між господарськими потребами та збереженням природних екосистем для майбутніх поколінь.

The article proves that innovation-oriented land use management of agro-food enterprises is an important component of sustainable development. It means rational use of land resources taking into account ecological, economic and social aspects. It is substantiated that effective land use helps to ensure the optimal location and use of land areas, minimize the negative impact on the environment, increase the yield and quality of agricultural crops, and ensure the stable development of agriculture and society as a whole. Optimizing land use is an important aspect of sustainable development. Its purpose is to ensure optimal use of land resources, taking into account natural and anthropogenic factors. This process is carried out through the establishment of an effective connection between the land and the environment. Scientific literature defines the optimization of land use as the organization of the production process, which allows achieving the rational use of land with maximum productivity and environmental sustainability. The main goal of optimization is to achieve effective management of land resources, which ensures the preservation of soil fertility and ecologically sustainable development. Such measures as the introduction of modern agricultural technologies, rational land planning, protection of soil and water resources, a balanced approach to the use of land for various purposes are proposed. It has been proven that the main goal of effective land use is to achieve a balance between economic needs and the preservation of natural ecosystems for future generations. Innovation-oriented management of the efficiency of land use really plays a key role in the development of the state's economy and meeting the socio-economic needs of society. This means that the use and reproduction of land must be properly regulated and controlled by economic entities. In the context of digitalization and logistical threats, organizational and membership levers, as well as tools, play an important role in ensuring the competitive development of agro-industrial production. Digitalization can facilitate the introduction of new technologies and approaches to land use management, improving logistics and production efficiency.

Ключові слова: підприємства агропродовольчої сфери, оптимізація землекористування, сталий розвиток, інноваційно-орієнтований менеджмент, механізм управління, політика сталого землекористування, економіка.

Key words: agro-food enterprises, land use optimization, sustainable development, innovation-oriented management, management mechanism, sustainable land use policy, economics.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Системність взаємодії елементів є ключовим аспектом ефективного господарства в будь-якій сфері національної економіки. В аграрних підприємствах, це означає планування та координацію різних аспектів діяльності, таких як виробництво, постачання, маркетинг і фінанси для досягнення загальних цілей сталого розвитку. Інноваційно-орієнтований менеджмент ефективності землекористування є необхідним для забезпечення раціонального використання ресурсів, застосування нових технологій та врахування змінних факторів. Це дозволяє аграрним підприємствам забезпечувати конкурентоспроможність і стабільний розвиток відповідно до національних пріоритетів та цілей.

Передумовою досягнення цілей аграрного підприємства є своєчасне та чітке розуміння стартових умов трансформаційного процесу, які у системі землекористування можна охарактеризувати переважно споживачьким відношенням економічних агентів до родючих, але обмежених земельних ресурсів, особливо в період воєнного стану. Зокрема,

у процесі організації діяльності суб'єкти господарювання з метою залучення інвестиційних ресурсів нехтують формуванням потрібних механізмів розвитку сталості і потужності агробізнесу, без чого неможливий прогрес.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблема інноваційно-орієнтованого менеджменту в політиці сталого землекористування підприємств агропродовольчої сфери економіки є актуальною. У цьому питанні були проведені дослідження в різний час. Найбільше вивченням даної проблематики займалися В.Я. Амбросов, Д.І. Бабміндра, В.А. Борисова, О. А. Галич, І.А. Гнатенко, О.І. Гуторов, М. В. Зось-Кіор, А.Ю. Мельник, П.Т. Саблук, М. Ф. Соловійов, В. М. Трегобчук, А.М. Третьак, М. М. Федоров, В. Й. Шиян, О.А. Шуст та інші провідні вчені. Науковці зосередили свою увагу на формуванні раціональної господарської поведінки суб'єктів господарювання в умовах інноваційного розвитку та реформуванні земельних відносин. Однак різноманітність поглядів потребують детальнішого дослідження даної проблематики, адже економічна трансформація вимагає більш нових підходів, які

Таблиця 1. Заходи удосконалення інноваційно-орієнтованого менеджменту в політиці сталого землекористування підприємств агропродовольчої сфери економіки

Назва заходу	Зміст заходу
Науковість	Застосування наукових підходів до управління розподілом земель за цільовим призначенням
Обґрунтованість	Економічно, соціально й екологічно обґрунтований рівень господарського (зокрема сільськогосподарського) освоєння території, в тому числі зменшення площ ріллі на схилових землях
Відновлення	Ліквідація деградаційних процесів та зменшення площ деградованих земель
Оптимізація	Оптимізація земель природно-заповідного й іншого природоохоронного призначення
Консолідація	Мінімізація явищ чересзмужжя та дрібноконтурності

Джерело: узагальнено за даними [6; 9].

відповідатимуть ефективному землекористуванню підприємств агропродовольчої сфери економіки.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАНЬ)

Мета статті полягає в узагальненні та обґрунтуванні інноваційно-орієнтованого менеджменту в політиці сталого землекористування підприємств агропродовольчої сфери економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Інноваційно-орієнтований менеджмент в політиці сталого землекористування підприємств агропродовольчої сфери економіки є важливою складовою сталого розвитку, яка дозволяє забезпечити оптимальне використання земельних ресурсів з мінімальними негативними наслідками на довкілля та суспільство. Це включає в себе такі методи, як:

1. Землеустрій: це систематизація, зонування та раціональне розподіл між різними користувачами земельних ділянок з урахуванням їх природних потенціалів та потреб суспільства.

2. Врожайність ґрунту: для досягнення максимальної врожайності важливо використовувати агротехніки, які підвищують плодючість ґрунту та забезпечують оптимальне використання ресурсів (наприклад, ротація культур, внесення органічних добрив).

3. Застосування стійких систем вирощування: це включає в себе такі методи, як органічне землеробство, агроекологічні підходи та застосування біологічних методів боротьби зі шкідниками.

4. Використання сучасних технологій: застосування сучасних інформаційних технологій та моніторингу може забезпечити більш точне

та ефективне використання земельних ресурсів.

5. Збереження природних екосистем: важливо уникати знищення природних екосистем та біорізноманіття, а також забезпечувати збалансоване використання земельних ділянок, що дозволяє забезпечити екологічну рівновагу. Використання цих методів дозволяє досягти високої продуктивності земельних ресурсів, зберегти природне середовище та забезпечити стале зростання економіки.

Основні принципи сталого землекористування включають:

1. Збереження площ сільськогосподарських угідь і підтримка їх родючості: це означає застосування найкращих сільськогосподарських практик для утримання та поліпшення родючості ґрунту, використання природних добрив та ротацію сільськогосподарських культур.

2. Відповідність вимогам законодавства: використання землі повинно відповідати законодавчим актам та регуляціям, пов'язаним з охороною довкілля, земельними правами, плануванням місцевого господарства та іншими аспектами.

3. Компактна забудова: розміщення інфраструктури та будівель повинне здійснюватись таким чином, щоб уникнути надмірної забудови та негативного впливу на інші природні ресурси, такі як водні ресурси, екосистеми та біорізноманіття.

4. Цільове та своєчасне використання земель: розподіл землі має відповідати природно-кліматичним та географічним властивостям кожної конкретної земельної ділянки. Наприклад, лучні земельні ділянки для сільськогосподарської діяльності повинні бути використані для цих цілей, тоді як менш плідні можуть бути використані для інших цілей, наприклад, лісорозведення або захисту водних ресурсів.

Застосування цих принципів допоможе забезпечити ефективне землекористування аграрних підприємств, збереження природних ресурсів та досягнення сталого розвитку.

Стале землекористування аграрних підприємств охоплює також ряд заходів (табл. 1), щоб забезпечити оптимальне використання земельних ресурсів.

Варто додатково уточнити, що під оптимізацією землекористування слід розуміти визначення оптимального набору видів господарської діяльності з використання земельних ресурсів. Це включає забезпечення очікуваних економічних переваг за поточних умов без порушення природної рівноваги екологічного ресурсу.

Під оптимізацією структури землекористування розуміють відповідні оптимальні співвідношення видів господарської діяльності з використання земельних ресурсів. Ці співвідношення також мають забезпечувати очікувані економічні переваги за поточних умов без порушення природної рівноваги екологічного ресурсу [8].

Оптимізація землекористування є важливим аспектом сталого розвитку. Її ціль полягає у забезпеченні оптимального використання земельних ресурсів з урахуванням природних та антропогенних факторів. Цей процес здійснюється через встановлення ефективного зв'язку між угоддями та навколишнім середовищем. Наукова література визначає оптимізацію землекористування як організацію виробничого процесу, що дозволяє досягти раціонального використання землі з максимальною продуктивністю та екологічною стійкістю. Головною метою оптимізації є досягнення ефективного управління земельними ресурсами, при якому забезпечується збереження родючості ґрунтів та екологічно стійкий розвиток.

У процесі оптимізації землекористування враховуються різні фактори, такі як кліматичні умови, географічне положення, рельєф, ґрунтові ресурси та інші. Метою є встановлення оптимальної структури земельних угідь, яка найбільш відповідає вимогам ефективного управління земельними ресурсами. Усе це має позитивний вплив на сталий розвиток сільського господарства, забезпечує високу продуктивність та ефективне використання земельних ресурсів, зменшує негативний вплив на довкілля та сприяє збереженню біорізноманіття [10].

В менеджменті землекористування з урахуванням значення земельних ресурсів як екологічної, економічної та соціальної цінності необхідно об'єднувати відповідні напрями оптимізації.

Екологічна складова менеджменту землекористування полягає в усвідомленні необхідності збереження та розумного використання землі як основного природного ресурсу та базисного компоненту довкілля. Це означає врахування екологічних принципів і забезпечення

Рис. 1. Фактори впливу на систему управління землекористуванням підприємств агропродовольчої сфери економіки

Джерело: узагальнено за даними [2; 6; 7].

сталого використання земельних ресурсів.

Економічна складова передбачає використання земель саме там, де вони приносять найбільший дохід. Це означає раціональне планування і використання земель з урахуванням їх потенціалу для сільського господарства, промисловості, будівництва та інших галузей економіки.

Соціальна складова полягає в адекватності характеру використання земель, врахуванні стану громадської свідомості та системи громадських потреб. Це означає врахування соціальних аспектів, які включають потреби та інтереси місцевого населення, збереження і покращення якості життя. Однак враховуючи важливість цих складових, виконання комплексного менеджменту землекористування може бути досить складним процесом, який вимагає кваліфікованого підходу та обширного аналізу інформації. Особливі умови і контекст кожного регіону або країни повинні бути враховані для забезпечення успішного та ефективного впровадження такого менеджменту.

Україна має важливий аграрний сектор, який відіграє ключову роль у формуванні розподілу сільського та міського населення в країні. Соціально-економічні умови, такі як рівень зайнятості, доходи сільського населення, доступність освіти та медичних послуг, інфраструктура, географічні чинники та інші, впливають на розподіл населення в міських і сільських

районах. Незважаючи на індустріалізацію та урбанізацію, сільське населення залишається значною частиною українського суспільства. Це пов'язано зі специфікою аграрної галузі, де необхідна праця для сільськогосподарського виробництва та обробки землі.

Фактори, що впливають на чисельність сільського населення, включають доступність робочих місць, умови проживання, рівень доходів, урбанізацію, економічний розвиток та інші соціально-економічні фактори. Останні десятиліття в Україні спостерігається деякий зсув від сільського населення до міських районів. Це пов'язано з економічними можливостями, доступністю робочих місць, освітою та інфраструктурою, які часто краще розвинені в містах. Однак, сільське населення й надалі відіграє важливу роль у сільськогосподарському секторі та забезпеченні продовольства для країни. Розвиток суспільства та зміни в соціально-економічних умовах можуть впливати на розподіл чисельності сільського та міського населення в Україні. Цей процес є складним і впливає на різні сфери суспільного життя, включаючи економіку, культуру та інфраструктуру країни.

Соціальна ситуація на селі викликана різними факторами, зокрема структурно-динамічними змінами в чисельності населення. З одного боку, спостерігається зменшення кількості молодих людей та працездатного населення, а з іншого боку — зростання кількості пенсіонерів. Це призводить до старіння сільського населення та звуження демографічної основи відтворення. Швидкість цих негативних змін є динамічною, що створює кризову демографічну ситуацію. Додатково, міграція сільського населення зумовлена незадовільними соціально-побутовими умовами в сільських населених пунктах. Молода людина залишає село через незадовільні умови трудової діяльності та проживання, що активізує негативні демографічні процеси. Кризова демографічна ситуація призводить до скорочення природних ресурсів відтворення населення на селі, погіршення якості життя та зниження працездатності.

Негативним наслідком екологічного фактору є хімізація землеробства, що призводить до забруднення навколишнього середовища. Справді, неконтрольоване використання хімічних засобів може призвести до небезпеки для навколишнього середовища, ґрунту та продуктів харчування. Розвиток технологій та науковий підхід можуть виграти важливу роль у здоровому ґрунті та сталому землекористуванні. Відкриття нових, екологічно безпечних методів

землеробства, використання органічних добрив та застосування зеленого землеробства можуть сприяти зменшенню негативних наслідків хімізації. Щоб забезпечити інформацію про передові підходи до сталого землеробства та рекомендації щодо зменшення впливу хімічних засобів на довкілля доцільним є налагодження співпраці між дослідницькими центрами та землеробськими підприємствами, щоб спільно розробляти ефективні рішення для збереження родючості ґрунту та збалансованого використання хімічних речовин [4].

Економічна складова передбачає виконання наступних кроків: 1. Збір та аналіз даних, детальний аналіз кліматичних умов, властивостей ґрунту та його стану, вартості паливно-мастильних матеріалів, добрив, засобів захисту рослин, термінів сівби та збирання врожаю, логістики польових робіт, розміру землекористування аграрного підприємства та наявності відповідної інфраструктури. 2. Розрахунок фінансових показників: врахування витрат на власні ресурси, валовий дохід від продажу сільськогосподарської продукції та різні інші економічні показники, такі як чистий дохід, рентабельність, термін окупності і т.д. 3. Порівняння альтернатив: оцінка системи землекористування, порівнюючи їх економічну ефективність. Врахування різних комбінацій технологій, методів обробки ґрунту, сортів культур, систем зрошення/дренування та інших факторів, що можуть вплинути на результативність. 4. Ризиковий аналіз: врахування ризиків, що можуть вплинути на економічну ефективність системи землекористування, такі як різкі зміни цін, погодні умови, врожайність та ін. 5. Прийняття рішення: на підставі отриманих результатів аналізу і порівняння альтернатив, обґрунтоване рішення щодо вибору системи землекористування з урахуванням доцільності та економічної ефективності [5].

Земельні ресурси як важлива складова природно-ресурсного потенціалу України є унікальним об'єктом, на який націлені інтереси членів суспільства, адже земля є універсальним фактором життєзабезпечення.

Інноваційно-орієнтований менеджмент в політиці сталого землекористування підприємств агропродовольчої сфери економіки дійсно грає ключову роль у розвитку економіки держави та задоволенні соціально-економічних потреб суспільства. Це означає, що використання та відтворення земельних угідь повинні бути належно регульовані та контрольовані суб'єктами господарювання. У контексті інноваційно-орієнтованого менеджменту, ор-

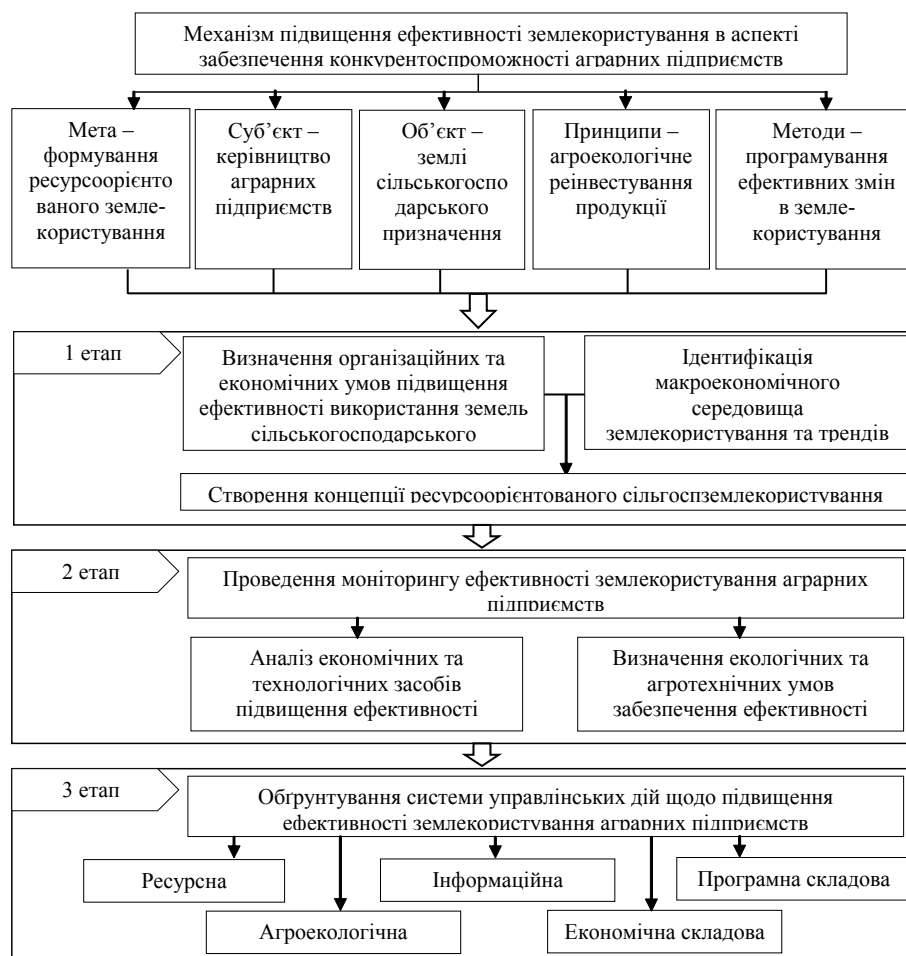

Рис. 2. Організаційно-економічний механізм управління ефективності землекористуванням на основі ресурсорієнтованої діяльності аграрних підприємств

Джерело: узагальнено за даними [1; 4; 6].

ганізаційні та членські важелі, а також інструменти грають важливу роль у забезпеченні конкурентного сталого розвитку підприємств агропродовольчої сфери економіки. Інноваційно-орієнтований менеджмент може сприяти впровадженню нових технологій та підходів до управління землекористуванням, покращенню логістики та ефективності виробництва [3].

Відповідно до наданої інформації, проблеми, що стикаються українські аграрні підприємства, дійсно стають більш актуальними через фундаментальні зміни, такі як війна, земельна реформа, кліматичні зміни та біологічні виклики. Розв'язання цих проблем потребує розробки теоретичних та методологічних засад для покращення організаційних та управлінських практик. Впровадження ефективного управлінського механізму може створити сприятливі умови для розвитку аграрних підприємств. Організаційно-економічний механізм є інструментом, який допомагає реалізовувати об'єктивні закони в процесі людської діяльності.

Організаційно-економічний механізм менеджменту сталого землекористування — це система керування, яка включає в себе функції планування, організації, контролю та управління для досягнення найбільшої продуктивності і стійкості використання землі.

Організаційний аспект включає в себе структуру та організацію управлінських структур, визначення ролей та відповідальності працівників, розвиток комунікаційної системи і забезпечення взаємодії між різними рівнями управління.

Економічний аспект включає в себе визначення ефективного використання ресурсів, розробку економічних стратегій та моделей, розрахунок рентабельності і доходності землекористування.

Механізм включає в себе систему інструментів, методів і прийомів, що дозволяють реалізувати організаційно-економічні рішення для досягнення заданих цілей використання землі. Це можуть бути програми з планування, системи контролю, методи оцінки ефективності, моделі розрахунку ризиків.

Організаційно-економічний механізм менеджменту ефективності землекористування допомагає оптимізувати використання землі, забезпечує ефективне розміщення ресурсів, сприяє збільшенню продуктивності та покращенню екологічної стійкості. Він є важливим інструментом для досягнення сталого розвитку в агропродовольчій сфері економіки.

Таким чином, акцент організаційно-економічного механізму менеджменту сталого землекористування можна сконцентрувати на реалізації механізму підвищення ефективності землекористування в аспекті забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств (рис. 2).

Механізм реалізується через 3 етапи. 1 етап: виокремлення організаційних та економічних умов покращення ефективності використання земель разом з ідентифікацією макроекономічного середовища, що в підсумку має спонукати до створення концепції ресурсоорієнтованого землекористування. 2 етап: проведення моніторингу землекористування аграрних підприємств з оцінкою економічних та технологічних засобів збільшення ефективності землекористування, що має призвести до визначення агротехнічних та екологічних умов забезпечення результативності землекористування. 3 етап: обґрунтування системи управлінських дій відносно підвищення ефективності землекористування агропідприємств, що має на меті оптимізувати економічну, ресурсну, програмну, інформаційну, агроекологічну складові.

Організаційно-економічний механізм управління землекористуванням повинен бути гнучким, адаптивним до змінних умов та потреб ринку, забезпечуючи стаке зростання аграрного сектору та ефективне використання земельних ресурсів.

Для досягнення стратегічних завдань організаційно-економічний механізм управління землекористуванням повинен включати такі основні елементи: 1. Удосконалення правової бази: необхідно розробити та впровадити ефективні законодавчі акти, які регулюватимуть землекористування та забезпечать захист прав власників земельних ділянок. 2. Розвиток сільськогосподарських підприємств: важливо створити сприятливі умови для розвитку аграрного сектору, сприяючи підвищенню продуктивності, впровадженню інноваційних технологій та підвищенню якості сільськогосподарської продукції. 3. Фінансування: необхідно забезпечити на-

лежне фінансування аграрного сектору, включаючи доступ до кредитних ресурсів та інвестицій, що сприятиме сталому розвитку агропромислового комплексу. 4. Науково-дослідна діяльність: проведення наукових досліджень та впровадження інноваційних рішень в аграрний сектор допоможе покращити ефективність вирощування підсобних культур, забезпечити оптимальне використання земельних ресурсів та зменшити негативний вплив на навколишнє середовище. 5. Маркетингові дослідження та розвиток експортних ринків: дослідження попиту на сільськогосподарську продукцію та пошук нових ринків збуту сприятиме інтеграції України у світовий продовольчий ринок, забезпечить конкурентоспроможність української агропромислової продукції.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Отже, основними передумовами інноваційно-орієнтованого менеджменту в політиці сталого землекористування підприємств агропродовольчій сфері економіки є: формування національної стратегії реалізації основних функцій сільських територій; активізація участі сільських рад та об'єднаних територіальних громад у розбудові ефективного землекористування; стимулювання екологізації та біологізації землеробства, популяризація органічного сільського господарства; комплексний підхід щодо капіталовкладень та матеріально-технічних ресурсів; законодавча підтримка боротьби з ерозією та забрудненням ґрунтів; деградацією гумусу, покращенням соціально-економічних умов сільських жителів; впровадження методів ландшафтного планування територій; послідовна технологічна перебудова систем землеробства; розвиток інноваційного потенціалу землекористування; удосконалення агроекологічного інвестування аграрних підприємств тощо.

Отже, запропоновані альтернативи можуть стати основою удосконаленої системи управління сталого землекористування, завдяки оптимізації всіх аспектів виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств: забезпечення цінових переваг, забезпечення маркетингових переваг, економія матеріалів тощо. Проте всі підходи зосереджені на одному пріоритеті розвитку сільськогосподарського землекористування — екологічно орієнтованому сталому розвитку.

Література:

1. Антипенко Н.В., Веденіна Ю.Ю., Гнатенко І.А., Пархоменко О.П. Фінансовий менеджмент ресурсозбереження інноваційно орієнтованих підприємств у контексті антикризової стратегії розвитку. *Агросвіт*. 2021. № 23. С. 10—16.

2. Голобородько Т.В., Завада О.П., Йолкін А.М., Мірошніченко О.А. Адаптивний менеджмент ефективності землекористування аграрних підприємств в умовах диджиталізації та логістичних загроз. *Актуальні проблеми інноваційної економіки та права*. 2023. № 3. С. 29—36.

3. Гринчук Ю.С., Кукса І.М., Ткаченко Н.Е., Параскеєва А.М. Планування інноваційного розвитку в контексті забезпечення економічної безпеки та управління змінами. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2022. № 4 (251). С. 28—33.

4. Живко З.Б., Орлова-Курилова О.В., Борущка Ю.З., Березовський Д.О. Державне регулювання заощадження інноваційного потенціалу підприємств та екологізації виробництва: формування управлінських стратегій та оцінювання конкурентної поведінки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 19. С. 10—15.

5. Іщайкін Т.Є., Олійник А.С. Економічний механізм управління бізнес-процесами: стратегічні та антикризові аспекти. *Агросвіт*. 2022. № 21—22. С. 52—60.

6. Кобченко М.Ю. Менеджмент ефективності землекористування сучасних аграрних підприємств: дис. на здобуття наук. ступ. доктора філософії за спеціальністю 073 Менеджмент. Полтава: ПДАА, 2020. 268 с.

7. Олійник А.С., Могилевський М.В. та ін. Оптимізація виробничих витрат при формуванні стратегії розвитку підприємства в бізнес-середовищі. *Інвестиції: практика та досвід*. № 21. 2023. С. 84—90.

8. Сохнич А. Я. Оптимізація землекористування в умовах реформування земельних відносин: монографія. Львів: "Українські технології", 2000. 108 с.

9. Третяк А. М. Концептуальні засади розвитку сільськогосподарського землекористування сільських територій. Київ: НААН, 2014. 24 с.

10. Шуст О.А., Паска І.М., Гринчук Ю.С. Удосконалення заходів державного стимулювання інвестиційної діяльності в підвищення родючості ґрунтів. *Інноваційна економіка*. 2021. № 1—2. С. 126—130.

References:

1. Antipenko, N.V., Vedenina, Yu.Yu., Hnatenko, I.A. and Parkhomenko, O.P. (2021), "Financial management of resource conservation of innovatively oriented enterprises in the context of anti-crisis development strategy", *Ahrosvit*, vol. 23, pp. 10—16.

2. Holoborodko, T.V., Zavada, O.P., Yolkin, A.M. and Miroshnichenko, O.A. (2023), "Adaptive management of land use efficiency of agricultural enterprises in conditions of digitalization and logistical threats", *Aktual'ni problemy innovatsiynoy ekonomiky ta prava*, vol. 3, pp. 29—36.

3. Grynchuk, Yu.S., Kuksa, I.M., Tkachenko, N.E. and Paraskeeva, A.M. (2022), "Planning of innovative development in the context of economic security and change management", *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, vol. 4 (251), pp. 28—33.

4. Zhivko, Z.B., Orlova-Kurilova, O.V., Borutska, Yu.Z. and Berezovskyi, D.O. (2021), "State regulation of saving innovative potential of enterprises and greening of production: formation of management strategies and evaluation of competitive behavior", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 19, pp. 10—15.

5. Ishcheykin, T.E., Oliinyk, A.S. and other (2022), "Economic mechanism of business process management: strategic and anti-crisis aspects", *Ahrosvit*, vol. 21—22, pp. 52—60.

6. Kobchenko, M.Yu. (2020), "Management of land use efficiency of modern agricultural enterprises", Abstract of Ph.D. dissertation, Management, Poltava State Agrarian Academy, Poltava, Ukraine.

7. Oliynyk, A.S., Mogilevskyi, M.V. and other (2023), "Optimization of production costs when forming a strategy for the development of an enterprise in a business environment", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 21, pp. 84—90.

8. Sokhnych, A.Ya. (2000), *Optymizatsiya zemlekorystuvannya v umovakh reformuvannya zemel'nykh vidnosyn* [Optimizing land use in conditions of reforming land relations], *Ukrayin-s'ki tekhnolohiyi*, Lviv, Ukraine.

9. Tretyak, A. M. (2014), *Kontseptual'ni zasady rozvytku sil's'kohospodars'koho zemlekorystuvannya sil's'kykh terytoriy* [Conceptual foundations of the development of agricultural land use in rural areas], NAAN, Kyiv, Ukraine.

10. Shust, O.A., Paska, I.M. and Grynchuk, Yu.S. (2021), "Improvement of measures of state stimulation of investment activity in increasing soil fertility", *Innovatsiyna ekonomika*, vol. 1—2, pp. 126—130.

Стаття надійшла до редакції 06.02.2024 р.

УДК 330.3:504

С. В. Федоренко,

к. т. н., доцент, доцент кафедри охорони праці і навколишнього середовища, Київський національний університет будівництва і архітектури, Академік академії будівництва України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1487-6890>

Л. О. Василенко,

к. т. н., доцент, доцент кафедри охорони праці і навколишнього середовища, Київський національний університет будівництва і архітектури
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4201-5481>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.4.80

ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ

S. Fedorenko,

PhD in Technical Sciences, Associate Professor, Academician of academy of building of Ukraine,
Kyiv National University of Construction and Architecture

L. Vasylenko,

PhD in Technical Sciences, Associate Professor, Kyiv National University of Construction and Architecture

WAYS TO SOLVE THE PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF ECOLOGICAL ENTREPRENEURSHIP IN THE CONDITIONS OF POST-WAR RECONSTRUCTION OF UKRAINE

Екологічне підприємництво відіграє ключову роль у досягненні сталого розвитку шляхом забезпечення екологічної ефективності та економічного зростання. Україна стикається з численними екологічними викликами, але вона також має потенціал для розвитку екологічного підприємництва.

В Україні екопідприємництво формується в умовах розвитку ринкових відносин і його статутна діяльність, незалежно від форми власності, спрямована на охорону та відтворення природно-ресурсного потенціалу — виробництво продукції, виконання та забезпечення робіт із забезпеченням дотримання чинного законодавства про охорону навколишнього природного середовища. Екологічне підприємництво набуває все більшого значення в контексті сталого розвитку та охорони навколишнього середовища. Україна, країна з багатим природним потенціалом, також стикається з проблемою екологічного впливу промисловості та інших видів господарської діяльності.

Але в той же час екопідприємництво має широкі перспективи розвитку і може принести значні економічні та екологічні вигоди. Актуальність даного дослідження зумовлена катастрофічним станом навколишнього середовища і, у зв'язку з чим, післявоєнна відбудова нашої країни повинна здійснюватися на основі європейських зелених ліній, використовуючи передові природоохоронні інструменти.

Нові українські підприємці здатні придумати щось нове і важливе, чого раніше не було, живучі зі стереотипами минулого, які досі існують у суспільстві.

Сьогодні українські підприємці є одним із прогресивних класів України та основою економіки України. Ці люди генерують нові ідеї з нуля і ризикують більше за інших, вкладаючи в ці ідеї власні заощадження, досвід і власну працю. Незважаючи на це, ми все ще маємо ключові та фундаментальні стереотипи щодо українського підприємництва, які стримують нас.

Реконструкція та виконання умов членства в ЄС все більше враховуватиме важливість зменшення забруднення, адаптації до зміни клімату, збереження природи, енергоефективності, промислової, транспортної та сільськогосподарської політики.

Після війни країни прагнуть швидко відродити економіку, зосереджуючись на забезпеченні населення житлом, створенні нових робочих місць, розширенні промисловості та залученні іноземних інвесторів.

Прихильники навколишнього середовища віддають пріоритет охороні та збільшенню життєво важливих природних ресурсів у глобальному масштабі.

Використовуючи свої ресурси, технології та співпрацюючи з бізнесом у сфері дерегуляції та оподаткування, Україна має потенціал стати економічним дивом XXI століття та взірцем сталого розвитку.

Environmental entrepreneurship plays a key role in achieving sustainable development by ensuring environmental efficiency and economic growth. Ukraine faces numerous environmental challenges, but it also has the potential to develop environmental entrepreneurship.

In Ukraine, eco-entrepreneurship is formed in the conditions of the development of market relations and its statutory activity, regardless of the form of ownership, is aimed at the protection and reproduction of natural resource potential — production of products, execution and provision of works in compliance with current legislation on environmental protection. Environmental entrepreneurship is gaining more and more importance in the context of sustainable development and environmental protection. Ukraine, a country with rich natural potential, also faces the problem of environmental impact of industry and other types of economic activity.

But at the same time, eco-entrepreneurship has broad prospects for development and can bring significant economic and environmental benefits. The relevance of this study is determined by the catastrophic state of the environment and, in connection with this, the post-war reconstruction of our country should be carried out on the basis of European green lines, using advanced environmental protection tools.

New Ukrainian entrepreneurs are able to come up with something new and important that did not exist before, living with the stereotypes of the past that still exist in society.

Today, Ukrainian entrepreneurs are one of the progressive classes of Ukraine and the basis of the Ukrainian economy. These people generate new ideas from scratch and take more risks than others, investing in these ideas their own savings, experience and own work. Despite this, we still have key and fundamental stereotypes about Ukrainian entrepreneurship that hold us back.

The reconstruction and implementation of EU membership conditions will increasingly take into account the importance of pollution reduction, adaptation to climate change, nature conservation, energy efficiency, industrial, transport and agricultural policies.

Despite the fact that hostilities in Ukraine continue, the process of rebuilding the country has already begun. Restoration projects and initiatives are implemented in at least 27 areas.

Prior to the approval of national and regional recovery strategies, there is a need to agree among key donors their own current visions, strategies and roles. It is desirable that representatives of communities and civil society have the opportunity to participate in this process. This process could include exploring the opinions and needs of potential partners and beneficiaries, consultative and conciliation meetings, as well as multi-level strategic sessions together with representatives of local self-government and civil society, support of international advocacy activities from representatives of the main groups of beneficiaries for the formation of political positions of Western countries, promotion of processes of coordination of the positions of civil society and territorial communities of Ukraine, etc.

It is also important that the points of joint efforts found in this process lead to the formation of cooperation between donors: combining financial, expert and managerial capabilities. All these actions should be aimed at the comprehensive reconstruction of a specific territorial community, where the residents and representatives of this community would play an important role in making strategic decisions.

After the war, countries sought to rapidly revive their economies, focusing on providing housing, creating new jobs, expanding industry, and attracting foreign investors.

Environmentalists prioritize the protection and enhancement of vital natural resources on a global scale.

Using its resources, technologies and cooperating with business in the field of deregulation and taxation, Ukraine has the potential to become an economic miracle of the 21st century and a model of sustainable development.

Ключові слова: екологічне підприємництво, післявоєнна відбудова, природно-ресурсний потенціал, охорона навколишнього середовища, екологічні потреби, технології.

Key words: ecological entrepreneurship, post-war reconstruction, natural resource potential, environmental protection, ecological needs, technologies.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

При переході до екомоделі розвитку, особливо при загальних екологічних проблемах, екологічна орієнтація всіх суб'єктів господарювання об'єктивно посилюється. Багато рішень, прийнятих у процесі екологічної реформи, не відповідають справжнім інтересам суспільства. Використання законів, концепцій і програм, які не чітко пояснюють зміст і не враховують інтенси, як частину раціоналізації природи є не-функціональним.

Запровадження ринкових змін в Україні відкрило для підприємців нові можливості для розвитку свого бізнесу. Розвиток підприємництва є необхідним і суттєвим для сучасної моделі ринкового конкурентного менеджменту. І навпаки, неврахування екологічних факторів у розвитку підприємництва в Україні може призвести до ще більшого впливу на довкілля. У цих умовах основним способом підтримки еколого-економічної цілісності є вжиття ефективних заходів з охоро-

ни довкілля, що включає активний розвиток різних форм екологічної підприємницької діяльності.

Слід підкреслити, що екологічне підприємництво можливе лише за умови економічної ефективності, яка залежить від правильного вирішення питання екологічно мотивованих товарів, робіт і послуг. Швидкий розвиток економіки в багатьох країнах призводить до зловживання та нераціонального використання природних ресурсів, що суперечить законам самоочищення та відтворення екосистеми Землі. Таке ставлення до навколишнього середовища може призвести до його руйнування, втрати здатності до відновлення, еколого-економічного стану, розвитку технологій і виробництва, тривалості життя і здоров'я людей, рівня добробуту".

Для досягнення комфортного стану для існування людини кожна держава має здійснювати екологічно орієнтовану підприємницьку діяльність. Виникнення екологічного підприємництва в США та країнах Західної Європи стало можливим завдяки сучасним екологічно чистим технологіям, методам видобутку природних ресурсів і виробництву екологічної продукції. Сфера екологічного підприємництва в Україні переживає зростання. Більшість українських компаній несерйозно ставляться до екологічного аспекту, що призводить до погіршення екології в нашій країні та в усьому світі. Війна, що триває в Україні, ускладнила ситуацію. Незважаючи на прогрес, інфраструктура залишається серйозно пошкодженою. Екологічний стан погіршується". Для відновлення нашої держави після війни необхідно використовувати сучасні екологічні інструменти та прийняти принципи Європейського зеленого курсу. Бізнес відіграє важливу роль у післявоєнній відбудові України. Враховуючи жакливу екологічну ситуацію, вкрай важливо, щоб бізнес в Україні вживав заходів щодо екологічної модернізації.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематику екологічного підприємництва розкрито в працях багатьох вчених, що вказує на її актуальність та потребу подальшого прикладного дослідження. Так, зокрема, шляхи вирішення проблем розвитку екологічного підприємництва досліджували Quinn J. B., Schaltegger S. A., Купаловою Г. І., Тітенко Г. В., Бобковою А. та Павлюченко Ю. та іншими. [5].

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення методів вирішення проблем розвитку екологічного підприємництва в умовах післявоєнної відбудови України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

З огляду на те, що екологічне підприємництво є різновидом традиційного підприємництва, його можна розглядати як з урахуванням специфіки залучення та практик сталого розвитку. Цей тип також узгоджується з визначенням стійкості як одного із засобів реалізації концепції сталого розвитку.

Ключовими принципами екологічного підприємництва є:

— Щоб забезпечити успішне функціонування екологічного підприємництва, необхідно передусім задовольнити екологічні потреби та інтереси суспільства.

— Озеленення вважається метою розвитку та розвитку екологічних підприємств.

— Ефективність екологічної підприємницької діяльності можна виміряти за допомогою використання трьох систем: екологічної, соціальної та економічної".

— Необхідність використання найдосконаліших доступних технологій.

— Перенаправлення екологічного підприємництва на початкову фазу використання особливостей і властивостей природних ресурсів, а не відмова від поточного підходу ігнорування впливу на навколишнє середовище;

— Дотримується принцип недопущення екологічних проблем.

— Стимулювати впровадження екологічно чистих технологій і методів управління виробництвом.

Екологічне підприємництво — це економічна діяльність, яка спрямована на свідоме вирішення екологічних проблем, пропонуючи нові бізнес-пропозиції, використовуючи підходи та технології, які приносять користь суспільству та навколишньому середовищу. Потенціал екологічного підприємництва в Україні величезний. чому Необхідність зменшення ресурсо- та енергетичної залежності в основних галузях промисловості України разом із застарілими технологіями створює можливості для оцінки потенціалу "зелених" послуг і технологій вартістю понад 220 мільярдів євро, зокрема у сферах енергетики, поводження з відходами, та водопостачання. Розглянемо екологізацію виробництва в Україні для визначення проблем та можливостей розвитку.

Розширюючись до Європи, Україна повинна дотримуватися глобальних правил і протоколів економічної діяльності.

Розвиток більш екологічного виробництва. Ефективність повторного використання, яка передбачає ефективне використання сировини, вторинних ресурсів і води/енергії, є важливим фактором екологізації виробництва. Це стає важливим для українських виробничих підприємств, які повинні відповідати національним і міжнародним нормам якості та екологічної безпеки. Для забезпечення сталого розвитку та захисту навколишнього середовища вкрай важливо "зелене" виробництво та знижувати ефективність використання ресурсів. Запровадження цих практик у різних сферах виробництва є результатом здатності України включити електроенергію у свої виробничі процеси. 60% українських компаній повідомили про падіння виробництва або надання послуг до кінця 2023 року, свідчать дані опитування EVA. Крім того, 32% підприємств були змушені закрити деякі або всі свої філії/офіси/підприємства.

Розвиток ланцюгів постачання та впровадження циркулярної економіки. Відповідальність за вплив на навколишнє середовище в циркулярній економіці виходить за межі організаційних меж і базується на систематичному управлінні навколишнім середовищем і впровадженні чистих технологій. Це має на меті зменшити вплив на навколишнє середовище протягом усього життєвого циклу продукту від проектування до виробництва й до відновлення його ресурсів. Україна має значний потенціал для розвитку циркулярної економіки.

Рис. 1. Напрями екологічного підприємництва в Україні

Паливні палети виробляються з використанням біологічних промислових відходів, зокрема соломи, лушпиння та деревини, кількість яких стрімко зростає. Завдяки циркулярній економіці природні принципи ефективного використання ресурсів і відходів можна відтворювати крок за кроком. Замкнуті цикли створення вартості характеризуються перетворенням відходів одного підприємства на цінний ресурс для іншого.

Під час відбудови України важливо інвестувати у стійкі компанії та інфраструктуру, сприяти ІТ-стартапам, створенню екологічно чистого виробництва сталі та розширення експорту, що сприятиме економічному розвитку.

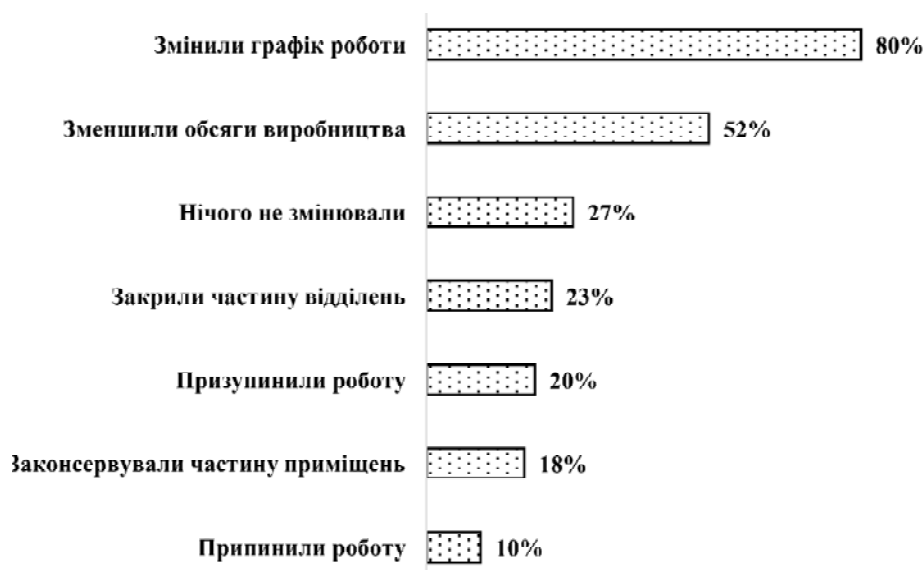

Рис. 2 Вплив енергетичної кризи на бізнес під час війни, %

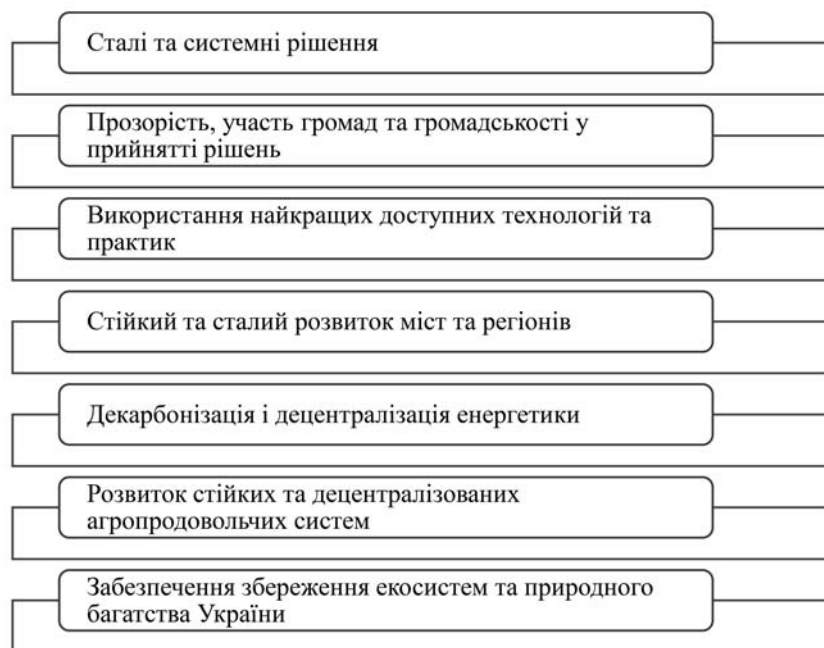

Рис. 3 Основні принципи для зеленої післявоєнної відбудови, які б забезпечили сталий розвиток економіки та громад

Бізнес в Україні демонструє значну стійкість під час війни. Вдвічі менше підприємств повністю або майже припинили роботу з початку вторгнення.

Сьогодні в Україні впроваджується кілька екологічних реформ, зокрема реформа поводження з відходами (Закон № 2320 ІХ), проект закону про впровадження 75-ї Директиви про промислове забруднення (законопроект № 6002), а також тривають дискусії щодо дизайну системи торгівлі квотами на викиди газу. Ці заходи мають вирішальне значення для сталої реконструкції України та її членства в ЄС.

Український бізнес прагне вчитися та запозичувати передовий досвід у сфері обліку та скорочення викидів, щоб досягти рівню забруднення навколишнього середовища з Європою до 2050 року, зважаючи на важкі часи.

Сьогодні екологічне відновлення економіки передбачає:

— Неможливо переоцінити важливість підвищення енергоефективності в промисловості під час періоду "зеленого переходу".

— Зменшення незворотного впливу промислових викидів на навколишнє середовище.

— Прихильність міжнародних фінансових організацій екологічно чистим технологіям робить їх потенційним джерелом іноземних інвестицій.

— Удосконалення екологічних технологій для сучасних методів виробництва.

На сьогоднішній день екологічне підприємство розвивається повільно через недостат-

ню обізнаність щодо сучасних екологічних технологій, недостатню державну підтримку, непередбачувані обставини в Україні, обмежену доступність капіталу та прибутковість, руйнування ланцюгів поставок (більшість компаній), високі податки/збори на підприємств.

Рішення цих питань полягає в наступному:

— надання бізнес-консультацій щодо екологічно сучасного виробництва відповідно до ЄС

— Збереження рівного рівня доступу до фінансових інструментів і коштів для європейських компаній

— Надання кредитів (під 0%) або вигідних кредитних програм, а також локалізація виробництва обладнання в Україні

— Допомога експорту, інвестиції в зелене виробництво та скорочення викидів під час післявоєнного відновлення.

— Просування екологічної політики відповідно до норм ЄС.

Практична цінність дослідження полягає в потенціалі для вітчизняного бізнесу прийняти практики екологічної модернізації під час післявоєнного відновлення.

Незважаючи на те, що війна триває, необхідно планувати відновлення країни. Звичайно, вимоги до реконструкції залежатимуть від регіону. Незважаючи на це, фундаментальні принципи післявоєнного життя повинні розділяти всі на національному рівні.

Процес реконструкції складатиметься з кількох етапів і має включати коротко-, середньо- та довгострокове планування.

Зокрема, Україна має виконати наступні кроки:

1. План реконструкції має надавати пріоритет відновленню природних територій, які постраждали від військових дій.
2. Підтримка збереження екосистем у зв'язку зі збільшенням видобутку ресурсів для відновлення.
3. Забезпечення виконання Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату.

Незважаючи на війну, 95% українців все ще вважають охорону навколишнього середовища найважливішою турботою, у 2018 році так було 93%.

ВИСНОВКИ

Швидкий економічний розвиток кількох країн призвів до неправильного використання природних ресурсів. Це суперечить законам самоочищення та відтворення в екосистемі Землі. Таке ставлення до навколишнього середовища може бути руйнівним, оскільки може призвести до руйнування та втрати його здатності до регенерації. Це впливає також еколого-економічний стан регіонів, технологічний і виробничий розвиток, здоров'я і тривалість життя людей, їх загальний добробут.

Хоча масштаби шкоди навколишньому середовищу зростають, вони все ще досягають колосальних рівнів. Тому фундаментом відбудови України має стати її збалансований "зелений" розвиток. Основна турбота — це збереження навколишнього середовища та запобігання його руйнуванню. Бізнес відіграє важливу роль у післявоєнній відбудові України. Зважаючи на складні екологічні умови, український бізнес має надавати пріоритет екологічній модернізації.

У процесі відбудови держави після війни Україна має віддати пріоритет захисту та управлінню навколишнім середовищем, щоб відновити якість і рухатися до кліматично нейтрального/позитивного для природи майбутнього. Це має вирішальне значення.

Поряд із вирішенням питань клімату, природи та навколишнього середовища в самому плануванні відновлення, необхідно докласти зусиль для забезпечення ефективного управління та реформ у сфері збереження природи. Це збільшить потік інвестицій у екологічно чисте відновлення та задовольнить вимоги щодо ефективного управління.

Література:

1. Відливаний П. Роль екологічного підприємництва: світовий досвід та його використання в умовах повоєнної відбудови України.

Електронний журнал "Енергетична незалежність та зелений курс повоєнної відбудови". URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/22235/1/138-141.pdf> (дата звернення: 25.01.2024).

2. Дослідження ініціатив у сфері повоєнного відновлення. 2023. URL: https://ednannia.ua/images/Master_version_UKR_Rebuilding.pdf (дата звернення: 26.01.2024).

3. ЕкоСистема: національна онлайн-платформа, яка містить актуальну інформацію про стан довкілля. URL: <https://eco.gov.ua/> (дата звернення: 25.01.2024).

4. Місце екології у економічному відновленні України: досвід передових держав. Електронна газета "Економічна правда". URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/05/6/686725/> (дата звернення: 26.01.2024).

5. Мішеніна Г.А. Особливості розвитку екологічного підприємництва в системі сталого розвитку. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/26685/1/Mishenina.pdf;jsessionid=CD353802CD63097BCAD-472A5A6DE1306> (дата звернення: 25.01.2024).

6. Педак І.С., Козарь Т.П. Особливості розвитку організаційного механізму екологічного менеджменту. Електронний журнал "Публічне управління і адміністрування в Україні". 2023. URL: <http://www.pag-journal.iei.od.ua/archives/2023/35-2023/8.pdf> (дата звернення: 26.01.2024).

7. Повоєнне відновлення України: відбудова заради кращого майбутнього. URL: <https://epl.org.ua/wp-content/uploads/2023/01/post-war-reconstruction-UA3001.pdf> (дата звернення: 25.01.2024).

8. Поясник Г.В., Пахомога А.В. Проблеми та перспективи розвитку екологічного підприємництва в Україні. URL: <http://ppb.khadi.kharkov.ua/article/view/284402> (дата звернення: 26.01.2024).

9. Поясник Г.В. Роль екологічного підприємництва в умовах післявоєнної відбудови. Електронний журнал "Економіка та суспільство". 2023. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2093/2022> (дата звернення: 25.01.2024).

10. Принципи зеленої післявоєнної відбудови України. URL: <https://ecoaction.org.ua/zelena-vidbudova-ua.html> (дата звернення: 26.01.2024).

11. Стан та потреби бізнесу для екологічного післявоєнного відновлення: результати опитування. URL: <https://cid.center/the-state-and-needs-of-businesses-for-post-recovery-ecological-recovery-survey-results/> (дата звернення: 25.01.2024).

12. Хто такий новий український підприємець? Електронна газета "Економічна правда". 2023. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/10/24/705819/> (дата звернення: 26.01.2024).

13. Як війна змінює українців: опитування, думки громадян про війну, довкілля, повоєнну відбудову та вступ до ЄС. 2023. URL: <https://www.rac.org.ua/uploads/content/674/files/how-the-war-changed-ukrainiansfinalua.pdf> (дата звернення: 25.01.2024).

References:

1. Vidlyvaniy, P. (2022), "The role of ecological entrepreneurship: world experience and its use in the conditions of post-war reconstruction of Ukraine", *Enerhetychna nezalezhnist' ta zelenyj kurs povoiennoi vidbudovy*, [Online], available at: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/22235/1/138-141.pdf> (Accessed 25 Jan 2024).

2. ISAR Ednannia (2023), "Research on post-war reconstruction initiatives", [Online], available at: https://ednannia.ua/images/Master_version_-_UKR_Rebuilding.pdf (Accessed 26 Jan 2024).

3. eco.gov.ua (2023), "EcoSystem: a national online platform containing up-to-date information on the state of the environment", [Online], available at: <https://eco.gov.ua/> (Accessed 25 Jan 2024).

4. Bojko, O. (2022), "The place of ecology in the economic recovery of Ukraine: the experience of advanced countries", *Ekonomichna pravda* [Online], available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/05/6/686725/> (Accessed 26 Jan 2024).

5. Mishhenina, G.A. (2022), "Features of the development of ecological entrepreneurship in the system of sustainable development", [Online], available at: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/26685/1/Mishhenina.pdf;jsessionid=CD353802CD63097BCAD-472A5A6DE1306> (Accessed 25 Jan 2024).

6. Pedak, I.S. and Kozar, T.P. (2023), "Peculiarities of development of the organizational mechanism of environmental management", *Publichne upravlinnia i administruvannia v Ukraini*, [Online], available at: <http://www.pag-journal-iei.od.ua/archives/2023/35-2023/8.pdf> (Accessed 26 Jan 2024).

7. Ukrainian National Platform of the Eastern Partnership Civil Society Forum (2022), "Ukraine's post-war recovery: rebuilding for a better future", [Online], available at: <https://epl.org.ua/wp-content/uploads/2023/01/post-war-reconstruction-UA3001.pdf> (Accessed 25 Jan 2024).

8. Poyasnyk, G.V. and Pakhomoha, L.V. (2023), "Problems and prospects of ecological

entrepreneurship development in Ukraine", [Online], available at: <http://ppb.khadi.kharkov.ua/article/view/284402> (Accessed 26 Jan 2024).

9. Poyasnyk, G.V. (2023), "The role of ecological entrepreneurship in the conditions of post-war reconstruction", *Ekonomika ta suspil'stvo*, [Online], available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2093/2022> (Accessed 25 Jan 2024).

10. Ecoaction (2022), "Principles of green post-war reconstruction of Ukraine" [Online], available at: <https://ecoaction.org.ua/zelena-vidbudova-ua.html> (Accessed 26 Jan 2024).

11. Center for Innovations Development (2022), "Status and needs of business for environmental post-war recovery: survey results" [Online], available at: <https://cid.center/the-state-and-needs-of-businesses-for-post-recovery-ecological-recovery-survey-results/> (Accessed 25 Jan 2024).

12. Liski, I. (2023), "Who is a new Ukrainian entrepreneur?", [Online], available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/10/24/705819/> (Accessed 26 Jan 2024).

13. Society and Environment (2023), "How the war is changing Ukrainians: surveys, citizens' opinions on the war, the environment, post-war reconstruction and EU accession", [Online], available at: <https://www.rac.org.ua/uploads/content/674/files/how-the-war-changed-ukrainiansfinalua.pdf> (Accessed 25 Jan 2024).

Стаття надійшла до редакції 06.02.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

УДК 332.334.4: 631.618

Т. І. Галаган,
к. е. н., доцент, Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-7825-8240>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.4.87

ЗНИЖЕННЯ ТЕХНОГЕННОГО НАВАНТАЖЕННЯ НА ОБ'ЄКТИ ДОВКІЛЛЯ ЯК СКЛАДОВА КОНЦЕПЦІЇ "ЗЕЛЕНОЇ ЕКОНОМІКИ"

T. Galagan,
PhD in Economics, Associate Professor, Dnipro State University of Agrarian and Economics

REDUCTION OF TECHNOGENIC LOAD ON ENVIRONMENTAL OBJECTS AS A COMPONENT OF THE "GREEN ECONOMY" CONCEPT

Визначено, що удосконалення системи управління відходами є одним із ключових напрямів розвитку "зеленої" економіки. Екологізація економіки передбачає економічне зростання у поєднанні з екологічною стійкістю, що сприяє підвищенню добробуту людей при одночасному зниженні ризиків для довкілля та стану екологічних ресурсів.

Встановлено, що невід'ємною частиною проблеми раціонального використання природних багатств і захисту навколишнього середовища є рекультивація природно-техногенних комплексів та подальше освоєння таких територій, що порушуються під час техногенного навантаження.

Доведено, що пріоритетною формою раціонального землекористування як стратегічного напрямку розвитку "зеленої економіки" є природо- і ресурсозберігаюча технологія, коли людина і екосистема "земля" перебувають в гармонійній єдності і взаємозв'язку, нащадкам залишаються не пустирі та яри, а високопродуктивні землі, що можливо досягти через відповідні зміни у земельних відносинах.

This article deeply analyzes the role of agribusiness within the framework of the "green economy" concept and its strategic alignment towards achieving sustainable development. It aims to explore how contemporary trends in the agricultural sector can be adapted and addressed within the requirements of the "green economy" to create a sustainable and environmentally responsible agricultural system. The model of the "green economy" envisions economic growth combined with environmental sustainability. Since ancient times, humanity has regarded the earth with great respect, as it provides everything necessary for life. However, it also demands sensitive and respectful treatment in return. This is evidenced by numerous historical facts from ancient Ukrainian history, which boasts some of Europe's richest black soils in its land fund.

Improving waste management systems is a key direction in the development of the "green" economy. The greening of the economy involves economic growth combined with environmental sustainability, contributing to increased prosperity while simultaneously reducing risks to the environment and ecological resources. An integral part of the problem of rational use of natural resources and environmental protection is the reclamation of natural-technogenic complexes and further development of territories disturbed during mineral resource extraction.

Technogenic loads in Ukraine and beyond are concentrated in densely populated regions, negatively impacting the natural environment and people's health, reducing their life expectancy. To improve this situation, it is essential to understand that in modern conditions, Ukraine's food security depends on economic independence, the stability and sustainability of land use, and its ability to self-develop and progress. Choosing the right path to address land issues and establishing a system of effective land management and land-use planning are particularly crucial for Ukraine. The country holds a leading position in Europe in terms of the area of agricultural land and the natural fertility of its soils.

A prioritized form of rational land use as a strategic direction for the development of the "green economy" is nature- and resource-saving technology. This approach aims to harmoniously unite human activities with the ecosystem, ensuring that high-productivity lands are left for future generations. Achieving this requires appropriate changes in land relations.

Ключові слова: "зелена економіка", екологічна стійкість, відходи, навколишнє середовище, раціональне землекористування.

Key words: "green economy", environmental sustainability, waste, environment, rational land use.

ВСТУП

Модель "зеленої економіки" передбачає економічне зростання у поєднанні з екологічною стійкістю. Починаючи з давніх-давен людина з великою повагою відносилась до землі, оскільки вона давала їй все необхідне для життя. Але і вимагала, при цьому, до себе чуйного та поважного відношення. Це підтверджується багатьма фактами з часів стародавньої історії України, яка належить до тих держав, де в земельний фонд входять і найбагатші у Європі чорноземи. Нині концепція "зеленої економіки" широко використовується як частина концепції сталого розвитку аграрної сфери країни Агробізнесу України наразі зацікавлений в органічному сільському господарстві, енергозберігаючих технологіях та інноваціях з переробки відходів. Зазначені напрями є вагомими складовими "зеленої економіки" та виконують ключову роль у її розвитку, діючи як каталізатор трансформації сільськогосподарського виробництва.

Вагомий внесок у дослідження проблем інноваційного розвитку агробізнесу з екологічною збереженістю та охороною навколишнього середовища зробили такі науковці, як Боровик Ю., Буркинський Б., Вернадський В., Галушкіна Т., Дикань В., Потапенко В., Сухорукова Т. [1—10] та інші, чий науковий досягнення мають значущий науковий теоретичний та практичний внесок. Незважаючи на високий рівень та міждисциплінарний характер існую-

чих теоретико-методологічних розробок, потребують подальшого наукового дослідження практичні аспекти формування "зеленої економіки", що прискорить розвиток українського агровиробництва та роль країни у міжнародному економічному середовищі.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Видатний український науковець природознавець, засновник вчення про біосферу Вернадський В.І. зазначав: "Кількість багатств природи, які перебувають у розпорядженні людства, завжди є обмеженою. Якщо перебіг історії дав одному народу їх багато, а він їх лишить намарно, від цього страждатиме все людство. ... Основним завданням державної політики є оволодіння силами природи для всього людства, організацією всього людства. Пошук нових сил природи, використання нових форм енергії стає черговим завданням дня. Це може бути питанням не довгих століть, а небагатьох десятиліть, а можливо, і років" [2].

Удосконалення системи управління відходами є одним із ключових напрямів розвитку "зеленої" економіки. Екологізація економіки передбачає економічне зростання у поєднанні з екологічною стійкістю, що сприяє підвищенню добробуту людей при одночасному зниженні ризиків для довкілля та стану екологічних ресурсів [1; 3; 7; 9]. Бурхливий розвиток економіки природньо супроводжується вико-

Таблиця 1. Кількість утворення відходів в Україні від виробничої діяльності підприємств та організацій і в домогосподарствах за роками (млн тон)

Показники	Роки				Структура 2020, %	2020 у % до 2010
	2010	2015	2019	2020		
Всього	425,9	312,3	441,5	462,4	100	108,57
Від виробничої діяльності	419,2	306,2	435,6	456,4	98,70	108,87
Сільське, лісове та рибне господарство	8,6	8,7	6,75	5,3	1,15	61,63
Добувна промисловість і виробництво кар'єрів	321,9	232,6	390,6	391,1	84,58	121,50
Переробна промисловість	76,0	56,5	3,08	5,2	1,12	6,84
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	8,6	6,6	6,0	5,3	1,15	61,63
Водопостачання, каналізація, поводження з відходами	1,7	0,6	0,4	0,3	0,06	17,65
Будівництво	0,2	0,09	0,2	0,01	0,00	5,00
Інші види економічної діяльності	2,3	1,0	1,0	2,0	0,43	86,96
Від домогосподарств	6,7	6,1	5,9	6,0	1,30	89,55

Джерело: розраховано автором за [3, с. 88].

ристанням великої кількості ресурсів та, як наслідок, утворенням відходів.

Обсяг утворення відходів за період з 2010 р. по 2020 р. постійно зростає і складає 462,4 млн тон. (табл. 1). Найбільшу частку (98,7%) в загальній їх кількості займають відходи від виробничої діяльності підприємств. При чому на долю добувної промисловості і виробництва кар'єрів припадає 84,6 % всієї кількості утворення відходів. Саме збільшення відходів у добувній промисловості та утворенні кар'єрів зумовлює зростання загальної кількості відходів в Україні. По усім іншим групам утворення відходів зменшується.

При підземному видобутку корисних копалин, основним фактором, який негативно впливає на навколишнє середовище, є забруднення атмосфери продуктами горіння порід у відвалах [4; 5; 8]. Детальний аналіз утворення відходів за деякими областями степової зони України показав, що основна маса усіх відходів виробничої діяльності підприємств припадає на Дніпропетровську область і складає майже 70% від загальної кількості утворення відходів в Україні (табл. 2).

Невід'ємною частиною проблеми раціонального використання природних багатств і захисту навколишнього середовища є рекультивація природно-техногенних комплексів та подальше освоєння таких територій, що порушуються під час техногенного навантаження.

Техногенне навантаження в Україні та за її межами зосереджено в густонаселених регіонах, негативно впливає на навколишнє природне середовище та на здоров'я нації, скорочуючи тривалість життя. Аби поліпшити таку ситуацію треба чітко розуміти, що в сучасних умовах продовольча безпека України залежить від економічної незалежності, стійкості і стабільності землекористування, здатності його до саморозвитку і прогресу [6; 9]. Вибір правильного шляху вирішення земельних питань, становлення і розвитку системи ефективного землеволодіння і землевпорядкування особливо важливий для України, яка займає провідне місце в Європі за площею сільськогосподарських угідь та природною родючістю ґрунтів.

ВИСНОВОК

Отже, пріоритетною формою раціонального землекористування як стратегічного напрямку розвитку "зеленої економіки" є природо- і ресурсозберігаюча технологія, коли людина і екосистема "земля" перебувають в гармонійній єдності і взаємозв'язку, коли нащадкам залишаються не пустирі та яри, а високопродуктивні землі. Це можливо досягти через відповідні зміни у земельних відносинах. Подальший розвиток "зеленої економіки" в агровиробництві також базується на інноваційних технологіях ведення сільського господарства, аль-

Таблиця 2. Кількість утворення відходів у деяких областях України (млн тон)

Показники	Роки				Структура 2020, %	2020 у % до 2010
	2010	2015	2019	2020		
Україна	425,9	312,3	441,5	462,4	100	108,57
Дніпропетровська	282,8	227,1	252,2	309,4	66,91	109,41
Донецька	56,4	16,9	26,4	27,0	5,84	47,87
Запорізька	5,8	5,5	5,4	5,5	1,19	94,83
Кіровоградська	29,2	33,3	37,4	0,5	0,11	1,71
Полтавська	4,6	4,4	97,4	98,1	21,22	2132,61
Харківська	2,9	1,7	1,8	1,5	0,32	51,72
Херсонська	0,5	0,4	0,4	0,09	0,02	18,00

Джерело: розраховано автором за [3, с. 101].

тернативних джерелах енергії, технологіях екологічно чистого виробництва та програмах очищення ґрунту від забруднень, перероблення та утилізації відходів. Саме "зелена економіка" має стати джерелом подальшого розвитку країни, тому потребують нагального розв'язання проблем екологізації виробництва, посилення ролі держави в стимулюванні зелених інвестицій та інновацій, створення умов для підвищення конкурентоспроможності національних виробників зеленої продукції та формування відповідального ставлення населення до навколишнього середовища.

Література:

1. Буркинський Б. В. "Зелена" економіка крізь призму трансформаційних зрушень в Україні: монографія / Б. В. Буркинський, Т. П. Галушкіна, В. Є. Реутов; Ін-т проблем ринку та екон.-екол. дослідж. НАН України. Одеса: Підприємство Фенікс, 2011. 348 с.
2. Вернадский В.И. Биосфера: монографія / В.И. Вернадский. К.: Урожай, 1967. 351 с.
3. Вініченко І.І., Полегенька М.А., Кобець Є.А., Innovative strategy of post-war development of agrarian business of Ukraine. Агросвіт. 2023. № 19. С. 3—8.
4. Галаган Т.І. Відновлення продуктивності порушених територій та створення раціонально організованих антропогенних ландшафтів. Агросвіт. 2021. № 5—6. С. 53—56.
5. Галушкіна Т. П. Національна політика "зеленого" зростання в Україні / Т. П. Галушкіна, Л. О. Мусіна, Н. І. Хумарова; Ін-т проблем ринку та екон.-екол. дослідж. НАН України. Одеса, 2012. 271 с.
6. Державна служба статистики України (2021), Статистичний збірник "Довкілля України за 2020 рік", режим доступу: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/11/Dovk_20.pdf
7. Дикань В. А. Розвиток екологоекономічного управління на підприємствах України в умовах євроінтеграції: монографія / В.А. Дикань, І. В. Токмакова. Х.: УкрДАЗТ, 2008. 150 с.
8. Потапенко В. Г. Стратегічні пріоритети безпечного розвитку України на засадах "зеленої економіки": монографія / В. Г. Потапенко; Нац. ін-т стратег. досліджень. Київ: НІСД, 2012. 359 с.
9. Потапенко В. Г. Трансформація використання природно-ресурсної сфери України на засадах "зеленої" економіки: монографія / В. Г. Потапенко. Суми: Папірус, 2013. 383 с.
10. Сухорукова Т. Г. Перспективы развития зеленой экономики в Украине / Т. Г. Сухору-

кова, Н. В. Янченко, Н. Жижкевич. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2019. № 67. С. 115—123.

References:

1. Burkynskyi, B. V., Halushkina, T. P. and Reutov, V. Ye. (2011), "Zelena" ekonomika kriz pryizmu transformatsiinykh zrushen v Ukraini [Green economy through the prism of transformational shifts in Ukraine], Phoenix, Odessa, Ukraine.
2. Vernadskyj, V.Y. (1967), Byosfera [Biosphere], Urozhaj, Kyiv, Ukraine.
3. Vinichenko, I.I., Polehen'ka, M.A. and Kobets', Ye.A. (2023), "Innovative strategy of post-war development of agrarian business of Ukraine", Ahrosvit vol. 19, pp. 3—8.
4. Galagan, T. (2021), "Restoration of productivity of the violated territories and creation of rational organized anthropogenic landscapes", Agrosvit, vol. 5—6, pp. 53—56.
5. Halushkina, T. P., Musina, L. O. and Khumarova, N. I. (2012), Natsionalna polityka "zelenoho" zrostantia v Ukraini [National "green growth" policy in Ukraine], Institute of market problems and economic ecological research of National Academy of Sciences of Ukraine, Odessa, Ukraine.
6. State Statistics Service of Ukraine (2021), "Statistical collection "Environment of Ukraine for 2020", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/11/Dovk_20.pdf (Accessed 05 Feb 2024).
7. Dykan, V. L. and Tokmakova, I. V. (2008), Rozvytok ekolohoekonomichnoho upravlinnia na pidpriemstvakh Ukrainy v umovakh yevrointehratsii [Development of environmentally friendly management at the enterprises of Ukraine in the minds of the European Integration], UkrDAZT, Kharkiv, Ukraine.
8. Potapenko, V.H. (2012), Stratehichni priorytety bezpechnoho rozvytku Ukrayiny na zasadakh "zelenoyi ekonomiky" [Strategic Priorities for Ukraine's Safe Development on the Basis of a Green Economy], NISD, Kyiv, Ukraine.
9. Potapenko, V. H. (2013), Transformatsiia vykorystannia pryrodnoresursnoi sfery Ukrainy na zasadakh — zelenoi ekonomiky [Transformation of the use of the natural resource sphere of Ukraine on the basis of the — green economy], Papyrus, Sumy, Ukraine.
10. T. H. Sukhorukova, N. V. Yanchenko, N. (2019), "Zhyzhkevych, Prospects for the development of green economy in Ukraine", Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti vol. 67, pp. 115—123.

Стаття надійшла до редакції 07.02.2024 р.

УДК 330.3

Т. І. Шутько,
к. е. н., докторант кафедри економіки,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8690-9001>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.4.91

КЛЮЧОВІ ЧИННИКИ ІННОВАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ АГРОБІЗНЕСУ

T. Shutko,
PhD in Economics, Doctoral candidate of the Department of Economics,
Dnipro State Agrarian and Economic University

KEY FACTORS OF INNOVATION AND TECHNOLOGICAL MODERNIZATION OF AGRIBUSINESS

Визначено та класифіковано найбільш вагомі чинники інноваційно-технологічної модернізації агробізнесу. Встановлено, що економіка України потребує кардинальних змін у напрямку інвестиційного розвитку, адже країна не досить приваблива для інвесторів через її низькі рейтинги кредитування, інвестицій та війну. Проаналізовано динаміку капітальних інвестицій, обсягів експорту сільськогосподарської продукції та показники оновлення основних засобів агровиробництва. Доведено, що модернізація агробізнесу залежить підвищення рівня економічної свободи, формування внутрішнього попиту на інтелект та знання, а також переосмислення значення інноваційної культури. На основі запропонованого групування ключових чинників інноваційно-технологічної модернізації агробізнесу сформовано умови його розвитку в інноваційній економіці. Окреслено головні критерії інноваційної культури, як важливого тренду сучасного менеджменту. Обґрунтовано напрями впливу ключових чинників на адаптування прогресивних технологій в агровиробництві.

It is established that Ukraine's economy requires fundamental changes in the direction of investment development, as the country is not extremely attractive to investors due to its low credit and investment ratings and the beginning of the war. The most important factors of innovation and technological modernization of agribusiness are identified and categorized. Due to the unavailability of effective financial instruments to control the investment activity of the researched industry, its entities are actually deprived of tools to solve financial problems, improve the material and technical base and increase capital investments. Today, the problem lies in the country's unstable economic development and the effects of the war, which have disrupted logistics, caused a significant outflow of labor, a rapid decline in incomes, and exacerbated internal and external risks and threats.

Crisis situations are often overcome through the renewal or modernization of innovation culture. In Ukraine, in the pre-war period, it was actively gaining ground and was designed to provide a receptive environment for innovation at the enterprise. Its main criteria should be high social responsibility of business, efficiency, dynamism, and adaptability of agribusiness to consumer needs. The use of foreign experience of innovation culture in an adapted form will help to increase production efficiency.

The dynamics of capital investments, volumes of agricultural exports and indicators of renewal of fixed assets involved in agricultural production are analyzed. Based on the proposed grouping of key factors of innovation and technological modernization, the conditions for the development of agribusiness in the innovation economy are formed. After analyzing the possibilities of influence of key factors on the adaptation of advanced technologies in agricultural production, the directions in which it is advisable to make changes in the first place are proposed.

Innovation culture is becoming one of the most important trends in modern management in developed countries. Its main criteria should be high social responsibility of business, efficiency, dynamism, and adaptability of agricultural production to consumer needs. The use of foreign experience of innovative culture in an adapted form will help to increase production efficiency.

Ключові слова: інновації, чинники, агробізнес, модернізація, інноваційна культура.
Key words: innovation, factors, agribusiness, modernization, innovation culture.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

За нинішньої економічної архітектури визначити механізми збільшення інвестиційного потенціалу інноваційно-технологічної модернізації окремих секторів національної економіки є надзвичайно важливим завданням. Економіка України потребує кардинальних змін у напрямку інвестиційного розвитку. Це необхідно через те, що країна не досить приваблива для інвесторів через її низькі рейтинги кредитування, інвестицій та війну. Агровиробництво знаходиться в особливо складній ситуації, і для її покращення потрібні значні грошові ресурси.

Через відсутність ефективних фінансових інструментів контролю інвестиційної діяльності досліджуваної галузі, її суб'єкти фактично позбавлені інструментів вирішення фінансових проблем, покращення матеріально-технічної бази та збільшення капітальних інвестицій. Капітальні інвестиції в аграрний сектор економіки України з 2019 року невпинно зменшуються, виключенням був лише 2021 рік. Найбільший показник частки капітальних інвестицій в сільське господарство по відношенню до їх загального обсягу в країні становив 14,9% у 2022 році (рис. 1). З 2022 року війна суттєво обмежила можливості інноваційно-технологічної модернізації агробізнесу. Через перерозподіл бюджетних коштів на потреби оборони та безпеки країни спостерігається зменшення державної підтримки аграрного сектору, що неминуче призводитиме до зменшення кількості сільськогосподарських підприємств з моменту початку війни.

Сучасний розвиток та модернізація агробізнесу неможлива без впровадження та використання інновацій та техніко-технологічних рішень, оскільки рівень їх активізації визначають загальний рівень конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому інноваційних ринках. Впровадження інновацій

стимулює зростання продуктивності праці, економії ресурсів, скорочення витрат, зниження собівартості продукції, нарощування обсягів і підвищення ефективності агровиробництва, що безумовно сприятиме залученню інвестицій. Зазначені фактори мають безпосередній вплив на економічну стійкість країни, рівень доходів підприємств та населення. Відтак, важливо сформулювати ключові чинники інноваційно-технологічної модернізації агробізнесу та розробити дієвий механізм використання інноваційних технологій з метою отримання економічного та соціального ефекту.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Особливості впровадження передових технологій агробізнесу та формування чинників інноваційно-технологічної модернізації агробізнесу досліджували такі українські науковці, як О. Бородіна, І. Вініченко, О. Гончаренко, В. Даниленко, О. Дацій, Г. Дзядук, Т. Дядик, М. Зубець, М. Лобас, Г. Мостовий, А. Рогатіна, В. Россоха, П. Саблук, В. Семенов, Д. Соколов, С. Феофілов та інші. Основна увага науковців зосереджена на визначенні проблем використання інновацій в агробізнесі та необхідності

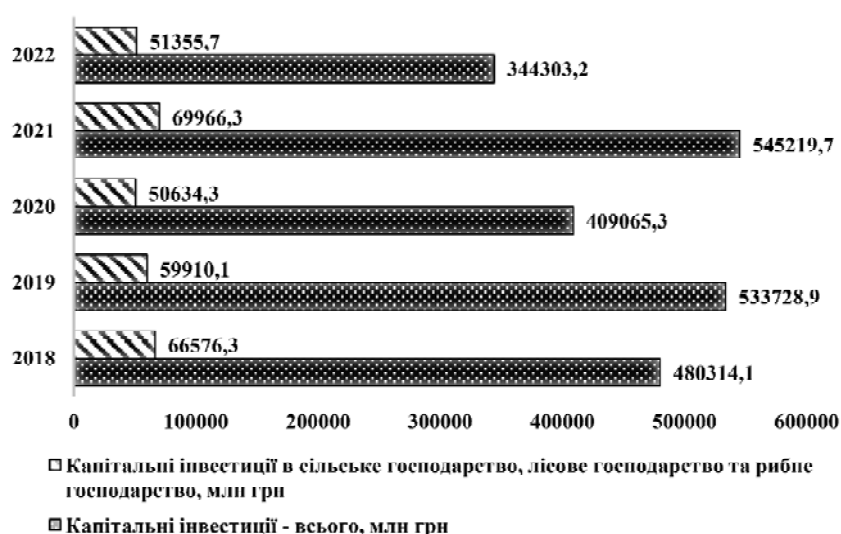

Рис. 1. Динаміка капітальних інвестицій в аграрний сектор економіки України в 2018–2022 рр., млн грн

Джерело: розраховано за даними [4].

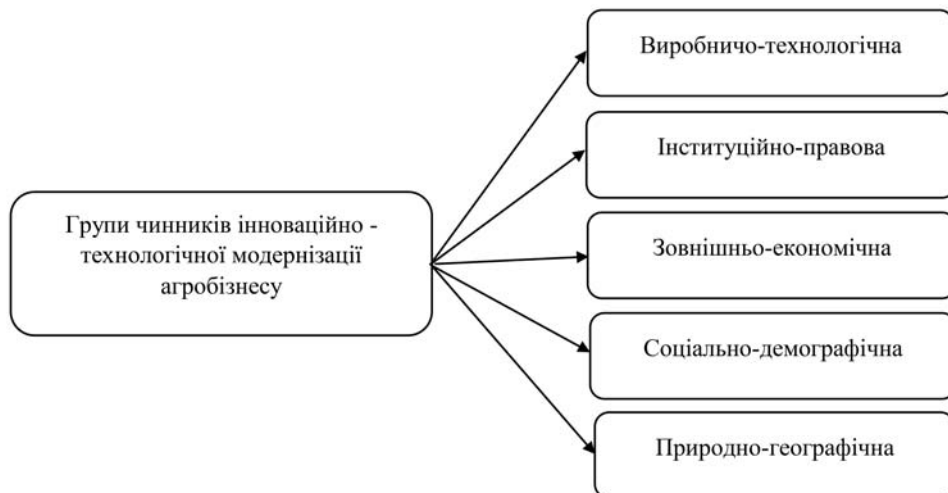

Рис. 2. Ключові групи чинників впливу на процес інноваційно-технологічної модернізації агробізнесу

Джерело: сформовано автором.

їх модернізації. Вважаємо, що подальшого наукового дослідження потребують визначення саме чинників інноваційно-технологічної модернізації агробізнесу та їх класифікації.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є ідентифікація та систематизація ключових чинників інноваційно-технологічної модернізації агробізнесу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сталий розвиток агровиробництва залежить від постійного впровадження нових технологій. Пошук нових інноваційних рішень щодо підвищення продуктивності аграрного виробництва, а також його модернізації в умовах обмеженості природних ресурсів є надзвичайно важливим.

В публікаціях С. Феофілова, засновника компанії "УкрАгроКонсалт", аналітика агроринку виокремлює інституційні, виробничо-економічні, технологічні, соціально-демографічні та глобалізаційні фактори розвитку агробізнесу [12]. В свою чергу, А. Рогатіна досліджує фінансові, ринкові та інвестиційні фактори макросередовища агробізнесу [10]. Олена Пастарнак, директорка ОДА України, значну увагу приділяє дослідженню саме геополітичних чинників впливу на аграрні ринки виокремлюючи в першу чергу експортні операції [9]. Дядик Т.В., Даниленко В.І. та Дикопавленко В.М. зосереджують увагу на дослідженні маркетингових чинників формування та функціонування агробізнесу. Ними сформовано дві групи маркетингових чинників, а саме: внутрішні та зовнішні [8]. Основними чинника-

ми інноваційно-технологічного розвитку та модернізації агробізнесу відповідно до наукових публікацій О. Гончаренко, І. Остапенко та Г. Дзядук доцільно вважати потенційну роль і обов'язки власника, наявність робочої сили та початкового капіталу, матеріальні ресурси, продуктивність сільськогосподарської техніки, реалізація функцій планування, обліку та аналізу руху коштів [3; 5]. І. Вініченко, Ю. Теслюк та Н. Горобець у своїх наукових роботах приділяють увагу цифровим технологіям, як одному із ключових чинників інноваційно-технологічної модернізації агробізнесу [1; 2]. Т. Устік зосереджує увагу на таких факторах як природно-кліматичні умови та земельні ресурси, раціональність вибору місії та цілей агропідприємства, привабливість ринку, поточний підхід конкурентів, розмір, виробничих потужностей та особливості виробничого процесу, етапи життєвого циклу продукту [11]. За результатами дослідження пропонуємо виділити основні групи чинників, що впливають на розвиток агробізнесу (рис. 2).

Інституційно-правова група чинників інноваційно-технологічної модернізації агробізнесу. Вона містить систему правових, соціальних та культурних заходів, спрямованих на підвищення свідомості людини й суспільства, які безпосередньо впливають на інноваційно-технологічну модернізацію підприємств агробізнесу. Національна система управління аграрним сектором економіки завжди є основою сучасного наукового підходу щодо тлумачення інституційно-правових чинників.

Ця система співпрацює з міжнародними організаціями щодо розробки комплексного ме-

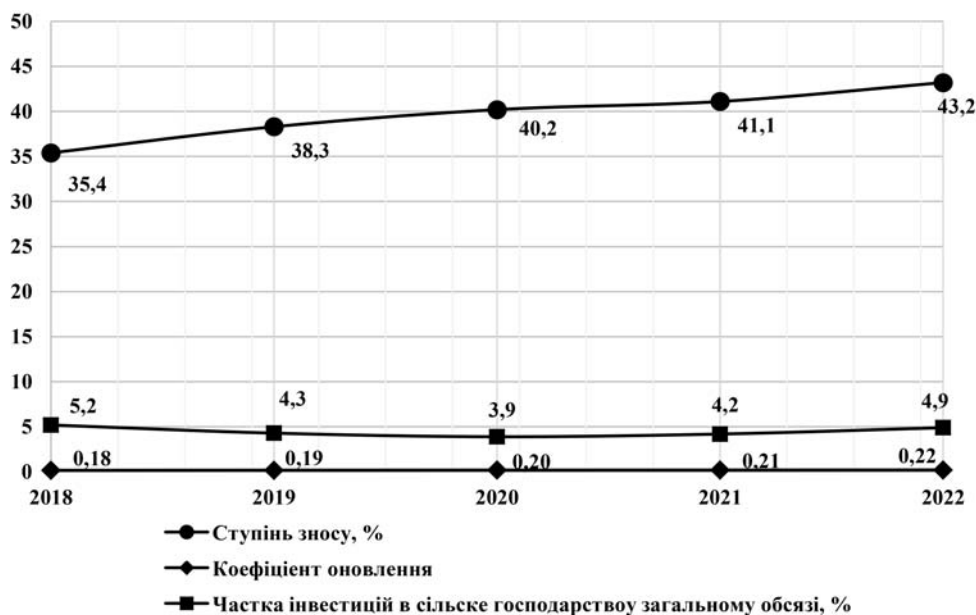

Рис. 3. Показники оновлення основних засобів сільського господарства в 2018—2022 рр.

Джерело: розраховано за даними [6].

ханізму регіонального та локального адміністрування. Потреба інституційно-правового забезпечення процесу інноваційно-технологічної модернізації зумовлена необхідністю створення умов для узгодженої співпраці державних, галузевих та регіональних структур. В Україні інституційно-правове забезпечення економічного модернізації агробізнесу є недостатньо врегульованим і потребує реальних заходів, спрямованих на прискорення розвитку економіки країни [13].

Вважаємо, що серед інституційно-правових чинників впливу на інноваційно-технологічну модернізацію підприємств агробізнесу доцільно виділити недосконалість нормативно-правового забезпечення економічної системи, рівень адміністративних бар'єрів в аграрному секторі економіки, якість інвестиційного середовища, рівень розвитку елементів інфраструктурного середовища та доступності фінансування, рівень розвитку добросовісної конкуренції, а також недостатнім залишається розвиток державно-приватного та публічно-приватного партнерства. Наявність лазівок в правовій базі скорочують ступінь мотивації до інноваційно-технологічної модернізації агробізнесу, участі в проєктах співробітництва задля отримання додаткового фінансування від уряду або від структур ЄС для провадження заходів щодо покращення рівня економічного розвитку.

Основним вектором дії ключових інституційно-правових чинників інноваційно-технологічної модернізації підприємств агробізнесу є формування економічного базису для розвитку окремих регіонів, раціональне використання інструментів фондової фінансової підтрим-

ки, забезпечення ефективного розподілу повноважень між рівнями державного управління. Розвиток агробізнесу безпосередньо впливає на інституційно-правові чинники, оскільки вони стимулюють надходження інвестицій та підтримують інноваційно-технологічну активність агропідприємств. Вважаємо доцільним створення сприятливих передумов для функціонування та розвитку об'єктів інноваційної інфраструктури (кластерів, технопарків, індустріальних парків, технополісів).

Виробничо-технологічна група чинників інноваційно-технологічної модернізації агробізнесу. Сучасний стан інноваційно-технологічного розвитку аграрного сектору та можливість залучення нових розробок має вагоме значення та надає можливість знизити витрати, підвищити продуктивність, отримати технологічні конкурентні переваги продукції та агропідприємства в цілому. Однією з умов зростання інноваційно-технологічної модернізації агробізнесу є залучення інвестицій та нарощування технічного потенціалу підприємств. Виробничо-технологічні чинники інноваційно-технологічної модернізації агробізнесу формуються із розвитком матеріально-технічної бази і характеризуються зростанням додаткових вкладень минулої праці у ресурси як промислового, так і аграрного виробництва [2]. З метою дослідження виробничо-технологічних чинників інноваційно-технологічної модернізації агробізнесу проведено загальний аналіз показників оновлення основних засобів сільського господарства в 2018—2022 рр. (рис. 3).

Наведені дані дають можливість визначити основні тенденції розвитку агробізнесу та його матеріально технічної бази. У цілому розширення матеріально технічної бази розвитку агробізнесу, а саме основних засобів, відбувається низькими темпами. За досліджуваний період спостерігається нестійкий обсяг частки інвестицій в сільське господарство. Коефіцієнт оновлення основних засобів залишається практично на незмінному рівні, а ступінь зносу матеріально-технічної бази сільськогосподарських товаровиробників невинно зростає. Вважаємо за доцільне до групи виробничо-технологічних чинників інноваційно-технологічної модернізації агробізнесу віднести: рівень активності у галузевих/профільних тендерах, конкурсах та грантах; доступність всіх видів ресурсів; економія, обумовлена ефектом масштабу, структурою та специфікою виробничих, управлінських і комерційних витрат; рівень фінансового забезпечення агропідприємств та можливість залучення додаткових капітальних інвестицій, які доцільно спрямовувати на модернізацію виробничих ліній; розвиток агропідприємництва та кооперації в галузі; створення резервів для формування оптимальної структури ресурсів, основними з яких є інноваційно-фінансові, матеріальні, трудові, технічні та наукові; можливість використання ресурсозберігаючих технологій; регулярність оновлення активної частини основних фондів; якість сільськогосподарської продукції.

При цьому слід звернути увагу на обмежуючі чинники, які можна виділити в досліджуваній групі, а саме: недостатність власного капіталу; високий рівень витрат на впровадження інновацій та модернізацію агровиробництва; тривалий термін окупності. Отже, виробничо-технологічні чинники інноваційно-технологічної модернізації агробізнесу відображають стан та динаміку науково-технічного прогресу, рівень технологій і техніки, продуктивність, а також надійність устаткування, гнучкість виробничих процесів тощо.

Соціально-демографічна група чинників інноваційно-технологічної модернізації агробізнесу. Трудовий потенціал держави є важливим фактором створення конкурентоспроможної економіки та розвитку кожного громадянина. Робота в агробізнесі в останні роки стає менш престижною. Проблеми раціональної організації та оплати праці агострилися через падіння виробництва та скорочення зайнятості в сільській місцевості. Формування людських ресурсів у сільському господарстві відбувається непропорційно, що перешкоджає інновацій-

ному розвитку агробізнесу та його модернізації. Ці диспропорції зумовлені скороченням чисельності та підвищенням середнього віку працівників агропідприємств, зростаючою конкуренцією за кваліфіковані кадри та низькою доступністю висококваліфікованих робочих місць.

Соціально-демографічна група чинників інноваційно-технологічної модернізації підприємств агробізнесу є одна із визначальних для їх стабільного та безпечного розвитку. Вона безпосередньо впливає на формування та відтворення потенціалу працівників досліджуваної галузі. Особливої значущості в плані формування ключових соціально-демографічних чинників інноваційно-технологічної модернізації агробізнесу мають рівень освіти, можливість втілення знань на практиці та вдосконалення здобутих навичок. Вважаємо доцільним звернути увагу на наступні соціально-демографічні чинники інноваційно-технологічної модернізації агробізнесу: статеві-вікова структура трудових ресурсів та відтворення ресурсів праці (тривалість трудового життя, кількість хворих на професійні захворювання, травмованих, чисельність загиблих на виробництві); динаміка чисельності економічно активного населення та виробничих показників трудових ресурсів; рівномірний розподіл трудових ресурсів в галузі; рівень освіти, зайнятості та безробіття; рівень життя та мотивація праці; організаційне та матеріальне стимулювання; задоволення професійних інтересів; заохочення творчості, ініціативи, самостійності; підтримка та взаємоповага при трудовій адаптації. Зазначені чинники практично повністю охоплюють широке коло відносин людини у процесі її трудової діяльності та соціального життя.

Вагомими стимулами в досліджуваній групі чинників інноваційно-технологічної модернізації агробізнесу доцільно вважати креативність управлінського персоналу, проведення маркетингових досліджень, залучення більшої кількості співробітників до обговорення варіантів модернізації виробничого процесу та їх матеріальне заохочення за плідну співпрацю. В той же час не слід забувати фактори, які можуть стати обмежувачами інноваційно-технологічної модернізації агробізнесу, а саме: нестача кваліфікованого персоналу, низька мотивація співробітників та недостатній рівень комунікації між ними.

Отже, соціально-демографічна група чинників інноваційно-технологічної модернізації агробізнесу відображає стан та динаміку соціальних та демографічних процесів, що відбу-

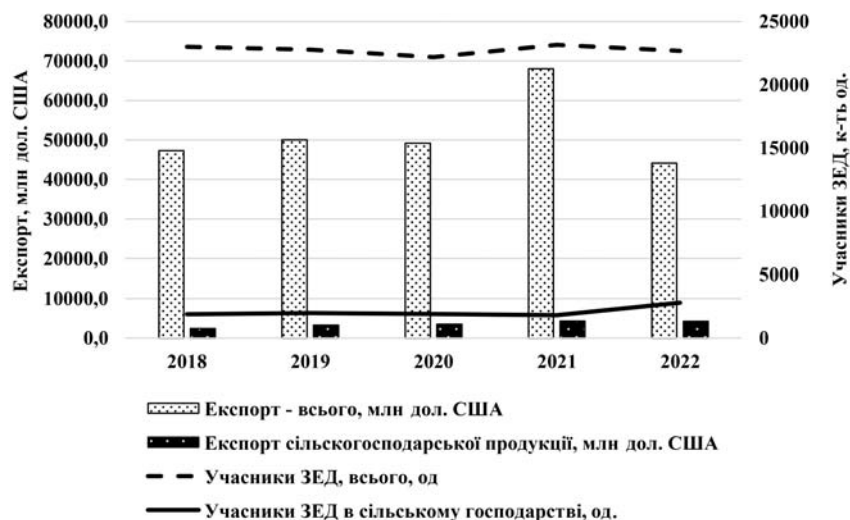

Рис. 4. Співвідношення обсягів експорту сільськогосподарської продукції України до учасників ринку зовнішньоекономічної діяльності в 2018–2022 рр.

Джерело: розраховано за даними [6].

ваються на макро- та мікро- рівнях аграрного сектору економіки.

Зовнішньо-економічна група чинників інноваційно-технологічної модернізації агробізнесу. Завдяки організації спільних досліджень і швидкому переобладнанню сучасних технологій цілих галузей зовнішньоекономічна діяльність дозволяє прискорити науково-технічний прогрес. Зовнішньоекономічні зв'язки стають одними із основних чинників інноваційно-технологічної модернізації агробізнесу [5].

Нині без інтенсивного обміну результатами наукових досліджень та досвіду використання новітніх технологій неможливе раціональне використання власних ресурсів, що призведе до втрати часу та темпів економічного розвитку. Безперервна інтеграція та активна участь у зовнішньоекономічній діяльності сприяє підвищенню рівня конкурентоспроможності аграрної продукції України. Розширення доступу до міжнародних ринків забезпечує зростання експорту української продукції сільськогосподарського виробництва, що створює умови для інноваційно-технологічної модернізації агробізнесу та зростанню споживчого попиту на внутрішньому й зовнішньому ринках (рис. 4).

Сьогодні проблема полягає у нестабільному економічному розвитку країни та воєнного стану, що порушило логістику, спричинило значний відтік робочої сили, стрімке зниження доходів населення а також загострення внутрішніх за зовнішніх ризиків і загроз. За результатами досліджень та аналізу наукових публікацій доцільно виділити основні зовніш-

ньо-економічні чинники інноваційно-технологічної модернізації агробізнесу: волатильність зовнішнього попиту на продукції агробізнесу; динаміка співвідношення курсу гривні до інших міжнародних валют; динаміка цінових умов торгівлі; можливість використання конкурентних переваг підприємств агробізнесу на міжнародній арені; рівень залучення підприємств агробізнесу до зовнішньоекономічної діяльності країни; ступінь економічної свободи та відкритість зовнішніх ринків; якість розробки та модернізації виробничих процесів з точки зору оптимальності показників надійності. Без урахування дії зазначених зовнішньо-

економічних чинників інноваційно-технологічної модернізації агробізнесу, які формують систему конкурентного середовища, неможлива практична робота на ринку.

Природно-географічна група чинників інноваційно-технологічної модернізації агробізнесу. При модернізації агробізнесу не слід також забувати і про природно-географічні ресурси, раціональне використання яких створює нові перспективи розвитку регіонів країни, допомагає формуванню додаткових резервів, стимулює підвищення ефективності господарської діяльності підприємств агробізнесу.

Природно-географічна група чинників інноваційно-технологічної модернізації агропромисловості характеризує взаємозв'язок виробничо-економічної діяльності агробізнесу зі станом оточуючого природного середовища, розміщенням та топографією розташування виробничих потужностей, кліматом, природними ресурсами. На особливу увагу заслуговує важливий природно-географічний чинник інноваційного розвитку України — наявність земельних ресурсів. Україна має потужний природно-ресурсний потенціал, а саме: 23% європейських і 3% світових ресурсів чорноземів. Отже, до природно-географічних чинників інноваційно-технологічної модернізації агробізнесу можна включити родючість ґрунтів; обсяги природних опадів; рівень середньої температури повітря, води, ґрунту; екологічний стан місцевості, де розміщені виробничі потужності; віддаленість виробничих потужностей від великих міст; формування транспортно-комунікаційної

мережі між населеними пунктами; інтенсивність освоєння простору для потреб життєдіяльності населення.

Одним із обмежуючих чинників підвищення рівня інноваційно-технологічної модернізації агробізнесу є екологічна ситуація території. Значна увага має бути звернена на формування експортного потенціалу в регіонах виробництва, посилення параметрів і вартісних співвідношень виробленої продукції з урахуванням кон'юнктури зовнішніх ринків.

Стимулювання інноваційної діяльності має безпосередній вплив на інтенсивність вкладень у науково-технічну сферу та підвищення рівня модернізації агровиробництва. На макроекономічному рівні цьому сприяє активна інноваційна політика держави. Стимулювання сприйнятливості представників агробізнесу до інноваційної діяльності спирається переважно на систему непрямих методів. Одним із найпоширеніших заходів є надання податкових пільг (податкові кредити, пільгове оподаткування, використання механізму прискореної амортизації основних засобів).

Законодавство в галузі інноваційної діяльності тривалий час розвивалося повільно та непослідовно, без чіткої концепції та визначення методів та предмета правового регулювання. Незважаючи на те, що останнім часом прийнято основні програмні документи щодо стимулювання інноваційної діяльності в аграрному секторі економіки, необхідно також розробити окремі напрями, що включатимуть способи залучення іноземних інвестицій для модернізації уже існуючих виробничих потужностей. Підвищенню ефективності взаємодії учасників інноваційного процесу в агробізнесі сприятимуть міжнародні науково-технічні обміни; стажування студентів та спільна підготовка найвищої кваліфікації; трансферт технологій; розробка технологічних стандартів.

Подолання кризових ситуацій часто здійснюється через оновлення, або модернізацію інноваційної культури, адже саме вона є одним із найважливіших трендів сучасного менеджменту розвинених країн світу. В Україні у довоєнний період вона активно формувалася та забезпечувала розвиток сприйнятливості середовища до інновацій на підприємстві. Її головними критеріями мають стати висока соціальна відповідальність бізнесу, ефективність, динамічність, адаптивність агробізнесу до потреб споживача. Використання в адаптованому вигляді зарубіжного досвіду інноваційної культури сприятиме зростанню ефективності виробництва.

ВИСНОВОК

Отже, на різних етапах розвитку агробізнесу чинники інноваційно-технологічної модернізації можуть відігравати роль головного потужного двигуна. Модернізація агробізнесу залежить підвищення рівня економічної свободи, формування внутрішнього попиту на інтелект та знання, а також переосмислення значення інноваційної культури. Згруповані фактори прямо чи опосередковано впливають на більшість виробничих процесів, які в цілому визначають головні риси інноваційної моделі розвитку країни. За результатами аналізу можливостей впливу ключових чинників на адаптування прогресивних технологій в агровиробництві пропонуємо звернути увагу на внесення змін до інституційно-правового середовища; фінансову підтримку та розвиток агробізнесу; підвищення рівня підготовки висококваліфікованих спеціалістів; залучення інвестицій; стимулювання інноваційної діяльності в аграрному секторі; підвищення рівня конкурентоспроможності агропродукції.

Література:

1. Вініченко І.І., Теслюк Ю.В. Діджиталізація маркетингової стратегії підприємства. Агросвіт. 2022. № 23. С. 3—7.
2. Гацура Я.Т. Методологічні положення інтенсифікації аграрного виробництва на інноваційній основі. Економіка АПК. 2005. № 6. С. 61—63.
3. Гончаренко О.В., Остапенко І.Г. Інституціональне забезпечення формування інноваційного бізнесу в Україні. Економічний вісник Дніпровського державного технічного університету. 2022. № 1 (4). С. 7—13.
4. Горобець Н.М. Напрямки діджиталізації аграрного виробництва. Economy, finance, law: current problems and development prospects: collective monograph. Anisiia Tomanek OSVC. Prague, Czech Republic. 2020. P. 5-5.
5. Губені Ю., Цюлковська С., Розвиток та активізація зовнішньоекономічної діяльності підприємств агробізнесу. Львів: Ліга-Прес. 2019. 191 с.
6. Державна служба статистики України URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Дзядук Г. Концептуальні основи розвитку малого та середнього агробізнесу як об'єкта державного впливу. Ефективність державного управління. 2018. № 2 (55). Ч 2. С. 219—226.
8. Дядик Т.В., Даниленко В.І., Дикопавленко В.М. Ціни та чинники маркетингової ціно-

вої політики в агробізнесі. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2021. № 4 (31). С. 58—64.

9. Пастарнак О. Вплив геополітичних чинників на аграрні ринки. URL: <https://agro-business.com.ua/agro/ekonomichnyi-hektar/item/7812-vplyv-heopolitychnykh-chynnykiv-na-ahraryni-rynky.html>.

10. Рогатина Л.П. Оцінка впливу факторів макросередовища на розвиток сільськогосподарських підприємств. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 3. С. 79—85.

11. Устік Т.В., Забара Ю.Ю. Інноваційний потенціал як ключовий фактор ефективного маркетингового планування в сфері агробізнесу. Міжнародна науково-практична конференція "Цифрова трансформація та диджитал технології для сталого розвитку всіх галузей сучасної освіти, науки і практики". 2023 р., Т. 2. С. 11—14. URL: https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/29322/1/zbior_prac_tom_2_26012023-11-14.pdf/

12. Феофілов С. Ключові чинники впливу на агробізнес. Прогноз зернового ринку. URL: <https://ukragroconsult.com/news/klyuchovi-chynnyky-vplyvu-na-agrobiznes-prognoz-zernovogo-rynku-2022/>.

13. Харченко Ю. Аспекти територіальної організації господарства та інституціональне забезпечення в сучасних умовах. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки 2022. № 2. Том 2. С. 292—296. URL: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2023/07/vknu-es-2022-n2t2-304_46.pdf.

References:

1. Vinichenko, I.I. and Teslyuk, Yu.V. (2022), "Digitization of the enterprise's marketing strategy", *Ahrosvit*, vol. 23, pp. 3—7.

2. Hatsura, Ya.T. (2005), "Methodological provisions of intensification of agricultural production on an innovative basis", *Ekonomika APK*, vol. 5, pp. 61—63.

3. Honcharenko, O.V. and Ostapenko, I.H. (2022), "Institutional support for the formation of innovative business in Ukraine", *Ekonomichnyy visnyk Dniprovs'koho derzhavnoho tekhnichnoho universytetu*, vol. 1 (4), pp. 7—13.

4. Horobets', N. M. (2020), *Napryamky didzhitalizatsiyi ahrarynoho vyrobnytstva: Economy, finance, law: current problems and development prospects* [Directions of digitization of agricultural production: Economy, finance, law: current problems and development prospects], Anisiia Tomanek OSVC. Prague, Czech Republic.

5. Hubeni, Yu. and Tsiolkovs'ka. S. (2019), *Rozvytok ta aktyvizatsiya zovnishn'oekonomichnoyi diyal'nosti pidpryyemstv ahrobiznesu* [Development and activation of foreign economic activity of agribusiness enterprises], Liha-Pres. Lviv, Ukraine.

6. State Statistics Service of Ukraine (2024), available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 29 January 2024).

7. Dzyaduk, H. (2018), "Conceptual foundations of the development of small and medium-sized agribusiness as an object of state influence", *Efektivnist' derzhavnoho upravlinnya*, vol. 2 (55), pp. 219—226.

8. Dyadyk, T.V. Danylenko, V.I. and Dykopavlenko, V.M. (2021), "Prices and factors of marketing price policy in agribusiness", *Ekonomika, biznes ta upravlinnya*, vol. 4 (31), pp. 58—64.

9. Pastarnak, O. (2011), "Influence of geopolitical factors on agricultural markets", available at: <https://agro-business.com.ua/agro/ekonomichnyi-hektar/item/7812-vplyv-heopolitychnykh-chynnykiv-na-ahraryni-rynky.html>. (Accessed 15 January 2024).

10. Rohatina, L.P. (2018), "Assessment of the impact of macroenvironmental factors on the development of agricultural enterprises", *Investitsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 3, pp. 79—85.

11. Ustik, T.V. and Zabara, Yu.Yu. (2023), "Innovative potential as a key factor of effective marketing planning in the field of agribusiness", *Zbirka dopovidej na Mizhnarodnij naukovopraktychniy konferentsii. Mizhnarodna Naukovopraktychna konferentsiya* [Digital transformation and digital technology for sustainable development of all branches of modern education, science and practice. International Scientific and Practical conference], available at: https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/29322/1/zbior_prac_tom_2_26012023-11-14.pdf. (Accessed 27 December 2023).

12. Feofilov, S. (2021), "Key factors influencing agribusiness", available at: <https://ukragroconsult.com/news/klyuchovi-chynnyky-vplyvu-na-agrobiznes-prognoz-zernovogo-rynku-2022/>. (Accessed 12 December 2023).

13. Kharchenko, Yu. (2022), "Aspects of territorial organization of the economy and institutional support in modern conditions", *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*, vol. 22, pp. 292—296, available at: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2023/07/vknu-es-2022-n2t2304_46.pdf. (Accessed 4 December 2023).

Стаття надійшла до редакції 07.02.2024 р.

УДК 336.1

О. А. Руда,

к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,

Вінницький національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3266-7470>

О. В. Марценюк,

к. е. н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,

Вінницький національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0920-7070>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.4.99

БЮДЖЕТНА БЕЗПЕКА ЯК ОСНОВА ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

O. Ruda,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department

of Finances, Banking and Insurance, Vinnytsia national agrarian University, Vinnytsya

O. Martseniuk,

PhD in Economics,

Associate Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance, Vinnytsia National Agrarian University

BUDGET SECURITY AS THE FOUNDATION OF STATE FINANCIAL SECURITY

У статті досліджено основні теоретичні основи поняття бюджетної безпеки. Визначено основні складові бюджетної безпеки. Розглянуто основні загрози, що впливають на бюджетну безпеку держави. Встановлено, що в умовах існуючих та потенційних загроз доцільно аналізувати бюджетну систему з погляду її відносної бюджетної безпеки, що дозволяє більш докладно вивчати стан бюджетного процесу з урахуванням можливих кризових ситуацій. Проаналізовано показники виконання Державного бюджету України за 2015—2022 роки, динаміку сукупного державного боргу та валового внутрішнього продукту України за 2015—2022 роки. Розглянуто структуру доходів Державного бюджету України та видатків за 2023 рік. Виявлено, що забезпечення бюджетної безпеки держави є ключовим елементом фінансової безпеки, оскільки бюджет виступає одним із основних інститутів економічного суверенітету країни. Ця фінансова безпека, у свою чергу, гарантує ефективне функціонування економічної системи. Саме через це забезпечення бюджетної безпеки стає необхідною передумовою для досягнення позитивних змін у структурі національної економіки, підвищення соціального захисту населення та розвитку всіх сфер суспільства.

The article examines the main theoretical foundations of the concept of budget security. The main components of budgetary security are defined. The main threats affecting the budgetary security of the state are considered. It was established that in the conditions of existing and potential threats, it is expedient to analyze the budget system from the point of view of its relative budget security, which allows for a more detailed study of the state of the budget process, taking into account possible crisis situations. The performance indicators of the State Budget of Ukraine for the years 2015—2022, the dynamics of the aggregate state debt and the gross domestic product of Ukraine for the years 2015—2022 have been analyzed. The structure of revenues of the State Budget of Ukraine and expenditures for 2023 was considered. It was revealed that ensuring the budgetary security of the state is a key element of financial security, as the budget is one of the main institutions of the country's economic sovereignty. This financial security, in turn, guarantees the efficient functioning of the economic system. It is because of this that ensuring budgetary security becomes a necessary prerequisite for achieving positive changes in the structure of the national economy, increasing social protection of the population and development of all spheres of society.

Modern globalization and the military aggression of the Russian Federation create new challenges for the financial security of Ukraine, including its component — budgetary security. In the conditions of growing financial instability in our country and increasing threats at all levels of security, it is important to constantly evaluate the values of the main indicators of the country's financial security and identify potential threats. This is necessary for the development of effective mechanisms for stabilizing the financial system, which requires a systematic analysis of the most critical risks for its functioning. A high level of financial security can indicate the state's ability to perform all its social, political and economic functions and fulfill the tasks assigned to it, and vice versa. The process of assessing the level of financial security of the public finance sector of Ukraine includes the following stages: formation of a set of indicators; determination of the threshold values of these indicators; normalization of indicators.

Ключові слова: бюджетна безпека, валовий внутрішній продукт, бюджетний дефіцит, загроза, доходи бюджету, видатки бюджету, державний борг.

Key words: . budget security, gross domestic product, budget deficit, threat, budget revenues, budget expenditures, public debt.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В очікуванні 2023 року фінансова безпека залишатиметься ключовою областю для забезпечення економічної стійкості. Високі ризики у сфері державних фінансів вимагатимуть постійного уваги державних органів, зокрема, у плані забезпечення фінансових зобов'язань держави, оптимізації бюджетних витрат, компенсації втрат податкових та митних надходжень, а також підвищення фінансової стійкості пенсійної системи. Важливими аспектами є забезпечення ефективного стимулювання бізнесу та повернення коштів міжнародної підтримки. Однією з важливих складових фінансової безпеки є бюджетна безпека.

Бюджет виступає як основа фінансової структури для регулювання ринкової економіки, яка представляє собою систему взаємопов'язаних методів управління. Ці методи спрямовані на вирішення завдань, пов'язаних з відповідністю економічних та соціальних інтересів суспільства та його громадян, що реалізуються через функції, які виконує держава. За допомогою бюджету здійснюється розподіл та перерозподіл частини національного доходу для соціально-економічного розвитку держави в цілому та її окремих суб'єктів

У цьому контексті використання бюджету як фінансової основи для державного регулювання ринкової економіки пов'язане із поняттям "бюджетна безпека". Визначена категорія, а саме бюджетна безпека, виступає ключовою передумовою для того, щоб держава могла проводити фінансово-економічну політику відповідно до своїх національних інтересів.

Бюджетна система є ключовим і важливим елементом фінансової системи кожної країни. З 24 лютого 2022 року Україна переживає складний період, який впливає на всі сфери суспільного життя та змінює нормальне функціонування бюджетної системи. Із запровадженням воєнного стану всі види правовідносин докорінно змінили своє спрямування, що особливо позначилося на напрямках бюджетної політиці

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням проблематики бюджетної безпеки займались такі вчені, як Горалько О. В., Горайська О. В. [1], Деменюк О. В. [2], Зверук А. А., Білик О. Г. [3], Кулінська А. В. [4], Петричко М. М. [8], С. М. Фролов, О. В. Козьменко, А. О. Бойко та ін. [9].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета статті полягає в аналізі сутності та основних загроз бюджетної безпеки як основі фінансової безпеки держави.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Складові національної безпеки взаємодіють та взаємозалежні між собою. Подвійна природа категорії "бюджетна безпека" виявляється у тому, що всі аспекти національної безпеки в певному відношенні залежать від рівня безпеки бюджетної системи, і, водночас, сам рівень бюджетної безпеки значною мірою залежить від рівня інших компонентів національної безпеки. Вплив фінансово-бюджетної складової на елементи національної безпеки проявляється в

наступному: дефіцит фінансових ресурсів може призвести до недофінансування насущних проблем в різних сферах життя, таких як соціальне забезпечення, економіка, освіта, охорона здоров'я і т. д., що створює певні загрози у цих сферах.

Розуміння суті взаємодії між бюджетною безпекою та іншими компонентами національної безпеки надає можливість вчасно розробляти та впроваджувати заходи для запобігання та подолання загроз, що ставлять під загрозу національні інтереси країни в сфері бюджету.

В умовах сучасної глобалізації процесів, які є суттєвим чинником у впливі на фінансові процеси, велике значення надається бюджетній безпеці серед складових фінансової безпеки. Це пояснюється тим, що бюджет виступає інструментом забезпечення та регулювання соціально-економічного розвитку держави і є одним із ефективних засобів макроекономічної стабілізації.

Питання забезпечення бюджетної безпеки в Україні є вкрай актуальним. Це впливає з того, що саме бюджет є ключовим інструментом для підвищення соціального захисту населення, регулювання соціально-економічного розвитку країни, забезпечення стабільності національної економіки, а також для накопичення коштів, необхідних для проведення внутрішньої та зовнішньої політики держави.

Досліджуванням змісту та особливостей поняття "бюджетна безпека" займалася велика кількість науковців.

Відповідно до методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, бюджетна безпека — це стан забезпечення платоспроможності та фінансової стійкості державних фінансів, що надає органам державної влади максимально ефективно виконувати покладені на них функції [6].

Деменюк О. зазначає, що дана категорія нерозривно пов'язана з:

- бюджетною політикою в частині забезпечення платоспроможності держави з урахуванням балансу доходів і видатків державного та місцевих бюджетів та ефективності використання бюджетних коштів;

- можливістю бюджетної системи забезпечити фінансову самостійність держави та ефективне використання нею бюджетних коштів в процесі виконання функцій соціального захисту; державного управління та міжнародної діяльності; фінансування науки, освіти, культури та охорони здоров'я; забезпечення

національної безпеки і оборони, реалізації інвестиційної та екологічної політики [2].

На думку Горалько О., бюджетна безпека — це стан забезпечення платоспроможності держави з урахуванням балансу доходів і видатків державного й місцевих бюджетів та ефективності використання бюджетних коштів [1].

Фролов С. припускає, що бюджетна безпека держави як складник фінансової безпеки — це особливий стан платоспроможності держави, що забезпечує збалансування доходів і видатків державного та місцевих бюджетів та ефективне використання фінансових ресурсів бюджетної системи у процесі виконання державною та місцевою владою своїх функцій (державного управління, міжнародної діяльності; фінансування науки, освіти, культури й охорони здоров'я; забезпечення національної безпеки та оборони, реалізації інвестиційної й екологічної політики) за рахунок збереження фінансової стабільності (стійкості) бюджетної системи до впливу загроз [9].

На думку Петричка М., бюджетна безпека України — це здатність держави ефективно виконувати покладені на неї функції та забезпечувати фінансову стійкість державних фінансів за рахунок збалансування доходів та видатків зведеного бюджету з урахуванням соціально-економічного розвитку економіки [8].

Розглядаючи значення бюджетної безпеки в такому контексті, Петричко М. виділяє наступні ключові аспекти:

- бюджетна безпека є складовою бюджетної політики держави, яка спрямована на забезпечення платоспроможності та фінансової стійкості державних фінансів;

- управління бюджетною безпекою держави здійснюється органами державної влади в межах їх повноважень;

- бюджетна безпека держави є складовою фінансової безпеки, яка спрямована на забезпечення стійкості до фінансових шоків та дисбалансів в фінансовій системі в цілому [8].

Отже, бюджетна безпека може бути визначена як здатність держави виконувати свої завдання та функції за допомогою ефективного використання бюджетних ресурсів, що в свою чергу сприятиме забезпеченню національній безпеці та сприянню соціально-економічному розвитку країни.

Досліджуючи теоретичні аспекти бюджетної безпеки, до основних її критеріїв можна віднести [3]:

- забезпечення стійкості основних параметрів платіжно-розрахункової системи;

Таблиця 1. Показники виконання Державного бюджету України за 2015–2022 рр., млрд грн

Рік	Доходи бюджету		Видатки бюджету		Бюджетний дефіцит	
	млн грн	% ВВП	млн грн	% ВВП	млн грн	% ВВП
2015	534694,8	27,01	576911,4	29,14	-45167,5	-2,28%
2016	616274,8	25,86	684743,4	28,73	-70130,2	-2,94%
2017	793265,0	26,59	839243,7	28,13	-47849,6	-1,60%
2018	928108,3	26,08	985842,0	27,70	-59247,9	-1,66%
2019	998278,9	25,12	1072891,5	26,99	-78049,5	-1,96%
2020	1076016,7	25,66	1288016,7	30,71	-217096,1	-5,18%
2021	1296852,9	23,75	1490258,9	27,30	-197937,4	-3,63%
2022	1787395,6	34,43	2705423,3	52,12	-914701,7	-17,62%

Джерело: сформовано на основі [5].

— реальність цілей бюджетної політики та її відповідність національним інтересам;

— розширення можливостей держави здійснювати зовнішню і внутрішню політику на основі забезпечення достатніми фінансовими ресурсами;

— найбільш оптимальне залучення та використання позикових коштів для фінансування бюджетних видатків;

— попередження порушення бюджетного законодавства для сприяння стійкому соціально-економічному розвитку держави.

Насамперед бюджетна безпека має забезпечувати фінансову стійкість та платоспроможність державних фінансів, що дасть змогу органам державної влади ефективно виконувати покладені на них функції.

Так як під поняттям бюджетна безпека розуміють стан забезпечення платоспроможності з урахуванням балансу доходів та видатків і ефективності використання бюджетних коштів, то платоспроможність будь якої країни, залежить від валового внутрішнього продукту, експортного потенціалу, міжнародної валютної ліквідності та бюджетного процесу.

Стратегічною метою досягнення належного рівня бюджетної безпеки є формування конкурентоздатної соціально-орієнтованої ринкової економіки. Серед стратегічних завдань бюджетної безпеки визначається досягнення високого стандарту життя громадян, забезпечення конкурентоспроможності економіки, встановлення ефективного та справедливого управління, створення інтегрованої системи, яка б взаємодіяла з глобальними процесами та забезпечувала державі повагу у світі. Ці принципи бюджетної безпеки відіграють ключову роль у формуванні державної бюджетної політики, орієнтованої на реалізацію національних економічних інтересів, включаючи забезпечення сталого економічного росту, необхідного рівня інвестицій, підтримку та захист внутрішніх виробників, розвиток наукових галузей економі-

ки, а також впровадження соціальної політики з метою підвищення рівня життя населення та задоволення його основних соціальних потреб.

Бюджетна безпека повинна гарантувати платоспроможність і фінансову стійкість державних фінансів, створюючи умови для максимально ефективного виконання органами державної влади своїх функцій. Оцінка бюджетної безпеки здійснюється шляхом врахування таких показників, як відношення дефіциту (профіциту) державного бюджету до ВВП у відсотках, рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет в процентах та відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету в процентах.

Загрози бюджетній безпеці держави виявляють потенційну можливість негативного впливу і мають суб'єктивний характер, оскільки в основному залежать від параметрів бюджетної політики та узгодження в її рамках суспільних інтересів.

Неузгодженість суспільних потреб і обмеженість ресурсів держави, разом із антагонізмом між розширенням державних функцій та необхідністю зменшення регулюючих функцій, є ключовими чинниками формування загроз у бюджетній політиці.

Загрози, що виникають, визначаються характером відтворювальних процесів у суб'єктів бюджетних правовідносин, рівнем узгодженості їхніх інтересів, а також функціонально детермінованістю бюджетної політики, принципами формування бюджету та рівновагою у розподілі його коштів між різними рівнями бюджетної системи.

Гібридна агресія росії проти України та військовий конфлікт на сході держави, що розпочався в 2014 р. та триває нині, зумовили розгортання негативної ланцюгової реакції загострення дисбалансів у бюджетній системі. В наслідок, до основних загроз бюджетній безпеці можна віднести: рівень дефіциту бюджету, рівень державного боргу, війна, зростання соціальних зобов'язань держави в умовах нагромадження державного боргу та дефіциту бюджету, інфляційно-девальваційні коливання

Виклики, які постали у зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України, потребою надання соціальної підтримки населенню, потребували збільшеного фінансового забезпечення на їх вирішення, що призвело до значного збільшення дефіциту державного бюджету (табл. 1).

Тому Уряд був змушений призупинити на 2022 рік законодавчо встановлені обмеження на верхню межу дефіциту (у розмірі 3 відсотки прогнозного номінального обсягу ВВП) та сформувати державний бюджет із граничним обсягом дефіциту державного бюджету у сумі 1497,2 млрд грн, або 31,7 відсотка прогнозного обсягу ВВП.

Протягом року, з урахуванням фінансування нагальних потреб, які виникли в результаті війни, річний плановий показник дефіциту державного бюджету постійно переглядався і становив 1536,6 млрд гривень.

Фактично, державний бюджет у 2022 році виконано з дефіцитом у сумі 914,9 млрд гривень, що становить 59,5 відсотка річного планового показника зі змінами, та відповідає 18,6 відсотка очікуваного обсягу ВВП.

У 2023 р. державний бюджет України було виконано з дефіцитом у сумі 1,33 трлн грн (дефіцит загального фонду державного бюджету становив 1,36 трлн грн при запланованому дефіциті за цей період у сумі 1,83 трлн грн) [7].

Основним джерелом отримання фінансових ресурсів, необхідних для фінансування державного бюджету у 2022 році, були державні внутрішні та зовнішні запозичення.

Утримання тенденції до збільшення загального обсягу державного та гарантованого державою боргу України свідчить про те, що тем-

Таблиця 2. Динаміка сукупного державного боргу і ВВП України з 2015 по 2022 рр.

Роки	Державний борг (усього), млн грн	Валовий внутрішній продукт (ВВП), млн грн	Держборг / ВВП, %
2015	1572180	1979458	79,4
2016	1929759	2383182	81,0
2017	2141674	2982920	71,8
2018	2168627	3558706	60,9
2019	1998275	3974564	50,3
2020	2551936	4194102	60,8
2021	2671828	5459574	48,9
2022	4071683	5191028	78,4%

Джерело: сформовано на основі [5].

пи нарощування боргового бремени перевищують темпи зростання реального ВВП (табл. 2).

Із загального аналізу видно, що з 2015 по 2018 рік відношення державного боргу до ВВП зменшувалося, що свідчить про певну стабілізацію ситуації. Проте у 2019 році цей тренд був тимчасово перерваний, але в 2020—2021 роках відбулося ще одне зростання. Найбільше зростання відсоткового співвідношення між державним боргом та ВВП спостерігається в 2022 році.

Результатом зростання боргових зобов'язань держави стало збільшення частки бюджетних видатків, спрямованих на обслуговування державного боргу. Це явище, в умовах проведення системних реформ, антитерористичної операції на сході країни, війни та необхідності забезпечення виконання державних функцій, призводить до збільшення фінансового наван-

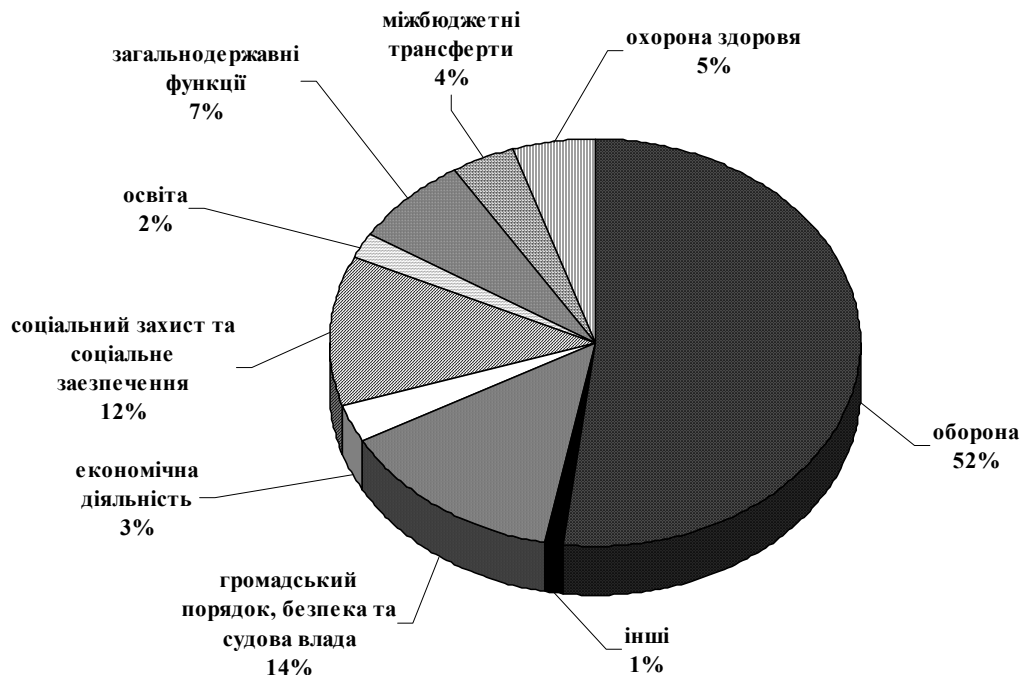

Рис. 1. Видатки Державного бюджету України за 12 місяців 2023 р. (за функціональною класифікацією видатків), %

Джерело: сформовано на основі [5].

таження на основний фонд держави та впливає негативно на його балансовий стан.

Загалом за 2022 рік на погашення основної суми державного боргу було спрямовано 448,6 млрд грн та на обслуговування — 156,5 млрд гривень.

Станом на 31 грудня 2022 року державний борг України становив 3715,1 млрд грн, показник відношення державного боргу до очікуваного ВВП -75,4 відсотка.

Як визнання успіху у проведенні операцій з управління державним боргом у 2022 році Україна отримала премію Global Capital Bond Awards 2022 та зайняла друге місце в категорії "Найбільш вражаючий емітент з регіону Центрально-Східної Європи", а також отримала нагороду IFR Awards 2022 в номінації Financing Package and EMEA Restructuring від "International Financing Review" групи Refinitiv. Міністерство фінансів України стало переможцем Risk Awards 2023 у номінації "Ризик-менеджер року з суверенних активів" від міжнародного авторитетного видання Risk.net [7].

Військовий конфлікт та проведення АТО зумовили зростання частки видатків бюджету на фінансування сектору оборони та безпеки. Насамперед кошти державного бюджету спрямовувалися до сфери безпеки та оборони держави. Зокрема, частка видатків, спрямованих до сфери оборони у 2023 році, сягнула 52,3 %; громадського порядку, безпеки та судової влади — 14,3 % від загального обсягу бюджетних видатків (рис. 1).

Збільшення соціальних зобов'язань держави в умовах нагромадження державного боргу та дефіциту бюджету. Пріоритетним напрямом видатків залишається соціальна сфера — частка у видатках становить 11,7 %. За 2023 р. із державного бюджету на соцвиплати було спрямовано 450,1 млрд грн, у т. ч.: 271,8 млрд грн — на виплату пенсій, надбавок та підвищень до пенсій, призначених за пенсійними програмами, та дефіциту коштів Пенсійного фонду; 102,8 млрд грн — на соціальний захист громадян, які потрапили у складні життєві обставини; 47,6 млрд грн — на підтримку малозабезпечених сімей та надання пільг і житлових субсидій громадянам; 24,2 млрд грн — на соціальний захист дітей та сім'ї; 3,6 млрд грн — на соціальний захист осіб з інвалідністю; 0,5 млрд грн — на оздоровлення та відпочинок дітей, які потребують особливої уваги.

У 2023 році було спрямовано близько 62,2 млрд грн для забезпечення виплати соціальних допомог майже 2,6 млн отримувачам. Також спрямовано 73,3 млрд грн на виплату допомоги на проживання більше 2,5 млн внутрі-

шньо переміщеним особам, надано пільги та житлові субсидії на оплату комунальних послуг майже 3,5 млн отримувачам на 35,5 млрд гривень, забезпечено виплату пенсій для 10,5 млн пенсіонерів та здійснено її індексацію, вперше проіндексовано пенсії державним службовцям, науковцям, посадовим особам органів місцевого самоврядування, спрямовано майже 6 млрд грн на виплату компенсацій для отримання жилих приміщень 2,3 тис. ветеранам війни, членам сімей загиблих захисників, ВПО, учасникам бойових дій, спрямовано 3,4 млрд грн на соціальну підтримку понад 160 тисяч осіб з інвалідністю.

Коливання у рівні інфляції та девальвації впливають на формування бюджетних показників. Збільшення рівня інфляції може викликати кризу у державних фінансах, оскільки реальна вартість доходів бюджету постійно зменшується, що змушує державу обмежувати свої витрати.

У грудні 2023 року інфляція залишилася на рівні листопада — 5,1% у річному вимірі. У місячному вимірі ціни зросли на 0,7%. Про це свідчать дані, опубліковані Державною службою статистики України.

Стрімке сповільнення інфляції у 2023 році зумовлено низкою чинників. Зокрема, комплекс заходів НБУ з підтримання стійкості валютного ринку дав змогу знизити фундаментальний інфляційний тиск. Це обмежувало зростання цін на широкий спектр товарів з імпортою складовою та сприяло поліпшенню інфляційних та курсових очікувань. Фіксація тарифів на окремі житлово-комунальні послуги стримувала зростання адміністративних цін. Гарні врожаї та відповідне збільшення пропозиції продуктів харчування сприяли суттєвому зниженню продовольчої інфляції. Ці чинники переважили ефекти від зростання цінового тиску з боку виробничих витрат бізнесу через подорожчання електроенергії та підвищення зарплат [7].

Стрімке зниження інфляції у 2023 році забезпечили заходи НБУ з підтримання курсової стійкості, що сприяли поліпшенню очікувань, мораторій на підвищення окремих тарифів на житлово-комунальні послуги, достатня пропозиція продуктів харчування, а також зниження світових цін на енергоносії.

Інфляція помірно пришвидшиться у 2024 році, але вже наступного року увійде до цільового діапазону НБУ, знизившись до 5,8%, а у 2026 році — до 5%. Відновлення економіки триватиме і надалі, хоча і сповільниться до 3,6% у 2024 році. У наступні два роки очікується при-

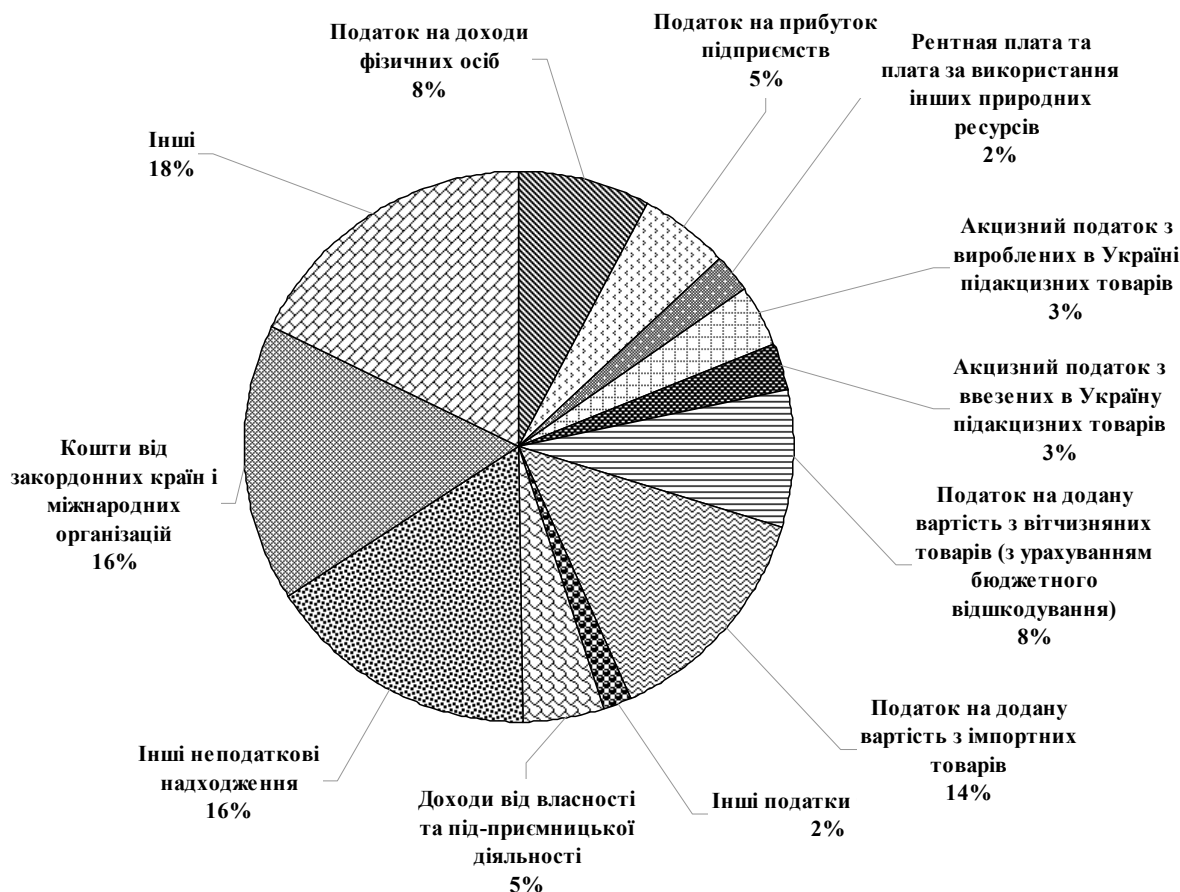

Рис. 2. Структура доходів Державного бюджету України на 1.01.2024 за найбільш вагомими показниками

Джерело: сформовано на основі [5].

скорення зростання ВВП до 4—6% на рік. Цей прогноз ґрунтується на припущеннях про відчутне зниження високих безпекових ризиків з 2025 року та збереження значних обсягів міжнародної підтримки.

Найбільш визначальними факторами для бюджетної безпеки є обсяг доходів державного бюджету та його збалансованість. Це оскільки величина бюджетних ресурсів визначає здатність держави виконувати свої функції у забезпеченні належного рівня соціально-економічного розвитку без необхідності залучення додаткових позичкових коштів.

Державний бюджет України за 2022 рік акумулював 1787,7 млрд грн, що на 490,8 млрд грн, або на 37,8 відсотка більше ніж у 2021 році. Водночас 481,1 млрд грн із зазначеної суми становили гранти від міжнародних партнерів (МФО, Європейського Союзу та окремих країн), які надійшли до українського бюджету після початку повномасштабної війни (26,9 відсотка від усіх доходів державного бюджету за рік).

Доходи державного бюджету становили 115,1 відсотка річного показника, затвердженого Верховною Радою України, зі змінами.

Перевиконання річного затвердженого показника становило 234,7 млрд гривень.

Рівень виконання річного розпису з урахуванням змін, внесених розпорядниками коштів державного бюджету за спеціальним фондом (переважно через збільшення річних показників за власними надходженнями бюджетних установ), становив 101,5 відсотка.

На виконання дохідної частини державного бюджету у 2022 році на тлі широкомасштабного вторгнення російських військ впливали такі основні фактори:

— зупинка усіх зовнішньо-економічних операцій через ділянки українсько-російського та українсько-білоруського кордонів, в тому числі транзитних, повної зупинки авіап перевезень та блокування роботи морських портів, що за даними Держкомстату позначилося на падінні обсягів імпорту та експорту товарів відповідно на 24,1 та на 35,1 відсотка порівняно з 2021 роком;

— суттєве падіння економіки та ділової активності платників податків;

— масштабна міграція населення як внутрішня, так і за межі України;

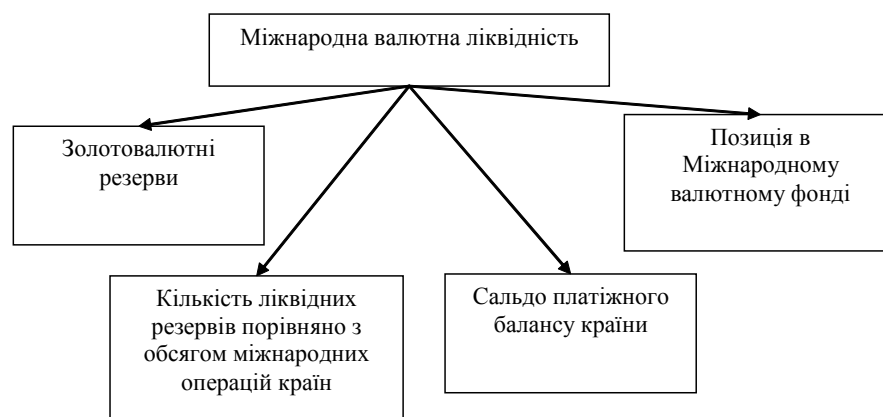

Рис. 3. Складові міжнародної валютної ліквідності

Джерело: [4].

— руйнація нафтопереробних заводів, металургійних комбінатів, інфраструктурних та енергетичних об'єктів;

— тимчасове призупинення роботи системи автоматичного відшкодування ПДВ;

— надання права фізичним особам — підприємцям та юридичним особам перейти на спрощену систему оподаткування, обліку та звітності зі сплатою єдиного податку за ставкою 2 відсотки;

— тимчасове запровадження ставки ПДВ у розмірі 7 відсотків та зниження ставки акцизного податку на основні види пального;

— тимчасове звільнення у квітні — червні від оподаткування товарів, що ввозились на митну територію України платниками єдиного податку, транспортних засобів, що ввозились громадянами, а також ввізного мита під час імпорту товарів підприємствами;

— звільнення від оподаткування операцій з ввезення на митну територію України товарів оборонного призначення;

— по рентній платі за користування надрами для видобування природного газу: запровадження диференційованих розмірів ставок; тимчасове визначення податкових зобов'язань виходячи із реалізованих обсягів газу природного, а не видобутих; зміна підходу до визначення фактичної ціни реалізації природного газу для розрахунку податкових зобов'язань;

— збільшення з 01 січня 2022 року на 20 відсотків специфічних ставок та мінімального акцизного податкового зобов'язання з тютюнових виробів;

— збільшення з 01 березня 2022 року ставки на спирт та алкогольні напої на 5 відсотків;

— збільшення грошового забезпечення військовослужбовців;

— перерахування грантів до державного бюджету міжнародними партнерами [7].

Структуру доходів у 2023 році представлено на рисунку 2.

Не менш важливим дестабілізуючим чинником бюджетної безпеки України є несвоечасність прийняття бюджету.

Ще одним важливим компонентом гарантування фінансової стійкості країни, а саме рівня її бюджетної безпеки, є міжнародна валютна ліквідність. Ця ліквідність визначається здатністю країни вчасно виконувати свої міжнародні зобов'язання, надаючи кредиторам прийнятні для них засоби платежу (рис. 3).

Міжнародна валютна ліквідність будь якої країни, в тому числі і України, виступає засобом міжнародних платежів, що використовуються для покриття дефіциту платіжного балансу або засобом валютної інтервенції, що є методом валютного регулювання.

Національний банк застосовує валютну інтервенцію для врівноваження попиту або пропозиції на іноземну валюту та обмеження рівня коливань курсу національної грошової одиниці. Але використання валютних інтервенцій має певні межі, адже вони ефективні за незначної неврівноваженості платіжних балансів, яка характеризується періодичною зміною активного або пасивного сальдо. Через обмеженість валютних резервів продаж іноземної валюти має чергуватися з її купівлею, бо інакше резерви можуть бути вичерпані [4].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Результати проведеного аналізу свідчать про те, що бюджетна безпека виступає ключовою складовою фінансової та економічної стійкості нашої держави. У цьому контексті поняття бюджетної безпеки розглядається як здатність бюджетної системи забезпечити пла-

тоспроможність держави, дотримуючись балансу між доходами і витратами, а також ефективного використання бюджетних ресурсів у реалізації функцій державного регулювання економічного розвитку, соціальної політики та утримання органів державного управління з метою забезпечення національної безпеки. Для подолання загроз та зміцнення бюджетної безпеки України важливо, щоб бюджетна політика держави була орієнтована на забезпечення соціально-економічного та фінансового розвитку країни. Проведений аналіз вказує на те, що досягти цих цілей можливо, перш за все, дотримуючись збалансованості доходів і витрат в бюджеті.

Отже, важливим завданням під час періоду збройної боротьби з агресором є неперервне наповнення державного бюджету, виконання ключових функцій держави, пріоритетизація напрямків фінансових ресурсів на потреби оборони та забезпечення макрофінансової стабільності в країні.

Література:

1. Горалько О. В., Горайська О. В. Бюджетна складова системи забезпечення фінансової безпеки. Науковий вісник НАТУ України. 2013. Вип. 23.1. С. 230—237. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnltu_2013_23.1_38
2. Деменюк О. В. Бюджетна безпека України як одна з складових фінансової безпеки держави. URL: http://www.rusnauka.com/7_NND_2009/Economics/43052.doc.htm
3. Зверук А. А., Білик О. Г. Бюджетна безпека як важливий пріоритет розвитку бюджетної системи України. Інтернаука. Серія "Економічні науки". 2017. № 2. С. 35—39. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnjie_2017_2_8
4. Кулінська А. В. Бюджетна безпека як умова досягнення національних соціально-економічних інтересів Інвестиції: практика та досвід. 2016. № 4. С. 29—34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2016_4_8
5. Мінфін — все про фінанси: новини, курси валют, банки URL <https://minfin.com.ua/>
6. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України "Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>
7. Офіційний сайт Національного інституту стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua>
8. Петричко М. М. Оцінка рівня бюджетної безпеки України: проблеми та шляхи вирішення. Економічний простір. 2015. № 97. С. 140—148. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2015_97_16
9. Управління фінансовою безпекою економічних суб'єктів: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів економічних і юридичних спеціальностей усіх форм навчання / С. М. Фролов, О. В. Козьменко, А. О. Бойко та ін.; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. С. М. Фролова. Суми: ДВНЗ "УАБС НБУ", 2015. 332 с.

References:

1. Horal'ko, O.V. and Horajs'ka, O.V. (2013), "The budget component of the financial security system", *Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy*, vol. 23.1, pp. 230-237, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnltu_2013_23.1_38 (Accessed 30 Jan 2024).
2. Demeniuk, O.V. (2009), "Budgetary security of Ukraine as one of the components of the financial security of the state", available at: http://www.rusnauka.com/7_NND_2009/Economics/43052.doc.htm (Accessed 30 Jan 2024).
3. Zveruk, L.A. and Bilyk, O.H. (2017), "Budget security as an important priority for the development of the budget system of Ukraine", *Internauka. Seriiia "Ekonomichni nauky*, vol. 2, pp. 35—39, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnjie_2017_2_8 (Accessed 30 Jan 2024).
4. Kulinska, A. (2016), "Budget security as a condition for achieving national socio-economic interests", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 4, pp. 29—34, available at: (Accessed 30 Jan 2024).http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2016_4_8
5. Minfin (2024), available at: <https://minfin.com.ua/> (Accessed 30 Jan 2024).
6. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2013), Order "On the approval of Methodological recommendations for calculating the level of economic security of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text> (Accessed 30 Jan 2024).
7. NISS (2024), <https://niss.gov.ua> (Accessed 30 Jan 2024).
8. Petrychko, M.M. (2015), "Assessment of security budget of Ukraine: problems and solution", *Ekonomichnyj prostir*, vol. 97, pp. 140—148, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2015_97_16 (Accessed 30 Jan 2024).
9. Frolov, S.M. Koz'menko, O.V. and Boyko, A.O. (2015), *Upravlinnia finansovoiu bezpekoiu ekonomichnykh sub'iektiv* [Management of financial security of economic entities], DVNZ "UABS NBU", Sumy, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 09.02.2024 р.

УДК 334.72:338.43]-043.86

Т. В. Воронько-Невіднича,

к. е. н., доцент, завідувач кафедри менеджменту ім. І. А. Маркіної,
Полтавський державний аграрний університет, м. Полтава, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2427-7218>

С. С. Сергієнко,

аспірант, Полтавський державний аграрний університет, м. Полтава, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0587-6039>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.4.108

МОДЕЛЮВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННІ ІННОВАЦІЙНО ОРІЄНТОВАНИХ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ УПРАВЛІННЯ ЗМІНАМИ

T. Voronko-Nevidnycha,

PhD in Economics, Associate Professor, Head of I. Markina

Department of Management, Poltava State Agrarian University, Poltava, Ukraine

S. Serhiienko,

PhD student, Poltava State Agrarian University, Poltava, Ukraine

MODELING OF ORGANIZATIONAL PROCESSES IN LAND USE OF INNOVATIVELY ORIENTED AGRICULTURAL ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF CHANGE MANAGEMENT

В статті розглянуто моделювання організаційних процесів у землекористуванні інноваційно орієнтованих аграрних підприємств в умовах управління змінами. Доведено, що однією з актуальних проблем агропромислового комплексу України є інноваційний шлях розвитку аграрного виробництва. Інноваційний потенціал формує здатність аграрних підприємств конкурувати на внутрішньому та зовнішньому ринках і допомагає уникнути економічної кризи. Підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва на сучасному етапі зумовлюється в значній мірі широким впровадженням у практику вітчизняних і світових досягнень науково-технічного прогресу, стратегічна роль в якому належить інноваційній діяльності. Широке впровадження інновацій в усіх напрямках діяльності аграрних підприємств сприяє: зростанню продуктивності праці, економії різних видів ресурсів, скороченню витрат і зниженню собівартості аграрно-продовольчої продукції, нарощуванню обсягів і підвищенню ефективності аграрного виробництва. Водночас це є багатоплановим та складним управлінським завданням в контексті управління змінами. методи економіко-математичного моделювання виробничих процесів у сільському господарстві на основі оптимізації та динамічних рядів посідають важливе місце серед статистичних спостережень та прогнозувань. Моделювання задач планування та оптимізації структури посівної площі повинна бути побудована цільова функція — оцінка за певним критерієм якості кожного можливого варіанта реалізації плану перебігу досліджуваного процесу. Також, при побудові оптимізаційних задач необхідно враховувати процеси та явища, які мають обмеження, тобто лімітний обсяг. Математично такі обмеження формуються як вимоги до виконання системи певних рівнянь і нерівностей для можливих значень змінних, що використовуються в математичній моделі. Це сприяє підвищенню ефективності сільськогосподарського виробництва з урахуванням інноваційної діяльності, яка є нагальною та актуальною перспективою на різних рівнях та формах власності аграрних підприємств і є основою для створення нових технологій керівництва і ухвалення рішень в різних сферах управління, а використання сучасного програмного забезпечення.

The article examines the modeling of organizational processes in land use of innovatively oriented agricultural enterprises in the conditions of change management. It has been proven that one of the urgent problems of the agro-industrial complex of Ukraine is an innovative way of developing agricultural production. Innovative potential forms the ability of agricultural enterprises to compete on the domestic and foreign markets and helps to avoid economic crisis. Increasing the efficiency of agricultural production at the current stage is due to a large extent to the wide implementation in practice of domestic and world achievements of scientific and technical progress, in which innovative activity has a strategic role. Wide implementation of innovations in all areas of activity of agricultural enterprises contributes to: increasing labor productivity, saving various types of resources, reducing costs and reducing the cost of agricultural and food products, increasing volumes and increasing the efficiency of agricultural production. At the same time, it is a multifaceted and complex management task in the context of change management. Methods of economic and mathematical modeling of production processes in agriculture based on optimization and dynamic series occupy an important place among statistical observations and forecasts. Modeling the tasks of planning and optimizing the structure of the sown area, a target function should be built — an evaluation according to a certain criterion of the quality of each possible variant of the implementation of the plan of the course of the researched process. Also, when building optimization problems, it is necessary to take into account processes and phenomena that have limitations, that is, a limiting volume. Mathematically, such restrictions are formulated as requirements to fulfill a system of certain equations and inequalities for the possible values of the variables used in the mathematical model. This contributes to increasing the efficiency of agricultural production, taking into account innovative activity, which is an urgent and relevant perspective at different levels and forms of ownership of agricultural enterprises and is the basis for the creation of new management technologies and decision-making in various areas of management, and the use of modern software.

Ключові слова: моделювання, організаційні процеси, землекористування, інновації, аграрні підприємства, управління змінами.

Key words: modeling, organizational processes, land use, innovations, agricultural enterprises, change management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Однією з актуальних проблем агропромислового комплексу України є інноваційний шлях розвитку аграрного виробництва. Широке впровадження інновацій в усіх напрямках діяльності аграрних підприємств сприяє: зростанню продуктивності праці, економії різних видів ресурсів, скороченню витрат і зниженню собівартості аграрно-продовольчої продукції, нарощуванню обсягів і підвищенню ефективності аграрного виробництва. Водночас це є багатоплановим та складним управлінським завданням в контексті управління змінами.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Інноваційний потенціал формує здатність аграрних підприємств конкурувати на внутрішньому та зовнішньому ринках і допомагає уникнути економічної кризи [1; 5; 6; 8—9].

Вітчизняними та західними фахівцями було проведено поглиблене галузеве дослідження 5290 стартапів і скейлапів у галузі агротехнологій, за результатами яких була складена інформація про технологічні рішення, що зібрані на основі аналізу даних та наведені в Карті агротехнологічних інновацій:

використання засобу інтернет речей, як альтернативного традиційним методам моніторингу площі посіву;

використання у виробничому процесі сільськогосподарської роботизованої техніки: автономних та напівавтономних тракторів, комбайнів, для збирання врожаю;

використання штучного інтелекту для прогнозування погодних даних, урожайності та цін та прийняття обґрунтованих рішень;

використання дронів для збору даних про розташування та стан посівів, для моніторингу забруднення повітря та води, для розсіювання насіння, водних розчинів та інших операцій, які допомагають знизити витрати на робочу силу і зменшити вплив людей на ділянку.

використання методів точного землеробства, що означає використання екологічно безпечних методів і ресурсів, які мають нульовий або мінімальний негативний вплив на навколишнє середовище;

використання сільськогосподарських біотехнологій та визначення кращих ознак у сільськогосподарських рослин науковими методами: селекція рослин, гібридизація, генна інженерія та культура тканин;

застосування відновного ведення сільськогосподарства: сівозміни, запобігання ерозії ґрунту, утворення кірки на поверхні ґрунту та інші зміни структури посівних площ [2; 4; 7; 10].

Отже, підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва на сучасному етапі зумовлюється в значній мірі широким впровадженням у практику вітчизняних і світових досягнень науково-технічного прогресу, стратегічна роль в якому належить інноваційній діяльності та наразі є нагальним та актуальним завданням на різних рівнях та формах власності аграрних підприємств. Тому, саме підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва на інноваційній платформі спонукало до вивчення цієї проблеми на рівні інноваційно орієнтованих аграрних підприємств Полтавського регіону.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Формулювання цілей статті (постановка завдання) — дослідити моделювання організаційних процесів у землекористуванні інноваційно орієнтованих аграрних підприємств в умовах управління змінами.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Для вивчення економічної та інноваційної ситуації, дослідження, аналізу, моделювання та прогнозування було запропоновано статистичну інформацію шістьох інноваційно орієнтованих аграрних підприємств Полтавської області: ТОВ "Агрофірма "Зоря-Агро" Миргородського району; ТОВ "Промінь-приват" Миргородського району; ПП "ім. Калашника" Полтавського району; ДП ДГ "Степне" Полтавського району; ПСП "Дружба" Семенівського району; ТОВ "Агрофірма Дніпроагролан" Семенівського району.

Підвищення продуктивності сільськогосподарських угідь, збільшення виробництва продукції в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь та одержання прибутку в результаті виробничого процесу — основна задача аграрного підприємства. При плануванні виробничих процесів на підприємстві за допомогою економіко-математичних методів необхідно визначити не лише оптимальну структуру посівної

площі, але й раціональну систему сівозмін та оптимальне розміщення сільськогосподарських культур на окремих площах полів в залежності від їх особливостей.

Моделювання задач планування та оптимізації структури посівної площі повинна бути побудована цільова функція — оцінка за певним критерієм якості кожного можливого варіанта реалізації плану перебігу досліджуваного процесу. Також, при побудові оптимізаційних задач необхідно враховувати процеси та явища, які мають обмеження, тобто лімітуючий обсяг. Математично такі обмеження формуються як вимоги до виконання системи певних рівнянь і нерівностей для можливих значень змінних, що використовуються в математичній моделі.

Так, при побудові моделі оптимізації посівної площі сільськогосподарських культур шукані площ позначаються $X_1, X_2, \dots, X_n$ (їх ще називають змінними). При цьому на значення $X_1, X_2, \dots, X_n$ накладається умова їх невід'ємності:

$$X_1 \geq 0, X_2 \geq 0, \dots, X_n \geq 0 \quad (1).$$

Для того щоб записати структурну модель оптимізаційної задачі слід позначити:

j — індекс змінних ($j=1,2,3,4,5,6,7,8,9,10$);

i — індекс обмежень ($i=1,2,\dots,13$);

S_i — площа посіву (по i -му обмеженню);

A_i — об'єм i -го ресурсу;

a_{ij} — норматив витрат i -го ресурсу на виробництво конкретної продукції (в розрахунку на одиницю j -ої змінної);

b_{ij} — урожайність j -ої культури;

Z — валове виробництво продукції при оптимальній структурі посівних площ.

Необхідно знайти таку сукупність значень $X_1, X_2, \dots, X_n$, яка задовольняє умовам системи обмежень (2), невід'ємності (1) для якої цільова функція (3) набуває екстремального значення (max або min)

$$a_{11}X_1 + a_{12}X_2 + a_{1n}X_n \leq b_1 \quad (2),$$

$$a_{21}X_1 + a_{22}X_2 + a_{2n}X_n \leq b_2$$

$$a_{m1}X_1 + a_{m2}X_2 + a_{mn}X_n \leq b_m \quad (3),$$

$$Z = c_1X_1 + c_2X_2 + c_nX_n$$

Слід врахувати, що цільова функція моделі оптимізації структури посівної площі матиме максимальне значення виробництва сільськогосподарської продукції в натуральному або в грошовому виразі.

Економіко-математична модель задачі в загальній формі має вигляд:

$$\sum_{j=1}^n B_{ij}X_{ij} = Z_{max}$$

При цьому знайти максимальне валове виробництво продукції сільськогосподарських культур за умовами:

обмеження на використання площі ріллі:

$$\sum_{j=1}^n X_j \leq S_i$$

обмеження на верхню та нижню границю площі посіву конкретної культури:

$$S_{min} \leq X_j \leq S_{max}$$

обмеження на загальну суму витрат:

$$\sum_{j=1}^n A_{ij}X_j \leq A_i$$

обмеження на невід'ємність змінних:

$$X_j \geq 0$$

Отже, сформульовано модель оптимізації посівної площі сільськогосподарських культур, де задано систему обмежень (обмеження на використання площі, обмеження по площі конкретної сільськогосподарської культури, обмеження на загальну суму витрат та невід'ємність змінних) та цільова функція на максимум виробництва продукції [3].

Наступним етапом при розв'язанні оптимізаційної задачі це вибір методу розв'язання — графічного способу (якщо дві або три змінні), симплексного методу, М-методу, методу потенціалів. Розв'язувати оптимізаційні задачі можна "вручну", у середовищі електронних таблиць Microsoft Excel з використанням технології ручного проведення розрахунку або у середовищі Microsoft Excel за допомогою засобу Розв'язувач.

В електронних таблицях у середовищі Microsoft Excel заносяться вхідні дані: урожайність сільськогосподарських культур, витрати праці на вирощування цих культур, собівартість 1 ц продукції та інші дані, потім вводяться обмеження, формули та цільова функція. Засіб Розв'язувач дозволяє швидко та оптимально знайти рішення задачі, які потім адаптуються в умовах підприємства [3].

Вихідною інформацією для складання математичних моделей оптимізації посівних площ можуть служити показники статистичних щорічників, інформація отримана з розроблених програм розвитку, статистична звітність підприємства та первинна інформація виробни-

чих підрозділів підприємства. Для розрахунків можна використовувати математичні моделі, які базуються на максимізації прибутку із встановленням обмежень за площами, що відводяться під відповідний вид сільськогосподарських культур.

Оптимальна структура посівних площ повинна забезпечувати:

виконання договірних зобов'язань щодо реалізації продукції;

внутрішні потреби підприємства в продукції рослинництва;

раціональне використання трудових ресурсів і засобів виробництва;

виконання вимог щодо чергування культур в сівозмінах відповідно до ґрунтово-кліматичних умов та спеціалізації підприємства тощо.

Головним критерієм науково обґрунтованої структури посівних площ є максимальний вихід продукції в грошовій формі з одиниці площі при найменших витратах праці і коштів, а також прибуток від реалізації сільськогосподарської продукції.

Для визначення раціональної структури посівних площ використовують економіко-математичні методи, як зазначалось попередньо, із застосуванням персональних комп'ютерів. Як описано попередньо, при використанні економіко-математичних методів умови раціональної структури посівних площ та критерій оптимальності записуються у вигляді математичної моделі, реалізація якої на ПК дозволяє одержати шукані розміри посівних площ сільськогосподарських культур на підприємстві.

Для оптимізації посівних площ та отримання максимального прибутку від реалізації сільськогосподарської продукції використана статистична інформація шести аграрних підприємств полтавського регіону, які мають приблизно однакові сільськогосподарські площі посіву культур, вирощують екологічно-безпечну продукцію, здійснюють інноваційну діяльність у вигляді закупівлі добрив, модернізації сільськогосподарської техніки, сортооновлення та є одними із провідних підприємств регіону.

Позначено шукані посівні площі сільськогосподарських культур змінні $X_1, X_2, \dots, X_n$: кукурудза на зерно, культури зернобобові сушені, пшениця озима, гречка, ячмінь ярий, горох, соя, сояшник та соя.

Введено інформацію: урожайності сільськогосподарських культур, витрат праці на вирощування цих культур, виробничої собівартості, реалізаційної ціни та прибутку з 1 ц продукції, а також обсягу реалізованої продукції.

Рис. 1. Вікно засобу Розв'язувач електронних таблиць Microsoft Excel для оптимізації посівних площ та визначення максимального прибутку інноваційно орієнтованих аграрних підприємств

Потім вводяться обмеження по виробничій собівартості, по витратах праці, по обсягу реалізованої продукції, по загальній площі посіву і по площі посіву кожної сільськогосподарської культури, формули та цільова функція.

При постановці оптимізаційної задачі враховано, що за агротехнічними нормами в інно-

ваційно орієнтованих аграрних підприємствах Полтавського регіону зерновій групі відводиться не більше 65% у структурі загальної площі, у тому числі озимій пшениці 22%, кукурудзі на зерно не більше 25% та зернобобовим не більше 16%. Щодо вирощування технічних культур, то цим сільськогосподарським культурам відводиться не більше 31% загальної земельної площі: соняшнику не більше 20%, а сої не більше 15%, так як ці культури є "важкими" та виснажують ґрунт. Ці агротехнічні вимоги потрібно врахувати при оптимізації посівної площі та екологізації виробничого процесу досліджуваних інноваційно орієнтованих аграрних підприємств.

Для визначення оптимальної площі посіву сільськогосподарських культур та отримання максимального прибутку, як зазначалось раніше, використовуємо електронні таблиці Microsoft Excel, вбудовані математичні функції та засіб Розв'язувач. Надбудова

Розв'язувач електронних таблиць Microsoft Excel дозволяє швидко та оптимально знайти рішення задачі, які потім адаптуються в умовах підприємства (рис. 1).

В результаті обробки статистичних даних шістьох аграрних підприємств отримані оптимізовані площі сільськогосподарських культур,

Таблиця 1. Зведена інформація за результатами оптимізації посівних площ, визначення максимального прибутку, резервів збільшення обсягів виробництва валової продукції та ефективності застосування оптимальної структури посівних площ інноваційно орієнтованих аграрних підприємств, 2022, 2025 рр.

Аграрне підприємство	Резерви збільшення (+) або зменшення (-) обсягів виробництва валової продукції, тис. грн	Відхилення +, Економічний ефект від оптимізації посівних площ, тис. грн	Відносне відхилення економічного ефекту від оптимізації посівних площ, від звітного показника 2022 р., (%)	Ефективність валового виробництва, %	Ранжування за ефективністю валового виробництва
ТОВ «Агрофірма «Зоря-Агро»	231,40	46,22	0,42%	0,28	5
ТОВ «Промінь-приват»	2341,62	1360,54	3,67%	1,92	1
ПП «ім Калашника»	1716,72	247,10	3,60%	1,25	4
ДП ДГ «Степне»	3025,50	258,65	2,76%	1,43	2
ПСП «Дружба»	233,59	591,42	1,82%	0,21	6
ТОВ «Агрофірма Дніпроагролан»	4103,09	1382,02	1,61%	1,29	3

максимальний прибуток від реалізації продукції галузі рослинництва та ефективність застосування оптимальної структури посівних площ досліджуваних інноваційно орієнтованих аграрних підприємств.

Також, результати оптимізації посівних площ, визначення максимального прибутку, резервів збільшення обсягів виробництва валової продукції та ефективності застосування оптимальної структури посівних площ інноваційно орієнтованих аграрних підприємств Полтавського області, 2022, 2025 рр. зведені, згруповані, ранжовані та представлені табл. 1.

Наслідком оптимізації посівних площ, визначення максимального прибутку, резервів збільшення обсягів виробництва валової продукції та ефективності застосування оптимальної структури посівних площ шести інноваційно орієнтованих аграрних підприємств Полтавської області є економічний ефект від оптимізації посівних площ, він є позитивним, тобто кожне досліджуване підприємство отримає збільшений обсяг виробництва валової продукції та прибуток від реалізації продукції галузі рослинництва в прогнозованому 2025 р. Рейтингова оцінка ефективності валового виробництва показує рейтингове місце кожного підприємства — 1 місце ТОВ "Промінь-приват" Миргородського району, найкращий результат.

На наступному етапі дослідження та моделювання економічних процесів в сільськогосподарських підприємствах проведемо аналіз динамічних рядів. При здійсненні заходів з управління суб'єктами господарювання на різних рівнях використовуються різні форми і методи. Одним із методів економіко-математичного моделювання є розрахунок та аналіз рядів динаміки. Ряди статистичних величин, які характеризують зміну явищ у часі, мають назву рядів динаміки. Ряди динаміки мають велике значення для дослідження закономірностей зміни соціально-економічного розвитку у часі (закономірностей динаміки), для прогнозування та статистичного моделювання. Вони складаються з двох елементів — показника часу (t) та рівнів ряду динаміки (y). Рівні ряду динаміки — це числові значення показника, котрі розташовані у хронологічній послідовності та відносяться до відповідного моменту або періоду часу.

Далі, в нашому дослідженні будемо використовувати саме цей метод економіко-математичного моделювання — ряди динаміки. Аналіз динамічних рядів порівнюємо з результатами оптимізації посівних площ та визначення мак-

симального прибутку та подальшим прогнозуванням цього економічного показника. Зрозуміло, що подальше дослідження та моделювання економічних процесів в аграрних підприємствах охоплює часовий вимір, що є більш обмеженим щодо факторів, фактор — час, ніж оптимізація, де було досліджено максимальний прибуток, резерви збільшення обсягів виробництва валової продукції та ефективність виробництва з використанням основних економіко-виробничих факторів підприємств. Але, для аналізу, порівняння та аналітичної характеристики будемо проводити це дослідження, моделювання та прогнозування — прибутку галузі рослинництва інноваційно орієнтованих аграрних підприємств Полтавського регіону за останній та прогнозний періоди 2018—2022, 2025 рр.

Як раніше зазначалось, усі економічні явища та процеси перебувають у постійному розвитку і русі. В процесі аналітичної обробки економічної інформації часто використовується один із найпростіших способів — аналіз рядів динаміки.

Ряд динаміки — це часова послідовність значень економічних показників. Він складається з двох елементів: моментів або періодів часу і самих рівнів ряду. Обидва елементи носять назву членів ряду динаміки.

Формуючи ряди динаміки, необхідно дотримуватися правил їх побудови. Найважливішим із них є вимога співставності рівнів динамічного ряду між собою. Тому необхідно контролювати співставленість економічних показників за територією, по моменту реєстрації, по колу охоплення об'єктів, по одиницях виміру, за методикою розрахунку тощо.

Для кожного ряду динаміки можна розрахувати цілу систему аналітичних характеристик. На основі методики, що викладена в розроблений ряд програм опрацювання рядів динаміки на персональному комп'ютері [3].

Отже, проведені аналітичні характеристики динамічних рядів прибутку галузі рослинництва інноваційно орієнтованих аграрних підприємств Полтавського регіону, 2018—2022 рр. свідчать, про позитивні характеристики основних статистичних коефіцієнтів та їх якісні ознаки.

Далі побудуємо лінійний тренд, це виробнича функція, яка моделює динаміку показника, в даному разі прибутку галузі рослинництва, що аналізується в часі (x). Лінійний тренд виражається формулою:

$$y = a_0 + a_1 x \quad (4).$$

Таблиця 2. Аналітичне порівняння максимального прибутку за результатами оптимізації та прогнозного значення прибутку з використанням динамічних рядів інноваційно орієнтованих аграрних підприємств, 2025 р.

Аграрне підприємство	Максимальний прибуток за результатами оптимізації, тис. грн	Максимальний прибуток за результатами прогнозування динамічними рядами, тис. грн
ТОВ «Агрофірма «Зоря-Агро»	11129,00	11569,34
ТОВ «Промінь-приват»	38441,77	37562,52
ПП «ім Калашника»	7116,14	7072,57
ДП ДГ «Степне»	9637,90	9452,57
ПСП «Дружба»	33138,37	32747,47
ТОВ «Агрофірма Дніпроагролан»	87265,47	86702,61

Система рівнянь має вигляд:

$$\begin{aligned} na_0 + a_1 \Sigma x &= \Sigma y \\ a_0 \Sigma x + a_1 \Sigma x^2 &= \Sigma xy \end{aligned} \quad (5).$$

Також, варто зазначити, що проведено аналіз основних статистичних коефіцієнтів та показників прибутку галузі рослинництва інноваційно орієнтованих аграрних підприємств Полтавського регіону за останні п'ять років з використанням вбудованих функцій електронних таблиць Microsoft Excel та статистичних функцій LINEST, TREND, FINV. Вони є ідентичними у порівнянні з попередньо вручну обчисленими статистичними коефіцієнтами і показниками прибутку галузі рослинництва аграрних підприємств Полтавського регіону за останній період.

За допомогою статистичної функції LINEST електронних таблиць Microsoft Excel було визначено розрахункове значення F-критерію Фішера, яке визначає адекватність та подальше прогнозування результативного показника динамічних регресійних моделей. Розрахункове значення F-критерію Фішера всіх шістьох виробничих моделей прибутку галузі рослинництва інноваційно орієнтованих аграрних підприємств більше його табличного значення, свідчить про адекватність виробничих моделей та подальше прогнозування результативного показника прибутку галузі рослинництва.

Також, слід відмітити, використання надбуди Аналіз даних Регресія електронних таблиць Microsoft Excel для обробки та аналізу динамічного ряду прибутку галузі рослинництва, воно є альтернативним оптимальним рішенням у економіко-математичному моделюванні виробничих процесів у сільському господарстві.

Проведемо аналітичне порівняння максимального прибутку за результатами оптимізації та прогнозного значення прибутку з ви-

користанням динамічних рядів інноваційно орієнтованих аграрних підприємств Полтавського регіону, 2025 р. (табл. 2).

Отже, порівнюючи прогнозні значення прибутку галузі рослинництва інноваційно орієнтованих аграрних підприємств Полтавського регіону обчислені двома методами економіко-математичного моделювання, слід відмітити, що їх значення різняться. Так, обчислений максимальний прибуток динамічними рядами ТОВ "Агрофірма "Зоря-Агро" Миргородського району дещо більший від значення розрахованого засобами оптимізації. А максимальний прибуток галузі рослинництва інших досліджуваних інноваційно орієнтованих аграрних підприємств за результатами оптимізації дещо вищий ніж результативні значення за результатами прогнозування динамічними рядами. Тому, висновок суб'єкт господарювання різного рівня визначає найбільш прийнятний метод економіко-математичного моделювання в умовах виробничої діяльності.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Отже, методи економіко-математичного моделювання виробничих процесів у сільському господарстві на основі оптимізації та динамічних рядів посідають важливе місце серед статистичних спостережень та прогнозувань. Це сприяє підвищенню ефективності сільськогосподарського виробництва з урахуванням інноваційної діяльності, яка є нагальною та актуальною перспективою на різних рівнях та формах власності аграрних підприємств і є основою для створення нових технологій керівництва і ухвалення рішень в різних сферах управління, а використання сучасного програмного забезпечення, що робить ці методи усе більш доступними для фахівців практиків в умовах реального часу.

Література:

1. Воронько-Невідніча Т. В., Баган Н. В., Баган М. В., Діденко С. М., Дробязко А. О. Вплив результативності управлінських рішень на процес використання стратегічного потенціалу підприємства. Український журнал прикладної економіки та техніки. 2023, Том 8, Вип. № 4. С. 82—86.
2. Кабачинський І. 10 найкращих тенденцій, технологій та інновацій у сільському господарстві за 2022 рік. ULR: <https://mind.ua/publications/20250592-10-najkrashchih>

tendencij-tehnologij-ta-innovacij-u-silskomu-gospodarstvi-za-2022-rik/www.startus-insights.com (дата звернення: 02.12.2023).

3. Калініченко А.В., Костоглод К.Д., Протас Н.М. Використання оптимального програмування при розв'язанні задач сільськогосподарського виробництва: Навчальний посібник. Полтава: ПДАА, 2019. 110 с.

4. Коробова М. В., Ляшенко І. М., Столяр А. М. Основи математичного моделювання економічних, екологічних та соціальних процесів. Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2006. 304 с.

5. Кот О.В. Теоретичні аспекти інноваційного розвитку аграрного сектору економіки та його організаційно-економічне забезпечення. Проблеми науки. 2008. № 9. С. 30—37.

6. Опружак С. С. Інноваційна діяльність в сільському господарстві. Восьма Всеукраїнська практично-пізнавальна конференція. URL: <https://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/38-vosma-vseukrajinska-praktichno-piznavalna-konferentsiya-naukova-dumka-suchasnosti-i-majbutnogo/90-innovatsijna-diyalnist-v-silskomu-gospodarstvi> (дата звернення: 02.12.2023).

7. Чорнобай І. Відгуки фермерів та аграріїв Полтавщини про сепаратори Сад. URL: <https://ua.aeromeh.com.ua/article/otzyvy-fermerov-poltavschiny-o-separatorah-sad/> (дата звернення: 02.12.2023).

8. Khodakivska, O., Martyniuk, M., Lupenko, Y. Prospective analysis of the implementation of the "green" economy in the agricultural sector of Ukraine for the next 10 years. Scientific Horizons. 2023. Vol. 26 (10). pp. 163—179.

9. Kulinich T., Berezina L, Bahan N., Vashchenko I., Huriiievska V. Application of project management: lean technologies and saving manufacturing (aspects of management and public administration). IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security. 2021. Vol. 21 No. 5. pp. 57—68.

10. Uncover the Top 10 Agriculture Trends, Technologies & Innovations in 2024. URL: <https://www.startus-insights.com/innovators-guide/agriculture-trends-innovation/> (дата звернення: 02.12.2023).

References:

1. Voronko-Nevidnycha, T. V., Bagan, N. V., Bagan, M. V., Didenko, S. M. and Drobyazko, A. O. (2023), "The influence of the effectiveness of management decisions on the process of using of the strategic potential of the enterprise", *Ukrayin's'kyu zhurnal prykladnoyi ekonomiky ta tekhniky*, vol. 8.4, pp. 82—86.

2. Kabachynskiy, I. (2023), "Top 10 trends, technologies and innovations in agriculture for 2022", available at: <https://mind.ua/publications/20250592-10-najkrashchih-tendencij-tehnologij-ta-innovacij-u-silskomu-gospodarstvi-za-2022-rik/> (Accessed: 02.12.2023).

3. Kalinichenko, A.V., Kostoglod, K.D. and Protas, N.M. (2019), *Vykorystannya optymal'noho prohramuvannya pry rozv'yazanni zadach sil's'ko-hospodars'koho vyrobnytstva* [The use of optimal programming in solving problems of agricultural production], PDAA, Poltava, Ukraine.

4. Korobova, M. V., Lyashenko, I. M. and Stolyar, A. M. (2006), *Osnovy matematychnoho modelyuvannya ekonomichnykh, ekolohichnykh ta sotsial'nykh protsesiv* [Fundamentals of mathematical modeling of economic, ecological and social processes], Educational book — Bohdan, Ternopil, Ukraine.

5. Kot, O.V. (2008), "Theoretical aspects of innovative development of the agrarian sector of the economy and its organizational and economic support", *Problemy nauky*, vol. 9, pp. 30—37.

6. Opruzhak, S. S. (2018), "Innovative activity in agriculture", *Materialy Vos'moyi Vseukrayin's'koyi praktychno-piznaval'noyi konferentsiyi* [Eighth All-Ukrainian practical and cognitive conference], available at: <https://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/38-vosma-vseukrajinska-praktichno-piznavalna-konferentsiya-naukova-dumka-suchasnosti-i-majbutnogo/90-innovatsijna-diyalnist-v-silskomu-gospodarstvi> (Accessed 02.12.2023).

7. Chornobai, I. (2023), "Feedbacks of farmers and agrarians of Poltava region about separators Sad", available at: <https://ua.aeromeh.com.ua/article/otzyvy-fermerov-poltavschiny-o-separatorah-sad/> (Accessed 02.12.2023).

8. Khodakivska, O., Martyniuk, M. and Lupenko, Y. (2023), "Prospective analysis of the implementation of the "green" economy in the agricultural sector of Ukraine for the next 10 years", *Scientific Horizons*, vol. 26 (10), pp. 163—179.

9. Kulinich, T., Berezina, L, Bahan, N., Vashchenko, I. and Huriiievska, V. (2021), "Application of project management: lean technologies and saving manufacturing (aspects of management and public administration)", *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*, vol. 21.5, pp. 57—68.

10. StartUs (2023), "Insights Uncover the Top 10 Agriculture Trends, Technologies & Innovations in 2024", available at: <https://www.startus-insights.com/innovators-guide/agriculture-trends-innovation/> (Accessed 02.12.2023).

Стаття надійшла до редакції 09.02.2024 р.

УДК 332.12:338.432

В. О. Козловський,
к. е. н., професор, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0955-4347>
М. С. Зуєв,
аспірант, Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-0913-0074>
А. М. Паночишен,
аспірант, Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-4044-7942>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.4.116

ПАРАДИГМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ

V. Kozlovskyi,
PhD in Economics, Professor, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia
M. Zuiev,
Postgraduate student, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia
A. Panochyshyn,
Postgraduate student, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia

A PARADIGM FOR ENSURING THE ECONOMIC SECURITY OF THE AGRARIAN INDUSTRY IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION CHALLENGES

У даній статті проведено дослідження теоретико-методологічних підходів до визначення категорії "економічна безпека аграрної галузі". Мета даної роботи полягає в теоретичному дослідженні концептуальних засад забезпечення економічної безпеки аграрної галузі в умовах глобалізаційних викликів. Встановлено, що аграрна галузь являє собою складну динамічну систему економічних взаємовідносин між різними сферами виробництва аграрної продукції, її переробки, транспортування, споживання тощо, кожна з яких характеризується значним числом показників. З'ясовано особливості та сутність категорії агропромисловий комплекс, одним із завдань якого є забезпечення економічної безпеки держави. Розглядаючи поняття економічної безпеки стосовно до аграрної галузі, запропоновано враховувати його особливу важливість, оскільки основне призначення аграрної галузі — це забезпечення населення країни доступними продуктами харчування в необхідному обсязі і відповідною якістю, а також створення робочих місць для жителів сільської місцевості. Визначено сфери і складові економічної безпеки, які складаються з таких елементів: екологічна безпека, політико-правова безпека, фінансова безпека, інвестиційна безпека, інноваційна безпека, соціальна безпека, маркетингова безпека, кадрова безпека, організаційна безпека, технологічна безпека, зовнішньо-економічна безпека, глобальна безпека. Встановлено, що показник економічної безпеки аграрної галузі — це кількісна або якісна характеристика стану агропромислового комплексу, що дозволяє оцінити його економічну стійкість, можливості для розширеного відтворення виробництва аграрної продукції і забезпечення продовольчої безпеки країни. Визначено, що ризиком економічної безпеки аграрної галузі є корупційна складова при просуванні аграрної продукції від товаровиробника до споживача, а також при розподілі фінансових ресурсів як елемента державної підтримки аграрного виробництва тощо. Класифіковано зовнішні та внутрішні загрози економічній безпеці аграрній галузі України, та виокремлено глобалізаційні виклики та стан війни в Україні. Стратегічною ціллю побудови комплексної системи економічної безпеки аграрної галузі є створення необхідних умов для розвитку підприємств аграрного сектору економіки та забезпечення економічної стійкості та соціально-економічної стабільності розвит-

ку територій. Для досягнення даної цілі розроблено "дерево завдань" комплексної системи економічної безпеки аграрної галузі. Визначено сфери і складові економічної безпеки аграрної галузі. Класифіковано загрози економічній безпеці аграрної галузі в умовах глобалізаційних викликів. Доведено, що інтеграція вітчизняного аграрного сектору у світову (глобальну) економіку також несе у собі певні загрози та небезпеки. Так, низькі внутрішні ціни на певні види сільськогосподарської продукції, виробленої всередині країни, роблять вигідним експорт такої продукції, що об'єктивно приведе до активізації зовнішньоекономічної діяльності більшості виробників аграрної продукції. Тобто, складаються умови, коли виробники будуть зацікавлені у збільшенні виробництва сільськогосподарської продукції та розширенні обсягу експорту, а це, у свою чергу, може призвести до зменшення постачання продовольства на вітчизняний ринок, що несприятливо відіб'ється на забезпеченні економічної і продовольчої безпеки держави.

In this article, a study of theoretical and methodological approaches to the definition of the category "economic security of the agrarian industry" is carried out. The purpose of this work is a theoretical study of the conceptual foundations of ensuring the economic security of the agrarian industry in the face of globalization challenges. It has been established that the agricultural sector is a complex dynamic system of economic relationships between various spheres of agricultural production, processing, transportation, consumption, etc., each of which is characterized by a significant number of indicators. The peculiarities and essence of the category of agro-industrial complex, one of the tasks of which is to ensure the economic security of the state, have been clarified. When considering the concept of economic security in relation to the agricultural sector, it is suggested to take into account its special importance, since the main purpose of the agricultural sector is to provide the country's population with affordable food products in the required quantity and appropriate quality, as well as to create jobs for rural residents. The spheres and components of economic security are defined, which consist of the following elements: environmental security, political and legal security, financial security, investment security, innovation security, social security, marketing security, personnel security, organizational security, technological security, foreign economic security, global security. It has been established that the indicator of economic security of the agricultural industry is a quantitative or qualitative characteristic of the state of the agro-industrial complex, which allows to assess its economic stability, opportunities for expanded production of agricultural products and ensuring food security of the country. It was determined that the risk of economic security of the agricultural industry is the corruption component in the promotion of agricultural products from the producer to the consumer, as well as in the distribution of financial resources as an element of state support for agricultural production, etc. External and internal threats to the economic security of the agricultural sector of Ukraine are classified, and globalization challenges and the state of war in Ukraine are singled out. The strategic goal of building a comprehensive system of economic security of the agrarian industry is to create the necessary conditions for the development of enterprises in the agrarian sector of the economy and to ensure economic stability and socio-economic stability of the development of territories. To achieve this goal, a "task tree" of a comprehensive system of economic security of the agrarian industry has been developed. The spheres and components of the economic security of the agrarian industry are defined. Threats to the economic security of the agrarian industry in the context of globalization challenges are classified. It has been proven that the integration of the domestic agricultural sector into the world (global) economy also carries certain threats and dangers. Thus, low domestic prices for certain types of agricultural products produced in the interior of the country make it profitable to export such products, which will objectively lead to the intensification of the foreign economic activity of most producers of agricultural products. That is, the conditions are created when producers will be interested in increasing the production of agricultural products and expanding the volume of exports, and this, in turn, may lead to a decrease in the supply of food to the domestic market, which will adversely affect the provision of economic and food security of the state.

Ключові слова: економічна безпека, аграрна галузь, глобалізаційні виклики, війна, загрози економічній безпеці, складові економічної безпеки аграрної галузі, Україна.

Key words: economic security, agrarian industry, globalization challenges, war, threats to economic security, components of economic security of the agrarian industry, Ukraine.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Одним з основних напрямів державної аграрної політики є підвищення ефективності регулювання ринку продовольства з метою забезпечення економічної та продовольчої безпеки країни. При розгляді питань забезпечення економічної безпеки аграрної галузі України принципово важливим моментом є вивчення проблематики дослідження, розробка класифікацій видів безпеки та загроз, а також вивчення особливостей функціонування аграрної галузі.

Стійкий розвиток аграрної галузі можливий тільки у тому випадку, коли буде досягнутий такий рівень рентабельності аграрного виробництва, який дозволить забезпечити розширене відтворення основних видів сільськогосподарської продукції. Саме виробництво сільськогосподарської продукції є тим початковим, вхідним елементом процесу виробництва продуктів харчування, який дає імпульс для розвитку всіх подальших стадій виготовлення кінцевої аграрної продукції. Так, один працівник сільського господарства ство-

рює передумови для зайнятості шести працівників у суміжних галузях економіки, що свідчить про наявність певних закономірностей у функціонуванні системи управління аграрної галузі, а саме — чіткого вияву принципів пропорційності та оптимальної співвідносності певних базових елементів системи управління. Іншими словами, будь-який процес, будь-яка система управління, незалежно від рівня розвитку економіки в цілому, являє собою сукупність елементів, між якими існує певна пропорційність і оптимальна співвідносність.

Аграрна галузь із її базовою складовою — сільським господарством, є системоутворюючою галуззю національної економіки, гарантує збереження суверенітету держави через забезпечення продовольчої, стимулює розвиток технологічно пов'язаних галузей національної економіки та формує соціально-економічні основи розвитку сільських територій [1, 2].

В умовах війни в Україні можна говорити про потрійну роль аграрної галузі у забезпеченні економічної безпеки країни: по-перше, вона є структуроутворюючим елементом економіки та виконує виробничу функцію; по-друге, вона дає можливість працевлаштування для мешканців села та кошти для існування їх родин, а отже, несе соціальне навантаження та відповідальність; по-третє, вона використовує природні ресурси та функціонує у тісному зв'язку з навколишнім середовищем, тому несе відповідальність за збереження екосистем [Книга МОЯ].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Як відомо, проблеми досягнення економічної безпеки, окремих галузей економіки, а також дослідження питань, пов'язаних з цією проблемою, відображені в наукових працях багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених: Дж. Барбера, Л. Біркена, І. Бінька, О. Барановського, З. Варналія, О. Власюка, А. Гальчинського, В. Геєця, В. Горбуліна, К. Гудвіла, К. Девіса, О. Ємельянова, М. Єрмошенка, А. Качинського, Г. Калетніка, С. Козловського, Р. Леонарда, Ю. Лисенка, Т. Лоурі, О. Макара, А. Мокія, В. Мунтіяна, Г. Пастернак-Таранушенка, В. Предборського, Д. Прейгера, У. Семюелса, О. Черняка, Л. Шевченко, В. Шлемко, А. Штангрета та ін. Разом з тим, ще не всі проблеми, пов'язані із забезпеченням економічної безпеки держави і, насамперед, її аграрної галузі знайшли своє теоретичне та практичне вирішення.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета даної роботи полягає в теоретичному дослідженні концептуальних засад забезпечення економічної безпеки аграрної галузі в умовах глобалізаційних викликів.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аграрна галузь являє собою складну динамічну систему економічних взаємовідносин між різними сферами виробництва аграрної продукції, її переробки, транспортування, споживання тощо, кожна з яких характеризується значним числом показників. В основі методики оцінювання рівня економічної безпеки аграрної галузі лежить дедуктивний принцип, який дозволяє ретельно розглянути особливості виробничої, технологічної, економічної, екологічної, соціальної тощо діяльності аграрної галузі окремо взятого регіону, виявити загрози цій діяльності з боку постійно мінливого зовнішнього середовища, а також виявити матеріальні, трудові, фінансові, інтелектуальні резерви регіону, що можуть бути задіяні для посилення його виробничо-економічного та інших видів потенціалу.

В економічному словнику зазначається, що "агрорпромиловий комплекс — це сукупність галузей, організаційно й економічно об'єднаних єдністю мети і завдань щодо розв'язання продовольчої проблеми" [3]. Саме існування терміну "АПК" говорить про те, що межа між аграрним і індустріальним (промисловим) секторами економіки є досить умовною. АПК є єдиною цілісною виробничо-економічною системою, що охоплює низку галузей, які спеціалізуються на виробництві продовольства. До складу сучасного АПК входять такі складові: а) власне саме сільське господарство як центральна ланка АПК; б) система забезпечення сільського господарства різним устаткуванням і засобами виробництва: комбікормова, мікробіологічна промисловості, сільськогосподарське машинобудування, виробництво мінеральних добрив і хімікатів, сільське будівництво; в) заготівля, збереження й переробка сільськогосподарської продукції: харчова, м'ясо-молочна, борошномельно-круп'яна промисловість, а також такі допоміжні галузі, як транспортування, зберігання й реалізація сільськогосподарської продукції, торгівля і громадське харчування. Ці складові об'єднуються в різного роду агропромислові об'єднання, агрокомбіати, агрофірми, асоціації, виробничі й науково-виробничі системи тощо [4].

Рис. 1. Сфери і складові економічної безпеки аграрної галузі

Критеріями економічної безпеки є рівень і якість життя населення, темпи інфляції, рівень безробіття, масштаби тіньової економіки, обсяги міжнародних резервів та ін.

Розглядаючи поняття економічної безпеки стосовно до аграрної галузі, слід враховувати його особливу важливість, оскільки основне призначення АПК — це забезпечення населення країни доступними продуктами харчування в необхідному обсязі і відповідною якістю, а також створення робочих місць для жителів сільської місцевості. Тому, як підкреслює [5], стан АПК зумовлює не тільки продовольчу безпеку, а й соціальну стабільність у суспільстві (рис. 1).

Особливістю і складністю при побудові системи економічної безпеки аграрної галузі є те, що її дієвість багато у чому залежить від людського фактору. У зв'язку з цим можна виділити два принципово різних підходи до побудови системи забезпечення економічної безпеки аграрної галузі: об'єктивний і суб'єктивний.

Об'єктивний підхід формується на основі аналізу сутності проблеми і передбачає розробку та прийняття рішень для її розв'язання. Тут формуються цілі та завдання, генеруються відповідні ідеї, пропонуються методи їх оцінки тощо, на підставі чого розробляються та ухвалюються рішення, які закріплюються в нормативах, стандартах, законах і т.п. Об'єктивний підхід, як правило, має схильність до формалізації і використовується для вирішення типових завдань. Він зазвичай використовується на державному рівні, на рівні великих корпорацій, а також в комп'ютерних системах обґрунтування, прийняття та підтримки управлінських рішень.

Суб'єктивний підхід формується особливо-стями мислення та дій людини, яка може впли-

нути на якість прийнятих рішень, сприяючи розв'язанню проблеми або навпаки, породжуючи нові ризики. Сутність суб'єктивного підходу полягає у розробці певних процедур, критеріїв, методик тощо, використання яких у стандартних ситуаціях давало б приблизно такий же результат, що і людина, яка приймає рішення. Але тут виникає складне завдання забезпечення можливості реалізації цього підходу, оскільки розв'язок знаходиться у сфері математичної психології, тобто побудови системи правил прийняття управлінських рішень за оцінкою можливих варіантів дій людини на основі використання формальних методів і комп'ютерних систем. Разом з тим, перспектива застосування цього підходу є дуже широкою.

Показник економічної безпеки аграрної галузі — це кількісна або якісна характеристика стану агропромислового комплексу, що дозволяє оцінити його економічну стійкість, можливості для розширеного відтворення виробництва аграрної продукції і забезпечення продовольчої безпеки країни.

Забезпечення економічної безпеки АПК — це постійний циклічний процес, під час якого реалізується система різноспрямованих заходів. З одного боку, це заходи, спрямовані на підвищення фінансової стійкості, ліквідності, конкурентоспроможності аграрних підприємств та створення сприятливих можливостей для забезпечення економічних переваг аграрного виробництва. З іншого боку, це заходи, що повинні позитивно впливати на рівень та умови життя населення, яке безпосередньо зайнято в аграрному виробництві, на жителів прилеглих територій та на стан навколишнього середовища.

Одним із важливих питань проведеного дослідження є встановлення критеріїв економіч-

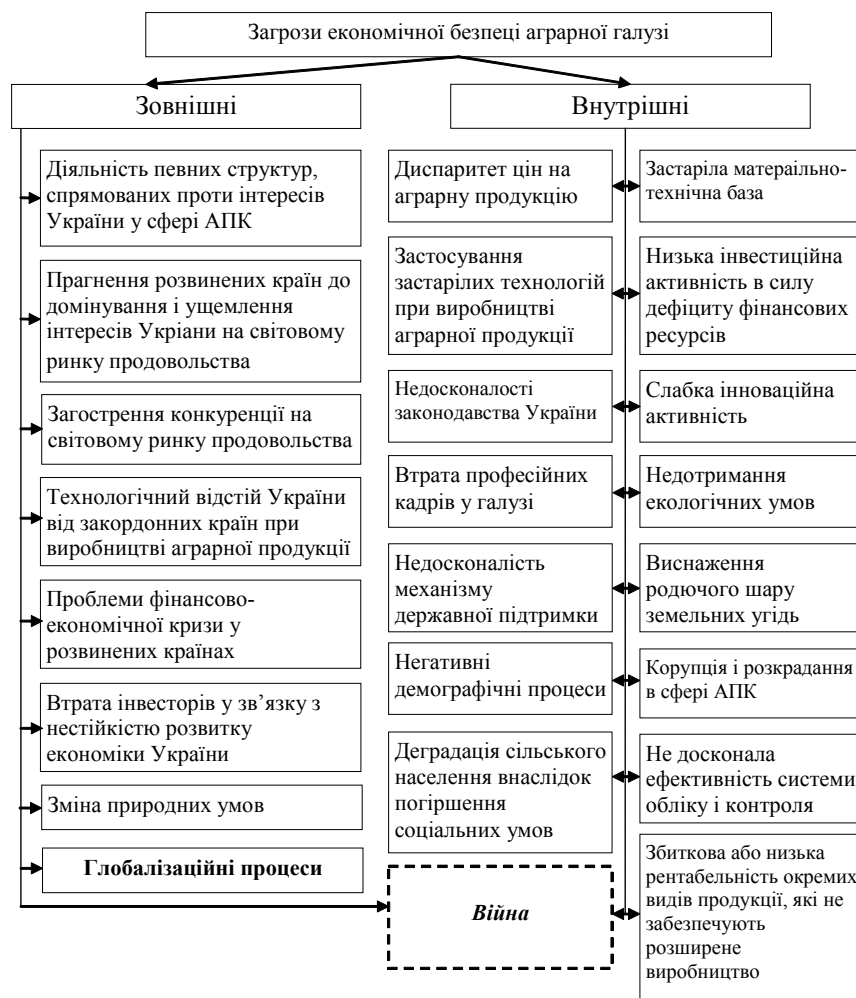

Рис. 2. Загрози економічній безпеці аграрної галузі

ної безпеки. Критерій економічної безпеки — це кількісне або якісне порогове значення того чи іншого показника, за яким здійснюється оцінювання рівня економічної безпеки аграрної галузі України [6].

Виходячи з даного визначення, виокреммо основні вимоги, яким, на нашу думку, повинні відповідати критерії, що характеризують економічну безпеку аграрної галузі. Такі критерії повинні:

- віддзеркалювати результати діяльності аграрної галузі;
- відображати головну мету функціонування аграрної галузі;
- забезпечувати ефективний відтворювальний процес аграрного виробництва;
- давати можливість достовірно оцінювати рівень економічної безпеки аграрної галузі в цілому та кожної її складової частини окремо.

Аналіз існуючої системи економічних взаємовідносин в АПК України показує, що ці відносини ще не забезпечують повною

мірою економічну безпеку аграрної галузі, оскільки суттєво не зменшують потенційні загрози, що існують в даний час в країні [7]. Окрім того, все ще не розроблений чіткий механізм управління ризиками, значною є корупційна складова при просуванні аграрної продукції від товаровиробника до споживача, а також при розподілі фінансових ресурсів як елемента державної підтримки аграрного виробництва тощо. Можливі зовнішні та внутрішні загрози економічній безпеці аграрній галузі України представлені нами на рис. 2.

Таким чином можна стверджувати, що економічна безпека аграрної галузі країни — це стійка система економічних взаємовідносин між суб'єктами аграрного виробництва з приводу забезпечення аграрної галузі сучасними засобами виробництва, спроможними ефективно організувати відтворювальні процеси з метою задоволення зростаючих потреб населення в продовольстві, забезпечення конкурентних переваг країни на світовому агропродов-

Рис. 3. "Дерево завдань" системи забезпечення економічної безпеки аграрної галузі

вольчому ринку, збільшення обсягів експорту аграрної продукції тощо.

Алгоритм побудови комплексної системи економічної безпеки аграрної галузі передбачає створення так званого "дерева завдань", яке наведено на рис. 3.

Стратегічною ціллю побудови комплексної системи економічної безпеки аграрної галузі є створення необхідних умов для розвитку підприємств аграрного сектору економіки та забезпечення економічної стійкості та соціально-економічної стабільності розвитку територій. Для досягнення даної цілі необхідно розробити відповідний механізм забезпечення економічної безпеки розвитку аграрної галузі на кожному рівні: глобальному, державному, регіональному, місцевому та на рівні підприємства.

Економічна безпека аграрної галузі регіону виявляється також у створенні такої системи виробничо-економічних відносин між

сферами АПК, яка згладжує наслідки диспаритету цін, сприяє зниженню безробіття в сільській місцевості та розвитку соціальної інфраструктури сільських територій, приводить до зменшення розміру кредиторської та дебіторської заборгованостей, приваблює інвесторів, максимально використовує інноваційний підхід при виробництві аграрної продукції, що дозволяє забезпечити незалежність регіону в забезпеченні його продовольством і здійснювати активну зовнішньоекономічну діяльність у постачанні продукції на експорт.

В даний час аграрна галузь України перебуває в активній фазі інституційної трансформації. Про це свідчить зміна економічної політики України у напрямі інтеграції до Європейського Союзу, удосконалення законодавства у земельних відносинах та спроба провести децентралізацію влади та реформу місцевого самоврядування.

Запланована інтеграція вітчизняного аграрного сектору у світову (глобальну) економіку також несе у собі певні загрози та небезпеки. Так, низькі внутрішні ціни на певні види сільськогосподарської продукції, виробленої всередині країни, роблять вигідним експорт такої продукції, що об'єктивно приведе до активізації зовнішньоекономічної діяльності більшості виробників аграрної продукції. Тобто, складаються умови, коли виробники будуть зацікавлені у збільшенні виробництва сільськогосподарської продукції та розширенні обсягу експорту, а це, у свою чергу, може призвести до зменшення постачання продовольства на вітчизняний ринок, що несприятливо відіб'ється на забезпеченні економічної і продовольчої безпеки держави.

ВИСНОВКИ

Економічна безпека аграрної галузі являє собою сукупність економічних відносин економічних агентів і їх інтересів, яка забезпечує цілісність і стійкість аграрної галузі до потенційних загроз і є спроможною зменшити (або усунути) дестабілізуючі фактори чи трансформувати їх у конкурентні переваги з метою досягнення продовольчої безпеки держави. Економічна безпека аграрної галузі являє собою складну багаторівневу систему, що являє собою підсистему економічної безпеки аграрної галузі, для якої властиві своя сукупність взаємовідносин, що мають різну спрямованість і ступінь впливу на якісний стан системи.

Необхідність вдосконалення системи державного управління аграрною галуззю обумовлена невідповідністю державного управління сучасним вимогам і умовам глобалізаційних перетворень та війни в Україні, що проявляється в нерівноправному становищі аграрної галузі в порівнянні з іншими сферами суспільного виробництва, соціально-економічної диференціації людей, низького ступеня науково-технічного прогресу в аграрній сфері, падінні доходів сільськогосподарських товаровиробників.

Література:

1. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 року. Міністерство аграрної політики та продовольства України. Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/node/7644>

2. Кальний С. В. Економічна безпека сільського господарства України в контексті еконо-

міки сталого розвитку. Науковий вісник Академії муніципального управління. 2013. № 2. С. 122—131.

3. Экономический словарь агропромышленного комплекса. Под. ред. А. А. Стороженко. К.: Урожай, 1986. 336 с.

4. Калетнік Г. М., Козловський С. В., Кіреєва Е. А., Підвальна О. Г. Управління регіональною продовольчою безпекою в умовах економічної нестабільності: Вінниця: Мерк'юрі-Поділля, 2015. 252 с.

5. Курило В. І. Про зміст та співвідношення деяких аграрних дефініцій. Економіка АПК. 2014. № 2. С. 87—92.

6. Козловський С. В., Герасименко Ю. В. Моделювання інвестиційних процесів в агропромисловому комплексі України: Вінниця: Глобус-Прес, 2007. 136 с.

7. Забезпечення стійкого економічного розвитку агропромислового комплексу регіону. За ред. С. В. Козловського. Вінниця: Мерк'юрі-Поділля, 2016. 258 с.

References:

1. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2013), "Strategy of development of agrarian sector of Ukraine till 2020", Available at: <http://minagro.gov.ua/node/7644> (Accessed 25 Jan 2024).

2. Kalniy, S. V. (2013), "The economic security of Ukraine's agriculture economy in the context of sustainable development", *Naukoviy visnik Akademii mynicipalnogo upravlinnia*, vol. 2, pp. 122—131.

3. Storozhuk, A. A. (1986), *Economicheskii slovar agropromishlenogo kompleksa* [Economic Dictionary agribusiness] Uroжай, Kiev.

4. Kaletnik, G. M., Kozlovskiy, S. V., Kireeva, E. A., Pidvalna, O. G. (2015), *Yptavlennia regionalnoy prodovolchoy bezpekoy v umovah ekonomichnoi nestabilnosti* [Management of regional food security in times of economic instability], *Merk'iuri-Podillia*, Vinnytsia, Ukraine.

5. Kurilo, V. I. (2014), "The content and value of some agricultural definitions", *Economika APK*, vol. 2, pp. 87—92.

6. Kozlovskiy, S. V. (2007), *Modelivannia investitsiynih procesiv v agropromislovomy kompleksi Ukraini* [Modelling of investment processes in agriculture Ukraine], *Globus-Press*, Vinnitsa.

7. Kozlovskiy, S. V. (2015) *Zabezpechennia stiykogo ekonomichnogo rozvitku agropromislovogo kompleksy region* [Providing sustainable development of agriculture in the region], *Merk'iuri-Podillia*, Vinnytsia, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 09.02.2024 р.

УДК 33(332)

Н. Ф. Іщенко,

доктор філософії в галузі економіки, доцент, доцент кафедри аерокосмічної геодезії та землеустрою, Національний авіаційний університет,

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3745-9742>

Є. С. Ковальчук,

старший науковий співробітник Сектору науково-правового забезпечення договірної діяльності Відділу науково-правового забезпечення та міжнародного співробітництва Українського інституту експертизи сортів рослин

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-2931-3541>

Н. В. Комарова,

доктор філософії в галузі економіки, доцент, доцент кафедри геодезії та землеустрою Білоцерківський національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9347-455X>

Л. Р. Скрипник,

доктор філософії в галузі економіки, доцент, доцент кафедри аерокосмічної геодезії та землеустрою, Національний авіаційний університет,

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7349-9496>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.4.123

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ВІДНОВЛЕННЯ ДЕГРАДОВАНИХ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В РЕЗУЛЬТАТІ ВОЄННИХ ДІЙ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

N. Ishchenko,

PhD in Economics, Associate Professor, National Aviation University

Y. Kovalchuk,

Senior researcher, Ukrainian Institute of Plant Varieties Expertise

N. Komarova,

PhD in Economics, Associate Professor, Bila Tserkva National Agrarian University

L. Skrypnyk,

PhD in Economics, Associate Professor, National Aviation University

ECOLOGICAL AND ECONOMIC ASPECTS OF DEGRADED AGRICULTURAL LANDS RESTORATION AS S RESULT OF MILITARY ACTIONS ON THE TERRITORY OF UKRAINE

В статті обґрунтовано еколого-економічний механізм реабілітації деградованих і малопродуктивних орних земель, який включає три підсистеми: екологічного спрямування, організаційно-правового забезпечення, економічного спрямування. Проаналізовано рівень деградації ґрунтів за різних технологій обробітку. Охарактеризовано одну з перших умов проведення рекультиватії та консервації земель у післявоєнний період в Україні — розробка та затвердження на законодавчому рівні Загальнодержавної програми охорони та відновлення земель в Україні у післявоєнний період, яка повинна включати детально сформований план відновлення земель України із залученням міжнародних організацій, інвесторів та закордонних науковців у сфері охорони і відновлення ґрунтів, а також із використанням інноваційних підходів. Сформовано картографічний матеріал, який доповнено дані щодо необхідності консервації земель відповідно до даних Держгеокадастру та відомості щодо окупованих земельних ділянок за допомогою геоінформаційного програмного забезпечення QGIS. Охарактеризовано ключові етапи та заходи, які можуть бути включені в програму відновлення деградованих земель у повоєнний період. При цьому оцінка екологічного стану є ключовим етапом формування Програми відновлення деградованих земель в умовах воєнного стану. Враховуючи особливості воєнного конфлікту, таку оцінку слід проводити комплексно, звертаючи увагу на специфічні ризики та проблеми, які можуть виникнути у воєнних умовах. Обґрунтовано заходи з оцінки екологічного стану земель, які повинні повинні враховувати специфічні умови воєнного конфлікту та можливості для ефективного відновлення

природного середовища. Також, важливо мати на увазі, що партнерство з міжнародними організаціями та експертами може забезпечити необхідні знання та ресурси для успішної реалізації програми відновлення. Зазначено основні методи, які застосовуються при плануванні та розробці стратегії для Програми відновлення деградованих земель в умовах воєнного стану вимагають уваги до широкого спектру аспектів, включаючи екологічні, соціальні, економічні та політичні виміри.

The article substantiates the ecological and economic mechanism of rehabilitation of degraded and unproductive arable land, which includes three subsystems: ecological direction, organizational and legal support, economic direction. The level of soil degradation according to different cultivation technologies was analyzed. One of the first conditions for carrying out land reclamation and conservation in the post-war period in Ukraine is characterized — the development and approval at the legislative level of the National Program for the Protection and Restoration of Land in Ukraine in the Post-War Period, which should include a detailed plan for the restoration of Ukrainian lands with the involvement of international organizations, investors and foreign scientists in the field of soil protection and restoration, as well as using innovative approaches. Cartographic material was created, which was supplemented with data on the need for land conservation in accordance with the State Geocadastrе data and information on occupied land plots with the help of geoinformation software QGIS. The key stages and measures that can be included in the program of restoration of degraded lands in the post-war period are characterized. At the same time, the assessment of the ecological condition is a key stage in the formation of the Program for the Restoration of Degraded Lands under Martial Law. Given the specifics of a military conflict, such an assessment should be conducted comprehensively, paying attention to the specific risks and problems that may arise in wartime conditions. Measures to assess the ecological state are substantiated, which must take into account the specific conditions of the military conflict and the possibilities for effective restoration of the natural environment. Also, it is important to keep in mind that partnerships with international organizations and experts can provide the necessary knowledge and resources to successfully implement a recovery program. The main methods used in the planning and development of the strategy for the Rehabilitation of Degraded Lands in the conditions of martial law require attention to a wide range of aspects, including environmental, social, economic and political dimensions.

Ключові слова: відновлення деградованих земель, збереження природних екосистем, землі сільськогосподарського призначення, оцінка впливу на довкілля, шкідливі продукти військової діяльності.

Key words: restoration of degraded lands, preservation of natural ecosystems, agricultural lands, environmental impact assessment, harmful products of military activity.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сьогодні екологічний стан земель в Україні є вкрай критичним через ведення військової агресії Росії на території України. Величезна кількість земель є деградованими, пошкодженими та забрудненими, що спричиняє виникнення ерозії ґрунтів у великих масштабах. Військові дії спричиняють накопичення у ґрунті великої кількості хімічних речовин, важких металів. Через розірвання мін, ракет та бомб утворюються вирви, що порушують ландшафтну складову та структуру земель. Окрім цього, потрібно зазначити, що повністю порушуються та нівелюються основні принципи земельних правовідносин, що покликані забезпечувати раціональне використання та охорону земель, та пріоритет вимог екологічної безпеки на державному рівні.

Необхідно наголосити, що, у зв'язку із осіданням важких металів та інших хімічних сполук у ґрунт, відбувається забруднення підземних вод та всього навколишнього природного середовища. З цього приводу прогнози екологів є вкрай невтішними, а саме: станом на 01 жовтня 2022 р. збитки, що завдала армія РФ українській екосистемі нашої держави, сьогодні становлять 1 трлн 256 млрд гривень. З них завдана шкода земельним ділянкам складає 407 млрд грн, а понад 2 млрд грн з цих коштів сягає саме забруднення ґрунтів.

Екологічна ситуація в Україні із земельними ресурсами вимагає на державному та на міжнародному рівнях вжити всіх необхідних заходів для захисту, охорони та відновлення національного багатства країни. Адже в першу чергу землі сільськогосподарського призначення відіграють важливу роль у функціонуванні збалансованої національної економічної системи.

Таблиця 1. Еколого-економічний механізм реабілітації деградованих і малопродуктивних орних земель

Підсистема екологічного спрямування	Підсистема організаційно-правового забезпечення	Підсистема економічного спрямування
- Платність землекористування - Управління в галузі використання, охорони й реабілітації деградованих і малопродуктивних орних земель - Моніторинг стану деградованих і малопродуктивних орних земель - Екологічна експертиза - Науково-інформаційне забезпечення і супроводження - Державний контроль за дотриманням екологічних вимог використання земель та екологічності кінцевої продукції - Екологічна освіта	- Ініціювання консервації деградованих і малопродуктивних орних земель - Прогнозування екологічного безпечного використання деградованих і малопродуктивних орних земель, технічне й робоче проектування, авторський нагляд - Правове і нормативно-методичне забезпечення - Державний контроль за дотриманням чинного земельного законодавства щодо набуття права власності та користування земельною ділянкою - Земельно-агротехнічна паспортизація - Землевпорядна освіта	- Платність землекористування - Фінансове забезпечення та кредитування - Стимулювання екологічного безпечного землекористування - Ціноутворення з урахуванням екологічних факторів - Економічна відповідальність за екологічну безпеку, відшкодування втрат сільськогосподарського виробництва, санкції, ліцензування, науково-технічна діяльність - Економічна освіта щодо економіки природокористування

Джерело: сформовано на основі [1].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Пошук шляхів щодо забезпечення збалансованого використання земель сільськогосподарського в контексті ефективного аграрного виробництва привертає увагу широкого кола дослідників, зокрема цим проблемам присвячено роботи таких вітчизняних науковців: Добряк Д., Дребот О., Дорош. Й., Дорош. О., Новаковський А., Новаковська І., Третяк А., Стецюк М. та ін. Проте додаткового дослідження потребують питання пов'язані із концепцією відновлення деградованих земель сільськогосподарського призначення у результаті воєнних дій на території України.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Обґрунтування еколого-економічних аспектів щодо відновлення та збереження деградованих земель сільськогосподарського призначення за допомогою сучасних методів моніторингу довкілля та формування програми збалансованого планування, прогнозування землекористування в сфері агропромислового сектору.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Досвід здійснення земельної реформи доводить про формування в суспільстві думки, що ключовим принципом подальшого розвитку земельних відносин є досягнення екологічної спрямованості економічних реформ, а забезпечення державної екологічної безпеки — гарантією переходу до цивілізованого, соціально

орієнтованого ринкового господарства. Це однаковою мірою стосується як розвитку механізмів захисту земель від деградаційних процесів, так і реабілітації деградованих та малопродуктивних земель як складових раціоналізації природокористування.

Механізм відновлення деградованих і малопродуктивних земель необхідно розглядати як систему заходів, спрямованих на відтворення їх продуктивної спроможності шляхом консервації, реабілітації, трансформації та регенерації.

Ще на початку березня 2022 р. приблизно 110053 км² оброблюваних земель знаходилися у межах ризикової зони сільського господарства в Україні, що складало понад 30 % усіх оброблюваних земель в Україні.

Наведені дані щодо оброблюваних площ відрізнялися від даних офіційної статистики, оскільки вони були підраховані з розпізнаної карти класифікації землекористування, загальна площа угідь агропромислового комплексу згідно якої складає 365389 км² на території всій Україні.

Варто відмітити, що ситуація зі збереженням багатства ґрунтів в Україні була не достатньою й у довоєнний час, адже еродованими були визнані майже 26 % (16 млн га) ґрунтового покриву й понад 15 % з них потребували виведення з обробітку та консервації [2].

Серед опитаних 51% господарств мають ґрунти з ознаками деградації. Серед агрохолдингів цей показник не набагато нижчий — 50%. Залежно від технології обробітку ґрунту, процес деградації ґрунтів в господарствах відмічаються на різних рівнях (рис. 1).

Порушення земель через воєнні події має негативний вплив на біологічну ґрунтову кірку,

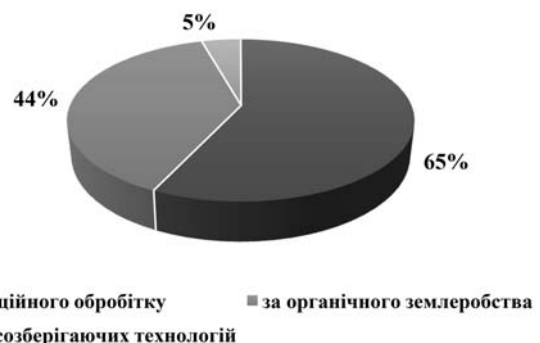

Рис. 1. Аналіз рівня деградації ґрунтів за різних технологій обробітку

Джерело: сформовано на основі [3].

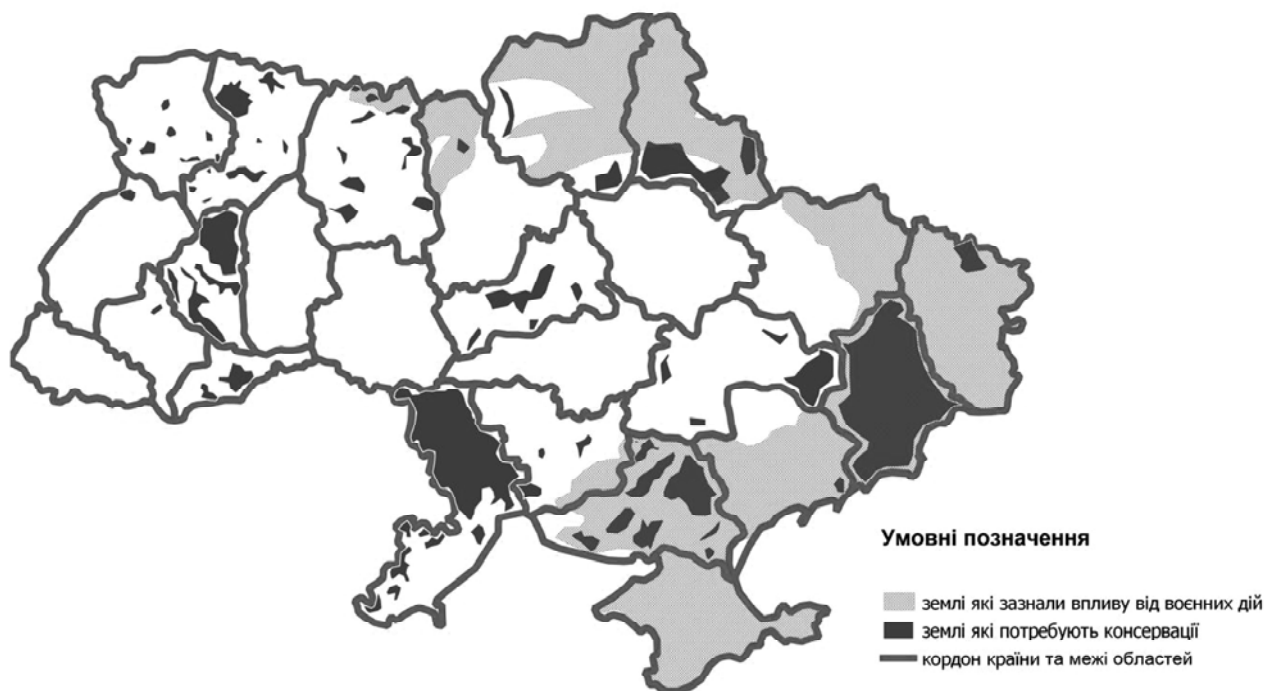

Рис. 2. Картографічне відображення місцязрешування деградованих земель, які потребують консервації та земель, які зазнали впливу під час воєнних дій

Джерело: сформовано авторами.

призводить до втрати різноманіття та біомаси поверхневого шару ґрунту.

Уже перед війною Україна, як і інші країни, зіткнулася зі значними екологічними викликами, включаючи кризи зміни клімату та втрати біорізноманіття. Температурні показники на території країни піднялися майже на $1,5^{\circ}\text{C}$ за останні 30 років, а підвищення середньорічних показників може сягнути 3°C до середини століття. Наслідки цих змін стають все більш очевидними, наприклад, у зниженні рівня врожайності.

Одна з перших умов проведення рекультивації та консервації земель у післявоєнний період в Україні — розробка та затвердження на законодавчому рівні Загальнодержавної програми охорони та відновлення земель в Україні у післявоєнний період, яка повинна включати детально сформований план відновлення земель України із залученням міжнародних організацій, інвесторів та закордонних науковців у сфері охорони і відновлення ґрунтів, а також із використанням інноваційних підходів. У цьому документі необхідно зазначити джерела та процедуру фінансування землевпорядних робіт, адже на законодавчому рівні це питання не достатньо врегульоване [4].

Окрім цього, у програмі необхідно зазначити види та способи рекультивації, які повинні прямо залежати від цільового призначення земель та від ступеня їх пошкодження. Нині в

Україні науковцями розроблені ефективні шляхи проведення рекультивації постраждалих ґрунтів у післявоєнний період та повернення їх у сільське господарство, щоб у майбутньому здійснити обстеження та розмінування таких земель.

В Загальнодержавній програмі охорони та відновлення земель України у післявоєнний період варто прописати терміни проведення рекультивації та консервації земель, які постраждали внаслідок війни залежно від ступеня їх пошкодження та деградації, а також наступне їх цільове призначення для подальшого використання в господарському обігу.

На рисунку 2 відображено картографічний матеріал, який доповнено дані щодо необхідності консервації земель відповідно до даних Держгеокадастру та відомості щодо окупованих земельних ділянок за допомогою геоінформаційного програмного забезпечення QGIS.

Загальнодержавна програма охорони та відновлення земель України в післявоєнний період стане дорожньою картою для держави щодо проведення таких відновлювальних робіт на землі, як: консервація та рекультивація [5].

Оцінка екологічного стану є ключовим етапом формування Програми відновлення деградованих земель в умовах воєнного стану. Враховуючи особливості воєнного конфлікту, таку оцінку слід проводити комплексно, звертаючи увагу на специфічні ризики та проблеми, які

можуть виникнути у воєнних умовах. Ось деякі особливості оцінки екологічного стану в таких умовах:

1. Визначення зон ризику:

— Ідентифікація зон, що піддалися знищенню або забрудненню внаслідок воєнних дій.

— Врахування можливості наявності невибухобезпечних речовин, хімічних забруднень та інших загроз екосистемам.

2. Оцінка хімічного та радіаційного забруднення:

— Визначення рівня хімічного та радіаційного забруднення на території.

— Оцінка складу та розподілу забруднюючих речовин, щоб визначити їхні наслідки для ґрунтів, водойм, рослин та тварин.

3. Виявлення шкідливих продуктів в результаті активних військових дій:

— Ідентифікація та видалення шкідливих продуктів в результаті активних військових дій, які можуть включати невибухобезпечні речовини, боєприпаси, міни тощо.

4. Моніторинг впливу на біорізноманіття:

— Оцінка впливу воєнного конфлікту на місцеве біорізноманіття, зокрема, виявлення різноманіття видів та ступеня їхнього порушення.

5. Соціально-економічний аналіз:

— Визначення соціально-економічних наслідків воєнного конфлікту на місцеве населення та інфраструктуру.

— Оцінка впливу екологічних проблем на економіку регіону та можливості відновлення.

6. Залучення місцевого населення та стейкхолдерів:

— Залучення місцевого населення, науковців, громадських організацій та інших стейкхолдерів до оцінки екологічного стану.

— Врахування думок та досвіду місцевого населення у процесі планування та реалізації програми відновлення.

7. Створення інтегрованих планів відновлення:

— Розробка інтегрованих планів відновлення, що враховують екологічні, соціальні та економічні аспекти.

— Встановлення конкретних заходів, які допоможуть відновити природне середовище та забезпечать його збалансоване землекористування.

Ці заходи повинні враховувати специфічні умови воєнного конфлікту та можливості для ефективного відновлення природного середовища. Також, важливо мати на увазі, що партнерство з міжнародними організаціями та ек-

Таблиця 2. Ключові етапи та заходи, які можуть бути включені в програму відновлення деградованих земель у повоєнний період

Етапи та заходи	Обґрунтування
Оцінка екологічного стану	Провести детальну оцінку екологічного стану деградованих земель після воєнних подій. Визначити рівень забруднення ґрунту, водних ресурсів та інших екосистем. Планування та розробка стратегії: Розробити стратегію відновлення, враховуючи особливості воєнного конфлікту та можливі наслідки для навколишнього середовища. Визначити пріоритетні області для відновлення та здійснення докладного плану робіт.
Очищення та реабілітація ґрунту	Виявити та видалити військові залишки, небезпечні хімічні речовини та інші забруднюючі речовини. Використовувати технології фітормедіації та біоремедіації для очищення забруднених ділянок.
Лісові масиви	Провести відновлення лісових та агроекосистем для збереження біорізноманіття та екосистемних послуг. Висадження дерев для стабілізації ґрунту та підвищення його родючості.
Відновлення водних ресурсів	Здійснювати заходи для відновлення та очищення водних джерел. Впровадження систем управління водними ресурсами та забезпечення їхньої стійкості.
Соціально-економічні ініціативи	Залучення місцевого населення до програм відновлення, забезпечення їхньої участі та вигоди від відновлення. Створення програм зайнятості та розвитку підприємництва для покращення соціально-економічного стану регіону.
Моніторинг та оцінка результатів	Проводити систематичний моніторинг екологічного стану відновлених територій. Періодично оцінювати ефективність програми та вносити необхідні корективи.

Джерело: сформовано авторами.

пертами може забезпечити необхідні знання та ресурси для успішної реалізації програми відновлення.

Планування та розробка стратегії для Програми відновлення деградованих земель в умовах воєнного стану вимагають уваги до широкого спектру аспектів, включаючи екологічні, соціальні, економічні та політичні виміри. Особливості цього процесу включають:

1. Системний підхід:

— Залучення експертів з різних галузей, включаючи екологів, геологів, соціологів, економістів та представників місцевого самоврядування.

— Розгляд усіх аспектів воєнного конфлікту, що можуть впливати на відновлення, такі як знищення інфраструктури, хімічне та радіаційне забруднення, втрати біорізноманіття тощо.

2. Оцінка ризиків та визначення пріоритетів:

— Аналіз ризиків, пов'язаних з екологічним станом та наслідками військових дій.

— Визначення пріоритетних завдань та ділянок для відновлення на основі ступеня деградації та важливості для оточуючого середовища та населення.

3. Залучення стейкхолдерів:

— Консультації та взаємодія з місцевим населенням, громадськими організаціями, представниками влади та іншими стейкхолдерами.

— Залучення до обговорення та прийняття рішень, що стосуються програми відновлення.

4. Встановлення конкретних цілей та завдань:

— Визначення мети та конкретних цілей програми відновлення.

— Розробка стратегій для досягнення цих цілей та встановлення конкретних завдань для кожного етапу відновлення.

5. Екологічна та технічна експертиза:

— Проведення екологічної та технічної експертизи, щоб визначити рівень забруднення та можливості відновлення ґрунтів, водних ресурсів та інших екосистем.

6. Управління ресурсами:

— Розробка механізмів управління ресурсами для забезпечення ефективного використання бюджетних, людських та матеріальних ресурсів.

7. Створення сталих практик:

— Розроблення та впровадження сталих практик для забезпечення довгострокового впливу та сталості екосистем.

8. Інтеграція із соціальним відновленням:

— Поєднання стратегій екологічного відновлення з програмами соціально-економічного та соціального відновлення для підтримки місцевого населення та покращення їхнього благополуччя.

9. Моніторинг та оцінка:

— Впровадження системи моніторингу та оцінки для постійного слідкування за ефективністю програми та коригування планів, якщо необхідно.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Використовуючи дані дистанційного зондування Землі та супутникові знімки, науковці Українського інституту ґрунтознавства та агрохімії розрахували, що війна призвела до деградації щонайменше 10,5 мільйонів га сільськогосподарських угідь по всій Україні. Це чверть сільськогосподарських угідь, включаючи території, які все ще окуповані російськими військами, у країні, яку називають житницею Європи.

Для того, щоб забезпечити ефективне відновлення земель, які деградовані й порушені війною, необхідно провести на державному та на регіональних рівнях моніторинг ґрунтів по всій країні та на всіх категоріях земель. Збереження деградованих земель передбачає вирішення як екологічних, так і економічних аспектів. Інтеграція цих двох вимірів має вирішальне значення для сталого та ефективного

відновлення деградованих ландшафтів. Зусилля щодо відновлення мають бути зосереджені на збереженні та збільшенні біорізноманіття шляхом реінтродукції місцевих видів рослин і створення середовищ існування, сприятливих для місцевої флори та фауни. Впровадження заходів щодо покращення якості та структури ґрунту, таких як додавання органічної речовини, боротьба з ерозією та боротьба із забрудненням ґрунту, сприяє екологічному відновленню деградованих земель.

Практики сталого управління водними ресурсами, включаючи збір дощової води, управління водозборами та відновлення водно-болотних угідь, допомагають покращити наявність і якість води.

Впровадження заходів боротьби з ерозією, таких як посів покривних культур і створення рослинного покриву, допомагає запобігти ерозії ґрунту, яка є загальною проблемою на деградованих землях.

Зусилля з відновлення мають бути спрямовані на відтворення різноманітних екосистем, забезпечуючи відповідні середовища існування для різних видів рослин і тварин, у тому числі тих, які могли бути переміщені через деградацію. Проекти відновлення можуть підвищити стійкість екосистем до зміни клімату шляхом створення більш надійних і адаптованих ландшафтів.

Добре сплановані проекти реставрації можуть створити можливості для екотуризму, залучаючи відвідувачів, зацікавлених у дослідженні відновлених екосистем і вивченні їх. Реставрація деградованих сільськогосподарських угідь може підвищити родючість і продуктивність ґрунтів, що призведе до збільшення сільськогосподарського виробництва та доходів для місцевих громад.

Впровадження ефективних методів управління водними ресурсами як частини зусиль із збереження земель може підтримати стійке сільське господарство та зменшити економічні ризики, пов'язані з дефіцитом води.

Реставраційні проекти часто вимагають трудомістких заходів, які призводять до створення робочих місць і можливостей зайнятості для місцевих громад.

Успішні заходи щодо збереження можуть збільшити цінність деградованих земель, надаючи економічні вигоди землевласникам і зацікавленим сторонам.

Діяльність з відновлення, яка сприяє поглинанню вуглецю, потенційно може брати участь у програмах торгівлі вуглецем, забезпечуючи економічні стимули для зусиль щодо збереження.

Охорона природи можуть допомогти уникнути економічних витрат, пов'язаних із деградацією земель, таких як зниження врожайності сільськогосподарських культур, збільшення витрат на очищення води та підвищена вразливість до стихійних лих.

Ефективне збереження деградованих земель вимагає цілісного підходу, який враховує як екологічні, так і економічні фактори. Інтеграція цих аспектів забезпечує довгостроковий успіх і сталість ініціатив з відновлення, приносячи користь як навколишньому середовищу, так і місцевим громадам.

Література:

1. Новаковська І.О., Скрипник Л.Р., Іщенко Н.Ф. Проблемні питання розвитку земельних відносин в Україні та шляхи їх подолання. Проблеми системного підходу в економіці. № 5 (85). 2021.
2. Новаковська І.О., Скрипник Л.Р., Славін І.В. Економічне стимулювання впровадження заходів щодо використання та охорони земель. Проблеми системного підходу в економіці. № 2 (82). 2021. С. 150—161.
3. Anton Tretiak, Valentina Tretiak, Nataliia Komarova, Tatyana Priadka, Dmytro Komarov, Nataliia Tretiak. 2022. Methodical Approaches to the Assessment of the Formation of Sustainable (Balanced) Agricultural Land Use. Scientific Papers Series Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development. 22 (1). 669—678.
4. Сільське господарство України в умовах воєнного стану: уроки для суспільства і політиків. URL: <https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=9288> (дата звернення: 01.11.2022).
5. Національний академія аграрних наук України. Науково-методичний і координаційний центр з наукових проблем розвитку АПК України. URL: <http://naas.gov.ua/content/publicna-informaciya/ogoloshennya/7393/> (дата звернення: 05.10.2022).
6. Про ґрунти та їх родючість: проект закону України від 7 листоп. 2011 р. URL: <http://issar.com.ua/downloads/docs/proekt%20zakonu.pdf> (дата звернення: 11.2023).
7. Про дальше посилення робіт по меліорації земель і поліпшення використання зрошуваних і осушених земель в Українській РСР: постанова ЦК КП України і Ради Міністрів УРСР від 5 груд. 1972 р. № 549. ЗП УРСР. 1972. № 12. Ст. 106.
8. Аграрна реформа в Україні / П. І. Гайдуцький, П. Т. Саблук, Ю. О. Лупенко та ін.; за ред. П. І. Гайдуцького. — К.: ННЦ ІАЕ, 2005. — 424 с.
9. Новаковська І.О. Трансформація сільськогосподарського землекористування / Ірина Олексіївна Новаковська. К.: Прут, 2016. — 208 с.
10. Стецюк М.П. Сучасний стан використання та охорони земель Київської області. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/287838774.pdf> (дата звернення: 11.2023).

References:

1. Novakovs'ka, I.O. Skrypyuk, L.R. and Ischenko, N.F. (2021), "Problem of land's conservation and protection at the present stage", *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi*, vol. 5 (85).
 2. Novakovs'ka, I.O. Skrypyuk, L.R. and Slavin, I.V. (2021), "Economic insentives for introducing measures to use and protect land", *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi*, vol. (82), pp. 150—161.
 3. Tretiak, A. Tretiak, V. Komarova, N. Priadka, T. Komarov, D. and Tretiak, N. (2022), "Methodical Approaches to the Assessment of the Formation of Sustainable (Balanced) Agricultural Land Use", *Scientific Papers Series Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development*, vol. 22 (1), pp. 669—678.
 4. NAS of Ukraine (2022), "Agriculture of Ukraine under martial law: lessons for society and politicians", available at: <https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=9288> (Accessed 01.11.2023).
 5. NAAS. Scientific-methodical and coordination center on scientific problems development of agroindustrial complex of Ukraine (2022), available at: <http://naas.gov.ua/content/publicna-informaciya/ogoloshennya/7393/> (Accessed 05.10.2023).
 6. NSC ISSAR (2011), Draft law "About soils and their fertility", available at: <http://issar.com.ua/downloads/docs/proekt%20zakonu.pdf> (Accessed 01.11.2023).
 7. Council of Ministers of the Ukrainian SSR (1972), Decree "On the further strengthening of land reclamation works and improvement of the use of irrigated and drained lands in the Ukrainian SSR", *ZP URSR*, vol. 12.
 8. Hajduts'kyj, P.I. Sabluk, P.T. and Lupenko, Yu.O. (2005), *Ahrarna reforma v [Agrarian reform in Ukraine]*, NNTs IAE, Kyiv, Ukraine.
 9. Novakovs'ka, I.O. (2016), *Transformatsiia sil's'kohospodars'koho [Transformation of agricultural land use]*, Prut, Kyiv, Ukraine.
 10. Stetsiuk, M.P. (2009), "The current state of land use and protection in the Kyiv region", available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/287838774.pdf> (Accessed 01.11.2023).
- Стаття надійшла до редакції 04.02.2024 р.

УДК 657.1

О. А. Подолянчук,
к. е. н., доцент, завідувачка кафедри обліку і оподаткування,
Вінницький національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0234-8943>
В. А. Величко,
бакалавр 3-го року навчання, факультет обліку, фінансів та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-8477-3363>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.4.130

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ АУТСОРСИНГ: СУТНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДЛЯ МАЛОГО БІЗНЕСУ

O. Podolianchuk,
PhD in Economics, Associate Professor,
Head of the Department of Accounting and Taxation,
Vinnytsia National Agrarian University, Vinnytsia
V. Velychko,
Bachelor of the third year of study, Faculty of Accounting, Finance and Audit,
Vinnytsia National Agrarian University, Vinnytsia

ACCOUNTING OUTSOURCING: MEANING AND DEVELOPMENT PROSPECTS FOR SMALL BUSINESS

Досліджено наукові підходи до тлумачення сутності дефініції "аутсорсинг" та "бухгалтерський аутсорсинг". Виявлено проблему, що пов'язана з відсутністю нормативно-правового закріплення досліджуваних категорій. Проаналізовано обсяги реалізації послуг у сфері обліку й аудиту та податкового консультування за 2020—2022 роки та відзначено про зростання попиту на послуги бухгалтерського аутсорсингу. З'ясовано сутність та мету бухгалтерського аутсорсингу як однієї із форм організації бухгалтерського обліку на підприємстві. Запропоновано власне визначення категорійного змісту досліджуваної дефініції: бухгалтерський аутсорсинг — це послуга щодо виконання функцій бухгалтерської служби із залученням компетентних зовнішніх фахівців на договірній основі. Опрацювання наукових публікацій дало можливість визначити фактори, які суттєво вплинули на розвиток і започаткування бухгалтерського аутсорсингу. Відзначено, що аутсорсингові компанії пропонують: ведення бухгалтерського обліку; бухгалтерське обслуговування; бухгалтерський супровід. Розкрито класифікацію бухгалтерського аутсорсингу за такими ознаками: за тривалістю надання; за обсягом переданих ділянок обліку; за способом співпраці між аутсорсинговою компанією та підприємством-замовником послуг; за обсягом виконаної аутсорсинговою компанією роботи; за територіальним розміщенням. Охарактеризовано переваги бухгалтерського аутсорсингу: економія часу і ресурсів; зниження витрат; експертна підтримка; швидкий доступ до інновацій; мінімізація ризиків; використання сучасних технологій; зростання прибутковості підприємства. Представлено недоліки для суб'єктів малого бізнесу: обмежений контроль; культурні та мовні різниці; втрата конфіденційності; комунікаційні проблеми; ризики безпеки; можливість виникнення додаткових витрат. Обґрунтовано перспективи застосування бухгалтерського аутсорсингу суб'єктами малого бізнесу.

It is noted that the modern economy requires fast and accurate accounting of economic processes from enterprises, but often accounting management can become a difficult task. This is especially observed in the activities of small and medium-sized enterprises, which need to spend resources on business development. Scientific approaches to the interpretation of the essence of the definition "outsourcing" and "accounting outsourcing" were studied. A problem related to the lack of legal consolidation of the researched categories was revealed. A proper definition of the categorical terminology is proposed: outsourcing is a service related to the performance of certain functions or processes at the enterprise by third-party specialists under the conditions of long-term civil legal relations; accounting outsourcing is a service for performing the functions of the accounting service with the involvement of competent external specialists on a contractual basis. The volumes of services in the field of accounting and auditing and tax consulting for 2020—2022

were analyzed and the growth in demand for accounting outsourcing services was noted. The essence and purpose of accounting outsourcing as one of the forms of organization of accounting at the enterprise is clarified. Studying scientific publications made it possible to determine the factors that significantly influenced the development and initiation of accounting outsourcing. It was noted that outsourcing companies offer: accounting; accounting service; accounting support. The classification of accounting outsourcing is disclosed according to the following characteristics: according to the duration of provision; by the volume of transferred accounting areas; according to the method of cooperation between the outsourcing company and the enterprise-customer of services; by the amount of work performed by the outsourcing company; by territorial location. The advantages of accounting outsourcing are characterized: saving time and resources; cost reduction; expert support; quick access to innovations; risk minimization; use of modern technologies; growth of the company's profitability. Disadvantages for small business entities are presented: limited control; cultural and linguistic differences; loss of privacy; communication problems; security risks; the possibility of additional costs. The prospects for the use of accounting outsourcing by small business entities are substantiated.

Ключові слова: аутсорсинг, бухгалтерський облік, бухгалтерський аутсорсинг, класифікація бухгалтерського аутсорсингу.

Key words: outsourcing, accounting, accounting outsourcing, classification of accounting outsourcing.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРИКЛАДНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Швидкі темпи розвитку світової економіки на сучасному етапі вимагають впровадження новітніх методів управління, що сприяють підвищенню ефективності та результативності господарської діяльності. Сучасні умови бізнесу ставлять перед компаніями великі вимоги щодо системи управління. В публікаціях науковців визначається один із сучасних інструментів управління — аутсорсинг, який стає досить актуальним у різних галузях. В цілому бухгалтерський аутсорсинг — це безпечна та ефективна стратегія, яка допомагає підприємствам сконцентруватися на своїх основних видах діяльності, передаючи частину бухгалтерської роботи або весь її об'єм досвідченій зовнішній компанії. Сутність бухгалтерського аутсорсингу полягає в тому, що бухгалтерські процеси, такі як ведення обліку та розрахунків, формування звітності, подання її до різних контролюючих і вищестоящих організацій, виконуються зовнішнім постачальником послуг. Це дозволяє підприємствам зосередитися на стратегічних питаннях розвитку, знизити витрати на штатні позиції та отримувати якісний бухгалтерський облік від професіоналів.

Перспективи розвитку бухгалтерського аутсорсингу виглядають досить обіцяючими. Завдяки використанню передових технологій, таких як штучний інтелект, автоматизація та хмарні рішення, професійні компанії можуть надавати більш точну та оперативну облікову

інформацію. Це значно підвищує якість її обробки та забезпечує надійність показників бухгалтерської звітності. Що стосується діяльності суб'єктів малого бізнесу, то можна відзначити про певні проблеми організації та ведення обліку. Тому вважаємо, що саме бухгалтерський аутсорсинг може стати інструментом покращення цієї ділянки в їх системі управління.

Бухгалтерський аутсорсинг — це практика передачі бухгалтерських функцій та обов'язків підприємства третім особам, які спеціалізуються у сфері бухгалтерії та фінансів. Цей підхід не тільки зменшує витрати підприємств на обслуговування внутрішнього бухгалтерського відділу, але й надає доступ до послуг професіоналів з багаторічним досвідом ведення обліку та експертною діяльністю. Тому, питання бухгалтерського аутсорсингу набувають актуальності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження наукових публікацій щодо змісту аутсорсингу та організації бухгалтерського обліку на засадах аутсорсингу свідчить про актуальність даної тематики.

Так, Крисак А.І. досліджено теоретичні аспекти управління аутсорсингом, обґрунтовано та узагальнено окремі підходи до змістовного наповнення аутсорсингу [2]. Кудіна О.М., Войтко В.В., Тирінов А.В. розкрили переваги та недоліки бухгалтерського аутсорсингу та охарактеризували фактори, які впливають на його ціну [3]. Пилипенко С.М., Банера Н.П., Гелей Л.О.

Таблиця 1. Підходи до тлумачення змісту "аутсорсингу"

Джерело	Тлумачення / Основна теза	Узагальнення
Економічний словник	заміна натурального господарства вибором компанією зовнішніх постачальників товарів і послуг, необхідних для виробництва власної продукції	Здійснення певних функцій, прав та обов'язків зовнішньою незалежною сторонньою організацією (аутсорсером)
Словник економіста та підприємця	виконання певних функцій і робіт шляхом залучення зовнішніх незалежних сторін на договірній основі	
Термінологічний словник	передавання на договірній основі іншим особам функцій на регулярній основі з метою оптимізації витрат і процесів	
Bloomberg Financial Glossary	купівля значної кількості проміжних компонентів у зовнішніх постачальників	
Random House Unabridged Dictionary	купівлю деталей продукту, що виробляються в іншому місці	
Deardorff's Glossary of International Economics	здійснення сторонньою організацією виробничої діяльності, яка раніше виконувалась у межах фірми або заводу-замовника; виготовлення матеріалів для процесу виробництва або перенесення частини цього процесу в інше місце, особливо в іншу країну; синонімічний термін «дроблення»	
The American Heritage Dictionary of the English Language, 4th edn	закупівля послуг чи продуктів, таких як деталі, що використовуються у виробництві автомобілів, у зовнішнього постачальника чи виробника з метою зниження витрат	

Джерело: [2].

охарактеризували доцільність аутсорсингу для малих, середніх та великих підприємств [5]. Ромашко О.М. та Шушакова І.К. доводять ефективність використання бухгалтерського аутсорсингу малими та середніми підприємствами. На думку авторів такі підприємства можуть передавати всі ділянки бухгалтерського обліку аутсорсеру [8; 10]. Серікова Т.М., Лагодієнко Н.В., Серіков Д.О. характеризують процедуру отримання послуги бухгалтерського аутсорсингу [9]. Ярємко І.О. виокремлює переваги бухгалтерського аутсорсингу та розкриває організаційні форми співпраці підприємства і аутсорсингової організації [11]. В наукових дослідженнях автора Подолянчук О.А. розкрито сутність аутсорсингу та обґрунтовано узагальнену класифікацію задля визначення ефективних способів співпраці аутсорсера та підприємства-замовника [12]. Також автором узагальнено переваги та недоліки бухгалтерського аутсорсингу для суб'єктів малого бізнесу аграрної сфери [6].

Попри велику кількість досліджень, усіма авторами висловлюється позиція щодо необхідності ґрунтовних досліджень у цьому напрямку, адже бухгалтерський аутсорсинг є інноваційним інструментом досягнення економічних переваг у діяльності підприємства.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою даної публікації є дослідження наукових підходів до змісту бухгалтерського аутсорсингу та обґрунтування доцільності його застосування в сфері діяльності суб'єктів малого бізнесу в сучасних умовах господарювання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасна економіка вимагає від підприємств швидкого й точного обліку господарських процесів, але часто управління бухгалтерією може стати складним завданням. Особливо це спостерігається у діяльності малих та середніх підприємств, які потребують витрат ресурсів на розвиток бізнесу.

Термін "аутсорсинг" часто перекладають з англійської мови "outsourcing" і тлумачиться як "використання чужих ресурсів". За різними визначеннями поняття "аутсорсинг" можна відзначити про різноплановість його дефініції (табл. 1).

В наукових публікаціях українських вчених та дослідників також по різному розкривається зміст категорії "аутсорсинг", що пов'язано із відсутністю його нормативно-правового закріплення (рис. 1).

Поняття аутсорсингу ще остаточно не утвердилось і тому пояснюється лише частково. Вітчизняні підприємства зазвичай звертаються до послуг аутсорсингу з метою зменшення витрат та вирішення певної проблемної ситуації. Прийняття рішення про використання аутсорсингу є складним, адже кожному керівнику притаманний скептицизм і недовіра до нового та незнайомого [12, с. 52].

Вважаємо, що аутсорсинг — це послуга щодо виконання певних функцій чи процесів на підприємстві сторонніми фахівцями на умовах довготривалих цивільно-правових відносин [12, с. 48].

Таким чином, аутсорсинг є угодою, в рамках якої замовник делегує певні завдання

Рис. 1. Трактуювання терміну "аутсорсинг"

Джерело: сформовано за [12, с. 47].

підряднику, такі як виконання частини виробничого процесу або повний виробничий процес, надання послуг щодо підбору персоналу та допоміжних функцій. Це тлумачення базується на Національному класифікаторі України "Класифікація видів економічної діяльності" ДК 009:2010 [4].

Про привабливість аутсорсингу свідчать статистичні дані, згідно яких Україна у 2020 році посіла 42 місце в глобальному рейтингу аутсорсингової привабливості (GlobalServices Location Index, GSLI), який включає 60 країн. За даними Міжнародної асоціації IAOP "The Global Outsourcing 100" у 2020 році більше 20 аутсорсингових компаній були включені до найкращих у світі постачальників аутсорсингових послуг [9, с. 309].

За дослідженнями науковців, в Україні нараховується близько 80% представників малого і середнього бізнесу, які вдаються до послуг бухгалтерського аутсорсингу. І якщо декілька років тому такими послугами в нашій країні користувалися, насамперед, представництва іноземних компаній, то сьогодні до послуг аутсорсерів усе частіше звертаються вітчизняні суб'єкти підприємницької діяльності. Насамперед це пояснюється чітким визначенням позитивних сторін залучення зовнішніх фахівців. Оскільки за їх допомогою підприємства можуть підтримувати позиції на ринку в умовах жорстокої конкуренції, зосереджуючись лише на основних стратегіях діяльності. Клієнти навіть можуть уникати штрафних санкцій, що пов'язані із порушеннями у сфері податків [8; 9, с. 309].

Таблиця 2. Обсяг реалізації послуг у сфері обліку й аудиту та питань оподаткування, тис. грн

Квартал	Роки		
	2020	2021	2022
1	2099804,2	2140604,4	3469076,6
2	1946913,3	2929474,3	2500169,1
3	1806673,4	2391108,0	3446915,0
4	2018460,4	2926432,9	3470717,3

Джерело: сформовано за [1].

зані із порушеннями у сфері податків [8; 9, с. 309].

Про зростання попиту на послуги бухгалтерського аутсорсингу свідчать статистичні дані (табл. 2).

Що ж таке бухгалтерський аутсорсинг? Варто відзначити, що в законодавчій базі і в наукових працях відсутні конкретні напрацювання. Одночасно, в Законі України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" визначено, що суб'єкти господарювання окрім самостійного ведення бухгалтерського обліку, мають можливість залучати спеціаліста з бухгалтерського обліку чи ведення на договірних засадах бухгалтерського обліку централізованою бухгалтерією або аудиторською фірмою [7]. Це означає, що бухгалтерський аутсорсинг є однією із форм організації бухгалтерського обліку на підприємстві.

В дослідженнях науковців використовуються різні терміни при розкритті змісту бухгалтерського аутсорсингу — це "бухгалтерський аутсорсинг", "аутсорсинг бухгалтерії", "аут-

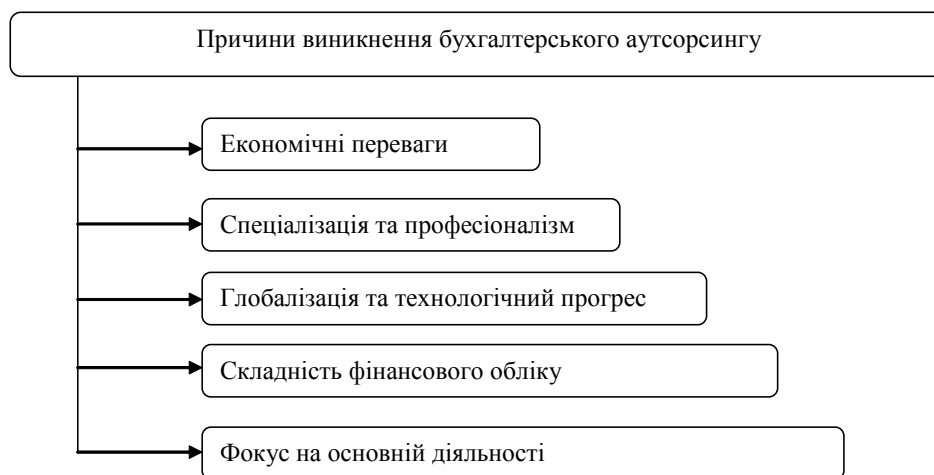

Рис. 2. Причини виникнення бухгалтерського аутсорсингу

Джерело: обґрунтовано авторами.

сорсинг бухгалтерських послуг", "бухгалтерський облік на умовах аутсорсингу", водночас зазначаючи, що аутсорсинг полягає в повній або частковій передачі функцій власної бухгалтерської служби зовнішній організації на договірних засадах. Проте, все частіше для позначення даного процесу використовується поняття "бухгалтерський аутсорсинг", яке підтримуємо і ми.

Об'єктивною є думка, що бухгалтерський аутсорсинг — це форма ведення бухгалтерського обліку, що передбачає передачу окремих або всіх бухгалтерських функцій і ризиків на аутсорсера, що забезпечить мінімізацію витрат і підвищення конкурентоспроможності за встановленою ціною протягом певного періоду часу [10, с. 333].

На наше переконання, бухгалтерський аутсорсинг — це послуга щодо виконання функцій бухгалтерської служби із залученням компетентних зовнішніх фахівців на договірній основі [6].

Сьогодні українські підприємства, щоб скоротити витрати на утримання внутрішньої бухгалтерської служби та отримати якісніше бухгалтерське обслуговування, дедалі частіше звертаються до аутсорсингових компаній. Висока якість послуг, що надаються аутсорсинговими компаніями, зумовлена тим, що працівники компанії — аутсорсери для якісного виконання покладених на них завдань постійно підвищують свою кваліфікацію, що дає їм змогу не тільки достовірно відображати факти господарської діяльності підприємства, але й знаходити резерви раціонального використання наявного у підприємства майна. Отже, підприємства можуть доручити виконання складних завдань більш компетентним фахівцям [5, с. 81].

Зміст досліджуваного бухгалтерського аутсорсингу полягає в тому, що зовнішня компанія (аутсорсер) бере на себе обов'язки та відповідальність щодо виконання функцій бухгалтерської служби на підприємстві замовнику. Перевагою бухгалтерського аутсорсингу також розглядається можливість залучення працівників управлінської структури до виконання інших видів діяльності на підприємстві [11].

Загалом аутсорсингові компанії можуть бути залучені до розроблення облікової політики, відновлення та ведення бухгалтерського обліку, складання фінансової звітності, оптимізації податкових платежів та інших відрахувань чи повністю взяти на себе весь бухгалтерський облік — обслуговування "під ключ", що власне є найпопулярнішою послугою бухгалтерського аутсорсингу та містить ведення бухгалтерського та податкового обліку, задачу звітності в усі органи контролю, роботу з клієнт-банком, контроль сплати всіх податкових зобов'язань, супровід перевірок, спілкування з органами контролю, архівування та зберігання документів тощо. Обсяг послуг, які надаються аутсорсинговою компанією, залежать від фінансової спроможності замовника [5, с. 81].

Аутсорсингові компанії пропонують: ведення бухгалтерського обліку; бухгалтерське обслуговування; бухгалтерський супровід.

Ведення бухгалтерського обліку позиціонується як послуга для малого та середнього бізнесу з метою оптимізації витрат на утримання бухгалтерської служби. Бухгалтерський облік розглядається як сервісна бізнес-функція, яку можна передати на аутсорсинг. Такий формат роботи доречний для новостворених підприємств та всіх, хто шукає можливість

підвищити якість обліку та оптимізувати витрати на утримання адміністративного апарату [3, с. 138].

Бухгалтерське обслуговування — це виконання окремих послуг, наприклад ведення кадрового обліку, постановки та відновлення бухгалтерського обліку [3, с. 138].

Бухгалтерський супровід — це повний комплекс послуг ведення бухгалтерського обліку для компаній, що зареєстровані в Україні. Це багаторівневий контроль бухобліку з мінімізацією впливу "людського фактору". А також підвищена відповідальність перед клієнтом за порядок у звітах і своєчасність їх подачі. При цьому значна економія на витратах в порівнянні з відділом бухгалтерії в структурі компанії [3, с. 138].

Опрацювання наукових публікацій дає можливість визначити фактори, які суттєво вплинули на розвиток і започаткування бухгалтерського аутсорсингу (рис. 2).

Саме бухгалтерський аутсорсинг, і його неімовірний потенціал перетворюється на реальні переваги для багатьох підприємств.

Бухгалтерський аутсорсинг надає підприємствам можливість знизити витрати на зарплату, соціальні виплати та інші витрати, пов'язані з підтриманням внутрішнього бухгалтерського відділу. Країни, що надають послуги бухгалтерського аутсорсингу, часто мають низькі операційні витрати та доступ до дешевої робочої сили. Це дозволяє ефективно використовувати ресурси і зосередитися на основних функціях бізнесу.

Багато компаній, які надають послуги бухгалтерського аутсорсингу, спеціалізуються в цій галузі і мають великий досвід у роботі з різними клієнтами. Це дозволяє їм забезпечити високу якість та ефективність своїх послуг. Це особливо корисно в тих випадках, коли компанії не мають власного персоналу з потрібними знаннями та навичками.

Завдяки зростанню міжнародних бізнес-операцій та технологічному прогресу, комунікаційні передачі стали простішими та швидшими. Це відкрило можливості для компаній надавати бухгалтерські послуги віддалено, незалежно від місцезнаходження клієнта.

Правові вимоги та стандарти бухгалтерського обліку зростають, що призводить до виникнення складностей для внутрішніх бухгалтерських відділів. Компанії, що спеціалізуються на бухгалтерському аутсорсингу, мають відповідний фаховий досвід та оновлену інформацію про правові вимоги, що допомагає їм виконувати завдання з бухгалтерського обліку надійно та точно.

Аутсорсинг дозволяє компаніям зосередитися на своїй основній діяльності та стратегічних завданнях. Вони можуть делегувати нестратегічні або загальні функції зовнішнім спеціалістам, тим самим забезпечуючи більш ефективне використання свого часу та ресурсів.

Всі ці фактори разом вплинули на розширення практики аутсорсингу і зростання його популярності у бізнес-середовищі. І загалом бухгалтерський аутсорсинг поступово став частиною глобального бізнес-середовища, допомагаючи компаніям зосередитись на своїх основних функціях та зменшити витрати.

На практиці бухгалтерський аутсорсинг може охоплювати часткове або повне делегування процесу ведення бухгалтерського обліку. До складу цих послуг входить, як правило, складання та подання фінансової публічної звітності, у яких акцент ставиться на проблематиці забезпечення релевантності інформації, що розглядається як гарантія якості ведення обліку. В теорії і на практиці бухгалтерський аутсорсинг розділяють на два види: ведення бухгалтерії повністю; виконання послуг з ведення окремих ділянок бухгалтерського обліку, наприклад облік доходів, розрахункових операцій, податків та ін. [11].

"Обслуговування під ключ" або ж ведення всієї бухгалтерії — популярний варіант аутсорсингу серед малих та середніх підприємств, оскільки кількість господарських операцій є незначною. Також за такого варіанту бухгалтерської служби, як окремого відділу, на підприємстві не передбачено. Натомість аутсорсер веде не тільки бухгалтерський облік, а й податковий, здає звітність в усі контролюючі органи та комунікує з ними, працює з клієнт-банком, супроводжує перевірки, зберігає та архівує документацію та ще й інші функції [8].

А от для великих підприємств, де обсяг господарських операцій немалий, а документообіг об'ємний, слід мати штатного працівника. Проте такі підприємства до часткового ведення бухгалтерського аутсорсингу звертаються з тієї причини, що, як правило, деякі ділянки обліку є найбільш трудомісткими або ж аутсорсер виконуватиме деякі не основні функції. Тому даний варіант аутсорсингу більше притаманний великим підприємствам [8].

У зв'язку із цим науковцями наводиться наступна за узагальненнями класифікаційна ха-

Таблиця 3. Класифікаційна характеристика бухгалтерського аутсорсингу

Ознака	Види за поданою ознакою
За тривалістю надання	короткотерміновий
	довготерміновий
За обсягом переданих ділянок обліку	повний
	частковий
За способом співпраці між аутсорсинговою компанією та підприємством-замовником послуг	дистанційний
	стаціонарний
За обсягом виконаної аутсорсинговою компанією роботи	стандартний
	розширений
За територіальним розміщенням	вітчизняний
	закордонний

Джерело: сформовано за [5, с. 82].

рактеристика бухгалтерського аутсорсингу (табл. 3).

Бухгалтерський аутсорсинг за тривалістю надання поділяють на короткотерміновий аутсорсинг, за якого період користування послугами аутсорсингової компанії становить менше одного року, і довготерміновий аутсорсинг, за якого період користування послугами аутсорсингової компанії — більше одного року [5, с. 82].

За обсягом переданих на аутсорсинг ділянок бухгалтерського обліку він буває частковий — ведення аутсорсинговою компанією однієї ділянки обліку, що підійде для великих фірм, де є штатний бухгалтер, а бухгалтераутсорсер може виконувати тільки деякі неосновні функції, і повний — ведення всього обліку підприємства, до якого вдаються невеликі підприємства, які не можуть дозволити собі штатного бухгалтера [5, с. 82].

Різновидом цієї класифікації є варіант взаємодії аутсорсингової компанії із замовником, котрий додатково передбачає існування моделей "зовнішній контролер" та "абонентське обслуговування". "Зовнішній контролер" передбачає, що аутсорсер перевіряє бухгалтерську документацію, аналізує роботу підприємства та дає висновок про те, як поліпшити його діяльність. У разі використання моделі "абонентське обслуговування" аутсорсер виступає консультантом, в основному, з питань нововведень. Допускаються і змішані варіанти співпраці аутсорсингової компанії та підприємства [5, с. 82].

Класифікація бухгалтерського аутсорсингу за способом співпраці між аутсорсинговою компанією та підприємством-замовником послуг передбачає дистанційний (спілкування за допомогою електронної пошти, телефонного зв'язку, соціальних мереж тощо) та стаціонарний (спілкування переважно особисто, але і за допомогою засобів комунікації) бухгалтерський аутсорсинг. Територіальне розташування аутсорсингової компанії визначає функціонування вітчизняного аутсорсингу, який існує в

межах держави, в якій знаходиться підприємство-замовник послуг, та закордонного аутсорсингу, який розміщується за межами країни-замовника аутсорсингових послуг [5, с. 82].

За обсягом виконаної аутсорсинговою компанією роботи розрізняють стандартний і розширений аутсорсинг. Стандартний варіант передбачає ведення бухгалтерського обліку та складання звітності на підставі наданих клієнтом первинних документів. При цьому бухгалтер аутсорсингової компанії не аналізує достовірність зазначеної у цих документах інформації. Для розширеного варіанта ведення бухгалтерського обліку характерний повний супровід клієнта: оформлення первинних документів, складання та подання звітності, ведення бухгалтерського та податкового обліку, оформлення внутрішніх документів. У разі вибору цього виду аутсорсингова компанія попередньо ознайомлюється з наданими їй документами [5, с. 82].

Багато підприємств обирають бухгалтерський аутсорсинг з різних причин, акцентуючи увагу на основних перевагах його застосування (рис. 3).

Бухгалтерський аутсорсинг дає можливість суб'єктам господарювання зосередитись на своїх головних діях, не витрачаючи час і зусилля на проведення рутинних бухгалтерських операцій. Це дозволяє зосередитись на стратегічних аспектах господарської діяльності та витратити менше часу на адміністративні завдання.

Використання зовнішнього постачальника бухгалтерських послуг може бути економічно вигіднішим, ніж утримування власного відділу бухгалтерії. Підприємства, особливо невеликі та середні, можуть заощаджувати гроші на заробітній платі, фізичному офісі, програмному забезпеченні та іншому обладнанні.

Бухгалтерські фірми, які надають послуги з аутсорсингу, є професіоналами в своїй галузі. Вони мають досвід і знання про бухгалтерські стандарти, податкові закони та інші вимоги. Це дозволяє підприємствам отримувати якісну та експертну підтримку з боку спеціалістів.

Рис. 3. Переваги бухгалтерського аутсорсингу для малого бізнесу

Джерело: обґрунтовано авторами.

Бухгалтерія має велике значення для правильної роботи будь-якого підприємства. Зовнішні постачальники бухгалтерських послуг забезпечують точність та дотримання вимог усіх відповідних правил і нормативів.

Аутсорсингові компанії, які надають послуги з аутсорсингу, завжди стежать за новими тенденціями та технологіями. Це дозволяє їм отримувати швидкий доступ до оновлень інструментів та програмного забезпечення, які полегшують бухгалтерські процеси.

При бухгалтерському аутсорсингу, підприємство переносить частину ризиків, пов'язаних з бухгалтерськими помилками і недоліками, на зовнішнього постачальника послуг. Це може зменшити вірогідність проблем з обліком.

Загалом, використання бухгалтерського аутсорсингу допомагає бізнесу зосередитись на стратегічних аспектах своєї діяльності, зни-

зити витрати та мати доступ до експертної бухгалтерської підтримки.

Використання бухгалтерського аутсорсингу в сфері малого бізнесу, може супроводжуватись певними недоліками (рис. 4).

При передачі даних третій стороні, існує ризик порушення конфіденційності. Неправильна обробка або незахищений обмін інформацією можуть призвести до витоку даних та може відбутися несанкціонований доступ до важливих показників і положень про підприємство.

При комунікації та взаємодії із зовнішніми аутсорсинговими компаніями можуть виникати проблеми з культурними та мовними бар'єрами. Різниця в часовій зоні та особливості часового характеру також можуть створити складнощі у комунікації та забезпеченні потрібної підтримки.

У разі, коли підприємство передає свою бухгалтерію на аутсорсинг, воно передає повну

Рис. 4. Недоліки використання бухгалтерського аутсорсингу для малого бізнесу

Джерело: обґрунтовано авторами.

Таблиця 4. Перспективи застосування бухгалтерського аутсорсингу суб'єктами малого бізнесу

Перспектива	Характеристика
Ефективність управління	Війна, яка триває призводить до відтоку кваліфікованих кадрів. Бухгалтерський аутсорсинг надає змогу отримувати доступ до послуг професійних бухгалтерів без необхідності їх найму задля забезпечення функцій системи управління підприємства.
Стратегічне планування та розвиток	Залучення надійного постачальника бухгалтерського аутсорсингу дозволяє підприємствам сконцентруватися на майбутніх стратегічних цілях розвитку.
Застосування сучасних інновацій	Розвиток інформаційних технологій та діджиталізація системи обліку робить бухгалтерський аутсорсинг більш доступним і раціональним у використанні.
Висока якість наданих послуг	Аутсорсингові компанії з довготривалим досвідом на ринку забезпечують надання послуг висококваліфікованими спеціалістами, які повсякденно підвищують свій професійний рівень знань в сфері обліку, оподаткування, контролю та права.
Зменшення витрат	Вартість послуг аутсорсингу значно нижче, ніж утримування бухгалтерської служби чи штатного бухгалтера. Застосування бухгалтерського аутсорсингу впливає на оптимізацію податкового навантаження підприємства, яке замовляє бухгалтерський аутсорсинг.

Джерело: обґрунтовано авторами.

відповідальність за ведення обліку та звітності третій стороні. Це може призвести до втрати контролю і недостатньої повноти інформації, так як у випадку допущення помилок у звітності, підприємство залежить від реакції аутсорсингової компанії.

Ведення бухгалтерського обліку бухгалтерією підприємства забезпечують виконання контрольної функції в повному об'ємі. А при використанні аутсорсингу контроль може бути обмеженим, оскільки аутсорсингова компанія здійснює повне або часткове ведення обліку.

Хоча бухгалтерський аутсорсинг може знизити витрати в деяких випадках, нерідко ефективно управління вимагає додаткових коштів. Передача даних, координація роботи і контроль можуть призвести до додаткових фінансових витрат.

Коли підприємство передає свої облікові дані сторонній компанії, існує ризик витоку конфіденційної інформації. Це може стати проблемою, особливо якщо підприємство має комерційну таємницю або ж інформація стосується управлінського обліку.

Незважаючи на те, що економічні умови продовжують змінюватися, значна кількість компаній продовжує розглядати можливість щодо застосування бухгалтерського аутсорсингу. У таблиці 4 розкрито перспективи застосування бухгалтерського аутсорсингу суб'єктами малого бізнесу.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Суб'єкти господарювання, в т.ч. і малого бізнесу, в умовах війни та глобальних економічних, екологічних, соціальних викликів про-

довжують безперервну діяльність задля перемоги. Зміни у сфері бізнесу зумовлюють бистрого реагування та адаптації до них. Тому бухгалтерський аутсорсинг стає унікальним інструментом забезпечення функціонування підприємства і виконання комплексу функцій системи управління. Бухгалтерський аутсорсинг є перспективним напрямком організації бухгалтерського обліку для суб'єктів малого бізнесу, оскільки вони зацікавлені в побудові якісної системи обліку та достовірності показників фінансової звітності. Проте, прийнявши рішення про його застосування необхідно зважити всі "за" і "проти" та з відповідальністю віднести до вибору аутсорсера. Перспективним напрямком подальших досліджень є: обґрунтування на законодавчому рівні змісту бухгалтерського аутсорсингу; розкриття спектру послуг бухгалтерського аутсорсингу; нормативне регулювання взаємовідносин між аутсорсером та підприємством; розробка рекомендацій щодо організаційно-методичних аспектів ведення бухгалтерського обліку на засадах аутсорсингу.

Література:

1. Економічна статистика. Економічна діяльність. Послуги. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 30.01.2024).
2. Крисак А. І., Крисак А. Ф. Управління аутсорсингом: теоретичні аспекти. Економіка та суспільство. 2023. Вип. 53. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2636/2554> (дата звернення: 30.01.2024).
3. Кудіна О. М., Войтко В. В., Тирінов А. В. Аутсорсинг бухгалтерських послуг. Український журнал прикладної економіки. 2020. Т. 5, № 2. С. 135—141.

4. Національний класифікатор України "Класифікація видів економічної діяльності" ДК 009:2010: Наказ Держспоживстандарту України від 11.10.2010 р. № 457. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vb457609-10> (дата звернення: 30.01.2024).

5. Пилипенко С. М., Банера Н. П., Гелей Л. О. Класифікація бухгалтерського аутсорсингу та доцільність його застосування в Україні. Науковий вісник НАТУ України. 2021. Т. 31, № 3, С. 80—84.

6. Подолянчук О. А. Аутсорсинг в системі обліку малих підприємств аграрного бізнесу. Збірник тез доповідей всеукр. наук. практ. конф. "Бухгалтерський облік, оподаткування та контроль в умовах міжнародної економічної інтеграції" (10 жовтня 2019 р.) / відп. ред. Є.В. Калюга. К.: НУБіП України, 2019. 343 с.

7. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16 липня 1999 року № 996-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> (дата звернення: 30.01.2024).

8. Ромашко О. М., Шушакова І. А., Слободян А. О. Організація бухгалтерського аутсорсингу на підприємстві. Економіка та суспільство. 2021. Вип. 32. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/857/822> (дата звернення: 30.01.2024).

9. Серікова Т. М., Лагодієнко Н. В., Серіков Д. О. Сучасний стан та перспективи розвитку бухгалтерського аутсорсингу в Україні. Вісник Хмельницького національного університету. 2021. № 1. С. 308—312.

10. Шушакова І. К., Гринь А. Ю., Коломієць Д. В. Оцінка ефективності бухгалтерського аутсорсингу. Бізнес Інформ. 2021. № 11. С. 327—334.

11. Яремко І. Й., Гузандрова В. А. Аутсорсинг як інструмент ведення бухгалтерського обліку та його актуалізація в сучасних умовах. Економіка та суспільство. 2022. Вип. 37. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1177/1134> (дата звернення: 30.01.2024).

12. Podolianchuk O. Outsourcing: semantics, types and forms. Colloquium-journal. 2021. № 2 (89). P. 46—54.

References:

1. State Statistics Service of Ukraine (2023), "Economic statistics. Economic activity. Services", available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 30.01.2024).

2. Krysak, A.I. and Krysak, A.F. (2023), "Management of outsourcing: theoretical aspects", *Ekonomika ta suspil'stvo*, vol. 53, available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2636/2554> (Accessed 30.01.2024).

3. Kudina, O.M. Vojtko, V.V. and Tyrinov, A.V. (2020), "Accounting outsourcing", *Ukrains'kyj zhurnal prykladnoi ekonomiky*, vol. 5, no. 2, pp. 135—141.

4. State Committee for Technical Regulation and Consumer Policy (2010), "National Classifier of Ukraine "Classification of Types of Economic Activity"", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vb457609-10> (Accessed 30.01.2024).

5. Pylypenko, S.M. Banera, N.P. and Helej, L.O. (2021), "Classification of accounting outsourcing and appropriateness of its application in Ukraine", *Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy*, vol. 31, no. 3, pp. 80—84.

6. Podolianchuk, O.A. (2019), "Outsourcing in the accounting system of small agrarian business enterprises", *Zbirnyk tez dopovidej vseukr. nauk. prakt. konf. "Bukhhalters'kyj oblik, opodatkuвання ta kontrol' v umovakh mizhnarodnoi ekonomichnoi intehtatsii"* [Collection of abstracts of reports of the All-Ukrainian scientific and practical conference "Accounting, taxation and control in the conditions of international economic integration"], NUBiP Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

7. Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> (Accessed 30.01.2024).

8. Romashko, O.M. Shushakova, I.A. and Slobodian, A.O. (2021), "Organization of accounting outsourcing at the enterprise", *Ekonomika ta suspil'stvo*, vol. 32, available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/857/822> (Accessed 30.01.2024).

9. Sierikova, T.M. Lahodiienko, N.V. and Sierikov, D.O. (2021), "Current state and prospects of accounting outsourcing development in Ukraine", *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*, vol.1, pp. 308—312.

10. Shushakova, I.K. Hryn', A.Yu. and Kolomiets', D.V. (2021), "Estimation of the accounting outsourcing efficiency", *Biznes Inform*, vol. 11, pp. 327—334.

11. Yaremko, I.J. and Huzandrova, V.A. (2022), "Outsourcing as a tool of accounting and its updating in modern conditions", *Ekonomika ta suspil'stvo*, vol. 37, available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1177/1134> (Accessed 30.01.2024).

12. Podolianchuk, O. (2021), "Outsourcing: semantics, types and forms", *Colloquium-journal*, vol. 2 (89), pp. 46—54.

Стаття надійшла до редакції 31.01.2024 р.

УДК 346.7:630

A. Gorodnucha,

PhD student, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5733-1220>

O. Tsvyakh,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Land Cadastre,

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7000-1928>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.4.140

LEGAL REGULATION OF THE RATIONAL USE OF SELF-SEEDED FORESTS ON AGRICULTURAL LAND AS THE BASIS OF MANAGEMENT

A. В. Городнича,

аспірант, Національний університет біоресурсів і природокористування України

О. М. Цвях,

к. е. н., доцент кафедри земельного кадастру,

Національний університет біоресурсів і природокористування України

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ САМОСІЙНИХ ЛІСІВ НА ЗЕМЛЯХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ЯК ОСНОВА УПРАВЛІННЯ ЛІСОВИМИ РЕСУРСАМИ

This article analyzes the main legal documents regulating the rational use of self-seeded forests on agricultural land, identifies three main elements of the legal regime of self-seeded forests, and forms a generalized classifier of legal norms in the field of forest protection according to their content. The main goal of the study is to systematize the legal framework related to the management of self-seeded forests on agricultural lands. All the legal norms specified in the article represent a symbiosis of the priority areas of forestry with established rules and defined generally accepted principles. Economic, social and ecological aspects of the forest industry are taken into account, with the awareness of the equal value of each component. Management of self-sowing forests requires a systematic approach and, first of all, it is necessary to have a systematized base of regulatory and legal support. The analysis of legal documents was carried out with comments on each article and point, which relate to the regulation of the rational use of self-seeded forests on agricultural lands. Systematization of literary sources and research of the legislative framework of the forest industry showed that the preservation of self-seeded forests on agricultural lands is considered one of the main directions for increasing the forest cover of the country. This direction of state policy is actively supported by the public and, no less importantly, corresponds to the global trends of greening of economic activity against the background of the global environmental crisis. In order to implement economic activities related to self-seeded forest, it is necessary to have a clear idea of the legal regime of self-forested territories. The urgency of solving this scientific problem is to form a conceptual model of the regulatory framework of the forest industry through the prism of rationality. It is impossible to rationally and effectively use the forest resource potential of the country without regulatory and legal support. The problem of this study also lies in the fact that self-seeded forests de jure are agricultural lands, and de facto they are full-fledged forest ecosystems, and this requires coordination through the adoption of legislative decisions. The concept of rational forest management, close to natural rather than economic, can ensure a moderate quality of habitat throughout the territory, if a set of basic standards is applied through their clear legal definition.

У статті проаналізовано основні нормативно-правові документи, що регулюють раціональне використання самосійних лісів на землях сільськогосподарського призначення, визначено три основні елементи правового режиму самосійних лісів та сформовано узагальнений класифікатор правових норм у сфері охорони лісів за їх зміст. Основною метою дослідження є систематизація законодавчої бази щодо ведення самосійних лісів на землях сільськогосподарського призначення. Усі зазначені у статті правові норми являють собою симбіоз пріоритетних напрямів ведення лісового господарства із встановленими правилами та визначеними загальноприйнятими принципами. Враховуються економічні, соціальні та екологічні аспекти лісової промисловості з усвідомленням рівноцінності кожного компонента. Ведення самосійних лісів потребує системного підходу і, перш за все, необхідно мати систематизовану базу нормативно-правового забезпечення. Проведено аналіз нормативно-правових документів із коментарями до кожної статті та пункту, які стосуються регулювання раціонального використання самосійних лісів на землях сільськогосподарського призначення. Систематизація літературних джерел та дослідження законодавчої бази лісової галузі показали, що збереження самосійних лісів на сільськогосподарських землях вважається одним із основних напрямків збільшення лісистості країни. Цей напрямок державної політики активно підтримується громадськістю та, що не менш важливо, відповідає загальносвітовим тенденціям екологізації господарської діяльності на тлі глобальної екологічної кризи. Для здійснення господарської діяльності, пов'язаної із самозасіванням лісу, необхідно мати чітке уявлення про правовий режим самозаліснених територій. Актуальність вирішення даної наукової проблеми полягає у формуванні концептуальної моделі нормативно-правової бази лісової галузі через призму раціональності. Без нормативно-правового забезпечення неможливо раціонально та ефективно використовувати лісоресурсний потенціал країни. Проблема даного дослідження також полягає в тому, що самосійні ліси де-юре є сільськогосподарськими угіддями, а де-факто — повноцінними лісовими екосистемами, і це потребує узгодження через прийняття законодавчих рішень. Концепція раціонального лісокористування, наближена до природного, а не до економічного, може забезпечити стійке середовище існування на всій території, якщо застосовувати набір базових принципів через їх чітке законодавче визначення.

Key words: forest legislation, forest management, legal regime of forests, legal regulation of self-seeded forest, rational forest use, self-forested territories.

Ключові слова: лісове законодавство, лісовпорядкування, правовий режим лісів, правове регулювання самосійних лісів, раціональне лісокористування, самозаліснені території.

INTRODUCTION

All self-seeded forests in Ukraine require primary basic forest management, which requires significant work and costs for the inventory of self-sown forests and, first of all, a clearly established legal field. It is possible to systematize legislation that serves as an institutional reference point for forest management. The purpose of this article is to analyze the legal support for the regulation of forest resources, namely self-sowing forests, the definition of the concept of "self-sowing forests", the determination of the principles of forest management in relation to the object of research (forested areas) and the characteristic features of the ownership of forests in Ukraine with the help of current legislation and theoretical researches of domestic scientists. The article highlights the problems of the imperfection of legal support and reveals directions for improvement of regulatory and legal documents. In the conditions of reforming legislation in the field of forestry, little attention is paid in the scientific literature to the ecological orientation and rationality of the use of forest resources in Ukraine. Various aspects of regulatory support for the use of self-seeded

forests on agricultural land, including natural objects and complexes, were studied by the following scientists: Bondarchuk N., Karakasha I., Mendyk L., Mingazutdinov I., Stepchuk Ya., Savchuk O., Storchous O., Zaveryuga M. and others.

LITERATURE REVIEW

The article analyzes the forest legislation and theoretical aspects of the rational use and management of forests through the study of the scientific literature of leading scientists in the study of forest resource management. The only body of legislative power in Ukraine is the parliament — Verkhovna Rada of Ukraine according to Article 75 of the Constitution of Ukraine [3]. On the website of the State Enterprise "Forests of Ukraine" a list of legal acts operating in the field of forestry is defined [12]: Forest Code of Ukraine, Land Code of Ukraine, Civil Code of Ukraine, Economic Code of Ukraine, Laws of Ukraine "On the nature reserve fund", "On the protection of the natural environment", "On the animal world", "On the plant life", "On the protection of lands", "On the Basic principles (strategy) of the state environmental policy of Ukraine on period until 2030",

resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated July 27, 1995 № 555 "On Approval of Sanitary Rules in the Forests of Ukraine", dated May 12, 2007 № 724 "On Approval of Rules for Improving the Quality of Forests", dated May 23, 2007 № 761 "On settlement of issues regarding the special use of forest resources", dated May 16, 2007 № 733 "On approval of the Procedure for dividing forests into categories and allocation of specially protected forest areas, which are subject to publication in the form of open data", dated March 3, 2021 № 179 "On the approval of the National Economic Strategy for the period until 2030", order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 21, 2021 № 4 "On the approval of the National Action Plan for Environmental Protection for the period until 2025".

RESULTS

The procedure for implementation of forest management, which is effective from February 2023, defines a single system and conditions for the organization and implementation of forest management. Forest management by species is divided into primary basic and secondary basic. Changes may be made to the materials of the primary basic and repeated basic forest management for the purpose of maintaining up-to-date tax and cartographic databases that contain quantitative and qualitative information about forest areas, and for the purpose of producing up-to-date forest management materials. Primary basic forest management is carried out in forests that are managed for the first time. During its implementation, forest taxing works are carried out with the use of instrumental measurements, the establishment of the necessary number and types of trial areas, survey and research of forest natural complexes, identification of virgin forests, quasi-virgin forests, natural forests, typical and unique natural complexes, places of growth and settlement of rare and such, which are under threat of extinction, species of animal and plant life and which are subject to bequest, inclusion in the ecological network, special protection in certain areas in accordance with regional (regional) lists, and other works determined by the decision of the first forest management meeting in accordance with the technical documentation on implementation of forest management. Repeated basic forest management is carried out in previously managed forests. During its implementation, the intra-farm organization is partially adjusted, forest taxing works are carried out, the necessary number of trial areas is laid, a re-examination of all trial areas that have survived from the previous

forest management, survey and research of forest natural complexes, identification of places of growth and settlement of rare and endangered species is carried out under the threat of extinction, species of animal and plant life and the performance of other works determined by the decision of the first forest management meeting in accordance with the technical documentation on implementation of forest management. The term of repetition of basic forest management for forest management objects with an area of 100 hectares and more is 10 years, for forest management objects with an area of up to 100 hectares — 20 years [11].

The rationality and efficiency of forest use depends to a large extent on the legal basis. The Constitution of Ukraine, laws, bylaws, including departmental acts, as well as agreements or contracts form the legal basis for the use of forests. The central place in this list is occupied by the Forest Code of Ukraine [2], which regulates the main issues of forest use.

Forests are a component of natural resources, therefore the Law of Ukraine "On Environmental Protection", which establishes the main provisions on the regulation of the use of natural resources, occupies not the least place in the importance of normative legal documents regulating the use of forests [1].

Article 38 of the aforementioned law provides for the division of types into general and special use of natural resources. The basic principles of natural resources use are set out in Article 3. Article 68 defines the object and subject composition, provides for liability for violation of the law in the process of using natural resources and describes the general legal regime of use. No less important information is described in Article 9, namely that every citizen of Ukraine has the right to an environment that is safe for his or her life and health, and the forest is the most effective environmental filter for clean air and groundwater. At the same time, Article 12 specifies the responsibilities of citizens in the field of environmental protection[1]:

1) to preserve nature, protect and rationally use its wealth in accordance with the requirements of environmental protection legislation;

2) to carry out activities in compliance with environmental safety requirements, other environmental standards and limits on the use of natural resources [4];

3) not to violate environmental rights and legitimate interests of other entities;

4) pay fines for environmental violations;

5) compensate for damage caused by pollution and other negative impact on the environment.

The Forestry Code of Ukraine establishes the legal framework for the use, conservation and protection of forests. This legal act defines general provisions, rights to forests, including ownership and use rights, highlights issues related to state regulation and management in the field of forest relations, functional division of forests, state forest cadastre and forest accounting, forest monitoring, forest reproduction, measures to increase productivity, improve the quality of forests and conserve biodiversity in forests, control over the use and reproduction of forests, financing of forestry activities, economic incentives. In particular, Article 1 highlights the following institutions: "All forests on the territory of Ukraine, regardless of the categories of land on which they grow according to their main purpose, and regardless of their ownership, constitute the forest fund of Ukraine and are under state protection", which means that self-sown forests certainly form the forest fund of Ukraine, even though they grow mainly on agricultural land. Also, the phrase "under state protection" entails the understanding that, from a legal point of view, it is not possible to uproot self-sown forests and plant agricultural crops instead [2].

Starting from 2022, Article 1 of the Forest Code of Ukraine defines the concept: "Self-forested land plot is a land plot of any category of land (except for forestry, nature reserve and other environmental protection land) with an area of more than 0.5 hectares, covered partially or completely with forest vegetation, which was naturally reforested". Another definition also mentions the concept of "self-forested": "Other forested lands — land plots covered with forest vegetation, thickets of perennial woody shrubs, including self-forested land, and not provided for forestry" [2].

The Land Code of Ukraine is another legal act that is part of this legal framework for forest use. Chapter 11 regulates the legal regime of lands covered with forest vegetation classified as forestry lands [4].

The Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On the approval of the Forest Reproduction Rules" [7] contains many points that regulate the rational use of self-sown forests. In particular, clause 1 states that these Rules regulate relations regarding forest reproduction aimed at creating highly productive and highly protective stands through the development and implementation of a set of forestry and agrotechnical measures. This clause once again confirms the benefits of self-sown forests, which are already highly productive ecological complexes created

naturally with high protective properties of stands. Clause 6 refers to achieving optimal forest cover by creating new plantations in the shortest possible time using the most economically and environmentally sound methods and technologies. The preservation of self-seeding forests meets the requirements of this paragraph to the maximum extent possible. Clause 12 states that forest restoration is provided by natural, artificial and combined methods. The natural method is undoubtedly a priority. Clause 40 lists the lands where reforestation is carried out. In particular, on degraded and unproductive agricultural lands subject to conservation by afforestation, as well as lands unsuitable for agricultural use (ravines, gullies, steep slopes, rocky placers, sands). Self-sown forests were formed on agricultural land because the land was not used for its intended purpose for a long time for one reason or another.

The Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approval of the Rules for Improving the Quality of Forests" defines the basic requirements for forestry measures aimed at increasing the sustainability and productivity of stands, preserving forest biodiversity, rehabilitating forests and enhancing protective, sanitary, health and other functions through felling for forest formation and rehabilitation [6].

The legal framework for regulating the rational use of forests is also provided by the Cabinet of Ministers' Resolution "On Approval of the Regulation on State Forest Protection" and the Resolution "On Approval of the Procedure for Maintaining the State Forest Cadastre and Forest Accounting" [5, 8].

Rational use of forests is accompanied by the regulation of legal relations arising from the ownership, use, disposal of forests, their reproduction, protection, etc. It is known that forestry lands may be in state, municipal and private ownership. Forest lands are divided into forest lands (those covered with forest vegetation, as well as forest roads, clearings, firebreaks, etc.), non-forest lands (those covered with structures related to forestry, power lines, underground utilities, etc.) and agricultural lands, swamps and water bodies. The object of forest relations is the forest fund of Ukraine and individual forest plots. The subjects of such legal relations are state authorities, local governments, legal entities and citizens. It follows that the legal regulation of the rational use of self-sown forests should be considered in the general form of the legal regime of forest use [13, 25].

The legal regime of forests embodies the procedure and conditions for the use of forest

Figure 1. Elements of the legal regime of forests

Note: formed by the author based on [13].

resources established by legal norms, the implementation of state administration, control and compliance with forest and environmental legislation, ensuring the protection of the rights of forest owners and forest users, maintaining forest cadastre, monitoring forest resources, collecting fees for forest use and applying legal liability for violations of legislation on the protection and use of forests. The legal regime of forests is a rather broad concept, so it is advisable to divide it into elements, as Bondarchuk N.V. in his scientific work [13].

In other words, the elements of the legal regime of forests are forest ownership and forest use rights, management of forest use and protection, legal protection of forests and liability for violation of forest legislation.

Forest ownership is the central institution of forest law and is an important institution of environmental law. Forest ownership is understood in both objective and subjective terms.

In the objective sense, forest ownership is understood as a set of legal norms that establishes ownership, use and management of forests, ensures protection and defense of property rights against illegal actions of third parties. As for forest ownership in the subjective sense, it refers to the legal capabilities of a particular owner to own, use and dispose of forests belonging to him/her at his/her discretion within the law, as set forth in the relevant forest law provisions. The subjective right is absolute in nature, because the authorized subject is opposed by an unlimited number of obligated persons who should not violate this right by their actions [26].

The right to use forests is of a more public nature and is derived from the right of state

ownership of natural resources and natural objects. It is understood as a set of legal norms that regulate social relations related to the use of forests, forest resources, their protection and reproduction. In legal terms, the use of forest resources can be divided into general and special [19].

General use of forest resources is carried out by citizens who have the right to freely stay in forests, collect flowers, berries, nuts, other fruits, mushrooms, and wild herbs for their own consumption free of charge. At the same time, citizens are obliged to comply with fire safety requirements in forests, as well as to use these forest resources within the time limits established by the state forestry authorities and in ways that do not harm the reproduction of these resources. With regard to the special use of forest resources, temporary forest users shall carry out their activities only within the boundaries of the land plots of the forest fund provided for use. The land plot of the forest fund for special use of different types of forest resources may be provided to one or several temporary forest users [24].

Management of forest use and protection includes the following activities:

- introduction of effective forest management by reforming the existing system;
- Ensuring forest resilience to climate change;
- reducing fire hazard in forests;
- control and detection of illegal logging;
- digitalization of the industry;
- development of recreation;
- development of scientific potential and creation of a proper system of training.

The areas of activity are also taken into account in the State Forest Management Strategy of Ukraine until 2035, approved by the Government by the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine "On Challenges and Threats to the National Security of Ukraine in the Environmental Sphere and Priority Measures to Neutralize Them", enacted by the Decree of the President of Ukraine No. 111 of 23.03.2021. The strategy also refers to the preservation of self-sown forests on lands other than forestry lands as a way to increase the forest area, improve forest sustainability and quality, and increase the ecological and resource potential of forests. The expected results of the strategy implementation include, [16, 15]:

- increasing the total stock of forests in Ukraine to at least 2.5 billion cubic meters;
- increase the level of greenhouse gas absorption by Ukrainian forests to 75.6 million tons of CO₂;

- updating detailed regulations for at least 500 nature reserves;

- construction and repair of 7.5 thousand kilometers of forest roads;

- updating the firefighting equipment fleet by 100%.

The concept of "legal protection of forests" is considered as a set of organizational, legal, and other measures for the rational use of the forest fund and forests that are not part of the forest fund. Legal protection of forests involves the preservation of forests from destruction, damage, weakening, pollution and other negative impacts. Legal protection of forests is realized through the application of all legal norms governing the protection and use of forest resources. Legal norms related to forest protection, they also fix the limits of human behavior in terms of realization of forest protection goals, establish the rights and obligations of subjects of forest legal relations, and bring order, organization and coherence to the system of forest protection and use of forest resources [30].

In the area of forest protection, all legal norms can be divided, depending on their content, into rule norms, priority norms and principle norms. The rules are divided into the following [21]:

- preventive (designed to prevent the occurrence of harmful consequences in the field of protection and rational use of forest resources);

- prohibitory (contain a ban on certain actions in order to prevent damage to forests);

- punitive (provide for a measure of responsibility for violation of forestry legislation);

- obligatory (impose certain obligations on subjects of legal protection of forests in the field of forest protection);

- encouraging (provide for moral and material incentives for compliance with the requirements of protection and rational use of forest resources);

- permissive (enabling forest users to use forest resources, providing for their rights) and others.

The legal protection of forests should mainly be based on the norms-priorities of legal protection of forests. Since Ukraine is a European country and has joined the development of common objectives for forest management in Europe (the Helsinki process), the priority of forest management remains the direction of sustainable forest management, conservation and restoration of biodiversity of forest ecosystems [22].

Norms-principles of legal protection of forests are based on the principles of the forest board of

trustees (Forest Stewardship Council, FSC), [18]:

Principle 1: Compliance with legislation and FSC principles.

Principle 2: Rights and obligations of owners and users are defined.

Principle 3. Rights of indigenous peoples (not applicable in Ukraine).

Principle 4. Community relations and employee rights.

Principle 5. Rational use of forests.

Principle 6. Impact on the environment.

Principle 7. Forest management action plan.

Principle 8. Monitoring and evaluation.

Principle 9. Conservation of forests of high conservation value.

Principle 10. Forest plantations.

Hundreds of millions of people around the world live in or near forests, and about 350 million people derive the vast majority of their income from forests. That is why the principles and criteria defined by the FSC include social aspects of forestry. Forest management should be carried out in compliance with the requirements of the country's domestic legislation, international agreements and in accordance with the FSC principles and criteria. This entails legal confirmation of land ownership or forest use, respect for the rights of forest owners and users, and fulfillment of their respective responsibilities, as outlined in Principles 1 and 2. As for Principle 3, it is not relevant for Ukraine, since there are no peoples, nationalities, or ethnic groups that meet the definition of indigenous peoples provided by the United Nations. In general, this principle requires the recognition and preservation of the rights of indigenous tribes to land and resources, and the protection of places of cultural, environmental, economic and religious significance. Principle 4 requires employers to provide opportunities for local people to participate in consultations on possible social impacts of their operations, in employment, training, and to ensure compliance with health and safety rules and their right to bargain with them. The following principle relates to the optimal use of forest resources and their local processing, reduction of waste, avoidance of resource damage, and compliance with harvesting volumes that will not deplete the use [9].

Principle 6 concerns the protection of endangered and rare species of plants and animals, the protection of soils from negative impacts during logging, and the preservation of areas of great conservation value. That is, there is an assessment of the impact of forestry measures on the environment before they are carried out. As for

Norms-priorities	Norms-principles
Tireless forest use	Compliance with legislation and FSC principles
Preservation and restoration of forest biodiversity	Defined rights and obligations
Norms-rules	Relations with the local population and workers' rights
Warning	Rational use of the forest
Forbidden	Impact on the environment
Punishing	Plan of measures for forest management
Obligatory	Monitoring and evaluation
Encouraging	Preservation of forests of great environmental importance
Permissive	Forest plantations

Figure 2. Classification according to the content of legal norms in the field of forest protection*

*Note: Formed by the author based on (Mendyk L. V., 2009), (Mingazutdinov I., 2011), (Principles of the Forest Supervisory Board, 2022) [9, 21, 22].

principle 7, its requirement refers to the drawing up of a plan in written form, where the long-term goals and objectives of forestry are clearly defined and the ways to achieve them. Moreover, clear boundaries for the implementation of the plan and bringing its main elements to the attention of the public are defined.

Monitoring and evaluation is the next principle of legal protection of forests, which requires supervision of the state of extraction of forest resources, their growth and reproduction, monitoring of changes in flora and fauna, ecological and social consequences of logging, productivity and effectiveness of measures. The results of the monitoring are presented in a short report to the public [18].

Principle 9 provides for assessments and consultations on the establishment of signs of forests of nature conservation importance, measures to preserve and strengthen these signs, as well as monitoring of such forests. As for the last tenth principle, it concerns the cultivation of plantations, which are designed to complement the management system and reduce the burden on forest ecosystems and provide a number of social and economic benefits and contribute to the satisfaction of wood needs [9].

All forests on the territory of Ukraine, regardless of the land categories in which they grow for

the main purpose and regardless of ownership rights, constitute the forest fund of Ukraine and are under the protection of the state. Protection of the natural environment, rational use of natural resources, ensuring the ecological safety of human activities are an integral condition for the sustainable economic and social development of Ukraine [1].

Therefore, all the legal norms listed above represent a symbiosis of priority areas of forest management with established rules and defined generally accepted principles. The economic, social and ecological aspects of the forest industry are taken into account, with the awareness of the equal value of each component.

According to the Forest Code of Ukraine, violation of forest legislation entails disciplinary, administrative, civil or criminal liability in accordance with the law. It is clear that the destruction of nature, illegal enrichment of forest resources, unworthy treatment of the forest must be punished by law with all severity, and for this a strong and specific legislative framework is necessary [2].

The report of O. Storchous states that the effectiveness of the application of legal responsibility for violations of environmental, in particular, forest legislation depends on many factors. In addition to the level of legal awareness, the state

Table 1. Analysis of the main legal documents regulating the rational use of self-seeded forests on agricultural lands*

Normative and legal document, No. art./p.	Brief content	Comment
Forest Code of Ukraine, Art. 1	All forests on the territory of Ukraine, regardless of the land categories of which they grow for the main purpose, and regardless of their ownership, constitute the forest fund of Ukraine and are under the protection of the state.	Including self-seeded forests, they constitute the forest fund of Ukraine and are under the protection of the state. Therefore, the destruction and felling of self-seeded forests is possible only if the rationality of such actions in relation to such forests is proven beyond doubt.
Forest Code of Ukraine, Art. 4	The forest fund of Ukraine does not include: green areas within settlements (parks, gardens, squares, boulevards, etc.) that are not assigned to forests in the established order; individual trees and groups of trees, shrubs on agricultural land, homesteads, summer cottages and garden plots.	This article does not mention self-seeded forests on agricultural land, as they cannot be classified as "shrubs on agricultural land" based on the natural differences between these concepts.
Forest Code of Ukraine, Art. 25	The main task of state regulation and management in the field of forest relations is to ensure effective protection, proper protection, rational use and reproduction of forests.	Preservation of self-seeded forests on agricultural land is considered one of the main tasks of state regulation and management in the field of forest relations.
Forest Code of Ukraine, Art. 45	Forest management includes a set of measures aimed at ensuring effective organization and scientifically based forestry management, protection, protection, rational use, increasing the ecological and resource potential of forests, the culture of forestry management, obtaining reliable and comprehensive information about the forest fund of Ukraine.	Preservation of self-sowing forests on agricultural land belongs to the complex of measures of rational forest management.
Forest Code of Ukraine, Art. 105	Persons guilty of destroying or damaging forest crops, seedlings or saplings in forest nurseries and plantations, as well as natural undergrowth and self-sowing on lands designated for forest restoration, are liable for violation of forest legislation.	Land designated for forest restoration can be agricultural land on which self-seeded forests have grown due to long-term use of land for other purposes.
Land Code of Ukraine, Art. 20, item 9	A change in the intended purpose of particularly valuable lands is allowed only in the case of: alienation of land plots for public needs or for reasons of public necessity, assigning the lands specified in clauses "a" and "b" of the first part of Article 150 of this Code to the lands of the nature reserve fund and other environmental purpose, historical and cultural purpose, forestry purpose.	If it is reasonable from a rational point of view to preserve self-sowing forests on agricultural land, then a change in purpose is possible even on especially valuable lands, i.e. on chernozems that have not been eroded and are not salted on loess rocks, meadow-chernozem soils that are not saline, not salted and loamy soils, dark gray podzolized and others in list of Article 150 of the Civil Code.
Land Code of Ukraine, Chapter 11, Art. 55-57	Chapter 11 is dedicated to forestry land with a definition of the concept, their use and acquisition of ownership.	Does not contradict the Forest Code of Ukraine and needs to include the concept of "self-seeded forest".
Land Code of Ukraine, Art. 162	Land protection is a system of legal, organizational, economic and other measures aimed at the rational use of land, prevention of unjustified extraction of agricultural and forestry land, protection from harmful anthropogenic influence, reproduction and improvement of soil fertility, increase in productivity of forestry land, provision of a special regime use of land for nature protection, health, recreational and historical and cultural purposes.	Of course, at the expense of self-seeded forests, it is easy to increase the forest cover of the country, but if this is an unjustified extraction of agricultural land, then it is not advisable to preserve self-sown forests and it is contrary to land protection.
Land Code of Ukraine, Art. 171, item 2	Low-productivity lands include agricultural lands, the soils of which are characterized by negative natural properties, low fertility, and their economic use as intended is economically inefficient.	If under the influence of natural factors, unproductive lands have reforested themselves, it is advisable to use them for forestry needs.
Land Code of Ukraine, Chapter 31, Art. 181-183	The main tasks of land management are the implementation of the state's policy on scientifically based redistribution of land, the formation of a rational system of land ownership and land use with the elimination of deficiencies in the location of land, the creation of ecologically sustainable landscapes and agricultural systems; ...	In general, the concept of "land management" is based on a rational attitude to lands and making appropriate decisions regarding their most effective use.
Law "On the protection of the former natural environment", introduction.	Protection of the natural environment, rational use of natural resources, ensuring the ecological safety of human activities are an integral condition for the sustainable economic and social development of Ukraine.	First of all, environmental protection is based on the concept of rationality.
Law "On the protection of the former natural environment", Art. 12	Citizens of Ukraine are obliged to preserve nature, protect it, and rationally use its resources in accordance with the requirements of the legislation on environmental protection.	Again, the Law refers to the duty of citizens of Ukraine to rationally use its wealth, including protecting the formed natural ecosystems (self-seeded forests).
Law "On the protection of the former natural environment", Art. 40	The use of natural resources by citizens, enterprises, institutions and organizations is carried out in compliance with mandatory environmental requirements: a) rational and economical use of natural resources based on the wide application of the latest technologies; ...	The article lists the mandatory ecological requirements for the use of natural resources and, first of all, the rationality with which it is necessary to approach the issue of self-seeding forests.

* Note: Formed by the author based on [2, 4, 1].

of environmental education and culture of the population, the study of the causes and conditions of forest violations, the quality of legal norms that establish legal responsibility is a priority. In addition, the report highlights the issue of improving legal liability for violations of forest legislation and combating the circulation of illegally extracted forest resources, namely: criminal liability in the field of protection of forests and green spaces; improvement of legislation on

administrative offenses in the field of protection, protection, use and reproduction of forests; civil liability for violation of forest legislation; proposals for combating the circulation of illegally extracted (harvested) forest resources [27].

One of the most dangerous violations in the field of forest protection is illegal felling, especially this applies to self-seeded forests on agricultural land. Since a full-fledged forest has already formed on the territory, which has been used for a long

time not for its intended purpose, and therefore its status is not defined, and people can use this forest without control and get illegal profit from felling self-seeded forest. Criminal liability for this offense is provided for in Art. 246 of the Criminal Code of Ukraine: "Illegal felling of trees or shrubs in forests, protective and other forest plantations, transportation, storage, sale of illegally felled trees or shrubs that caused significant damage — is punishable by a fine of one thousand to one thousand five hundred tax-free minimum incomes of citizens or arrest for a term of up to six months, or restriction of liberty for a term of up to three years, or deprivation of liberty for the same term. The same actions, committed repeatedly or with a prior conspiracy by a group of persons, are punishable by restriction of liberty for a term of three to five years or deprivation of liberty for the same term" [14]. But since self-seeded forests are in fact "unregistered forests", they are not legally considered forests, so this article cannot be applied to the illegal felling of self-sown forests. And although the Forest Code declares that "... all forests on the territory of Ukraine, regardless of the land categories in which they grow according to the main purpose, and regardless of the right to ownership of them, constitute the forest fund of Ukraine and are under the protection of the state" [2], self-seeded forests on agricultural land are virtually defenseless.

Being a product and the highest stage of the development of nature and at the same time one of its elements, man cannot exist in person. This determines the direct interest of society in nature conservation. A person cannot be a passive observer of natural phenomena. Since people can cause great damage to the environment, and this cannot be prevented in any way, because we harm nature by the fact of our life activities, it is also our duty to try to preserve and restore nature. In the writings of the classics of Marxism, the social meaning of this problem and its great historical significance for humanity are revealed. K. Marx noted: "... Culture, if it develops spontaneously and is not directed consciously ..., — leaves behind a desert" [20]. That is why it is so necessary to monitor, control and try to promote all measures to protect the environment in which we live, in particular, to improve the legal framework for regulating the use of self-seeded forests with an emphasis on their preservation and, of course, to be conscious citizens of the Planet, which is the home of each of us.

Having studied the legal framework of the forest industry, it is possible to single out articles and clauses in legislative documents that specifi-

cally relate to the regulation of the rational use of self-seeded forests on agricultural lands.

Table 1 analyzes only the main legislative acts that relate to the regulation of the rational use of self-seeded forests on agricultural land. The concepts of "self-seeded forest" and "self-forested territories" have been legally defined since 2023 in order to establish the legal and organizational basis for the identification and preservation of self-seeded forests, simplify and stimulate the afforestation procedure, ensure the preservation of pastures and hayfields, ensure the preservation of forests by complicating the procedure for changing the purpose of land use areas of forestry purpose and other forested areas.

Currently, the legislation is being edited and, accordingly, it is proposed: to determine the mechanism of preservation of self-seeded forests with further management of forestry; establish a ban on plowing pastures and haymakers for the period until 01.01.2025; conduct an inventory of non-arable plots that were transferred from state to communal ownership, in order to identify nature conservation areas and take measures to preserve them; to give the Cabinet of Ministers of Ukraine the right to agree on a change in the target purpose of forests on lands of all categories, the right to provide permanent use of state-owned forests for forestry management; introduce a ban on the use of invasive tree species in afforestation; to simplify the procedure of transferring privately owned land into forestry land if the owner so desires; to confirm ownership of forests for state and communal forestry enterprises based on planning and mapping materials of forest management; introduce a mechanism for the state's purchase of land plots for the preservation of the territories of the nature reserve fund and forestry management. The draft law proposes to introduce amendments to the Forest Code, the Land Code, the Law of Ukraine "On Environmental Protection", "On Land Protection", "On Land Management", "On Expropriation of Land Plots and Other Real Estate Objects Located on Them", which are in private ownership, for public needs or for reasons of public necessity", "On the State Land Cadastre". The draft Law is registered under No. 5650 [17].

For several years, the issue of decision-making regarding self-seeded forests that have formed on agricultural land has been raised more than once, in particular, in one of the articles of the Ukrainian Forest Portal: "...self-forested land plots for agricultural purposes or even for future afforestation (mainly these are land shares) need a change of purpose, and private forests can be

created on such lands." That is, the question of preserving self-seeded forests is open, especially regarding the future form of ownership of such forested areas. It depends on the initial situation of self-seeded forest lands [29].

In the work of O. Storchous [28] it is stated that it is necessary to deregulate legal norms regarding the transfer of self-forested private lands into state/communal property for forestry management. The legislation does not provide for mechanisms that would enable citizens to create forests on private agricultural land, which is specified in Article 56 of the Land Code of Ukraine: "Forestry lands can be in state, communal and private ownership. Citizens and legal entities, by decision of local self-government bodies and executive bodies, may be given ownership of closed forestry land plots with a total area of up to 5 hectares as part of peasant, farm and other farm lands, free of charge or for a fee. Citizens and legal entities can acquire land plots of degraded and unproductive lands for afforestation in accordance with the established procedure [4]. In general, it is provided for the implementation of private ownership of forestry land, the possibility for citizens and legal entities to acquire land plots of degraded and unproductive lands for afforestation in accordance with the established procedure, but this provision can be considered declarative, due to the bureaucracy and high material consumption of the implementation of the existing norm of the law [23].

CONCLUSIONS, DISCUSSION AND RECOMMENDATIONS

Based on the review of the legal framework and the analysis of the main legislative acts that regulate the issues of forestry management, land relations and environmental protection, it can be concluded that the legislation needs to be agreed and amended as soon as possible regarding the issue of self-seeded forests. From a review of the legislation as a basis for managing forest resources, it is clear that in the field of environmental protection, much attention is not paid to the preservation of trees and forests. It is necessary to legally approve the concept of the rationality of preserving self-seeded forests on agricultural land as a habitat for valuable species of flora and fauna, as elements of biological diversity, as tools that can contribute to solving a number of environmental problems (e.g. climate change, desertification) and the priority of preserving these self-seeded forests over the plowing of land should be higher due to the environmental condition of such an approach.

Література:

1. Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" № 1264-XII від 25.06.1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1264-12>
2. Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 року № 3852-XII. — Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3852-12>
3. Конституція України № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
4. Земельний кодекс України: Закон України від 25 жовтня 2001 року № 2768-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2768-14/print1509602912924405>
5. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку ведення державного лісового кадастру та обліку лісів" № 848 від 20.06.2007 р. — Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/848-2007-%D0%BF>
6. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Правил поліпшення якісного складу лісів" № 724 від 12.05.2007 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/724-2007-%D0%BF#Text>
7. Про затвердження Правил відтворення лісів: Постанова Кабінету Міністрів України; Правила від 01.03.2007 № 303. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303-2007-%D0%BF#Text>
8. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Положення про державну лісову охорону" № 976 від 16.09.2009 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/976-2009-%D0%BF>
9. Принципи Лісової наглядової ради. [Електронний ресурс]. URL: slovdlg.com.ua.
10. Офіційна сторінка ENPI FLEGII: програма "Правозастосування й управління в лісовому секторі країн східного регіону дії європейського інструменту сусідства та партнерства". URL: <http://www.fleg.org.ua/>
11. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку ведення державного лісового кадастру та обліку лісів" № 848 від 20.06.2007 р. — Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/848-2007-%D0%BF>
12. Офіційний сайт ДП "Ліси України". URL: <https://e-forest.gov.ua/about-us/>
13. Бондарчук Н. В. Актуальні питання правового режиму лісів України. Часопис Київського університету права. 2012. № 4. С. 276—279.
14. Кримінальний кодекс України № 2341-III від 05.04.2001 року — Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

15. Рішення Ради національної безпеки і оборони України "Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації" № 111/2021 від 23.03.2021 р. — Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0018525-21#Text>

16. Розпорядження Кабінету Міністрів України "Про схвалення Державної стратегії управління лісами України до 2035 року" № 1777-р від 29 грудня 2021 р. — Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-2021-%D1%80#Text>

17. Проект Закону "Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо збереження лісів" № 5650. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72200

18. FSC національний стандарт системи ведення лісового господарства для України. 2019. 141 с. [Електронний ресурс]. URL: <https://connect.fsc.org/document-centre/documents/resource/428>

19. Природноресурсове право України: Навч. посіб. / За ред. І.І.Каракаша. К.: Істина, 2005. 376 с.

20. Маркс К., Енгельс Ф. Збірник праць, вид.-цтво 2, т. 32, 1964, с. 45.

21. Мендик Л. В. Поняття та особливості правової охорони лісів / Л. В. Мендик // Держава і право: Юридичні і політичні науки : зб. наук. праць. 2009. Вип. 44. С. 744.

22. Мінгазутдінов І. Гельсінкський процес / Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. К.: Парламентське видавництво, 2011. С. 131. ISBN 978-966-611-818-2.

23. Опенько І. А., Степчук Я. А. Соціально-економічні проблеми використання земель лісогосподарського призначення в умовах децентралізації влади. Агросвіт. 2019. № 17. С. 20—28. DOI: 10.32702/2306-6792.2019.17.20

24. Постанова КМУ "Про затвердження Правил пожежної безпеки в лісах України" від 27.12.2004 року № 278. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/z0328-05>

25. Савчук О. О. Процедурні правовідносини у лісовому законодавстві України: монографія / заг. ред. проф. А. П. Гетьман. Харків: Фінарт, 2016. 242 с.

26. Савчук О.О. Проблеми удосконалення лісового законодавства України. Досвід і проблеми екологічного законодавства : матеріали Міжнар. круглого столу, присвяч. 15-річчю початку підготовки фахівців у галузі правознавства в НГУ, 14 грудня 2012 р. Дніпропетровськ: НГУ, 2012. С. 121—125.

27. Сторчоус О. Удосконалення юридичної відповідальності за порушення лісового законодавства та протидія обігу незаконно добутих лісових ресурсів: рекомендації щодо внесення змін у законодавство. Київ. 2016. URL: http://www.enpifleg.org/site/assets/files/2118/report_storchous_improving_legal_liability_recommendations_to_legislation.pdf

28. Сторчоус О. Лісове та суміжне законодавство: пропозиції змін. 2017. URL: <http://dklg.kmu.gov.ua/forest/document/178796;-jsessionid=-425E08AB051299304639A487-E5637C48.app1/03.Storchous.pdf>

29. Український лісовий портал. Все про ліси та лісове господарство України. Доповідь "Як децентралізація та земельна реформа можуть вплинути на майбутнє лісів і лісових насаджень" [Електронний ресурс]. URL: <https://www.lisportal.pp.ua/projectpost/90064/>

30. Заверюха М. М. Поняття охорони лісів, земель лісогосподарського призначення та основні заходи її здійснення. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. Вип. 29. Том 1. 2014. С. 237—240.

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1991), The Law of Ukraine "On Environmental Protection", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1264-12> (Accessed 30 Jan 2024).

2. Verkhovna Rada of Ukraine (1994), "Forest Code of Ukraine", available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/en/3852-12> (Accessed 30 Jan 2024).

3. Verkhovna Rada of Ukraine (1996), "The Constitution of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (Accessed 30 Jan 2024).

4. Verkhovna Rada of Ukraine (2002), "Land Code of Ukraine", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (Accessed 30 Jan 2024).

5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2007), Resolution "On approval of the Procedure for maintaining the state forest cadastre and forest accounting", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/848-2007-%D0%BF> (Accessed 30 Jan 2024).

6. Cabinet of Ministers of Ukraine (2007), Resolution "On Approval of the Rules for Improving the Quality of Forests", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/724-2007-%D0%BF#Text> (Accessed 30 Jan 2024).

7. Cabinet of Ministers of Ukraine (2007), Decree "On the approval of the Forest Reproduction Rules", available at: <https://zakon.ra>

da.gov.ua/laws/show/303-2007-%D0%BF#Text (Accessed 30 Jan 2024).

8. Cabinet of Ministers of Ukraine (2009), Resolution "On Approval of the Regulation on State Forest Protection", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/976-2009-%D0%BF> (Accessed 30 Jan 2024).

9. Forest Stewardship Council (2022), "Principles of the Forest Supervisory Board", available at: slovdig.com.ua (Accessed 30 Jan 2024).

10. Official page of ENPI FLEGII (2023), "Law enforcement and management in the forest sector of the countries of the Eastern region of the European Neighborhood and Partnership Instrument", available at: <http://www.fleg.org.ua/> (Accessed 30 Jan 2024).

11. Cabinet of Ministers of Ukraine (2023), Resolution "On approval of the procedure for forest management", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/112-2023-%D0%BF#Text> (Accessed 30 Jan 2024).

12. Official website of the State Enterprise "Forests of Ukraine". (2024), available at: <https://e-forest.gov.ua/about-us/> (Accessed 30 Jan 2024).

13. Bondarchuk, N. V. (2012), "Current issues of the legal regime of forests of Ukraine", Journal of the Kyiv University of Law, vol. 4, pp. 276—279.

14. Verkhovna Rada of Ukraine (2001), "Criminal Code of Ukraine", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (Accessed 30 Jan 2024).

15. National Security and Defense Council of Ukraine (2021), Decision "On challenges and threats to the national security of Ukraine in the environmental sphere and priority measures for their neutralization", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0018525-21#Text> (Accessed 30 Jan 2024).

16. Cabinet of Ministers of Ukraine (2021), Decree "On the Approval of the State Forest Management Strategy of Ukraine until 2035", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-2021-%D1%80#Text> (Accessed 30 Jan 2024).

17. Verkhovna Rada of Ukraine (2024), Draft Law "On Amendments to Certain Legislative Acts on Forest Conservation", available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72200 (Accessed 30 Jan 2024).

18. FSC (2019), "National standard of forest management system for Ukraine", available at: <https://connect.fsc.org/document-centre/documents/resource/428> (Accessed 30 Jan 2024).

19. Karakasha, I.I. (2005), Pryrodnoresursove pravo Ukrainy [Natural resource law of Ukraine], Istyna, Kyiv, Ukraine.

20. Marks, K. and Engels, F. (1964), Zbirnyk prats' [Collection of works], vol. 32, Moscow, Russia.

21. Mendyk, L. V. (2009), "Concepts and peculiarities of legal protection of forests", State and law: Legal and political sciences: coll. of science works, vol. 44.

22. Mingazutdinov, I. (2011), "The Helsinki process", Politychna entsyklopediia [Political encyclopedia], Parliament publishing house, Kyiv, Ukraine.

23. Openko, I.A. and Stepchuk, Ya.A. (2019), "Socio-economic problems of the use of forestry land in conditions of decentralization of power", Agroworld, vol. 7, pp. 20—28.

24. Cabinet of Ministers of Ukraine (2004), Resolution "On Approval of Fire Safety Rules in the Forests of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/z0328-05> (Accessed 30 Jan 2024).

25. Savchuk, O. O. (2016), [Procedural legal relations in the forest legislation of Ukraine], Finart, Kharkiv, Ukraine.

26. Savchuk, O.O. (2012), "Experience and problems of environmental legislation: materials of the International round table, dedicated", On the 15th anniversary of the beginning of the training of specialists in the field of jurisprudence. Problems of improving the forest legislation of Ukraine, Dnipropetrovsk, Ukraine, pp. 121—125.

27. Storchous O. (2016), "Improving legal liability for violations of forest legislation and combating the circulation of illegally harvested forest resources: recommendations for amending the legislation", available at: http://www.enpifleg.org/site/assets/files/2118/report_storchous_improving_legal_liability_recommendations_to_legislation.pdf (Accessed 30 Jan 2024).

28. Storchous O. (2017), "Forestry and related legislation: proposals for changes", available at: <http://dklg.kmu.gov.ua/forest/document/178796;jsessionid=-425E08AB051299304-639A487E5637C48.app1;/03.Storchous.pdf> (Accessed 30 Jan 2024).

29. Ukrainian forest portal (2024), "Everything about forests and forestry of Ukraine. Report "How decentralization and land reform can affect the future of forests and forest plantations", available at: <https://www.lisportal.pp.ua/projectpost/90064/> (Accessed 30 Jan 2024).

30. Zaveryuha, M. M. (2014), "The concept of protection of forests, forestry lands and the main measures of its implementation", Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. The RIGHT series. Vol. 29, No. 1.

Стаття надійшла до редакції 08.02.2024 р.

УДК 336-049.5

Н. І. Коваль,

к. е. н., доцент кафедри обліку і оподаткування,

Вінницький національний аграрний університет, м. Вінниця, Україна

ORCID ID: [https:// orcid.org/0000-0002-2877-4302](https://orcid.org/0000-0002-2877-4302)

К. В. Корніюк,

здобувач вищої освіти спеціальності облік і оподаткування,

Вінницький національний аграрний університет, м. Вінниця, Україна

ORCID ID: [https:// orcid.org/ 0009-0007-7208-5137](https://orcid.org/0009-0007-7208-5137)

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.4.152

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ОСОБЛИВОСТІ

N. Koval,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation, Vinnytsia National Agrarian University, Vinnytsia, Ukraine

K. Korniyuk,

Applicant for higher education specialty Accounting and taxation,

Vinnytsia National Agrarian University, Vinnytsia, Ukraine

ENSURING THE FINANCIAL SECURITY OF THE ENTERPRISE IN THE CONDITIONS OF WAR: PROBLEMS AND FEATURES

Стаття присвячена дослідженню особливостей наявних підходів до трактування поняття "економічна безпека підприємства". Досліджено, що складовим елементом економічної безпеки є фінансова безпека підприємства. Проведено аналіз військової ситуації української економіки свідчить про існування серйозних проблем у діяльності підприємств. Визначено, що початок повномасштабної війни та запровадження воєнного стану спровокували появу реальних ризиків і загроз у веденні підприємницької діяльності. Систематизовано основні принципи управління фінансовою безпекою підприємства. Категорія "безпека" чи "економічна безпека" пов'язана з динамікою, зазначено, що безпека не може вважатися складовою частиною економіки чи будь-якої іншої системи або суб'єкта господарювання.

Доведено, що в наявних методиках оцінки рівня фінансово-економічної безпеки підприємств не враховано зовнішні загрози, які є одними з основних чинників порушення безпеки підприємств.

Зазначено, що фінансово-економічна безпека на рівні суб'єктів господарювання є багатограним явищем, її стан досить активно змінюється, тому доцільно ретельно стежити за фінансовим станом підприємств та вивчати проблеми, що виникають під впливом військових факторів, реформ державної економіки та політики, коливань важелів світової економіки, інтернаціоналізації фінансових потоків, зовнішньо-політичної ситуації.

The article is devoted to the study of the peculiarities of existing approaches to the interpretation of the concept of "economic security of the enterprise". It has been studied that the component element of economic security is the financial security of the enterprise. The analysis of the military situation of the Ukrainian economy shows the existence of serious problems in the activities of enterprises. It was determined that the beginning of a full-scale war and the introduction of martial law provoked the emergence of real risks and threats in the conduct of business activities. The main principles of managing the financial security of the enterprise have been systematized. The category "security" or "economic security" is related to dynamics, it is stated that security cannot be considered a component of the economy or any other system or business entity.

It has been proven that the existing methods of assessing the level of financial and economic security of enterprises do not take into account external threats, which are one of the main factors of enterprise security violations.

On the basis of the conducted studies, the main principles of managing the financial security of the enterprise are grouped. The main components of the financial and economic mechanism for ensuring the financial security of the enterprise are also highlighted, namely: informational and organizational, functional and analytical, control and monitoring.

It is necessary to understand that the economic security of an enterprise, in contrast to the economic security of the state, reflects its economic activity, and financial security refers to financial operations and financial indicators, which, on the one hand, are dependent on economic activity, and on the other — on macroeconomic circumstances.

It is noted that financial and economic security at the level of business entities is a multifaceted phenomenon, its state changes quite actively, therefore it is advisable to carefully monitor the financial state of enterprises and study problems arising under the influence of military factors, reforms of the state economy and politics, fluctuations of levers world economy, internationalization of financial flows, foreign political situation.

Ключові слова: управління, підприємство, безпека, фінансова безпека, економічна безпека, фінансово-економічна безпека, рентабельність, кризові явища.

Key words: management, enterprise, security, financial security, economic security, financial and economic security, profitability, crisis phenomena.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Економічна ситуація у світі сьогодні характеризується конфліктами між країнами, що призводить до поширення дестабілізуючих економічних процесів. Стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та національних інтересів як держави в цілому, так і окремої людини від реальних та потенційних загроз характеризує національну безпеку України. В умовах воєнного стану організація захисту всіх складових національної безпеки — головна функція держави та кожного громадянина.

АНАЛІЗ ВІЙСЬКОВОЇ СИТУАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ СВІДЧИТЬ ПРО ІСНУВАННЯ СЕРЬОЗНИХ ПРОБЛЕМ У ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Погіршення соціальної, економічної, політичної, безпекової ситуацій, стали актуальними питаннями забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств нашої держави.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Початок повномасштабного вторгнення російської федерації підсилили та спровокували появу реальних ризиків і загроз у веденні підприємницької діяльності. Проблеми формування, аналізу та забезпечення фінансово-економічної безпеки суб'єктів господарювання значну увагу приділено у працях таких науковців, як Ареф'єва О.В., Кузенко Т.Б. [1], Бортник С.М. [2], Демченко І.В. [7], Коваль Н.І., Радченко О.Д. [8], Потапюк І.П. [16].

Питання управління та забезпечення фінансової безпеки підприємств досліджували у своїх працях: Н. А. Правдюк, Т. О. Мулик, Я. І. Мулик [11], Соломіна Г. В. [12].

Дослідження вітчизняних вчених є досить ґрунтовними, мають системний та комплексний характер, однак зміни у внутрішньому та зовнішньому середовищах, вплив внутрішніх та зовнішніх факторів збільшує необхідність вдосконалення методів оцінки фінансової та економічної безпеки підприємств в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою даного дослідження є обґрунтування теоретичних і методичних положень щодо фінансово-економічної безпеки як основи економічного та фінансового розвитку підприємства, а також розробка практичних рекомендацій щодо удосконалення управління фінансово-економічною безпекою підприємств України в сучасних умовах.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Підприємницька діяльність є однією з найбільш постраждалих унаслідок російської військової агресії сфер суспільного життя. Багато підприємців вимушено перекваліфікували свою сферу діяльності, змінили місцезнаходження або взагалі скоротили чи припинили свою діяльність унаслідок суттєвого пошкодження чи знищення засобів виробництва, порушення логістики, втрати ринків збуту та інших негативних наслідків бойових дій. Без державної підтримки підприємницької діяльності не можна уявити умови забезпечення фінансової стабільності. Державний захист підприємців та їх діяльності дає останнім можливість належного наповнення внутрішнього ринку якісними товарами та послугами, забезпечує зайнятість населення, підвищення рівня життя громадян і рівня національної економіки в цілому [5; 12, с. 278].

Означене твердження набуває надзвичайної актуальності за воєнних умов.

Правовою основою фінансової безпеки держави є Конституція України, Бюджетний кодекс України, Податковий кодекс України, низка законів, зокрема Закон України "Про державний бюджет", та інші нормативно-правові акти [2].

Розглядаючи особливості нормативно-правового регулювання фінансової безпеки на підставі аналізу норм Закону України "Про національну безпеку України" від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII та Стратегії економічної безпеки на період до 2025 року, дослідники доходять висновку, що вказане поняття є складовим елементом поняття "національна безпека" [2; 10], з констатацією фрагментарності його визначення в чинному законодавстві і відсутності єдиного органу влади, здатного формувати політику національної фінансової безпеки та її реалізовувати. З урахуванням складності надання дефініції, а також багатоаспектної розгляду її сутності вказана про-позиція виглядає дискусійною, оскільки орган протидії економічній злочинності — Бюро економічної безпеки — було створено Указом Президента України 24 листопада 2021 р., проте слід враховувати, що саме поняття економічної безпеки інтегральне, тому існують її складові, зокрема фінансова безпека [2; 3].

Зазначимо, що економічна безпека — це забезпечення такого стану функціонування підприємства, який передбачає досягнення позитивного економічного ефекту шляхом одержання прибутку та задоволення потреб споживачів [3; 11]. Основною метою економічної безпеки підприємства є гарантія його стабільного й ефективного функціонування на даний момент та у перспективі. Досягнення цього можливе у тому випадку, якщо система буде виконувати послідовність функцій: аналітичну, нормативно-правового забезпечення, організаційно-адміністративну, планову, обліково— контрольну та інформаційну [9; 11].

Економічно-політичні виклики в країні, що постали сьогодні, стали причиною фінансової незахищеності більшості громадян. Зокрема, початок повномасштабної війни та запровадження воєнного стану спровокували появу реальних ризиків і загроз у веденні підприємницької діяльності [1]. Огляд наукових джерел з питань трактування сутності поняття "фінансова безпека підприємства" свідчить, що більшість учених дотримуються лінії, яка базується на ви-значенні фінансової безпеки держави, тільки екстраполюють її на мікрорівень:

"І в загальному випадку фінансову безпеку підприємств представляють як механізм, що, з одного боку, забезпечує стабільність фінансової системи суб'єкту шляхом використання захисних фінансових інструментів, а з іншого, — забезпечує її ефективність шляхом організації раціонального використання фінансових ресурсів" [3; 7; 8].

У Стратегії, згідно постанови Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 р. № 695 "Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки", приведений перелік показників ефективності, за результатами аналізу основних тенденцій соціально-економічного розвитку регіонів за останні 20 років та визначено Мета 3 "Ефективне державне управління у сфері регіонального розвитку", яка має 5 пунктів структури і до 2020 року вже отримані деякі результати [8].

Слід зазначити, що складовим елементом економічної безпеки є фінансова безпека підприємства — це динамічна складова, яка змінюється під впливом факторів та загроз з боку внутрішнього та зовнішнього середовища. Формування фінансової безпеки підприємства забезпечує його стабільну діяльність та створює умови для підвищення його економічного потенціалу [4].

Переважаюча частина науковців зосереджує свою увагу на окремих засобах та етапах управління і реалізації фінансової безпеки суб'єкта господарювання: задачах, функціях, методах тощо. Проте край необхідно комплексно підходити до даного питання, концептуально виявляючи всі аспекти та фактори, здатні вплинути на рівень фінансової безпеки підприємства [3; 7].

У фаховій економічній літературі з питань безпеки науковці досить часто роблять акцент на дослідженні економічної безпеки як широкої категорії діяльності суб'єкта господарювання. Так, наприклад автор В.І. Кириленко визначає економічну безпеку як процес досягнення такого рівноважного стану системи, за якого відсутні чинники, що створюють небезпеку її руйнування [9, с. 15].

Основні принципи управління фінансовою безпекою підприємства розглянемо за допомогою рисунку 1.

У цьому визначенні автор акцентує увагу на рівноважному стані системи, однак виникає питання: а чи може бути система в постійній рівновазі? Очевидно, що ні, адже постійний вплив різноманітних внутрішніх і зовнішніх чинників досить швидко виводить систему чи діяльність будь-якого суб'єкта підприємництва

ва з рівноваги. Рівновага, на нашу думку, є ідеалістичним короткотривалим явищем, а тому акцент на рівноважному стані є не доцільним із погляду управління системою, організацією чи суб'єктом господарювання.

Погоджуємось із думкою І. Голіков, який вважає, що економічна безпека — це динамічний складник економіки, що адаптується до вимог свого часу. Сучасний етап життєдіяльності нашої держави для забезпечення економічної безпеки вимагає урахування специфічних, конкретних особливостей об'єкта дослідження в умовах появи негативних явищ із рисами невизначеності й ризику, що спричиняє відхилення стану економічної безпеки від запланованого [4, с. 310].

Ми погоджуємось з автором в тому, що категорія "безпека" чи "економічна безпека" пов'язана з динамікою, однак вважаємо, що безпека не може вважатися складовою частиною економіки чи будь-якої іншої системи або суб'єкта господарювання, адже складова частина — це одна зі структурних частин, наприклад, галузь економіки. На нашу думку, безпека — це динамічний стан або властивість системи протистояти внутрішнім і зовнішнім загрозам.

Економічно-політичні виклики в країні, що постали сьогодні, стали причиною фінансової незахищеності більшості громадян. Зокрема, початок повномасштабної війни та запровадження воєнного стану спровокували появу реальних ризиків і загроз у веденні підприємницької діяльності [13]. Огляд наукових джерел з питань трактування сутності поняття "фінансова безпека підприємства" свідчить, що більшість учених дотримуються лінії, яка базується на визначенні фінансової безпеки держави, тільки екстраполюють її на мікрорівень: "І в загальному випадку фінансову безпеку підприємств представляють як механізм, що, з одного боку, забезпечує стабільність фінансової системи суб'єкту шляхом використання захисних фінансових інструментів, а з іншого, — забезпечує її ефективність шляхом організації раціонального використання фінансових ресурсів" [14; 16].

Тобто, розглядаючи фінансову безпеку підприємства, вчені акцентують увагу на фінан-

Рис. 1. Принципи управління фінансовою безпекою підприємства

Джерело: систематизовано автором за [3; 11].

сових інтересах і фінансових потоках, що на відміну від економічної безпеки, яка стосується всієї господарської діяльності, зосереджуються на вивченні фінансів підприємств [9; 11]. До основних складових фінансово-економічного механізму забезпечення фінансової безпеки підприємства, на нашу думку, слід віднести наступні складові, рисунок 2.

З огляду на зазначене вище варто погодитись із точкою зору Соломіни Г. В., яка зазначає, що поняття механізму фінансово-економічної безпеки суб'єкта підприємництва, враховуючи результати аналізу його складових, може бути сформульоване так:

1) система методів, важелів, інструментів, способів функціонування суб'єкта підприємницької діяльності, за якого стало забезпечуються його фінансові інтереси. Тобто механізм розуміється як об'єктивно існуюче, властиве суб'єкту підприємництва, динамічне системне утворення, яке можна використати для здійснення впливу на його розвиток при забезпеченні параметрів цього розвитку. Умови існування суб'єкта підприємництва, існування зовнішніх та внутрішніх загроз при цьому не обумовлюються, однак сталість має бути досягнута і в умовах небезпек та загроз;

2) система фінансових методів, важелів, інструментів, способів досягнення такого фі-

Складові фінансово-економічного механізму:

- 1) інформаційно-організаційний – містить елементи механізму забезпечення фінансової безпеки підприємства, до яких належать: принципи, функції, методи, важелі та інструменти управління фінансовою безпекою підприємства; система забезпечення, яка складається з організаційного, інформаційно-аналітичного, нормативно-правового та програмно-технічного забезпечення;
- 2) функціонально-аналітичний – дозволяє згрупувати елементи, призначені для діагностування фінансової безпеки підприємства, здійснення оцінки управління безпекою, проведення на підставі отриманих даних ідентифікації ризиків та загроз; для нейтралізації останніх здійснювати формування концепції стратегічного управління фінансовою безпекою підприємства, а також про-водити обґрунтування обраної стратегії та аналіз щодо її реалізації в систему управління фінансовою безпекою підприємства;
- 3) контрольно-моніторинговий – відповідає за контроль та моніторинг процесу реалізації стратегії управління фінансовою безпекою підприємства, її коригування на основі оцінки ефективності стратегії управління фінансовою безпекою. При цьому особливу увагу слід звернути на моніторинг процесу реалізації стратегії.

Рис. 2. Основні складових фінансово-економічного механізму

Джерело: систематизовано автором за [11; 13].

нансового стану суб'єкта підприємництва, який характеризується стійкістю до зовнішніх та внутрішніх небезпек та загроз. Тобто механізм фінансово-економічної безпеки розуміється як суб'єктивно-об'єктивна, статична система ієрархічно підпорядкованих фінансових методів, інструментів, що використовуються або можуть бути використані для впливу на його функціонування та розвиток [12, с. 44].

Таким чином, сьогодні, як ніколи, проблема забезпечення фінансової безпеки підприємства має важливе тактичне та стратегічне значення. Адже від того, наскільки якісно, ефективно і, головне, рентабельно буде здійснювати свою діяльність суб'єкт господарювання, залежить благополуччя всієї країни.

ників тощо), а фінансова безпека стосується фінансових операцій та фінансових показників, які, з одного боку, є залежними від господарської діяльності, а з іншого — від макроекономічної кон'юнктури [8; 11; 12; 16].

Що ж стосується безпосередньо представленої проблематики, то особливостями забезпечення фінансової безпеки підприємства в умовах воєнного стану на нашу думку, є наступні, рисунок 3.

Для того, щоб сформулювати ефективний механізм забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств в умовах війни, спочатку необхідно уточнити, що входить до цієї концепції, які фактори впливають на її дотримання та які індивідуальні компоненти цієї кате-

горії взаємопов'язані. Різноманітність аспектів фінансової безпеки підприємств, складність вибору оптимального варіанту їх застосування і є причиною, що обумовлює необхідність застосовувати комплексний дослідницький підхід у цій галузі.

Для оцінки рівня фінансової безпеки підприємства в умовах воєнного стану, рекомендується використовувати традиційні та нетрадиційні підходи, рисунок 4 [12].

З метою забезпечення високої динамічної конкурентоспромож-

Особливості забезпечення фінансової безпеки підприємства в умовах воєнного стану.

- 1) стратегія безпеки формується з урахуванням не тільки внутрішніх, але й зовнішніх складових управління державою;
- 2) наявність ризиків фізичної ліквідації суб'єкта господарювання, що особливо актуально для прифронтових регіонів;
- 3) не-стабільність курсу валют;
- 4) складність експорту та імпорту товарів.

Рис. 3. Особливості забезпечення фінансової безпеки підприємства в умовах воєнного стану

Джерело: систематизовано автором за [2].

ності підприємств, необхідно покращити категоріальний апарат, методологічну основу для оцінки рівня безпеки та ефективності політики його зміцнення, а також зробити акцент на розвитку пріоритетів та стратегічних дій в рамках організаційного-економічного механізму забезпечення безпеки учасників фінансово-господарської діяльності у контексті поточного стану економіки правового середовища.

Таким чином, фінансово-економічна безпека на рівні суб'єктів господарювання є багатогранним явищем, її стан досить активно змінюється, тому доцільно ретельно стежити за фінансовим станом підприємств та вивчати проблеми, що виникають під впливом військових факторів, реформ державної економіки та політики, коливань важелів світової економіки, інтернаціоналізації фінансових потоків, зовнішньо-політичної ситуації.

ВИСНОВКИ

Отже, в системі життєдіяльності господарюючих суб'єктів в умовах війни та післявоєнного розвитку для захисту та функціонування у безпечному середовищі необхідне чітке окреслення загроз та шляхів їх подолання і попередження з урахуванням особливостей правового регулювання у всіх сферах суспільства, зокрема у фінансових та економічних відносинах.

Що ж стосується безпосередньо представленої проблематики, то особливостями забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства в умовах воєнного стану можна виділити наступні: по-перше, стратегія безпеки формується з урахуванням не тільки внутрішніх, але й зовнішніх геополітичних процесів; по-друге наявність ризиків фізичної ліквідації суб'єкта господарювання, що особливо актуально для прифронтових регіонів; по-третє нестабільність курсу валют; по-четверте складність експорту та імпорту товарів.

Таким чином, фінансово-економічна безпека підприємства є дуже складною системою, яка містить у собі різноманітні складові, що спрямовані на забезпечення ефективності управління та використання усіх видів ресурсів підприємства.

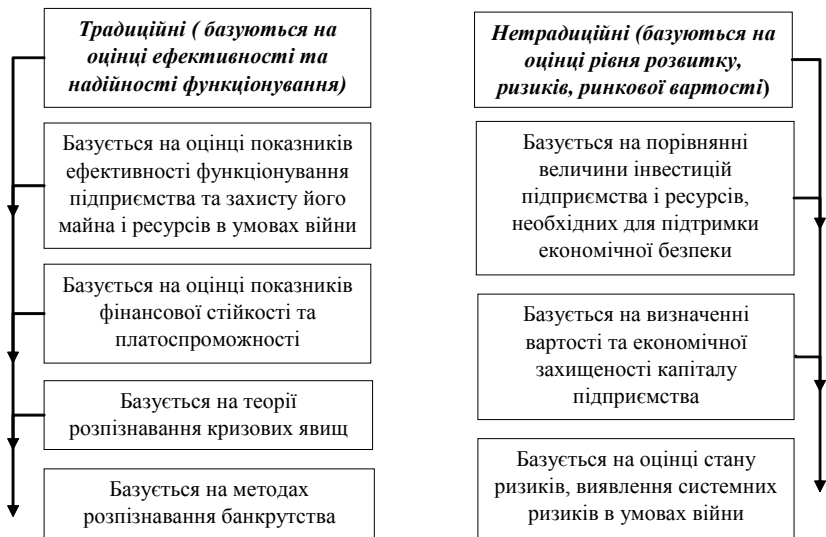

Рис. 4. Методичні підходи до оцінки рівня фінансової безпеки підприємства в умовах воєнного стану

Джерело: систематизовано автором за [2; 12].

Література:

- Ареф'єва О. В., Кузенко Т. Б. Планування економічної безпеки підприємств. Київ: Вид-во Європ. ун-ту, 2014. 150 с.
- Бортник С. М. Правове забезпечення фінансової безпеки. Актуальні питання фінансової безпеки: зб. тез доп. Між-нар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 27 берез. 2023 р.). Вінниця: ХНУВС, 2023. — 216 с.
- Васильєв А. А., Галенко В. М. Фінансова безпека аграрних підприємств України в умовах правового режиму воєнного стану. Економіка та суспільство. 2022. Вип. 45. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-63>.
- Голіков І. В. Сутність та еволюція поняття економічна безпека. Проблеми економіки. 2014. № 1. С. 309—314.
- Господарське право України: навчальний посібник. за заг. ред. Н. О. Саніахметової. Харків: Одісей, 2005. 608 с.
- Дем'яненко Г. Є. Економічна безпека торговельного підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.07.05. Донецьк, 2003. 18 с.
- Демченко І. В. Стратегічне управління фінансовою безпекою суб'єкта господарювання. URL: http://www.napks.edu.ua/library/compilations_vak/nvfbi/2010/2/p_43_46.pdf (дата звернення: 15.01.2024).
- Коваль Н. І., Радченко О. Д. Фінансовий аналіз рейтингу аграрного розвитку регіонів України. Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2022. № 2 (60). С. 67—79. DOI: 10.37128/2411-4413-2022-2-5.
- Кириленко В.І. Інвестиційна складова економічної безпеки: монографія. Київ: КНЕУ, 2005. 232 с.

10. Мельник В., Андрищенко О. Нормативно-правове регулювання економічної безпеки. Молодий вчений. 2019. № 12 (76). С. 343—346. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-12-76-73>.

11. Правдюк Н. А., Мулик Т.О., Мулик Я. І. Управління фінансовою безпекою підприємств: обліково-аналітичний аспект: монографія. Київ: "Центр учбової літератури", 2019. 224 с.

12. Соломіна Г. В. Забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємництва: навч. посіб. Дніпро: ДДУВС, 2018. 234 с.

13. Червяков І. М., Медешь М. М. Фінансова безпека як складова економічної безпеки держави. Вісник Кримінологічної Асоціації України. 2004. № 1 (4). С. 125—130.

14. Чібісова І. В., Івашина Є. М. Механізм забезпечення фінансової безпеки підприємства. Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. 2011. № 31. URL: <https://jrnل.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/view/347>

15. Pleskach V. L., Kulyk A. V. Methodological principles of state regulation of financial and economic development. Finances of Ukraine. 2019. No. 10. P. 27.

16. Potapyuk I. P. Theoretical and methodological foundations of the formation of the mechanism for ensuring the economic security of the enterprise. Economic Forum. Lutsk: Research Institute of Lutsk National Technical University, 2020. No. 4. P. 125—130.

References:

1. Aref'yeva, O.V. and Kuzenko, T.B. (2014), Planuvannya ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv [Planning of economic security companies], Vydvo Yevrop. un-tu, Kyiv, Ukraine.

2. Bortnyk, S.M. (2023), "Legal provision of financial security", Aktual'ni pytannia finansovoi bezpeky: zb. tez dop. Mizh-nar. nauk.-prakt. konf. [Current issues of financial security: a collection of abstracts of reports of the International Scientific and Practical Conference], KhNUVS, Vinnytsia, Ukraine.

3. Vasyl'iev, A.A. and Halenko, V.M. (2022), "Financial security of agricultural enterprises of Ukraine in the conditions of the legal regime of martial law", Ekonomika ta suspil'stvo, vol. 45. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-63>.

4. Holikov I.V. (2014), "The essence and evolution of the concept of economic security", Problemy ekonomiky, vol. 1, pp. 309—314.

5. Saniakhmetova, N.O. (2005), Hospodars'ke pravo Ukrainy [Commercial law of Ukraine], Odisej, Kharkiv, Ukraine.

6. Dem'ianenko, H.Ye. (2003), "The economic security of commercial enterprise", Ph.D. Thesis, Economy, Donetsk, Ukraine.

7. Demchenko, I.V. (2010), "Strategic management of financial security of the subordinate state grant", available at: http://www.napks.edu.ua/library/compilations_vak/nvfbi/2010/2/p_43_46.pdf (Accessed 15.01.2024).

8. Koval', N.I. and Radchenko, O.D. (2022), "Financial analysis of the rating of agricultural development of the regions of Ukraine", Ekonomika, finansy, menedzhment: aktual'ni pytannia nauky i praktyky, vol. 2 (60), pp. 67—79. DOI: [10.37128/2411-4413-2022-2-5](https://doi.org/10.37128/2411-4413-2022-2-5).

9. Kyrylenko, V.I. (2005), Investytsiina skladova ekonomichnoi bezpeky [The investment component of economic security], KNEU, Kyiv, Ukraine.

10. Mel'nyk, V. and Andriuschenko, O. (2019), "Legal regulation of economic security", Molodyj vchenyj, vol. 12 (76), pp. 343—346. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-12-76-73>.

11. Pravdjuk, N.L. Mulyk, T.O. and Mulyk, Ja.I. (2019), Upravlinnja finansovoju bezpekoju pidpriemstv: oblikovo-analitychnyj aspekt [Management of financial security of enterprises: accounting and analytical aspect], Tsentru uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.

12. Solomina, H.V. (2018), Zabezpechennia finansovo-ekonomichnoi bezpeky pidpriemnytstva [Ensuring the financial and economic security of entrepreneurship: training], DDUVS, Dnipro, Ukraine.

13. Cherviakov, I.M. and Medesch', M.M. (2004), "Financial security as a component of the economic security of the state", Visnyk Kryminolohichnoi Asotsiatsii Ukrainy, vol. 1 (4), pp. 125—130.

14. Chibisova, I.V. and Ivashyna, Ye.M. (2011), "The mechanism for ensuring the financial security of the enterprise", Problemy pidvyschennia efektyvnosti infrastruktury, vol. 31, available at: <https://jrnل.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/view/347> (Accessed 30 Jan 2024).

15. Pleskach, V.L. and Kulyk, A.V. (2019), "Methodological principles of state regulation of financial and economic development", Finances of Ukraine, vol. 10, pp. 27.

16. Potapyuk, I.P. (2020), "Theoretical and methodological foundations of the formation of the mechanism for ensuring the economic security of the enterprise", Economic Forum. Lutsk: Research Institute of Lutsk National Technical University, vol. 4, pp. 125—130.

Стаття надійшла до редакції 09.02.2024 р.

УДК 658.15

О. А. Морозов,
аспірант кафедри підприємництва та економіки підприємства,
Університет митної справи та фінансів
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-8420-9778>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.4.159

ФОРМУВАННЯ ПРИБУТКУ ПІДПРИЄМСТВА: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

O. Morozov,
Postgraduate student of the Department of Entrepreneurship
and Economy of Enterprise, University of Customs and Finance, Dnipro, Ukraine

FORMATION OF ENTERPRISE PROFIT: THEORETICAL ASPECT

У статті розглядаються актуальні питання, пов'язані з існуючими підходами до визначення сутності формування прибутку підприємств. Значення прибутку визначає фінансовий успіх підприємства і його ефективність у господарюванні. Розглянуто теоретичні аспекти формування прибутку підприємства, включаючи узагальнене тлумачення авторів щодо сутності терміну "прибуток", який представляє собою остаточну грошову оцінку виробничої та фінансової діяльності підприємства. Визначено важливість забезпечення ефективного управління результатом діяльності підприємства, що призводить до позитивної динаміки прибутку. Також розглянуто фактори, що впливають на величину прибутку, такі як зовнішні та внутрішні чинники, екстенсивні та інтенсивні аспекти, а також позавиробничі аспекти. Запропоновано джерела підвищення прибутковості та рентабельності підприємства з урахуванням впливу фактору економічної нестабільності. Оскільки підвищення прибутковості взагалі сприяє сталому розвитку підприємства, його конкурентоспроможності та забезпечує стійкість у динамічному бізнес-середовищі.

The article examines pertinent issues related to existing approaches to defining the essence of profit formation in enterprises. The significance of profit determines the financial success of the enterprise and its efficiency in economic activities. Theoretical aspects of enterprise profit formation are discussed, including a comprehensive interpretation by authors regarding the essence of the term "profit," representing the ultimate monetary evaluation of the production and financial activities of the enterprise. The importance of ensuring effective management of the enterprise's performance outcome, leading to a positive profit dynamic, is emphasized. Factors influencing the magnitude of profit, such as external and internal factors, extensive and intensive aspects, as well as non-production aspects, are also considered. Sources for increasing the profitability and efficiency of the enterprise are proposed, taking into account the impact of the economic instability factor. As increasing profitability generally contributes to the sustainable development of the enterprise, its competitiveness, and ensures stability in a dynamic business environment.

Increasing the profitability of a business is a key objective for several reasons, primarily manifesting in the efficiency of operations. Improved profitability can indicate the optimization of business processes and the optimal utilization of resources, reflecting the level of efficiency in both managerial and production processes. High profitability makes a company more attractive to potential investors and creditors, providing greater opportunities for obtaining credit and financing.

Profitable enterprises can invest in new technologies, research, and development, making them competitive in the market. It enables the possibility of lowering prices or enhancing the quality of goods and services. The growth in a company's profitability allows for the creation of reserves and resilience in the face of economic instability, providing the capacity to respond to risks and unforeseen circumstances.

Increased profitability also generates additional financial resources for investing in new innovative projects, contributing to the exploration of new markets and expanding the range of goods and services. Overall, the growth in a company's profitability contributes to sustainable development, enhances competitiveness, and ensures stability in a dynamic business environment.

Ключові слова: прибуток підприємства, розвиток підприємства, стійкий розвиток підприємства, підприємницька діяльність, зовнішні фактори, внутрішні фактори.

Key words: enterprise profit, enterprise development, sustainable enterprise development, entrepreneurial activity, external factors, internal factors.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є дослідження теоретичних основ формування прибутку підприємства та розробка шляхів щодо підвищення ефективності процесу управління прибутком підприємства в умовах фінансово-економічної кризи спричиненої військовою агресією.

ВСТУП

Результати економічної діяльності підприємства визначаються різноманітними економічними показниками, серед яких ключовим є прибуток. Цей показник відіграє важливу роль у фінансовій стабільності та платоспроможності підприємства, а також в подальшому розвитку підприємства. Прибуток є важливою динамічною силою в економіці, стимулюючи підприємців до фінансової діяльності і сприяючи соціально-економічному прогресу. Для забезпечення стійкого розвитку підприємства в довгостроковій перспективі необхідно ефективно оптимізувати його доходи і витрати, а також дбати про джерела фінансування. Таким чином, важливо впровадити ефективний механізм управління прибутком на підприємстві, що в свою чергу сприятиме розвитку економіки країни в цілому.

Прибуток допомагає забезпечити фінансову стійкість підприємства, забезпечуючи достатні ресурси для покриття всіх витрат і забезпечення роботи компанії в умовах непередбачуваних ситуацій. Величина прибутку впливає на інвестиційну привабливість підприємства. Високий прибуток може привертати нові інвестори та дозволяти залучати капітал для розвитку. Прибуток є джерелом фінансування для різноманітних розвіткових проєктів та інновацій, що сприяє підтримці конкурентоспроможності підприємства на ринку. Прибуток може бути розподілений між власниками підприємства у вигляді дивідендів або використа-

ний для покращення фінансового стану акціонерів. Прибуток визначає ефективність та життєздатність підприємства, впливаючи на його подальший розвиток та взаємодію з економічним середовищем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематику формування прибутку підприємства розглядали в своїх працях багато вітчизняних науковців, такі як А. Поддєрьогін, С. Покропивний С., Р. Сагайдак-Нікітюк, Субботович Ю.А., П. Харів, Н. Ярошевич та інші. Однак в умовах кризового стану економіки країни, є необхідність подальшого аналізу теоретичних основ формування прибутку підприємства.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Вимога до пошуку нових стратегій управління прибутком обумовлена не лише розвитком ринкових відносин в українській економіці, але і серйозним впливом військової агресії спричиненої вторгненням росії. Війна в Україні викликала значні труднощі та зміни в економічному ландшафті. Саме через це переосмислення

Таблиця 1. Класифікація різних підходів до розуміння сутності поняття "прибуток"

Автор	Трактування
А. Сміт	Під прибутком розумів дохід промислового капіталіста, що залишився після сплати ренти земельному власнику і відсотка власнику грошового капіталу. Прибуток вважався породженням усього авансованого капіталу, а його отримання кінцева мета капіталістичного виробництва
А. Поддєрьогін	Прибуток – це частина додаткової вартості, виробленої і реалізованої, готової до розподілу. Підприємство одержує прибуток після того, як втілена у створеному продукті вартість буде реалізована і набере грошової форми.
Н.Б. Ярошевич	Прибуток є метою підприємницької діяльності й джерелом витрат на розвиток виробництва. Прибуток і його рівень характеризує ефективність виробництва, збиток засвідчує неефективне господарювання.
С.Ф. Покропивний	Визначає прибуток як залишену після відшкодування на виробничу і комерційну діяльність підприємства усіх витрат частину виручки. Але лише кількісне визначення категорії не розкриває усієї економічної природи прибутку та обмежує його розуміння.
М.І. Бойчик	Прибуток є вартісним показником, вираженим у грошовій формі – вкладеного капіталу, отриманого доходу, понесених затрат тощо, а також із діючим порядком його податкового регулювання

Джерело: узагальнено за даними [7—11].

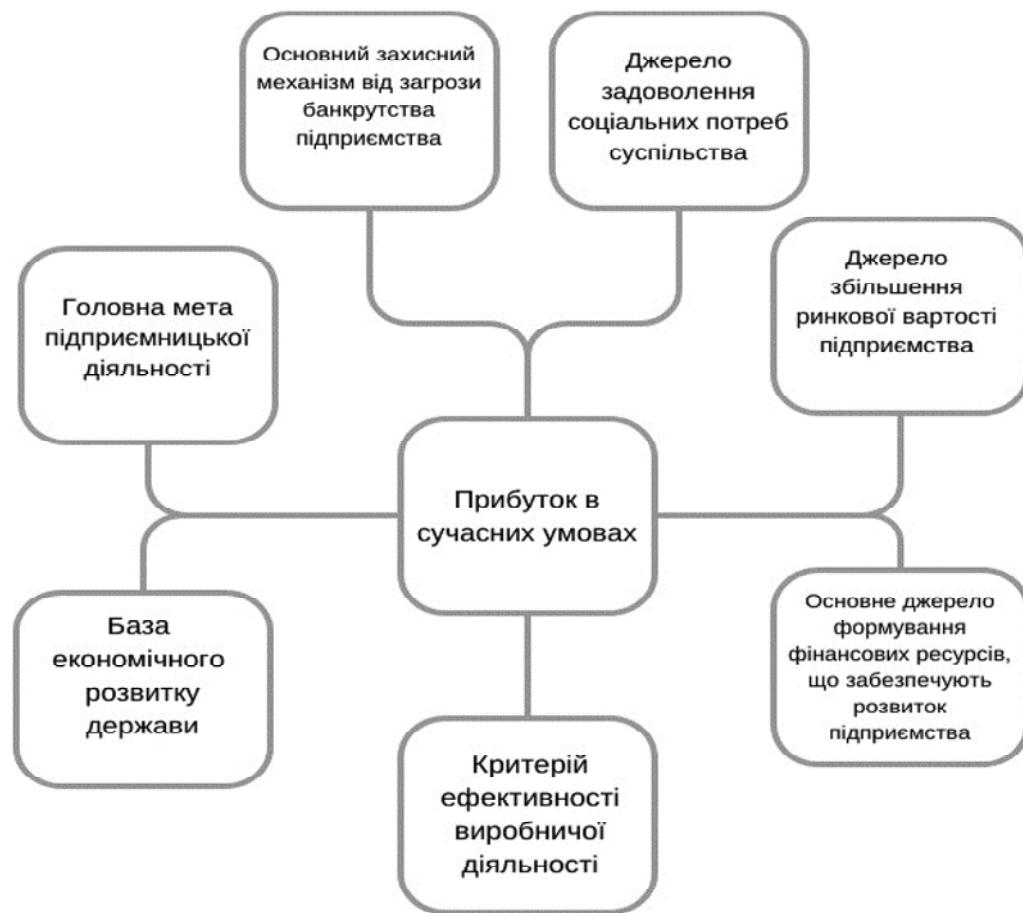

Рис. 1. Характеристика ролі прибутку в сучасних умовах діяльності підприємства

Джерело: узагальнено за даними [1–6].

концепції "прибутку" стає ще більш актуальним завданням. Наразі існують різні погляди на визначення терміну "прибуток", і ці точки зору розходяться як серед вітчизняних, так і серед закордонних економістів.

Необхідність зміни стратегій управління стає необхідною для адаптації підприємств до непередбачуваних економічних умов, викликаних воєнним конфліктом. Умови нестабільності та ризику вимагають ретельного аналізу, планування та управління фінансовими ресурсами для забезпечення стійкості та виживання підприємств у такому складному економічному середовищі.

Прагнення до отримання прибутку відображає основний принцип раціональної поведінки в економіці, який передбачає досягнення максимальних результатів за мінімальних витрат, оскільки прибуток узагальнено представляє різницю між отриманими доходами і сукупними витратами, аналіз заходів для збільшення прибутку та факторів, що впливають на рентабельність підприємств, є актуальним і виправдовує розгляд цього питання [1; 2]. Прибуток

відіграє важливу роль в умовах сучасної економіки (рис. 1).

Поняття прибутку підприємства не тільки відзначається різноманітною суттю своєї ролі, але й включає в себе ряд функцій, які він виконує. За широким поняттям "прибуток" криється множина різних визначень та аспектів. Джерела формування прибутку можна представити у вигляді таблиці (табл. 2).

За засобами визначення джерел формування прибутку, які враховуються у його обліку, вирізняють прибуток від продажу продукції, прибуток від реалізації майна та прибуток від операцій, що не пов'язані із збутом. Головним джерелом прибутку на підприємстві є прибуток, що виникає від реалізації продукції, робіт або послуг, і цей вид прибутку пов'язаний з особливостями галузі діяльності. Дохід від реалізації майна є прибутком, отриманим від продажу застарілих чи невикористовуваних основних фондів і нематеріальних активів, а також надлишків запасів сировини, матеріалів і інших товарів, із зменшенням суми витрат, які підприєм-

Таблиця 2. Джерела формування прибутку

Джерела формування прибутку, що використовуються при його обліку	Прибуток від реалізації продукції
	Прибуток від реалізації майна
	Прибуток від позареалізаційних операцій
За джерелами формування прибутку чи за основними видами діяльності підприємства	Прибуток від операційної діяльності
	Прибуток від інвестиційної діяльності
	Прибуток від фінансової діяльності
За складом елементів, що формують прибуток	Маржинальний прибуток
	Балансовий або валовий прибуток
	Чистий прибуток
За характером оподаткування прибутку	Оподатковуваний прибуток
	Прибуток, що не підлягає оподаткуванню
За характером використання прибутку	Нерозподілений прибуток
	Розподілений прибуток
За результатом господарювання	Позитивний прибуток
	Збиток
За періодом, що розглядається	Прибуток попереднього періоду
	Прибуток звітного періоду
	Прибуток планового періоду

Джерело: узагальнено автором.

ство понесло в процесі підготовки до їх реалізації.

Прибуток від позареалізаційних операцій є формальним і включається до категорії прибутку, оскільки він відображається у фінансовій звітності у вигляді сальдо між отриманими доходами та понесеними витратами за цими операціями. Цей прибуток формується внаслідок доходів (витрат) від пайової участі підприємства в діяльності інших підприємств, доходів (витрат) від облігацій, акцій та інших цінних паперів, випущених іншими емітентами, але належать підприємству; доходів (витрат) за депозитними вкладками підприємства в банках; а також отриманих (сплачених) штрафів, пені та інших санкцій [4].

При визначенні джерел формування прибутку з урахуванням основних видів діяльності виділяють прибуток від операційної, інвестиційної та фінансової діяльності. Операційний прибуток виникає в результаті операційної (виробничо-збутової або основної, в залежності від специфіки конкретного підприємства) діяльності. Прибуток від інвестиційної діяльності частково об'єднує прибуток від позареалізаційних операцій (у вигляді доходів від участі в інших підприємствах, володіння цінними паперами та депозитними вкладками), а також частково прибуток від реалізації майна. Прибуток від фінансової діяльності визначається позитивним ефектом залучення капіталу зовнішніми джерелами за більш вигідних умов, ніж середньорічні [4].

За ознакою елементів, які визначають прибуток, розрізняють маржинальний, валовий (балансовий) і чистий прибуток підприємства. Характеристика прибутку залежить від ступеня "очищення" чистих доходів підприємства від

його витрат у процесі господарської діяльності. Чистий прибуток — це сума балансового прибутку, зменшеного на суму податкових платежів за його рахунок [5]. Валовий прибуток представляє собою суму чистого доходу від операційної діяльності після вирахування всіх операційних витрат, як постійних, так і змінних. (Балансовий прибуток є різницею між загальною сумою чистого доходу підприємства і загальною сумою поточних витрат).

В ході своєї підприємницької діяльності, на кінцевий економічний результат великий вплив мають фактори. Ці фактори можна розділити на дві

значущі категорії: зовнішні, на які підприємство не може впливати, та внутрішні, на які підприємство може впливати своїми заходами. Зовнішні фактори можуть мати значний вплив на величину прибутку, але не залежать від діяльності підприємства. До них належать природні умови, державне регулювання цін і тарифів, податкові ставки і пільги, процентні ставки тощо. Внутрішні фактори включають в себе виробничі і невиробничі. Наявність і використання засобів і предметів праці, трудових і фінансових ресурсів являють собою виробничі фактори, які, у свою чергу, поділяють на екстенсивні та інтенсивні.

Екстенсивні фактори, такі як обсяг коштів і предмети праці, фінансові ресурси, час роботи обладнання, чисельність персоналу та фонд робочого часу, впливають на процес отримання прибутку через "кількісні зміни". Інтенсивні фактори впливу на процес отримання прибутку включають підвищення продуктивності обладнання та його якості, використання прогресивних матеріалів і технологій їх обробки, підвищення кваліфікації та продуктивності праці персоналу, зменшення трудомісткості і матеріаломісткості продукції, вдосконалення організації праці і ефективного використання фінансових ресурсів, тобто за допомогою "якісних змін". До невиробничих факторів можна віднести соціальні умови праці та побуту, діяльність у сфері постачання та збуту, а також природоохоронні заходи. Усі ці фактори, що впливають на величину прибутку, можна зобразити на схемі (рис. 2).

Для того, щоб забезпечити досконалий механізм управління прибутком для українських суб'єктів господарювання в умовах війни можна запропонувати наступні заходи:

Рис. 2. Фактори впливу на величину прибутку

Джерело: розроблено автором.

— Розробка детального плану дій для адаптації до економічних викликів в умовах війни.

— Визначення пріоритетних напрямків та резервів для забезпечення стійкості прибутку.

— Збереження фінансової стійкості шляхом ретельного контролю над витратами та ефективного управління оборотним та основним капіталом.

— Використання фінансових інструментів для зменшення ризиків, пов'язаних із змінами валютних курсів та іншими економічними труднощами.

— Розгляд можливостей розширення або переорієнтації видів діяльності для зменшення впливу наслідків війни.

— Зосередження на впровадженні інновацій та нових технологій для підвищення конкурентоспроможності та забезпечення стійкого прибутку.

— Аналіз ідентифікації та зменшення ризиків військових конфліктів із застосуванням страхування та інших заходів.

— Взаємодія зі спільнотою, зокрема участь у соціальних програмах та ініціативах, для створення позитивного іміджу та забезпечення лояльності споживачів.

— Встановлення стратегічних зв'язків із іншими компаніями та урядовими органами для обміну ресурсами та інформацією для спільного успіху в умовах нестабільності.

— Розвиток програм для підтримки та мотивації персоналу в умовах стресу та невизначеності.

Ці заходи спрямовані на адаптацію та забезпечення сталого розвитку бізнесу в умовах війни, зменшуючи можливі ризики та максимізуючи можливості.

В умовах фінансово-економічної кризи та нестабільності економіки, а також враховуючи нинішню воєнну ситуацію, для багатьох підприємств стає складним процес планування прибутку. Це пов'язано із значними труднощами у прогнозуванні. Тим не менше, відмова від повноцінного планування фінансових результатів може призвести до втрати контролю над доходами і витратами, а також перешкодити прийняттю своєчасних стратегічних рішень [1]. У сучасних умовах підприємствам важливо акцентувати увагу на детальному плануванні господарської діяльності. Це стає критично важливим не лише для оптимізації фінансових показників, але й для виживання та успішної адаптації до економічних та соціальних викликів, спричинених війною. Використання планових розрахунків дозволяє підприємствам ефективно контролювати свої ресурси, а також оперативно реагувати на зміни в економічному середовищі.

Отже, в умовах війни важливість детального планування господарської діяльності наростає, забезпечуючи необхідний інструментарій

для адаптації, збереження фінансової стійкості та успішного функціонування підприємства на ринку.

ВИСНОВОК

В умовах війни підприємства, як і раніше, залишаються орієнтованими на досягнення прибутку та його подальше збільшення. Однак враховуючи виклики військових дій, існує необхідність адаптації управління прибутком для забезпечення стійкості та успішної підприємницької діяльності підприємства в умовах невизначеності. Розуміння того в якому напрямку діяти, може привести до позитивної динаміки. Необхідно застосовувати ефективні підходи до управління прибутком суб'єкта господарювання задля підвищення рентабельності виробництва та інвестиційної привабливості підприємства, зміцнення його конкурентоспроможності. У зв'язку з цим, методи управління прибутком необхідно вдосконалювати. Для підвищення прибутковості підприємства необхідно: постійно вести облік доходів і витрат, враховувати вплив внутрішніх і зовнішніх факторів, проводити ефективний маркетинг, стежити за продуктивністю праці на підприємстві, проводити ефективну цінову політику.

Література:

1. Бланк І.А. Управління прибутком. Київ.: Ніка+Центр, 2007. 768 с.
2. Вініченко І.І., Сітковська А.О., Горнюк Д.І. Особливості управління економічними результатами діяльності аграрних підприємств. Агросвіт. 2023. № 20. С. 4—8.
3. Горященко Ю. Г., Книш О. А. Практичні аспекти розвитку інвестиційної діяльності підприємств. Науковий вісник Одеського національного економічного університету. 2022. № 9—10. С. 103—109.
4. Денисенко М.П. Заходи підвищення прибутковості підприємства. Агросвіт. 2020. № 1. С. 24—28. URL http://www.agrosvit.info/pdf/1_2020/5.pdf
5. Економіка підприємства: підручник / за заг. ред. д.е.н., проф. А. Г. Мельника. Суми: Університетська книга, 2012. 864 с
6. Івахненко В.М. Курс економічного аналізу: Навчальний посібник. Київ: Знання-Прес, 2000. 207 с.
7. Масляєва О.О. Формування організаційно-економічних відносин в агропромислових підприємствах. Агросвіт. 2020. № 4. С. 105—108.
8. Мельник А.Г. Основи стійкого розвитку: навчальний посібник. Суми: Університетська

книга, 2005. 654 с. https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstreamdownload/123456789/44620/1/Melnyk_Osn_stiy_rozv.pdf

9. Покропивний С.Ф. Економіка підприємства. Київ.: КНЕУ, 2001. 457 с.
10. Сагайдак-Нікітюк Р.В. Управління господарською діяльністю підприємства: навч.посіб. Харків: Зебра, 2015. 256 с.
11. Поддєрьогін А.М., Білик М.Д., Буряк Л.Д. Фінанси підприємств: підручник. Київ.: КНЕУ, 2012. 546 с.

References:

1. Blank, I.A. (2007), *Upravlinnia prybutkom [Profit management]*, Nika-Tsentr, Kyiv, Ukraine.
 2. Vinichenko, I.I., Sitkovs'ka, A.O. and Horniuk, D.I. (2023), "Features of economic results management of agricultural enterprises", *Agrosvit*, vol. 20, pp. 4—8.
 3. Horiaschenko, Yu. H. and Knysh, O. A. (2022), "Practical principals of development the investment activates of enterprses", *Naukovyj visnyk Odes'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu*, vol. 9-10, pp. 103—109.
 4. Denysenko, M. and Zakharova, Yu. (2020), "Reserves for increasing the profitability of the enterprise", *Agrosvit*, vol. 1, pp. 24—28, available at:). http://www.agrosvit.info/pdf/1_2020/5.pdf (Accessed 05 Feb 2024)
 5. Melnyk, L. H. (2012), *Ekonomika pidpryemstva [business Economics]*, Universytetska knyha, Sumy, Ukraine.
 6. Ivakhnenko V. M. (2000), *Kurs ekonomichnoho analizu [The course of economic analysis]*, KNEU, Kyiv, Ukraine.
 7. Masliaieva, O. and Hunzur, I. (2020), "Formation of organizational-economic relations in agricultural enterprises", *Agrosvit*, vol. 4, pp. 105—108.
 8. Melnyk, L. H. (2005), *Ekonomika pidpryemstva [Business economics]*, Universytetska knyha, Sumy, Ukraine, available at: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstreamdownload/123456789/44620/1/Melnyk_Osn_stiy_rozv.pdf (Accessed 05 Feb 2024).
 9. Pokropyvnyj, S. F. (2001), *Ekonomika pidpryemstva [Business Economics]*, KNEU, Kyiv, Ukraine.
 10. Sahajdak-Nikitiuk, R.V. (2015), *Upravlinnia hospodars'koju diial'nistiu pidpryemstva [Economic management of the enterprise]*, Zebra, Kharkiv, Ukraine.
 11. Poddyer'ohin, A.M., Bilyk, M.D. and Buryak, L.D. (2012), *Finansy pidpryemstv [Finance of the enterprises]*, KNEU, Kyiv, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 06.02.2024 р.*